IVSTI LIPSI
ADMIRANDA,
ſiue,
DE MAGNITVDINE ROMANA LIBRI QVATTVOR.

Editio vltima.

BIBLIOTECA

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Balthaſarem & Ioannem Moretos.
M. DC. XVII.
Cum Priuilegiis Cæſareo & duorum Regum, & Principum Belgarum.

Digitized by Google

Digitized by Google

SER^MO PRINCIPI ALBERTO AVSTRIO IMPERATORIS FILIO, NEPOTI, FRATRI, S. R. E. CARDINALI,

BELGICÆ SVPREMO GVBERNATORI,

I. LIPSIVS *dedicat conſecrátque.*

INTER Hiſtoriarum fructus, SER^ME PRINCEPS, ego illum eximium ſemper habui, qui ad Sapientiam & rerum in orbe ADMIRANDARVM cognitionem ducit. Quis enim paullò altior & attẽtior eas legit, qui non diuina illa opera obſeruet, magna imperia ſtabilita, aut diruta: & in ijs imaginem quamdam Prouidentiæ ſimul & Potentiæ diuinæ? Ita profectò ſe res habet. ſicut vnus in ſuperis Deus eſt, qui machinam hanc totam moderatur & temperat: ſic in terris velut Curatores & Vicarios quoſdam ſuos conſtituit, qui in partibus eam tueantur & adminiſtrent. Atq; horum quoſdam creſcere voluit in magnas opes, copias, opera:

UNIVERSIDAD CENTRAL BIBLIOTECA DERECHO

quid niſi in imagine oſtendens, cæleſtem illam & ſine fine ac modo potentiam, quam ipſe habet, & per riuulos ac canales illos deducit? Vt igitur cælum & micantia illa aſtra cùm intuemur, ab ijs ad puram, primam, & inacceſſam quamdam lucem ducimur: ſic ab humanâ iſta MAGNITVDINE, ad auctorem illius & fontem Deum. Quis ille fuit, qui Aſſyrios terris & gentibus impoſuit? qui Perſas, Macedonas, Romanos? quis, qui iterùm loco mouit & deiecit? magnus ille auriga & rector vniuerſi, qui habenas in hoc mundano curru temperat; qui impellit, qui ſiſtit, & poëtæ verbo,

Diuóſque mortaleſq́; turmas
Imperio regit vnus æquo.

Quod magis ſentio, & in animum demitto, cùm in ipsâ potētia & magnitudine, infirmitatem iſtorum video, aut breuitatem. Quid enim illa omnia nunc, aut vbi ſunt? abierunt. vbi ſupra fidem cumulatæ opes? defluxerūt. vbi cælo certantia opera? non apparent. Heu res mortalium vel maximorum paruæ! heu validiſſimorū inſtabiles! imò omnia illa ſomnium, vmbra, nihil, ſi cum Æterno & Æternitate comparentur. Sicut Solem iſtum aſſiduè vel nubes aliqua ſubducit, vel nox condit: talis omnis hic ſplendor & felicitas, rapitur aut euaneſcit. Hæc & ſimilis cogitatio

SERME

SERME PRINCEPS, iamdiu me impulit Imperiorum magna & ADMIRANDA colligere: atque vt decuit, orſum à ROMANO. Nam fallor. aut non alia maior magíſque fundata, addo & laudata MAGNITVDO fuit; quam quattuor his libellis in parte expreſſi, & ad te multis de cauſſis miſi. Omitto beneficia in patriam publica, in me priuata: ipſe titulus & argumentum palàm ad te ducebant. ROMANI imperij deſcriptio cui potiùs aut iuſtiùs debebatur, quàm Principi è tot ROMANIS Imperatoribus nato? Res certa & inter ADMIRANDAS eſt, ex vnâ AVSTRIA, verè aureâ, ſtirpe veſtrâ, decem Imperatores, intra hos trecentos circiter annos, orbi Chriſtiano affulſiſſe: atque id ſanguinis & natalium ſerie, ſine vllo fulcro adoptionis. Quid in omni retrò Principum claſſe ſimile? duo, tres, in vnâ domo, & vix fuerunt: in primâ ipsâ Iulij, nec vltra ſextum etiam adoptio prorogauit. Iterùm dico, mirabile. & quid niſi à Deo tacita vox & teſtimonium, datam hanc familiam & demiſſam è cælo in terras eſſe, ad imperia terrarum? Iam & ADMIRANDORVM ille titulus, an non ad te traheret, in variâ virtute ſic ADMIRANDVM? Priuatam tuam vitam ſi video: Pietas & Relligio occurrit, quæ vel ſacerdotem deceat; Caſtitas, quæ Veſtalem; probitas, & vitæ totius Ordo ac compoſitio,

quæ ipſum cælum. Nec enim ſidera illa profectò magis ordinato & certo curſu incedunt, quàm tuæ actiones. Quid prudentia, in ciuili aut militari adminiſtratione? quid altitudo conſiliorum incredibilis? quid tranquillitas animi & vultus (proprium bonum Auſtriacæ gentis) in omni euentu aut fortunâ? ADMIRANDA ſunt: & quæ Regi noſtro, ſapientiſſimo rerum hominumque arbitro, cauſſam dederũt tui inter alios eligendi, quem ad maxima imperia & Præfecturas admoueret. Ecce Luſitania adiecta Hiſpaniæ ſuę fuit, & multa in concuſſo eo corpore adhuc ægra: te elegit qui lapſa erigeres, dilapſa colligeres, exanimata recreares. Et ſanè ita feciſti, & præfuiſti, vt pęnè optandum fuerit illi regno tam validè cōcuti, vt te pacatorem fundatorémq; æterni deinceps otij haberet. Quis in diſceſſu tuo non ingemuit? nobilitas patronum, plebs parentem, leges cuſtodem, pietas vindicem viſa eſt ſibi amiſiſſe. At noſter Rex recepiſſe: & expertus quàm benè humeris tuis imperium ſederet, porrò te miſit in Belgicam noſtram, id eſt in ipſum mare & Oceanum (ignoſce patria ſic loquēti) diſſenſionum & turbarũ. Heu qui hîc fluctus? adeò vt alibi ciuilia atque externa bella fuiſſe & tranſiſſe dixerim, hîc ſediſſe & habitaſſe. Opportunitas ſcilicet locorum fecit, & ſimul

mul conſpiratio eorum qui magnitudini Regiæ ſunt infenſi, vt conſilia & arma verterentur in has partes; & in noſtrâ iſtâ patriâ certamen certaretur, pænè dicam, de Europâ. Ergo miſſus es & veniſti in medium diſcrimen: quid autem feciſti? quod nec hoſtes ſuſpicari, nec nos ſperare, imò vix nunc credere poſſumus cùm eſt factum. Aggreſſus es vrbem naturâ, opere, milite munitam, & opportunitate inter Galliæ primas. Vrbem dico, quam * Eduardus ille felix & animoſus Anglorum Rex, vndecim mēſium ſpatio vix expugnauit; quam * Philippus Bonus tuus proauus, cum quadraginta millium exercitu, nec expugnauit: tu, inquam, aggreſſus cum modicis copijs, in paucis diebus claudis, oppugnas, capis. Quæ hæc vis animi, vel benignitas fortunæ? vtraque enim adfuit: & illa vt auderes dedit, hæc vt poſſes. Scipio Africanus olim (nec alium iuſtiùs tecum conferam) cùm in Hiſpaniam miſſus eſſet, vel ferociâ Pœnorum ereptam, vel infortunio Romanorum alienatam, vidit rem longi & infiniti operis, bellum circumferre per ſingulas & minutas partes. Quid facit diuinus iuuenis? Carthaginem Nouam, vbi arma, cōmeatus, opes hoſtiles erant, ſitu & mœnibus (ita putabatur) inexpugnabilem, ſubitò & ignaris omnibus exercitum rapit. Venit, aggreditur,

* Anno 1347.

* Anno 1436.

tur,ingreditur: & in vnâ vrbe captâ, animos ſuis ſocijsq́; reddidit, hoſtib us ademit. O factum Scipione dignum! & quid niſi proludium frangendę magnę illiusCarthaginis,& ſtabiliendi mox imperij pariter ac pacis? A te ſimilia exſpectamus,ô noſter Princeps: & ab hoc initio vince aut paca hoſtes,iunge diuulſos aut rebelles.Hos ipſos quàm terres ſtatim facto nouo pariter, & inopinato? Abducis ab ijs locis copias, & alia agens ac præferens, Hulſtum adducis. Quod iſtud Hulſtū? non opidum,ſed inſulam; nec inſulam modò,ſed propugnaculis varijs magníſque, id eſt verâ æſtimatione, totidem opidis inſeſſam. Quid facis ô conſideratiſſime Princeps? quis ardor te abducit? non Mars ſolùm ea loca, ſed Neptunus tuetur & vindicat: & magnus ille Oceanus, ruptis aggerum clauſtris immiſſus, vnà cum ſuis filijs latè dominatur & regnat. Vbi naues, quibus peruadas? vbi alæ quibus tranſuoles? deſunt: at non tentandi tibi animus,& patrandi item fortuna.O quàm nunc denique didici, anguſtè vires veſtras expendi,ſi quis ea tantùm quæ fieri poſſunt à vobis exſpectat! Audetis non audenda, facitis non faciēda, humano quidem iudicio: ſed Deum adhibetis in conſilio, & vos magni cum magno illo Numine participantes, legitis (ſi fas dicere)in tabulis Fatorum. Itaque inuitis aut diſ-

diſſuadentibus omnibus, inuadis, peruadis, vincis. Hæc tua ſunt ſub initium opera, cùm alij vix operum ſolent ponere fundamenta. Et quæ non maiora magiſque ADMIRANDA à te, vel in te, exſpectemus? Memini legere ALBERTVM II. inter maiores tuos Auſtrios, vno tempore atque adeò vno anno, factum Regem Bohemiæ, & Hungariæ, & ROMANORVM. O quæ iſta felicitas! ſed quàm breuis felicitas! biennio enim non toto imperauit, & optimum Principem Deus cælo inuexit, quia terra virtutum illarum parùm capax erat aut digna. Tibi pariter ALBERTO ominamur & vouemus ſimilia, ſed firmiora: & an non iamnunc clara ſigna Deus & Rex dederunt? ſed parco dicere, etſi non optare. O dies ille exorere, non lætus ſolùm ſed ſalutaris Belgis; nec Belgis tantùm, ſed vicinis; nec vicinis, ſed diſſitis, & quicunque ſunt in religione aut orbe Chriſtiano. Plura vellem: ſed vt ij qui apud Deum verba faciunt, corpore, geſtu, ſermone modici ſunt ac reuerentes: ſic nos decet apud vos Principes, & colere atque ADMIRARI magis, quàm laudare. Facio in animo, & illo dico atque impleo, ſiquid ore aut ſtilo omiſi. Louanij, Kal. Martiis. ∞. IↃ. XCVIII.

AD LECTOREM.

ADMIRANDA *in Imperiis, Lector, quæ olim colligere cœpimus, nunc diſponere, vt vides, & vulgare. Orſi ſumus à* ROMANO,*quod quattuor his libellis damus: an totum? negabit aliquis,& ſcio eſſe quæ poßint addi. Sed an debeāt,neſcio: non certè pro meâ mente, cui propoſitum fuit eminentia tantùm & verè* MAGNA *colligere, atq; eaipſa dumtaxat oſtēdere in primo vultu, & deſignare. Omnia ſi penetraſſem, aut delineaſſem, præſertim quæ ad* Opera, *quis finis fuiſſet? Sed architectonica etiam hæc cura ſit, non noſtra; nec libuit ſupra plantam, quod dicitur, euagari:*

—— *ὐδ' ἄρα πως ἦν

Ἐν πάντεσσ' ἔργοισι δαήμονα φῶτα γενέσθαι.

Et verè fateor, nimiâ iam etiam curâ an curioſitate peccari à pleriſque noſtrûm, qui omnia hæc antiqua auidè ſcrutamur, & in maris illo fundo panè dicā arenas. Ah, quis fructus eſt: vita & mores præeant, tum prudentia. ſed & elegantia quædam accedat: tamen vltima hæc cum modo. Peccauimus & nos fortaſſe olim: ſed nunc cum aliis annis mens eſt alia, & clamo liberè, Quædam eſſe quæ malo ignorare, quàm diſcere. *Timonis illud ſæpè mihi in mente:*

*Πουλυμαθημοσύνης ὡς οὐ κενεώτερον ἄλλο.

Sed ſiquid tamen ſcitu dignum omiſi, alius explebit me volente & addet, vt fiat illud Homericum

—— *πλεόνων δέ τοι ἔργον ἄμεινον.

* nec fuit vnquam Omnibus in rebus gnarum vnum eſſe atque ſcientem.

* Multiſciētiâ, vt haud quidquā vel vanius exſtat!

* melius multorū opus.

Etſi

Etſi quædam tamen ſepoſita mihi, non omiſſa, & in alterâ ADMIRANDORVM *parte opportunè reddenda. Atqui & alia mihi culpa, aut certè nota, deprecanda eſt, in attollendo nimiùm fortaſſe alibi fuiſſe. Si ita eſt, excuſetur: & quis neſcit, vbi animus & ſtilus incaluit, trahere hoc ſecum has* * πανηγύρεις? *Et tamen non* arcem è cloacâ feci, *vt ait ille*, nec lapidē è ſepulchro veneratus ſum pro Deo; *ſed res laudatiſſimas laudaui & extuli: ſi nimis, tu moderare & deprime, quiſquis frigore & ſedatiore affectu hæc legis. Denique in clauſulâ, magnum etiam imperium miratus ſum, & approbaui: cur contra hodiernum morem (dicet aliquis) fortaſſe & vſum? Nam diuiſiones iſtæ factæ iamdudum, & inueterauerunt, & moueri ſine motu Chriſtiani orbis vix poſſunt. Non temerè igitur ſuadeo; nec ſanè innouo: ſi tamen Fatis & Deo viſum, hodiernam aliquam & nouam* MAGNITVDINEM *dare, cur culpa ſit laudare & approbare? Multiplex ratio eam commendet: & firmiſſimè iſta. quòd etiamnunc, quidquid tranquilli & pacati eſt in re Chriſtianâ, id manat ab vnico illo capite, quod auctoritate ſacrâ nobis præeſt. Romanus ille Dictator, vt ſic appellem, & Pontifex, fulcrum aut vinculum eſt, quod ſuſtinet, quod ligat, labentes aut diſſidentes in malè compacto hoc ædificio partes. Abite non impij ſolùm, ſed imperiti, qui aliter. nobis conſtat hanc ipſam Romam, & ſacrum in eâ imperium*, fuiſſe & eſſe velut anchoram fluctuanti diu Europæ. *Mira Dei benigni-*

* laudationes.

tas in hanc vrbem! cùm legionum vim eripuit, legum attribuit; cùm armis imperare noluit, ſacris indulſit: & ſic quoque fecit eam decus, tutelam, columen rerum. Atqui Senatus ille vetus non eſt, inquiunt. Non ille, ſed alius: & vide mihi in iſtâ purpurâ ex omni noſtro orbe ſelectos proceres, moribus, prudentiâ, annis ſpectandos. Si vetus ille Cyneas redeat, & hunc conſeſſum videat, nihil ambigat vel cum Regibus iterùm, vel cum Heroibus comparare. Quid Tributa? non tam multa, ſed magis innoxia & vltronea ſunt. Quid Legationes gentium? nec ea deſunt, & ex noto ignotoq́ orbe (tanta diffuſio maieſtatis huius eſt) concurritur, & iura ac leges ſacrorum hinc petunt. Ipſi Reges & Principes adeunt & inclinantur, & obnoxia capita vni huic capiti ſubmittunt. Quid Principes aut homines loquor? aërei, terreni, inferi ſpiritus ſiue Genij verentur ac trepidant, & cæleſtem illam in terris poteſtatem vel inuiti ac reluctantes agnoſcunt. Gaude igitur non maior, ſed melior iam ROMA; *non cultior, ſed ſanctior; & diu ſedes & habitaculum ſacri huius imperij (ex animo vouemus) eſto.*

I. LIPSI

I. LIPSI ADMIRANDA, ſiue, DE MAGNITVDINE ROMANA

LIBER I.

CAPVT I.

Occaſio & ingreſſio ſermonis.

DIES æſtuoſus erat, & quales Iulio menſe per Caniculam ſolent. Venit ad me AVDITOR, & Numquid turbo? inquit, non opinor. Otiari te cùm tempus, tùm & mos iubet, qui publicas Ferias nunc indixit. LIPS. Otiamur. non ob cauſſas à te dictas ſolùm, ſed ob quam minimè vellem. Ea valetudo eſt, ſemper moleſta, nunc magis in iſto æſtu. O ſi Spada me habeat! quàm me recreem & refrigerem ambulando, bibendo! AVD. Omitte Spadam, illam curſus tui palæſtram. Satis nobis, ſemel ſic pro te timuiſſe. Nam quid propiùs factum, quàm vt nobis eripereris, ad alios tranſlatus? LIPS. Factum. nec vmquam ego propior periculo fui, nec manifeſtiore Dei manu ereptus. Ille me tuitus eſt, & reddidit vobis. Vtinam & eos redderet iungeretque per bonam pacem, qui ſic abiuncti! O quàm ſuauis vita ſit! quàm iuuet communione illâ terrarum hominumque frui! AVD. Ne deſpera.

* Οὔπω μῆνας ἄγων ἔκαμ' ὠρανὸς, οὐδ' ἐνιαυτώς.

* *Nondum æther menſes, nec voluere deſiit annos.* Theocr.

Dies,inquam,iſta componet & dabit;aut denique Deus. LIPS. Certè Dei hoc opus: quem toto pectore inuoco veneror que, vti velit, Reſpiciat afflictam Belgicam tot iam luſtris, & ſatis ſit acciſam eam,non exciſam. Sed quid tu volebas? AVD. Fabulari. LIPS. Publica habes? AVD. Curioſè ea non curo: ſed tamen & publica tangit,quod volebam. LIPS. Dic autem. AVD. Sponde autem. LIPS. Quid iſtud eſt? captas me? AVD. Non nego. vtinam ceperim! Iam diu eſt quod DE MAGNITVDINE ROMANA polliceris aliquid dicere, ſiue ſcribere. Si hoc nondum potes,illud fac quod potes. LIPS. Hóccine agebas, & eò ibas? & hoc illud otium, quod ſuadebas? AVD. Agebam, ibam, ſuadebam. Et quid tibi hîc magni negotij? ſcio iamdiu talia & obſeruata ibi, & prompta. LIPS. Prorſus. ecce, os aperiam? ſponte ſe effundent. O te bellum! ſcilicet memoriâ, diſpoſitione, ad eas res non opus, etiam quas notas iam habeas & paratas. AVD. Non nego. ſed priorem Deus tibi dedit, alteram iudicio ſemper aſſumpſiſti. In ſcriptis tuis hoc me delectat, ordinem & ſeriem rerum videre: interdum earum, quarum nec ordo videbatur. LIPS. Malus es. AVD. Quid ita? LIPS. Quia verè captatorem agis, & blandiris, ſed vt in retia tua compellas. -- * γέρων δ᾽ ἀλώπηξ (ait verbũ) οὐχ ἁλίσκεται. AVD. Imò patiare te capi vel meâ hac cupidine, quam amare & laudare in adoleſcentiâ noſtrâ ſoles. LIPS. Non nego,adamo:ſed & argumentum inuitet, quod valdè item amo. Quomodo non veterem illam Romam? tot ingeniorum, artium, virtutum, vel matrem vel ſedem? Nam Potentia quidem & Militia ADMIRANDA ſunt, & magni illius imperij Opes: Virtutes amandæ. AVD. Neque aliud à te volo, quàm in vmbrâ quaſi & imagine repræſentari Formam faciemque illam veterem: & qualis, & quanta Roma fuit. LIPS. Ego verò ſic ſubitò nec vmbram tibi auſim polliceri: fortaſſe vmbellam, & imaginem aliquam imaginis, vt ſic loquar. AVD. Quidlibet, iuuabit & docebit. LIPS. Sic volendo, volentem & me facis. Sub hac trichilâ vmbroſâ igitur ſedeamus, & ducamus MAGNITVDINIS ROMANAE vmbras.

* *Vulpecula haud capitur ſenex.*

CAP.

CAP. II.

Communiter Roma & eius Potentia laudata, per elogia pauca veterum.

EGo inter Imperia & MAGNITVDINES, quas Deus à condito orbe eſſe voluit, eminere cenſeo & primas ferre hanc ROMANAM. Hoc è *Finibus, Copijs, Opibus, Operibus*, denique *Viris & Virtutibus*, liquere poſſe arbitror: quibus rebus ſingulis, aut & iunctis quibuſdam, aliæ fortaſſe gentes ſe oſtenderunt; nulla ſic omnibus, vt nunc oſtendam. Tu Deus lux temporum, rerum, hominum, ſcintillam aliquam tui, ſi non radium, in mentem hanc immitte: vt eâ videre, adire, ſed & reſerare poſſim, theſauros Antiquitatis & Memoriæ; quos in Æui diffuſo implexoque ſinu, reponis & ſeruas. Priuſquàm igitur diſtinctè de quinque illis Magnitudinis partibus dicam, lubet vniuersè aliquid de totâ eâ præfari, & quam iſtam, vnà mecum, illuſtres magnique omnes viri admirati ſint. Atque illa vulgata omitto, *Romanos rerum dominos: Romam mundi caput: Mundi miraculum: Mundi compendium: Arcem nationum ac regum, lumen gentium*: magna ſunt, & à magnis: ſed compendio laudaſſe eam magnificè Martialis videtur,

Terrarum Dea Gentiumque Roma,
CVI PAR *eſt nihil, & nihil* SECVNDVM.

Subtiliter nec falsò vult, nihil accedere ad eam, nihil vel ſequi. Quod an ab illo mutuatus Frontinus eſt? in cuius libro de Aquæductibus legimus: *Regina & domina orbis, quæ terrarum dea gentiumque conſiſtit, cui par nihil, & nihil ſecundum.* Sed vereor vt allitum adſcriptúmve alienâ manu ſit, & grauis atque eruditus reliquus Frontini ſtilus non probat aut amat laſciuiam poëtarum. Compendio igitur Martialis: ſed pulchrè item & vbertim Claudianus.

Quâ nihil in terris complectitur ALTIVS *æther,*
Cuius nec SPATIVM *viſus, nec corda* DECOREM,
Nec LAVDEM *vox vlla capit. quæ luce metalli*

Æmula

Æmula vicinis faſtigia conſerit aſtris.
ARMORVM LEGVMQVE PARENS, *quæ fundit inomnes*
Imperium, primiſque dedit cunabula iuris.
Hæc eſt exiguis quæ finibus orta, tetendit
In GEMINOS AXES, *paruaque à ſede profecta*
Diſperſit CVM SOLE *manus. hæc obuia fatis,*
Innumeras vno gereret cùm tempore pugnas,
Et Gallum terris proſterneret, æquore Pœnum,
Numquam SVCCVBVIT DAMNIS, *& territa nullo*
Vulnere, poſt Cannas MAIOR *Trebiamque fremebat.*

Habes pleraque verſibus iis ab alto & animoſo poëta (talis fuit) inſerta, quę ordine meo imus laudatum. Sed Erinna etiam poëtria audienda eſt: quam vixiſſe oportuit, vt hoc carmen eſt, ſub Pompeij, aut circiter, æuum. Nam alioqui plures eo nomine fuiſſe, non debes neſcire. Ea igitur, ad ipſam Romam:

Χαῖρέ μοι Ῥώμα θυγάτηρ Ἄρηος,
Χρυσεομίτρα, δαΐφρον ἄνασσα,
Σεμνὸν ἃ ναίεις ἐπὶ γᾶς ὄλυμπον
Αἰὲν ἄθραυστον.
Σοὶ μόνᾳ πρέσβιστα δέδωκε μοῖρα
Κῦδος ἀρρήκτω βασιληΐου ἀρχᾶς,
Ὄφρα κοιρανήϊον ἔχοισα κάρτος
Ἁγεμονεύῃς.
Σᾷ δ' ὑπὸ ζεύγλᾳ κρατερῶν λεπάδνων
Στέρνα γαίας καὶ πολιᾶς θαλάσσας
Σφίγγεται. σὺ δ' ἀσφαλέως κυβερνᾷς
Ἄστεα λαῶν.
Πάντα δὲ σφάλλων ὁ μέγιστος αἰὼν,
Καὶ μεταπλάσσων βίον ἄλλοτ' ἄλλως,
Σοὶ μόνᾳ πλησίστιον οὖρον ἀρχᾶς
Οὐ μεταβάλλει.
Ἦ γὰρ ἐκ πάντων σὺ μόνα κρατίστους
Ἄνδρας αἰχματὰς μεγάλως λοχεύεις,
Εὔσταχυν Δάματρος ὅπως ἀνεῖσα
Καρπὸν ἀπ' ἀνδρῶν.

Filia ô Martis, mihi Roma ſalue,

Aureo

Digitized by Google

Aureo Regina decora cultu,
Quæ vel in terrâ ſtabiles Olympi
Incolis arces.
Nam dedit ſoli tibi cana Parca
Regium ſceptrum, minimè atterendum,
Vt potens rerum domineris vna,
Imperiteſque.
Ad tuum currum, retinente fræno,
Colla telluris tumidique ponti
Illigas, & tu populos gubernas
Firma per æuum.
Ipſa, quæ gaudet variare cuncta,
Reſque transformare hominum, Vetuſtas,
Spirat hæc vni tibi ſemper auram à
Puppe ſecundam.
Denique, in cunctis populis valentem
Procreas bellis ſobolem. vtque læta
Surgit è terrâ ſeges, ipſa abundas
Fruge virorum.

Atque heus tu, virile & plenum ſpiritus muliebre hoc carmen eſt; & cur talia tam multa perierunt? Sed Poëtarum hæc laudatio eſt: audi Hiſtoricũ. *Nulla vmquam Reſpublica nec* MAIOR *nec* SANCTIOR, *nec bonis exemplis ditior fuit*. Liu. I. Laudat à duplici illo capite quod nos attigimus, & in ſermone perſequemur, Potentiæ & Virtutis. Quod ipſum vtrumque Ammianus: cùm *Romam* IMPERII VIRTVTVMQVE *omnium Larẽ* appellat. Et plura ſe offerunt, quæ differo, in ſuis locis opportuniùs reddenda. Hieronymi elogia audiamus, æuo iã inclinante: *Vrbs* POTENS, Lib. II. adu. Iouin. *vrbs Domina, vrbs Apoſtoli voce laudata, interpretare vocabulum tuum. Roma aut* FORTITVDINIS *nomen apud Græcos eſt, aut* SVBLIMITATIS *apud Hebræos*. Duplicem interpretationẽ nominis rei aptam reddit: ego & tertiam, quam dederit lingua noſtra: quia *Roma, *Gloriæ & famæ* nomen eſt Germanis: Quid, quòd *Rom. apud Orientales Indos *Rumes* appellãtur (Oſorio ita traditum) milites boni & fortes: an quaſi Romani, & admiratio vetus apud eos manſit? an vox indigena id quoque notat? Diuus Auguſtinus, pro ſummis, tria olim videre deſiderat: *Chriſtum in*

carne, Paulum in cathedrâ, Romam in flore. Hoc vltimum paramus, & ad rem parteſque noſtras iam imus: aliquid tamen à te præſtipulati. AVD. Quid illud eſt? LIPS. Aſſenſum & fidem. AVD. Tibi non dem, aut habeam? vel nutu me ducas, quò velis. LIPS. Memento. nam erunt quædam inopinata, & verè ADMIRANDA. Poëta iure cecinit:

Propert.

Omnia Romanæ cedant MIRACVLA *terræ,*
Natura hic poſuit, quidquid VBIQVE *fuit.*

CAP. III.

Finis imperij Romani; quando maximi, & Prouinciæ breuiter adnumeratæ.

INITIA nos tenent: nec temerè iam olim dictum, *Portam itineris longiſſimum eſſe.* At ſeriò viam ingredior, & quidem per eos limites ſiue terminos, quos antè obiter poſui, *Potentiæ* ac *Virtutis*. In potentiâ conſidero, *Fines, Copias, Opes, Opera*: & in hanc quadrigam, niſi fallor, ſubiungam & veham, quidquid ea ſecum trahit. Ergo de *Finibus* primò. ij verò quàm ampliſſimi fuerunt, & ſpatia terrarum ac maris, vno velut ſinu & iunctim incluſa, quanta in vllo priorum aut poſteriorum imperiorum nego fuiſſe. Itaque attollunt haud vanè hæc veteres, & magnificè loquuntur, vt Cicero: *Nulla gens eſt, quæ non aut ita ſubacta ſit, vt vix exſtet; aut ita domita, vt quieſcat; aut ita pacata, vt victoriâ noſtrâ imperioque lætetur.* Et paſſim illi ſermones, *Romanos orbis dominos: Solem vtrumque in eorum imperio currere:* & talia, animosè magis, quàm ſuperbè dicta. Petronius:

Orbem iam totum victor Romanus habebat,
Quà mare, quà terræ, quà ſidus currit vtrumque.

Dionyſius Halicarnaſſæus planè cum ipſo, etſi ante ipſum: Ἡ δὲ ῥωμαίων πόλις ἁπάσης μὲν ἄρχει γῆς, ὅση μὴ ἀνέμβατός ἐστιν, ἀλλ᾽ ὑπ᾽ ἀνθρώπων κατοικεῖται, πάσης δὲ κρατεῖ θαλάσσης, οὐ μόνον τῆς ἐντὸς ἡρακλείων στηλῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ὠκεανίτιδος, ὅση πλεῖσθαι μὴ ἀδύνατός ἐστι, πρώτη καὶ μόνη τῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος μνημονευομένων, ἀνατολὰς καὶ δύσεις ὅρους ποιησαμένη τῆς δυναστείας: *Romana vrbs imperat toti terræ, quà quidem inacceſſa non ſit, habitaturque ab hominibus; ſed & toti mari imperat, non ſolùm*

huic

huic intra columnas Herculeas, ſed ipſi Oceano, quacumque eſt nauigabilis; PRIMAQVE ET SOLA *ab omnis æui memoriâ terminos ſibi potentiæ fecit, Orientem & Occaſum.* Vbi terras omnes & maria tribuit, ſed vt decuit hiſtoricum bonæ fidei, cum aliquâ reſtrictione aut exceptione: ſeiungitque inacceſſa aut inhabitata loca, itemque maria ignota. Enimuerò, ſi propiùs inſpicias, nec habitata quidem omnia loca ſub imperio habuit: non hercules: & multa ſub Parthorum iure ad Orientem fuere; multa libera, aut ſub regibus, ad Septentrionem ac Meridiem: ſed vt ego quoque pro vero magis coërceam, quidquid opportunum aut dignum vinci videbatur, vicit. Cetera non tam non potuit, quàm contempſit, & iudicio reliquit. Sed illud nemo negauerit, florem Aſiæ, Africæ, Europæ in hoc imperio fuiſſe: ipſa gentium robora, ingenia, opes. Quod vt clariùs tibi liqueat; in triplici hac mundi plagâ quid habuerint, ſtrictim & per indicem dicam: atque id, cùm imperium maximum & in culmine ſuo fuit, vt ab Auguſto ad Traianum. Termini igitur fineſque imperij ſub Auguſto erant, ab Oriente *Euphrates*; à Meridie *Nili catarractæ, & Deſerta Africa, & mons Atlas*; ab Occidente, *Oceanus*; à Septentrione, *Danubius & Rhenus*. Ita enim ipſe, bono conſilio inſtituit, claudere imperium naturæ aliquibus limitibus, & cuſtodes ac milites ad eos habere. Hoc Tacitus in eo laudat: *Clauſum mari, aut amnibus lõginquis imperium.* Atque idem I. Annal. ſcribit, Auguſtum libello, quo Rationes imperij conſcripſerat, *conſilium addidiſſe, coërcendi intra terminos imperij, incertum metu, an per inuidiam.* Nolebat, inquam, poſteros Auguſtus proferre terminos: ſiue quia ſatis iam partum videbatur, & metuendæ bellorum ac fortunæ vices; ſiue per inuidiam, & ne gloriam ſuam vincerent, vt Tacitus ſuſpicatur. Sanè poſteri conſilium hoc neglexerũt, nec ſolùm regna aliquot, defunctis aut euerſis ſociis Regibus, imperio adiecerunt; ſed etiam, vltra terminos, noua quæſiuerunt. vt Claudius, qui *Britannias* in ipſo Oceano deuicit; vt Traianus maximè, qui ab Oriente, *Arabiam, Armeniam, Meſopotamiam*; à Septentrione, *Daciam* ſubegit. Ita moti prolatique tunc termini trans Euphratem, ad *Tigrim*: iterumque parte aliâ, ad *Mare rubrum*; & trans *Danubium* ipſum, tota *Dacia* addita fuit. Hoc eſt, quod Tacitus noſter in ſuo illo Principe laudat:

11. Ann. *Ventum inde Elephantinen ac Sienen, clauſtra* OLIM *Romani imperij, quod* NVNC *Rubrum ad mare pateſcit.* Sed, inquies, quæ hæc dictio eſt, quaſi pro magno ad *mare Rubrum* ventum nunc eſſe: nónne & anteà fuit? Ipſa illa *Siene* & *Elephantine* ad Nili catarractas, oſtendunt quidquid Ægypti interiacet Nilum & Sinum Arabicum, iam olim Romanorum fuiſſe. Atqui Sinus ille, *Rubrum mare.* Reſpondeo, latiùs olim Rubrũ mare patuiſſe, & paullò aliter, quàm vt vulgò hodie, appellatum. Nam in Taciti, & aliorum veterum verbis, in hoc nomen venit *mare Indicum*, vaſtum illud & magnum, quod ab extremo Sinu Arabico, ſiue ab Africâ eâ, in *Auream* Ptolomæi *Cherſoneſum* ſe ptotendit. Itaque Pomponius Mela, duos Sinus in mari Rubro agnoſcit, *Arabicum* & *Perſicum.* Et Seneca Tragicus, *Tigrim in mare Rubrum* exonerat atque immittit: Curtius *Indum* & *Gangem*: quos certum eſt in magnum illud mare, longè à Sinu Arabico, euolui. Hæc vera & clara ſunt: promoti igitur termini ad mare Rubrum ſiue *Indicum*, per Arabas adiectos. Eadem mens Græci ſcriptoris in Suidâ: qui *terminos imperij ad Orientem* facit *Indos & mare Rubrum*; & *Nili Catarractas, & lacum Mæotin.* Sicut & Appianus ita capiendus, cùm in Præfatione operis ſui, diſtinctè Romanum imperium limitat: *Tendit*, inquit, *ab Occaſu & illo Oceano occiduo, ad Caucaſum montem, & flumen Euphratem, & ad Æthiopas ſuperiores, per Ægyptios & Arabas, ad Orientalem Oceanum.* Hic Oceanus *Orientalis*, non aliud quàm *Mare Indicum* ſiue *Rubrum*, iam dictum. Sed obiicies, Si iſta de Traiani terminis Appianus; quid ita *Euphratem* ponit, *Tigrim* omittit? Hoc ideò, quia Hadrianus Imp. (ſub eo Appianus ſcripſit) ſtatim à morte Traiani, hoc mutauerat. de quo Feſtus Rufus: *Inuidens*, inquit, *Traiani gloriæ, ſponte Armeniam, ac Meſopotamiam, & Aſſyriam reddidit, ac medium inter Perſas & Romanos Euphratem eſſe voluit.* Tamen de Tigri etiam Claudianus:

Subdidit Oceanum ſceptris, & margine cæli
Clauſit opes. quantum diſtant à Tigride Gades,
Inter ſe Tanais quantum Niluſque relinquunt.

AVD. Sed & alia dubitatiuncula, de *Meſopotamiâ.* quam tu & Rufus ab Traiano adiectam imperio ſignificatis; at Aurelius Victor iamdiu à Claudio. LIPS. A Claudio? nemo hoc dixit, nec

poteſt.

poteſt. Avd. Imò verba Victoris ſunt: *Retenti fines, ſeu dati, imperio Romano, per Orientem Meſopotamia; Rhenus Danubiuſque ad Septentrionem; & à Meridie Mauri acceſſere prouinciis.* Lips. Hoc eo ſenſu, vt ipſa Meſopotamia finis eſſet, non vt in finibus contineretur: Eouſque, inquam, productum imperium, non & vltra ipſam. Ea mens Victoris; aut ſi alia, eſt error. Et habes ecce in iſtis finibus, quid? per Indicem, ſi placet, videamus, & per ſingulas orbis partes.

IN ASIA:		IN AFRICA:
Colchidem,	*Armeniam,*	*Ægyptum,*
Iberiam,	*Syriam,*	*Cyrenaicam,*
Albaniam,	*Arabiam,*	*Marmaricam,*
Pontum,	*Palæſtinam,*	*Gætuliam,*
Boſphorum,	*Ciliciam,*	*Africam propriam,*
Cappadociam,	*Pamphiliam,*	*Numidiam,*
Galatiam,	*Lydiam, &*	*Mauretaniam,*
Bithyniam,	*Aſiam totam minorem.*	*Aliaſque* minores aut ignotiores.

IN EVROPA:	
Italiam,	*Macedoniam,*
Hiſpanias,	*Epirum,*
Gallias,	*Græciam,*
Inalpinos,	*Thraciam,*
Rhætiam,	*Maſiam,*
Noricum,	*Daciam,*
Illyricum,	*Pannoniam.*

Habes hîc, dico, optima terrarum, latiſſima terrarum: & magnam tamen partem conſultò omiſi, quidquid *Inſularum* mari ambitur. Eæ quâm multæ, & magnæ quædam, in toto illo mari mediterraneo fuerunt, à Columnis Herculis, ad Pontum vſque? profectò, quæ vel decimam partem pænè prouinciarum terreſtrium æquent, ſi *Britannias* in exteriore mari (vt debes) adiungas. Pulchra autem iſta facies, & non niſi à Prouidentiâ ſic ordinata & ornata: quam mecum vide. Vtrimque ad hoc mare mediterraneum Prouinciæ ſe porrigunt & extendunt; ipſum in

medio, tot portubus & inſulis diſtinctum, quaſi via & limes eſt, per quem commerciis iungantur. Nec aliud mihi pulchrius commodiuſque videtur in hoc imperio, quàm iſte velut in medio corpore baltheus, bullis inſularum interſtinctus: qui & diuidit ſimul, & conſtringit. Dabis mihi aliud tale, & tantum? non dabis. AVD. Imò Lipſi, *Turcicum*, & Regis quoque noſtri *Hiſpanicum* imperium, haud longè abſunt. LIPS. De Turcico, fatendum eſt, in Aſiâ & Africâ latè ſe extendiſſe: ſed in validiſſimâ Europâ noſtrâ quid habet, aut potiùs non habet? Certè vel ſola Italia, Hiſpania, Gallia iunctæ, opibus viribuſque pares ſint, aut ſuperent illum hoſtem. O ſi Deus daret! adeò nec prouinciæ illæ Orientales pro opibus & frequentiâ priſcâ ſunt; & noſtræ iſtæ florem nunc habent & vigorem. Quid de Germaniâ dicam? illa olim horrida & rerum inops, quàm artibus, opidis, copijſque exculta eſt, & abundat? AVD. Mirificè & hæc tamen Imperio tuo etiam deeſt. LIPS. Non ſic, vt opinare. Nam ſi terminos meos cogitas, videbis ad Danubium vſque, *Rætias*, *Noricum*, *Carnos*, *Pannones* incluſos: & parte alterâ ad Rhenum, *Heluetios*, *Rauracos*, *Argentoratenſes*, *Nemetes*, *Vangionas*, *Treuiros*, *Vbios*, *Menapios*, *Batauos*, ad Oceanum ipſum. Quæ pleraque omnia Germaniæ hodiernæ nomen, & linguam, & leges etiam habent: at detracta, vides quàm eam arctent, & pulcherrimis membris ſpoliatam relinquant. Certum autem, hæc poſtrema omnia, cis Rhenum, Galliæ fuiſſe olim accenſa. Itaque ſub iugo Romano. Sed de *Hiſpanico* imperio quod aiebas; id ſanè, ſpatia terrarum ſi conſideras, præſertim in Nouo illo orbe & inſulis, Romanum longè vel ſuperat: ſed iunctio & deuinctio prouinciarum, viri & copiæ, quàm deficiunt & delinquunt? Nunc quidem. nam poſteà quid futurum ſit, neſcio: florebunt, creſcent fortaſſe. & ſenſum meum tibi dicam? Neſcio quo Prouidentiæ decreto, res & vigor ab Oriente (conſidera, ſi voles) in Occaſum eunt.

CAP. IIII.

De copijs & præſidijs ſparſim circa limites, itemq́ in ipſâ vrbe.

ISTI Fines igitur Romani & quidem mari, amnibus, montibus clauſi ac muniti, ſed Milite & *Copiis* multo magis. Nam Romanus mos & inſtitutio, duplici viâ prouincias munire, *Copiis* & *Coloniis*: de quibus vtriſque breuiter dicendum. *Copias* intelligo, perpetuum militem, qui ad tutelam imperij, ex inſtituto Auguſti, fuit. Triplices eas reperio, *Prouinciales*, *Vrbanas*, *Claßicas*: illas maximas, alteras ſatis validas, & tertias vtiles atq; opportunas. Omnia hæc ab Auguſto; qui ſapienter pleraque in nouo imperio aut inſtituit, aut reſtituit, vt res viſæ poſtulare. Hoc autem inter noua: & in laudibus Auguſti iam mortui Tacitus ponit, *Legiones, prouincias, claſſes, cuncta inter ſe connexa*. Narrat & Suetonius: *Ex militaribus copiis, legiones & auxilia prouinciatim diſtributa*. Sed benè Tacitus, *cuncta connexa*: nam ita ordo & diſpoſitio fuit, vt limitanea loca militem haberent, interiora vix haberent: & eſſent, vt in magnâ vrbe, circa mœnia diſpoſiti & vallum. Cohærebant autem prouinciæ; ideoque & legiones, per cohortes ſuas & alas ſparſæ, & inter ſe vicinæ. AVD. Sed non igitur Arces in locis interioribus ſaltem erant, ſi non legiones? LIPS. Apage à Romano hoc more. nuſquam in iis præſidium aut ſpes poſita Martiali huic populo, ſed in milite tantùm & armis. Et ſanè de Arcibus variè diſputari poteſt: ſed non tempeſtiuè in hoc loco. pergamus. Miles igitur ad Limites, vbi minimo oneri ſubditis, maximo vſui in hoſtes eſſet. Quantus? ſub Auguſto & Tiberio *vigintiquinque* legiones fuerunt, ex Dione & Tacito: quin poſteà tamen auxerint, vix dubito, & ſub Traiano atque Hadriano certum fuiſſe *triginta*, aut & ſuprà. Columella, in quâ legionum nomina, tum & alia quædam hoc euincunt: diximuſque aliquid in *Analectis Militiæ Romanæ*, illîc, ſi lubet, videndum. Hæ legiones, Auguſti & Tiberij æuo; ſic diſpoſitæ: 1. Ann.

In Hiſpaniâ, legiones III.	*In Africâ*, II.
In Galliâ ad Rhenum, VIII.	*In Ægypto*, II.

In

In Syriâ ad Euphratem, IIII. *In Pannoniâ ad Danubium*, II.
In Mæſiâ ad Danubium, II. *In Dalmatiâ*, II.

Sed mutabant interdum, quod Tacitus in IIII. Annalium notat, & ob cauſſas huc atque illuc ibant, aut ſedebant. Quædam autem legiones & in opidis erant, etſi pleræque in caſtris: ſed in opidis dico, quæ valida aut magna, & ideò motui aut rebellioni opportuna. Talis *Alexandria* in Ægypto: de quâ Strabo. *Sunt tres in Ægypto legiones. quarum vna in vrbe collocata eſt, aliæ per regionem. Præter has, ſunt & nouem cohortes Romanorum, tres in vrbe item, tres in Æthiopiæ finibus ad Syenen, præſidium locis; tres in aliis partibus. Sunt & alæ equitum tres.* Sed & idem ſcribit, *in Babylone caſtello ſupra Delta, legionem vnam conſiſtere è tribus, quæ Ægyptum cuſtodiunt.* AVD. Itáne bis, *ternas* hîc legiones collocat? at tuus Index *binas*. LIPS. E Tacito meus index, & ſub res Tiberij iam vergentes. Recenter id tunc mutauerat, & abducta legionum vna, vt ſæpè. Antè, & à Iulio iam Cæſare legiones ibi ternæ, vt in Suetonio leges: tenuitque Auguſtus, & Tiberius ad id æui, quo Strabo ſcripſit. Sed de noſtrâ iam re, legiones dico ſæpè in opidis. atque ita de Beryto Syriæ idem Strabo: *Hæc euerſa fuit à Tryphone, inſtaurata & ſuſcitata à Romanis, duas legiones ſuſcipiens, quas Agrippa ibi collocauit.* Cauſſa fuit, ſedes item vrbis ad ipſum mare, & locorum eorum clauſtrum. Ita à tergo aliæ legiones Syriam defendebant aut premebant, hæc ſita in fronte. In Hiſpaniâ, vt idem Strabo, Bætica quæ populi erat, milite vacabat: reliqua Hiſpania habebat. Similia adnotare plura poſſim, & cauſſas dare aut tangere: ſed diffuſione non gaudeo, vbi res non poſcit. Hoc magis è primis illis Strabonis obſeruo, *ſocias etiam cohortes aliaſque* fuiſſe, præter ipſas Legiones: & vt illîc vides, numero ſatis grandi. Enimuerò *nouem illæ cohortes* (ſociales fuiſſe dico, etſi ipſe *Romanas* appellat: ſed hoc ideò, quia militabant ſub Romanis ſignis) pænè legiones tres æquarunt, nec minores eas *millenariis* fuiſſe opinamur. Tacitus id quoque dixit: *apud idonea prouinciarum, ſocias triremes, & alas, auxiliaque cohortium, nec multo ſecùs in iis virium fuiſſe: ſed perſequi*, inquit, *incertum fuit, cùm ex vſu temporis, huc illuc mearent, gliſcerent numero, & aliquando minuerentur.* Ecce diſertim, *haud ſecùs*, id eſt, non minus in iis virium fuiſſe, quàm in legionibus

nibus ipſis: imò plus interdum, idem oſtendit. vbi legionis *Decimaequartæ auxilia, octo cohortes Batauorum* facit. Atque alibi, in minoribus prouinciis, ſolæ cohortes aut alæ fuerunt, vt in Rætiâ, Iudæâ, talibus, & quæ Procuratoribus regebantur. Interdum & in opidis interioribus, ad coërcendũ: vt Lugduni in Galliâ, Tacitus *cohortem* XVIII^am^ locat; idem Foroiulij *Ligurum cohortem, vetus loci auxilium.* Et tale alibi. Huc equidem Ioſephi verba referam, alioqui paraloga, non ſolùm paradoxa: apud quem Agrippa ad Iudæos loquens adſerit, Galliam illam tam validam, tam latam, *mille ducentis militibus in officio contineri.* Profectò octo legiones totæ fuerunt, ſed quia iſtæ in extremâ Galliâ, ipſe copias modò numerat, quæ introrſus in eâ eſſent: ſi tamen numeri illi in Ioſepho ſani, quos ſæpè in eo obſeruamus vitiatos. Sed hæc ita ſub Auguſto: vt tamen tetigi, creuerunt, & primùm Claudius Imp. Britanniâ domitâ, legiones in eâ *tres* locauit, manſeruntque. Tùm Veſpaſianus *duas* etiam in Cappadociâ: & Traianus deinde in Daciâ *duas*. Iſtæ *Prouinciales* copiæ: *Vrbanæ* fuerunt, quæ ſedem Romæ & in ipsâ dominâ vrbe habuerunt. Quo fine? duplici, vt Principem in eâ tuerentur, & vt ipſam vrbem. Principis cuſtodię triplex miles fuit, *Prætoriani, Euocati, Bataui.* Primi in *nouem* cohortes diuiſi ab Auguſto, flos militum, fide, robore, & gente. Exemplum inſtituti huius fuit, à Prætoriis cohortibus in exercitu, quæ circa ipſum Imperatorem, & ad eius tutelam erant: ſed plerumque vna: Auguſtus autem in bellis ciuilibus plures habuit, & victor quoque retinuit in pace, contra motus ſubitos, & ad plebem Romanamque coërcendam. Nam fuêre *nouem millia* militum, non robore ſolùm, vt dixi, ſed ſtirpe & domo eximij: nec capti niſi ex *Etruriâ, Vmbriâ, Latio, & Coloniis antiquitus Romanis*, quod Tacitus Lib. IIII. Annal. ita etiam notauit. Gloriabantur igitur hoc ſanguine: & ideò Otho iis blandiens, & in concione alloquens, *Italiæ*, inquit, *alumni, & Romana verè iuuentus.* Nam legionibus aliis, exteri iam Tac. I. Hiſt. & ciuitate donati, crebri miſcebantur. *Nouem* dixi fuiſſe: idque apertè Tacitus: at Dio *decem* ſcribit. Nam ita in rebus Auguſti: Lib. LV. Οἱ σωματοφύλακες μύριοι ὄντες, καὶ δεκαχῆ τεταγμένοι: *Cuſtodes corporis Auguſti* (Prætoriani) *decem mille erant, atq; ij in decem partes*, ſiue cohortes *diuiſi.* Hæc diſſonãt: & fallitur Dio? an pro ſuo æuo dicit?

III. Hiſt.

Illud poteſt, hoc vix poteſt: quia eius æuo (vixit, ſub Alexandro Seuero, & prioribus) iam plures denis illis erant. Exemplum à Vitellio, qui primus, opinor, auxit. Tacitus de eo, Romam ingreſſo: *Confuſus prauitate, vel ambitu, ordo militiæ. Sedecim Prætoriæ, quattuor Vrbanæ cohortes ſcribebãtur, quis* SINGVLA MILLIA *ineſſent*. Sed an ille tamen primus? an non Claudius Imp. anteà fecerat? Lapis vetus (quid contra eum dixerim?) affirmat: C. GAVIO. L. F. STEL. SILVANO. TRIB. COH. II. VIGILVM. TRIB. COH. XIII. VRB. TRIB. COH. XII. PRAETOR. DONIS. DONATO. A. DIVO. CLAVDIO. BELLO. BRITANNICO. En, ille verò ſub Claudio vixit, & *donis ab eo donatus* in Britanniâ: & tamen *Tribunus* ſcribitur *Duodecimæ Prætoriæ cohortis*. Sculptor errat? ſed idem eſt in *Vrbanis*, vbi *Decimatertia* nominatur. Quid? an hic Gauius potiùs, iuuenis Britannico bello interfuit, & tum ſenior ſub Vitellio militauit? Omnino dixerim: nec tempora refragantur, potuitque vel ſub illo, aut ſtatim ab illo, Tribunatus hos geſſiſſe. Nam eam auctionem dixerit aliquis manſiſſe: argumento eorumdem lapidum, in quibus crebrò, grandiore numero ſic legas. Iſtis *Caſtra Prætoria* fuêre, ad Portam Viminalem: vt arctiùs & in diſciplinâ haberentur, ſecreti à ciuibus & vrbe. Sed *Euocatos* iam addo: de quibus Tacitus atque alij ſilent (quod equidem obſeruauerim) at non DioCaſſius, qui adiungit apertè. *Euocatis*, inquit, *Auguſtus vti iam cœperat in Antonium olim, eosque & posteà ſeruauit. Sunt autem hodieq; propria quædam & ſeparata manus, & vites ferunt, inſtar Centurionum.* Hoc ille, vbi ex profeſſo de cuſtodiâ Principis ſcribit. Facere huc videtur, quod Suetonius in Galbâ notat, *dilegiſſe eum equeſtris ordinis iuuenes, qui manente aureorum anulorum vſu*, EVOCATI *appellarẽtur, excubiasque circa cubiculum ſuum, vice militum, agerent.* Inſtituiſſe hoc eum planè dixeris, exemplo cuſtodiæ Principalis, quia Principem ſcilicet nunc agebat: etſi non veteranos quoſdam milites, ſed Equites ipſe elegit. An non ibidem & munus iſtorum Euocatorum expreſſum? nempe vt *circa cubiculum Principis excubias agerent*? ego omnino opinor: etſi valdè miror, nuſquam (nec occaſio defuit in vrbanis illis motibus, aut Principum cædibus) nuſquam, inquam, à Tacito vel Suetonio, vel ipſo Dione alibi, nominatos. Tamen quod in lapidibus crebrò

II. Hiſt. — Lib. LV.

crebrò legitur, EVOKATVS AVGVSTI, me iudice haud aliò eſt referendum. Tertij ſunt *Batavi*, equites peditéſque. Dio Caſſius: *Sunt & exteri Equites ſelecti, quibus Batauorum nomē eſt, iique equitandi peritiſſimi.* AVD. Da veniam, interpello te: Batavi equites? hoc eſt ſimile, ac ſi dicam Venetos equites eſſe. Et Batavi ſanè noſtri, aliis illis equis veliuolis & ligneis, per Neptuni æquor optimè diſcurrunt: hos terreſtres, parcè aut parùm dextrè tractant. LIPS. Vetera loquimur: gens ea tunc Martem potiùs, quàm Mercurium colebat. Et quę gloria *vicinis illorū in equite * *Menapiis & Geldriis.* noſtrâ etiam memoriâ fuit: ea ipſis olim. Credo autem intellegi tunc quoque ſuperiores illos Batauos maximè, qui Geldriæ nunc accenſentur: nam inferi & ad mare, nec ipſi, nec regio eorum equis ſatis facti, aut apti. Sed Batavi igitur boni Equites: fuêre & Pedites, etſi Dio ſilet. Tacitus alijque dicent, qui tamen hos modò Batauos, modò Germanos appellant: ſed dixeris Dionis æuo Pedites non fuiſſe. Cauſſa, quia Galba *Germanorum cohortem, inſtitutam iam olim à Cæſaribus, ad cuſtodiam corporis, & multis experimentis fidiſſimam diſſoluit, ac ſine vllis commodis remiſit in patriam:* quod Suetonius in eo ſcribit. Dicit *Cohortem:* ergo pedites fuêre: & addit ab ipſo ſolutam militiâ ac dimiſſam, nec poſteà fortaſſe reſtitutam. Non reperio quidem vltrà nominari: & in Notitiâ imperij, dumtaxat *Batavi equites, Seniores Iunioresque.* Vtraq; autē hæc manus quanta fuerit, & Dio ignorare ſe fatetur: *Batauorum,* inquit, *numerum, ſicut nec Euocatorum, ſatis certò poſſim dicere:* quid ergo nos conemur? Puto tamen Batauos haud minùs duabus alis plenioribus fuiſſe, & vt minimùm *mille Equites:* Pedites etiam olim ad *mille.* Euocati autem, ij quoq; cohors vna millenaria ſunto. Alter nunc miles in vrbe, & pro vrbe, duplex eſt: *Vrbanæ, & Vigilum cohortes.* De prioribus Tacitus: *Quamquam inſideret vrbem proprius miles, tres vrbanæ cohortes:* IIII. Ann. & mox oſtendit eam quoq; lectam, & non niſi Italam manum fuiſſe. Sed *tres* ipſe dicit, Dio in Augusti diſpoſitione, *quattuor.* Οἱ τῆς πόλεως φρουροὶ, inquit, ἑξακισχίλιοι, καὶ τετραχῆ νενεμημένοι: *Vrbis cuſtodes ſex millia, & in quattuor partes diuiſi.* Miror & hîc diſſenſum, nec concilio. Si tamen numerus tantus; vides grandes iſtas Cohortes fuiſſe, atq; etiam ſupra Prætorianas. Nam ſingulæ fuerunt *mille quingentorum* militum. In Taciti autem antè verbis, de

 Vitellio,

Vitellio, notare potuiſti, ab eo denique factas *quattuor vrbanas cohortes*, ſed quę non niſi *ſingula millia* haberent: vnde igitur tantas ſub Auguſto? Intricata hæc fateri oportet, & mihi pænè libido in Tacito ibi legendi, *quattuordecim vrbanæ cohortes*. Cùm enim tam largiter Prætorij militem auxerit, cur non pariter & Vrbis? Vnica iſta cohors adiecta, in paruo ſit: & facit validè, quòd lapides ab illo æuo grandiorem hunc numerum ſuadent. In illo ſuperiùs recitato erat, TRIB. COH. XIII. VRB. & in alio ſub Antonino Imp: C. CESTIO. C. F. STEL. SABINO. TRIB. COH. XIII. VRB. DONAT. AB. IMP. ANTONINO. AVG. HASTA. PVRA. Pluribus etiam lapidibus hi tales numeri in vtriſque cohortibus, ſed nomina Imperatorum aut æui certa indicia non ſemper adiecta. Hic ipſe Antoninus quis fuit? fortaſſe *Caracalla* Seueri filius: atque ita minùs miror, quoniam in Herodiano Seuerus gloriatur & loquitur, vbi filios ad concordiam

Lib. III. hortatur: *Poſſe eos ſecurè agere, ſi velint, pecuniá multá à ſe paratá,* τῆς τε ἐν ῥώμῃ δυνάμεως αὐτῆς τετραπλασιασθείσης, καὶ στρατοπέδου τοσούτου περὶ τῆς πόλεως ἱδρυθέντος, ὡς μηδεμίαν εἶναι δύναμιν ἔξωθεν ἐχέγγυον μηδ᾽ ἀντίπαλον, πλήθει στρατοῦ, μήτε μεγέθει σωμάτων, μήτε χρημάτων περιουσίᾳ: *& copiis iis quæ Romæ ſunt* IN QVADRVPLVM *auctis, tantoque exercitu ad Vrbem ſedente, vt nulla externa vis par eſſe ei poſſit, ſiue* MVLTITVDINEM *ſpectes, ſiue corporum magnitudinem, ſiue cultum & abundantiam.* Hanc mutationem & augmentum facta à Seuero, cùm Iuliani Prætorianos circumuênit & armis exuit, probabile eſt; & in eorum locum Illyricanos grandi numero factos. Verba quidem Herodiani clara ſunt, & ſic manſiſſe ad Conſtantinum videntur: qui fauentes Maxentio ſuſtulit, nec alios ordinauit. AVD. At enim ſi in quadruplum ita auxit Seuerus, & Vitellius iam tot Cohortes fecerat: quid dicemus? oportuit vel ſupra LX. cohortes fuiſſe. LIPS. Neque abſurdum ſit, ſi verba penſites Herodiani. Dubitet tamen aliquis an illa Vitelliana auctio tota manſerit: ſed quidquid eius, illud tenēdum haud dubiè auxiſſe valdè Seuerum, cùm Herodianus disertè ſcribat, *cuicumq;* VI EXTERNAE *parem aut ſuperiorem hanc internam & vrbanam fuiſſe*. Sed redeo ad *Vrbanas* meas cohortes: quarum officium præcipuum, tueri vrbem. id eſt, motus aut turbas plebis coërcere; noctu circum templa, fora, baſilicas excu-

excubare; ſtationes agere contra graſſatores aut ſicarios; itemque Præfecto vrbis (qui caput iis erat) apparêre. Itaque & extra vrbem interdum puto diſpoſitos, cùm eius Iuriſdictio ad centeſimum lapidem porrigeretur. Quod autem Præfectus caput, in Tacito clarè ſcriptum, de Flauio Sabino, qui tunc in III. Hiſt. eo munere: *Eſſe illi* PROPRIVM *militem cohortium vrbanarum: nec defuturas Vigilum cohortes.* Quas nunc adiungo (*Vigilum* dico:) & moneo eas quoque ab Auguſto eſſe. Nam is cùm crebra incendia in magnâ illâ & frequenti vrbe videret; remedium quæſiuit firmum & perpetuum, militemque ex libertinis collegit, & in ſeptem cohortes digeſſit. Id factum anno vrbis DCCLIX. Et quamquam præcipuus hic finis & inſtituendi cauſſa fuit, tamen ſeruiiſſe etiam tutelæ vrbis, & contra nocturnos fures aut graſſatores, non eſt ambigendum. Minùs lecta hæc manus fuit, & miniſterio potiùs quàm militiæ facta: tamen vt regi meliùs iuberique poſſent, digeſti in Cohortes, & Centuriones Tribunoſque ſuos accepêre.

CAP. V.

De copiis in mari, aut fluminibus; de Claſſibus variis, earumque ſedibus.

TERRESTRI milite ſatis limites, itemque vitalia imperij, id eſt Romam ipſam, muniuimus: nunc & maritimo, ſiue fluuiatili etiam, muniamus. Nam cùm mare medium per totum illud imperium iret, vt diximus; cùm etiam flumina magna clauderent vel ambirent; vtile cenſuerunt, *Claſſes* perpetuas in vtrauis parte eſſe, quę & piratas cohiberent, & hoſtes excluderent; & ſuis etiam tranſitum aut tranſuectionem, cùm opus eſſet, ſtatim darent. Prudens & pulchra inuentio: fueruntque *Claſſes in ipſo mari* quattuor; in *Fluminibus* tres, niſi fallor. Videbimus ordine, & quod occurret, dicemus. Primæ duæ maiores ſe offerunt, & *Prætoriæ* dictæ, *Miſenenſis* & *Rauennas.* Quare Prætoriæ? (ſæpè enim ita in lapidibus:) opinor dignitatis cauſsâ, & quia inter minores alias, vt Præto-

ria aliqua nauis, eminerent. Nam Præfectus ſanè earum non fuit Prætor. Poſſunt & exemplo Prætoriarum cohortium eſſe dictæ, quia ad Italiæ & Principis tutelam. Sed eæ quoque ab Auguſto inſtitutæ, notante Suetonio: *Claſſem Miſeni, & alteram Rauennæ, ad tutelam ſuperi & inferi maris collocauit*. Et Taci-

IIII. Ann. tus de ijſdem: *Italiam vtroque mari duæ claſſes, Miſenum apud & Rauennam præſidebant*. Sed diſtinctiſſimè Vegetius, qui nume-

Lib. IIII. rum & plura aperit, his verbis: *Apud Miſenum & Rauennam,* SINGVLAE LEGIONES *cum claſſibus ſtabant, ne longiùs à tutelâ vrbis abſcederent, & cùm ratio poſtulaſſet, ſine morâ, ſine circuitu, ad omnes mundi partes peruenirent. Nam Miſenatium claſſis, Galliam, Hiſpanias, Mauretaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam, atq; Siciliam, habebat in proximo: claſſis autem Rauennatium, Epiron, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum, petere directâ nauigatione conſueuerat*. Ait *ſingulas legiones* in ſingulis fuiſſe: pro more ſui æui, aut parùm conſpectè, locutus. Non enim Legiones propriè erant, ſed dumtaxat *Cohortes*, eæq; *decem*, & Tribunos ſuos ſiue *Chiliarchos* (à numero cui præerant) habebant, itemque Centuriones. Enimuerò Tacitus non ſemel oſtendit, Claſſiarios militiam legionariam, vt honeſtiorem petiiſſe: & aliquando impetraſſe: non ergo habebant. Quomodo autem? exteri plerique, & nec ciues erant. Tacitus de claſſe Rauennate: *Ambiguos militum animos, quòd magna pars Dalmatæ Pannoniíque erant*. Et in Tabulâ, quæ Venetiis adſeruatur: HADRIANVS. IMP. IIS. QVI. MILITAVERANT. IN. CLASSE. PRAETORIA. MISENENSI. SEX. ET. VIGINTI. STIPENDIIS. EMERITIS. DIMISSIS. HONESTA. MISSIONE. IPSIS. LIBERIS. POSTERISQVE. EORVM. CIVITATEM. DEDIT. Si dedit, non antè habebant. Clara & vera hæc ſunt, ac naualis militia, vilis ſemper & viliũ, apud Romanos. De Miſeni igitur claſſe, liquet apud Miſenum, pulcherrimo ſinu, eam ſtetiſſe. Virgilius doctè indicauit, cùm Miſenum illîc ſepelit Æneas,

Imponit ſuaque arma viro, remumque tubamque.

Nam & *Remum* & *Tubam* dat, præſignificans locum hunc futurũ vbi & Remiges & Milites in claſſe eſſent: Milites inquam, quos Tuba notat. Etſi autem naues ibi & claſſis, tamen Caſtra etiam in terrâ & ad portum ipſum fuiſſe, commoditas eorum exigit,

exigit, & lapides qui ſæpè effodiuntur, dicunt. Inter eos iſti:

D. M.
C. IVLIO. QVARTO
VET. EX. PR. N. GALLO.

D. M.
TI. PETRONI. CELERIS
NAT. ALEX. EX. III. ISIDE

D. M.
C. SENIO. SEVERO. MANIPLARIO
EX. III. FIDE. NATIONE. BESSVS.

Notæ breuiores in iis, hoc volunt: *Veterano ex Prætoriâ naue Gallo.* item: *Natione Alexandrino, ex tertiâ Iſide.* iterumque: *Ex tertiâ Fide. Gallus* autem, *Iſis, Fides*, nomina nauium ſunt, ab imagine aut tutelâ. In his item portibus, præter Caſtra, *Pharos* ſiue Turres quaſdam ad prælucendum noctu fuiſſe, Plinius mihi ſuggerit: ille Plinius, qui ipſe fuit claſſis Miſenatium Præfectus. *Vſus Phari, nocturno nauium curſui ignes oſtendere, ad prænuncianda vada, portúſve introitum: ſicuti compluribus iam locis flagrant, vt Puteolis, & Rauennæ.* Pharus Puteolana, ad hanc Miſenēſem fuit. At verò altera, ſicut & ipſa Claſſis, *Rauennæ*. Notum & nobile etiam opidum, ob ſedem ibi poſteà regni Gothorum. Et ipſam, & Claſſem autem, Iornandes optimè notificat, ex Dione: *A meridie, inquit, Padus, qui & Eridanus, ab Auguſto Imp. altiſſimâ foſſâ demiſſus: qui ſeptimâ ſui aluei parte mediam influit ciuitatem: ad oſtia ſua amœniſſimum* PORTVM *habens, qui* CLASSEM *ducentarū quinquaginta nauium, Dione referente, tutiſſimâ dudum credebatur recipere ſtatione. Qui nunc, vt Fabius ait, quod aliquando portus fuerat, ſpatioſiſſimos hortos oſtendit, arboribus plenos, verùm de quibus pendeant non vela, ſed poma.* In fronte verborum vides, Auguſtum aptaſſe locum & portum, foſsâ percuſsâ: in medio, Dionem auctorem, de nauibus CCL. quæ illîc caperent. Sed vbi hoc Dio? nuſquam in libris, qui nunc ſunt, ſed dixit (opinor) in Vitellij rebus, vbi multa mentio claſſis Rauennatis, ob transfugium eius & turbas, quas & in Tacito habes. Ingens autem numerus: neque minor in claſſe Miſenatium, vt ratio poſcit. In vltimo autem oſtendit, eſſe deſiiſſe & portum & claſſem. Atque hæ duæ ſunt *Maiores* illæ claſſes *maritimæ*: ſequuntur duæ *Minores*. prior in Galliâ, coloniâ & portu *Foroiulienſi*: tum ad ipſam Galliam, tum ad Hiſpaniæ illam oram tuēdam. Tacitus de eâ, eiuſq; auctore: *Galliæ proximum Litus* ROSTRATAE *naues præſidebant*,

Lib. XXXVI. cap. XII.

IIII. Ann.

debant, quas Actiaticâ victoriâ captas Auguſtus in opidum FORO-IVLIENSE *miſerat*, VALIDO *cum remige*. Habes Auguſtum auctorem, habes *Roſtratas* & bellicas, itemque *Validum remigium*. Satis ergo & grandis, & inſtructa ea claſſis: cuius idem Tacitus in rebus belloque Othonis cum Vitellio meminit. Eſt autem hoc *Forum Iulij* in Galliâ Narbonenſi, loco quem Strabo deſignat: *Nauale*, inquit, *Cæſaris Auguſti, quod Forum Julium vocant. Situm eſt inter Olbiam & Antipolim, abeſtque Maſſiliâ ſtadiis circiter ſexcentis*. Notat *nauale* ſiue receptaculum claſſis eſſe: ideoque & à Plinio ipſa vrbs *Claſſica* dicta, itemque *Colonia Octauanorum*, quòd octaua legio eò deducta. Altera minor in ipſo *Ponto*: id eſt, in capite & fonte mediterrei maris. De eâ Tacitus capiendus: *Mucianus claſſem è Ponto Byzantium adigi iuſſit*. Ergo ſtatio ei ſupra Byzantium fuit: ſed * vbi, ignoro. Numerum eius è Ioſepho poſſum dare: *Ponticæ*, inquit, *omnes gentes tribus millibus militum ſubduntur*, & QVADRAGINTA *naues longæ* (roſtratæ) *illud aſperum & innauigabile pelagus tutum pacatumque præſtant*. An non & tertia etiam Oſtiæ? Suetonius ſuggerere videatur in Veſpaſiano: *Claſſiarios qui ab Oſtiâ & Puteolis Romam per vices pedibus commeant*. Nam Claſſiarios Oſtiæ ponit: & fortaſſe Claudius inſtituit, portu eò inſtructo. Sed certum non habeo: & potuit eſſe ibi pars è claſſe Miſenenſi. Tranſeo ad *Claſſes fluminum*: & prima eſt in Rheno. de quâ Panegyricus: *Cùm totus* ARMATIS NAVIBVS *Rhenus inſtructus ſit*. Ait *totum Rhenum*: ergo diuiſam per partes cenſeo, vt & militem ipſum terreſtrem. Florus oſtendit, Bonnæ & Geldubæ (ſi proba modò lectio) fuiſſe, ex inſtituto Druſi: *Bonnam & Geldubam pontibus iunxit*, CLASSIBVSQVE FIRMAVIT. Ergo ibi pars, pars & certò ad exitum fluuij, vbi *Pharus* olim, quam nunc *Arcem Britannicam* vocant. Hanc opinor eſſe, quam *Claſſem Britannicam* Tacitus in bello cum Ciuili appellat: quia & in Britanniam ea commeabat. Sed tota claſſis communiter *Germanica* dicta: & ſic in eodem Tacito leges, *Iulium Burdonem, Germanicæ claſſis Præfectũ*. Hæc partitio claſſium Taciti loca aperiet, aut conciliabit, quæ pugnaturire inter ſe videntur. vt cùm ſcripſit, *Vniuerſam quattuor & viginti nauium claſſem*

III. Hiſt.

* Vide Notas.

Lib. II. Excid.

V. Hiſt.

ſem transfugiſſe (ad Ciuilem) *aut captam eſſe*. An igitur *vniuerſa* ea, non niſi tot nauium? Imò poſteà iterùm facit Cerialem nauibus pugnaſſe, etſi *numero imparem, ſed magnitudine earum potiorem*.. Atqui ſtruere tam citò non potuit: ſed nempe ex aliâ parte, atque adeò grandiores triremium, quæ ad Oceanum & Pharum, ſumpſit. De his nauibus Hegeſippus ex Ioſepho ita ſcribit: *Rhenus itaque iam non Germanorum copiis repletur, ſed Romanorum liburnis, quæ per errantes* TOT VSQVE AD MARE *bicornis amnis fluenta, quondam liberas gentes ſeruitio premunt*: Legendum autem illìc, *Copulis Germanorum*: eſtque nauium minorum genus, quod ipſi Germani ſic à* vinciendo & ligando dicebant. Dicit earum loco *Liburnas* iam roſtratáſque Romanorum eſſe: credo, biremes. quas & *pererraſſe* totum amnem identidem ſcribit: & an ideò *Luſorias* dictas? Vox crebra in Ammiano, Vegetio, aliiſque. Altera claſſis Fluuiatilis, in *Danubio*. de quâ Tacitus: *Vannius funditur prælio, & ad claſſem in Danubio operientem perfugit*. Nominantur & Vegetio *Luſoriæ, queis in Danubio* COTTIDIANIS *vtuntur* EXCVBIIS. In Codice Theodoſiano titulus, *De Luſoriis Danubij*. In Nouellâ quadam: *Caſtrorum quinetiam ipſis, luxuriarúmque curam mandamus*: legendum, *Luſoriarúmque*. Credo & tertiam fluuiatilem in *Euphrate* fuiſſe: quídni in magno flumine, & contra Parthos? Ammiani aliquot loca ſuadent, etſi non cogunt: nec alibi certò legi. Habes totam munitionem imperij, terrâ maríque: an non validam, vtilem, opportunam? ſed & aſpectu aut cogitatu pulchram, cùm imaginem proponis (Ariſtide delineante) *magnæ vrbis, cuius foſſæ, flumina eſſent; turres & propugnacula, militaria in finibus caſtra aut caſtella; ipſa mœnia, non è latere vllo aut lapide, ſed ære ac ferro tot prætendentium legionum*. AVD. Mehercules delector, & cogitatione peragro ac iungo, quæ locis ſitúque diuiſa. Sed ipſam ſummam totius præſidij cur non expreſſiſti? LIPS. Facile eſt, & per te poſſis: quantum quidem certus partium dictarum eſt numerus. Vbi non, diuinetur. Aio igitur in prouinciis copias non minùs fuiſſe, *Legionum, Cohortium, Alarum, ducentis quinquaginta millibus*, aut circà: & ſic, vt legiones nec pleniſſimas, ſed IIII. millium accipiamus. In Vrbe, ponere liceat in vniuerſum ad XXVI. millia militum: & poſt Seuerum,

* *Koppeln.*

XII. Ann.

vel ad *ſexagena*. In claſſibus omnibus, haud minùs *centum millibus* militum remigumque. Ita fiant in vniuerſum, ſupra *quadringenta millia* ordinariorum: etſi Agathias Hiſtoricus plures etiam, & largiter, fuiſſe aſſeueret. Nam de Iuſtiniani æuo loquens, *negat copias Romanorum tantas, quantas* OLIM *eſſe: nec iam ſufficere tutelæ imperij, contra hoſtes. Cùm enim*, inquit, *ad* SEXCENTA QVADRAGINTAQVINQVE MILLIA *militum vniuerſas eas colligere oporteret; vix tunc in centum quinquaginta millibus conſiſtebant*. Hæc ille ſcriptor, & credo vera atque explorata (cùm tam curiosè numeret) attuliſſe. Oportuit igitur Auxiliares copias grandes fuiſſe: & tu conſidera vim copiamq; Romanam. AVD. Imò an non legiones fortaſſe plures faciendæ ſunt, & vel ad XLIIII. ordinariæ ſub Auguſto ac deinceps locandæ? Hoc enim & Oroſius & Appianus dicere videntur: & vir doctiſſimus ita affirmat. LIPS. Errat ille vir doctiſſimus: nec aliter ſub Auguſto fuit, ac dixi. De Oroſio & Appiano, hoc ſaltem dicunt, Sexto *Pompeio in Siliciâ victo* XLIIII. *legiones, iunctis omnibus copiis* (& Lepidi nempe, & Sexti, & ipſius) *in vniuerſum, Auguſtum habuiſſe*: ſed hoc non addunt, & *ſeruaſſe*. Ille verò non ſeruauit, ſed ſparſit, & in *Colonias* miſit, de quibus ordo & hæc admonitio ſuadent iam dici.

CAP. VI.

De Coloniis, & modus fructuſq; deducendi.

PRAEMISI verò, Præſidia militum in longinquis limitaneiſque locis fuiſſe, pauca aut nulla in prouincijs medijs: imò pleræque earum ſine milite aut armis vllis. Quid ergo tuebatur interiora, & quieta præſtabat? *Coloniarum* deductio, optimo & ſapientiſſimo Romuli inuento. Nam ad illum conſenſu referunt. qui victis finitimis opidis aut gentibus, partem earum ſolitus in vrbem & ad ſe traducere; partem illîc relinquere, ſed ſic vt Romanos ſuos miſceret, cuſtodiam & regimen, nequid mouerent. Eos ita miſſos, *Colonos* appellauerunt, *& ab agrorum noua dedicatione culturæ* (ait Hyginus) *ipſas Colonias appellauerunt.* Ratio & modus erat, vt agri diuiderentur viritim: idque à *Trium-*

Triumuiris, quos graues & prudentes viros huic rei legere ſolebant: qui & ſedes, agroſque, & ipſum opidum(ſi condendum eſſet) diſponebant, & iura ac formam nouæ quaſi reip. dabant. Sic tamen, vt omnia Romam & vrbem matrem referrent. ipſis quoque locis, Fora, Capitolia, Templa, Curiæ pro illâ imagine eſſent; & in gubernatione, *Duumuiri* pleriſque colonijs, quaſi duo Conſules, & *Decuriones* pro Senatu. Varia in hoc inſtituto vtilitas, quam licet percurramus. Prima, quòd alleuabatur vrbs ipſa princeps, & ſuperfluam nimiamque multitudinem, vt ſanguinem emittebat. Ita victus facilior, ita turba minor; & turbæ quoque, faciles oriri inter tam confertos. Sed & ſoboli magis vacabant libentiuſque, ſic vacui: non aliter quàm arbores aut plantaria magis ſe diffundunt & propagãt, vbi in arcto non ſtipantur. Altera vtilitas, ipſos hoſtes aut ſubditos tangit. Vbi enim Coloniæ ſic collocatæ, loca frequentabãtur, colebantur, poliebantur etiam, nouorum hoſpitum aduentu, & artium inuectu. Diuina Prouidentia hoc fine Græcos olim in Aſiam, Europam hanc noſtram, vſque in Hiſpaniam, per maritima loca miſit & diſpoſuit: vt rudes feroceſque humanitate & elegantiâ percolerent, atque ad mitiora ſtudia & mores transferrent. Quod idem Romani mox fecêre: & ijs cultum hunc omnem debet pulcherrimus noſter Europæ tractus. Tertia vtilitas, quæ præcipuè in oculis Romulo & Rõmanis, Præſidiũ in ſubiectos. Sparſa hæc tot opida, locis opportunis, & in ijs Romanus ſanguis: quid niſi tot arces & propugnacula erãt imperij Romani? Dicamus quidlibet: nihil tam validum, quàm talis aliqua deductio: & vbi ij qui agros in alieno accepêre, ſemper obligantur aut tueri iura imperiumque donantium; aut pelli, ſi & ij pellantur. Atque hic primus, vt dixi, præcipuuſque aſpectus: acceſſêre mox, valdè auctâ re Romanâ, duo alteri. Prior, vt plebem inopem & grauem ſic exhaurirent: alter, vt militibus emeritis præmia largirentur. Nam ecce in tantâ vrbe, & creſcente ciuium tenuiorũ numero, per tot manumiſſiones: quæ ratio alendi aut ſubſiſtendi fuit, niſi vt emitterent? non aliter, quàm vbi aluearia plena, noua examina in alia & noua transfunduntur. Sic &, occulto Politico conſilio, ſentina & fæx vrbis educebatur: purior meliorque pars aſſeruabatur. Iam verò in militibus pul-

chrum. & quis non libens in eam Militiam ſe impenderet, vbi & poſt eam tam magna & certa præmia eſſent? Agri & ſedes dabantur, regimen illîc & honores, pecunia etiam (nam ſic Auguſtus inſtituit) ad inſtrumenta, iumenta, & ſiquid opus, coëmendum. Ego verò auſim dicere, nec iſto æuo Militiam ſatis bonam, fidam, facilemq́ue futuram, niſi tali præmiorum ratione: nec difficile fortaſſe, cum magno bono publico, excogitare. Iſta igitur deductio Coloniarum, & cauſſæ: in quibus tamen tyranni aut violenti aliquot ciues fraudem & iniuriam miſcuerunt. vt Corn. Sulla, qui non, vt olim, agros ex hoſte captos diſtribuit; ſed in ipsâ Italiâ, quod ſciebat milites appetere, ſedes iis dedit. Quod fieri non potuit, niſi pacatis fidiſque populis, per ſummam iniuriam & ſcelus, expulſis. Appianus auctor eſt *vigintitres* legiones ab eo ſic deductas, quæ facerent (ſi probè commemini) *centum viginti millia*, cum iis qui adiuncti. Simile & Cæſar Iulius, in pace & Conſulatu fecit, qui agrum Campanum & Stellatem *viginti millibus* ciuium, coloniâ Capuam deductâ, diuiſit. Idem iam Dictator, *in tranſmarinas colonias octoginta millia ciuium diſtribuit*, Suetonio auctore: id eſt, in Carthaginem maximè & Corinthum. Quod noto, vt numerus videatur deductorum: qui ſanè grandis fuit, ſiue è ciuibus togatis, ſiue è militibus veteranis. Auguſtum *centum viginti millia* deduxiſſe ſub *quintum Conſulatum* ſuum (bellis Ciuilibus iam finitis) lapis Ancyranus oſtendit: & poſteà multa millia adiunxit. Caue enim cenſeas, illa tantùm deduxiſſe. Imò in ſolâ Italiâ *duodetriginta colonias collocauit*, vt Suetonius notat: quid apud tot exteras gentes, & imperio tam diuturno. Itaq; huius Principis plurimæ, & in toto orbe terrarũ fuerunt: quod ipſa agnomina earũ oſtendunt. Denique paullatim tanta frequentia, vt negem regionem, imò vix regiunculam fuiſſe, in quâ Coloniæ aut Colonia non eſſet. Tot illis vinclis miramur orbem cõpeditum & aſtrictum, in Romanâ ditione & imperio manſiſſe? Non ego: ſed nec Velleij iudiciũ valdè probo, *inter pernicioſiſſima Gracchi habentis, quòd extra Italiam colonias poſuerit*. Equidem planiſſimè contrà ſentio: & ad hunc coërcendi finẽ, aliter oportuit, aut nec imperium extra Italiã proferre. Timorem quẽ timet, ne qua Colonia potentior matre ſuâ fiat, ſic longinqua: nullus eſt, & certè

locum

locum in Romano aliquo imperio non habet. Sed nec Hiſpano: & prudentiſſimè eos cenſeo Nouum orbem coloniis impleſſe. Quarum alia atque alia genera tamen erant, & quædam *Romani*, aliæ *Latini*, quædam & *Italici* iuris. Reperio & *Patritias*, & *Equeſtres* agnominatas; haud dubiè, in quam digniores ciuium militúmve deducti. AVD. Sed de numero igitur, nihil certi aut definiti habes? LIPS. In Italiâ ſolâ *centum quinquaginta* fuiſſe reperio; in Africâ, circiter *ſexaginta*; in Hiſpaniis, ad *triginta*; paullo minùs in Gallijs: & idem iudica de reliquo orbe. Difficile enim hæc adnumerare firmiter: cùm & aliqua legentem fallant, & non omnia hodie in libris legenda. Hoc Senecæ tibi ſuffecerit: *Populus Romanus quot Colonias in* OMNES *prouincias miſit?* VBICVMQVE VICIT *Romanus*, HABITAT. AVD. Quæro etiam, ecquid ſeriò probes hoc ius ſiue morem colonicum? LIPS. Dixi, & probo: atque adeò magnis Regibus adſuadeam imitari. AVD. Túne? in tam apertâ iniuriâ? nam certè aliena eripiebant, poſſidebant, poſteris tradebant. LIPS. Quid tum? vtilitas publica magna, vt in aliis, exiguum hoc iniquum diluit, vel abſorbet. Etſi cur iniquum? qui iniuriam intulit, iuſtè malum & pœnam habet. Coërcendi hoc modo ſunt, & ne in poſterum noxam noceant, refrænandi. Ad Helu. Conſolat.

CAP. VII.

Multitudo Romanorum, & ratio adſciſcendi gentes, aut transferendi.

AVD. Sed mihi hîc admiratio & quæſtio, Vnde Romanis ea copia, & ſic aſſiduæ vel Militum vel Colonorum? Nam cùm intueor & examino; examina habuiſſe hominum debuerunt, quæ ſic conſcriberent, aut transferrent. LIPS. Haud de nihilo petis, & ſatisfaciam: ſcito. Romanos primùm paucúlos fuiſſe, & cùm Romulus militiam & remp. ordinauit, vix ad *millia terna* peditum (alij *bina millia* volunt) cenſa, & equitum *trecentos*. At idem ille, cùm è viuis abijt, peditum reliquit XLVI. *millia*, & equitum *mille*. Tantùm viri opeſque creuerant in annis circiter, quibus Romulus regnauit, *triginta ſeptem*. Res mira

eſt. & quibus artibus aut induſtriâ ille hoc aſſecutus? Apertione aſyli; quæ haud dubiè aliquid adiuuit, & è vicinis, etſi non optimos, elicuit. Lege de liberis latâ, quâ iuſſit quidquid natum eſſet tolli, modò ne mutilum aut monſtroſum. Receptione in ciuitatem, quam non exteris ſolùm confluentibus, ſed victis & hoſtibus dedit. Laudant cùm alij hoc inſti-

XI. Ann. tutum eius, tum Claudius Imp. apud Tacitum: *Quid aliud exitio Lacedæmonijs & Athenienſibus fuit, quamquam armis pollerent, niſi quòd victos pro alienigenis arcebant? At conditor noſter Romulus tantum ſapientiâ valuit, vt pleroſque populos eodem die hoſtes, dein ciues haberet.* Atque id ſanè diu retentum Romæ, vt è prouincialibus honeſtiſſimos, hoc beneficio ciuitatis obligarent; & ita ſimul ſe augerent, ſimul diſcrimen, & tacitum pænè * diſſidium, inter illos conciliarent. Claudianus in Romæ laudibus:

* *Ob æmulationem inter receptos, & non receptos.*

Hæc eſt, in gremium victos quæ ſola recepit,
Humanumque genus communi nomine fouit,
Matris, non dominæ, ritu: ciueſque vocauit
Quos domuit, nexuque pio longinqua reuinxit.

Ita, quod ex illo apparet, diffuſum latè aut vndique iam hoc beneficium: & ciues Romani facti, quicumque in orbe Romano eſſent, ex conſtitutione Imp. Antonini. Excluduntur iam ergo ſoli ſerui & barbari. quo ſenſu Sidonius ſcripſit, &

Lib. I. appellauit *Romam verticem mundi, patriam libertatis, in quâ vnicâ totius mundi ciuitate ſoli* BARBARI *&* SERVI *peregrinantur.* Itemque paſſim alij *Communem patriam:* & ad eam his verſibus Rutilius:

Feciſti patriam diuerſis Gentibus vnam,
Profuit iniuſtis te dominante capi.
Dumque offers victis proprij conſortia iuris,
VRBEM *feciſti, quod prius* ORBIS *erat.*

Hæc ita poſteriori æuo, nec optimo ſcilicet, nec optimè: præſtabat electio illa & ſecretio, ob varias cauſſas. Sed tertia etiam ratio augendi ciues, ex inſtituto non quidem Romuli, ſed Seruij Tullij. Ille cùm videret pleroſque tunc ſeruorum, aut bello captos, aut è prædâ emptos eſſe; atque eos ferè è liberis & ingenuis, & antè etiam liberos: humanum bonumque

putauit

putauit in ciuitatem recipere, ſiqui à dominis manumiſſi eſſent. Nam & Romanis moribus ingeniiſque aſſuefacti iam erant; & ſic fore prouidebat, vt ſemper, tamquam ex fonte domeſtico, proles ſcaturiret ad belli aliosque vſus. Difficile id perſuaſum primò ciuibus, & inquinari eo conſortio videbantur: ſed nempe oſtendit, & origine bonos eos eſſe, & iamdiu ipſos etiam hoſtes in hoc ius admiſſos: ita cur non idem domeſticis & fidis ſeruis indulgerent, cauſſam nullam eſſe. Maximè, cùm in eorum manu totum hoc beneficium. & videre poſſe, vt nec temerè manumittendo darent; & illos adniſuros, vt omni ſedulitate ac fide emererentur. Ampliùs, futuros eos nihilominùs velut in curâ & clientelâ Patronorum: & ſic nobiliores ciues, in comitijs aut ſuffragijs, ſemper manum aliquam fauentem & obnoxiam habituros. Ita illis perſuaſum. ſed Regi in oculis præcipuè, frequentia & multitudo ciuium, fundamentum omnis potentiæ & diuturni ſtatus. Nec tamen ij æquiparati ſtatim dignioribus, & veteribus ciuibus: reiecti in quattuor vrbanas tribus fuêre, & inuenta ratio, vt minimum in ſuffragijs, aut aliâ publicâ re, pollerent. Quin & à militiâ legionariâ & honeſtiore excluſi ſunt: donec paullatim nepotes ac pronepotes eorum, verè iam Romanus ſanguis, peruenirent. Liberti ipſi & Libertini (veteri quidem republicâ) arcebantur. Hoc inſtitutum, incredibile eſt, quantum ciuitatem auxerit: in quâ aliquot ſeruorum millia pauculis annis manumiſſa. Neque negandum eſt, vtile initio & prҿclarum fuiſſe: ſed lapſu temporis, vt fit in humanis rebus, hîc quoque lapſus: cùm iam Syri, Cappadoces, Aſiatici, Græci, Barbari in ſeruos recepti; & multi ex ijs facinoroſi & perditi; qui pretio, blanditijs, aut & fœdis obſequijs libertatem meriti, quam colluuiem in ciuitatem non inuexerunt? Imò per eos effectum, vt egregia illa animi ac morum, Romana olim plebs, viliſſima facta hominum ſit, & vno verbo, cloaca ac ſentina vitiorum. Sed iſta ſæculis aliquot poſt Tullium. intereà profuit largiter inſtitutum, & effecit, vt cùm primo cenſu ac luſtro Ser. Tullij LXXIIII. ∞. cenſa eſſent, illo qui ſub primis Conſulibus fuit (nam Tarquinius Superbus intermiſerat) CXXX. ∞. cenſerentur: idque eorum qui puberes, & in virili toga eſſent. Largus

tibi

tibi hic numerus videtur: nihil eſt; cùm poſt aliquot ætates, id eſt, anno Vrbis CCCCXIIII. cenſa ſint ciuium CCLX. ∞: & paullò ante bellum Marſicum, anno Vrbis DCXXXIX. circiter *quadringenta* millia, paullò minùs. At poſt id bellum, ſociis iam in ciuitatem paullatim receptis, creuit valdè numerus, & ad *nongenta* millia cenſa* alibi nobis doctum. Cui ipſi numero firmando, velim addi hæc Phlegontis in Chronicis. qui notat Olympiade, quâ Lucullus Amiſum cepit, & Mithridatem ad Caberia vicit (id fuit circa annum Vrbis DCLXXXII.) *cenſitas Romæ nonaginta myriadas ciuium, & vnam*, id eſt, *nongenta & decem millia.* Quid iam ſub Auguſto? ipſe de ſe in lapide Ancyrano clarè hoc dicit, IN. CONSVLATV. SVO. SEXTO. *Luſtrum condidiſſe*, QVO. LVSTRO. CENSITA. SVNT. CIVIVM. ROMANORVM. CAPITA. QVADRAGIENS. CENTVM. MILLIA. ET. SEXAGINTA. TRIA. Immanis herclè numerus: & quis iam de copiis miretur coloniisque? At etiam creuit aſſiduè, & ſub Claudio Imperatore, Tacitus ac fidi auctores accenſent, *ſexagies nouies centena ſexaginta quattuor millia*. Vltrà quærere, ſuperuacuum ſit, cùm iam paſſim in ciuitatem totæ vrbes regionesque, vt dixi, receptæ. AVD. Neque hercules quæro, affatim habeo quod mirer. Sed illud lubet ſcire, an ex ſolis igitur illis ciuibus copiæ ſcriptæ? LIPS. Non è ſolis. olim quidem & è Latino nomine, vt ſcis: at poſtquàm ij ciuitate donati, Principum temporibus maximè, cœperunt & è prouinciis auxilia ſcribi. Auguſti id inuentum: & præter conſpicuam vtilitatem in militiâ, cauſſam occultam etiam hanc habuit, ſubditos ſic exarmandi, & quaſi obſidibus traditis in fide continendi. Nam quotannis dilectus iſtos habebant, & optimum ac robuſtiſſimum quemque abducebant. Ita enerues prouinciæ; & illi qui dilecti, in longinquas & diſſitas oras conſultò trahebantur. Non enim facile res nouas audere aut mouere, inter ignotos & alienos. Ciuilis, qui Batauos ad rebellionem traxit, hoc quoque telo eos incitat: *Inſtare dilectum* (verba Taciti) *quò liberi à parentibus, fratres à fratribus, velut* SVPREMVM *diuidantur*. Idem Galgacus, dux Britannorum, in eodem Tacito: *Liberos ſuos cuique ac propinquos natura cariſſimos eſſe voluit: hi per dilectus* ALIBI *ſeruituri, auferuntur*. Atque eiuſmodi auxiliorum,

*In I. Elector. cap. XXVII.

IIII. Hiſt.

rum, è varijs gentibus, magna copia. quod & *Notitia Imperij* indicat, & Taciti hæc verba: *Nil validum in exercitibus, niſi quod externum.* Iterumque: *Prouinciarum ſanguine prouincias vinci.* AVD. Artem video, & ſimul auxilia bello ſcripta, ſimul materiem ſubductam rebellandi. Sed iſta profectò translatio dura: & quo exemplo? LIPS. Haud facilè dixerim: niſi quòd ſimilia iam olim noto. Romulus ipſe populos vicinos in vrbem ſuam tranſtulit, Tullus Hoſtilius Albanos. Sed hæc leuia, & alio quodam fine. quid ſi totas gentes tranſlatas doceam, eâdem illâ non rebellandi, aut coërcendi, cauſsâ? Fecit Auguſtus in Sugambris & Sueuis, quorum *quadraginta millia* (hoc verius cenſeo ex Eutropio, quàm quod in vulgatis Suetonij libris *quadraginta* editur) tot inquam illa millia *traiecit in Galliam, iuxtaque ripam Rheni, ſedibus adſignatis, collocauit.* Ita & Galliam impleuit, & ex hoſte ſocium auxiliaremque fecit. Sed iudicio & conſilio in hac re opus, ne plures ſuſcipiantur aut traducantur, quàm coërcere poſſis: peccatumque à ſecutis Imperatoribus (maximè poſt Conſtantinum) qui Barbaris receptis, imperium & vrbem prodiderunt. Alioqui multum commodi aut tutelæ tranſlatio hæc habere poſſit. quâ Philippum Macedonem (callidum illum regnandi) vſum Iuſtinus prodidit: ſcribitque eum, *vt pecora paſtores, nunc in hibernos, nūc in æſtiuos ſaltus traijciunt; ita populos & vrbes, vt illi vel replenda vel derelinquenda quæque loca videbantur, ad libidinem ſuam tranſtuliſſe.* Parabat & Alexander ſimile, firmando imperio, niſi mors interueniſſet. Nam in Commentarijs eius inuentum Diodorus tradit, *vt ciuitatum aliarum in alias migrationes fierent, itemque hominum traiectiones ex Aſiâ in Europam, ex hac in illam:* & cauſſam addit, *vt gentes connubijs, commerciis, & amicitiâ inter ſe iungeret:* quæ ipſa haud vana planè eſt, aliam tamen & intimam non expreſſit. Antipater, qui in partem potentiæ ſucceſſit, in idem hoc conſilium: & Athenienſium vrbis potens, ipſam eiusque regimen ditioribus honeſtioribusque conceſſit; tenues, & quidquid inopiâ turbidum, eduxit, & ad XX. ∞. eorum in Thraciâ, agris datis, collocauit. Lego & Tigranem regem, cui bellum Pompeius fecit, *trecenta millia* è Ciliciâ & Cappadociâ in Armeniam & Meſopotamiam traduxiſſe, ad ea loca frequentanda & meliori genere

implenda. Et vt vicina magis temporibus locisque tangam, Carolum Magnum ſatis ſcitum eſt, Saxones ſępè rebelles tranſlatione domuiſſe; & in Belgicæ noſtræ oris poſuiſſe. Ludouicus etiam XI. Galliæ rex, Atrebatium fidei infenſus, & quia à vitâ diuelli quàm à Burgundiaco imperio malebant, ſparſit eos per Galliæ vrbes aliquot, & ſuos in locum introduxit. Quid in nouo illo orbe etiam video? Reges Perüani tractus, quos *Ingas* ipſi appellant, pro firmamento ſtatus habebant, populos victos ſtatim, cum totâ ſobole, transferre ad interiora loca, & in illa limitanea alios ſuos fidosque ſupponere. Hoc genus *Mitimaes* patriâ linguâ vocabant. Habes de multitudine, & eius cauſſis. Ac quædam his ineſſe magnis Regibus imitanda ego ſcio: qui ſi exhauriunt ſemper (vt fit in militibus aut colonis emittendis) nec addunt: quid niſi fontem ipſum exhaurient & ſiccabunt? Seriò, ſeriò prouidendum eſt. Tu abi nunc, & cetera cras, ſi Deus volet, dabo. AVD. Haud libens, ſed tamen pareo, & valetudini tuæ tenui parco. Vale, & firmare.

I. LIPSI
DE MAGNITVDINE ROMANA
LIBER II.

CAPVT I.

De Priſcis populi Romani vectigalibus, Decumis, Quintis, Scripturâ, Portoriis.

LIPS. Maturè ſanè ades. AVD. Si pro meo voto, maturiùs, & vel conuiua in prandio tibi fuiſſem. LIPS. Licuit. & delectarer ſanè vel aſſiduo hoc ſodalitio, ſi Romanæ aliquæ mihi OPES. Ad quas ſermo nos nunc duxit, & de iis videamus. Eas *Publicas* & *Priuatas* conſiderabo: & in Publicis, *Vectigalia* ſiue *Tributa*, tū & *Triumphales manubias*, denique *Liberalitates* aut *Erogationes*. Inſiſtamus ordine, & primùm in *Vectigalibus:* quæ olim triplicia ferè, à *Decumis*, è *Paſtione*, è *Portoriis*. Quod ad priores duas, ita de iis & origine earum Appianus: *Romani nunc hos, nunc illos Italiæ populos ſuperando ac ſubijciendo, partem agri iis auferebant, atque opida & colonos condebant; aut ſi opida opportunè iam condita, hos inducebant. Agri igitur quod cultum erat, colonis ferè adſignabant; quod incultum (vt multa per bellum) id aliis cupientibus elocabant,* PARTE DECIMA *fructuum ſibi retentâ in agris ſatiuis; in plantariis aut arboretis,* QVINTA; *in paſtionibus autem, certum pretium definiebant in capita minoris pecoris maioriſque.* Pulcher & diſtinctus in eam rem locus: & quamquam de Italiâ dicit, tamen & producere ad prouincias licet, quas multas ita habitas, ex alijs ſcriptorum locis liquet. Etſi quædam arctiùs preſſiuſque habitæ; & præter hæc, Tributa etiam ſua capitis pendebant. Sed quod ad hæc 1. Ciuil.

 tria,

tria, etiam in Aſiâ ea ſic & in Siciliâ fuiſſe, Cicero alibi oſtendit, & in his vectigalium ſummam ponit. Notabiliter in laudatione Pompeij: *Publicani familias maximas, quas in Salinis habent, quas in Agris, quas in Portibus.* Nam quod ad *Salinas*, viri docti iamdiu emendarunt *Siluis*, vt ad Paſtiones referatur: etſi *Saltibus* ego mallem, viciniore litterarum lapſu. In eâdem oratione enim aliquoties hæc tria repetit, & iungit: etſi vectigal è Salinis quoque fuiſſe, ſed non inter prima & magna, ſcimus. Et quod ad frumenti omnis *Decumas*, idem Cicero in Verrinis ſatis dixerit, quid in eâ re fuerit: nec obſcurum eſt vel ex moribus hodiernis. De fructuum *Quintâ* in Appiano, id obſcurius, imò incertius: quoniam idem Cicero in Verrem diſertè nominat, *Vini & Olei decumas*, oſtenditque Siculos ita dediſſe. Quomodo igitur *Quintas?* nam ego ex vite, oleâ, ficu, pomo, nuce, intellegi & redigi Appiani vectigal velim; nec aliunde video poſſe. Niſi tamen de ſiluâ cæduâ intellegit: quod in medio relinquo. Sed in priore ſententiâ ſi perſeuerare lubet; dicendum eſt, mitiùs leuiusque habitos Siculos, & peculiare id ibi fuiſſe. E *Paſtionibus* genus alterum eſt, quod propriè & vulgò *Scripturam* appellabant. Exempla obuia, & iam alijs notata: cauſſam vocis Feſtus explicat: *Scripturarius ager*, inquit, *publicus appellatur, in quo vt pecora paſcantur, certum as eſt: quia publicanus* SCRIBENDO *conficit rationem cum paſtore.* Cicero igitur de hoc vectigali capiendus: *Ita neque ex Portu, neque ex Decumis, neque ex Scripturâ vectigal conſeruari poteſt.* Tertium eſt *Portorium*: quod ſcilicet in euehendo aut inuehẽdo (ἐξαγωγικὸν καὶ εἰσαγωγικὸν) pendebant. Res nota eſt: an & illa, quòd *Portarium* etiam fuerit antiquis? In Gloſſis lego, cum diſcrimine: *Portorium*, τέλος ἐν λιμένι, id eſt, VECTIGAL IN PORTV: *Portarium*, τέλος πύλης, id eſt, VECTIGAL IN PORTA. Et verò hoc quoque fuiſſe videtur, æuo præſertim inferiore, & ſub Principatu: vt & in pontibus, & in viis, & portis adeò opidorum dederint, pro tranſgreſſu aut ingreſſu. Italia hodie, ſed & Belgica, hæc non ignorat: & apud Senecam lego: *Nec indignabitur ſapiens aliquid impendere, vt limen tranſeat, cogitans & in põtibus quibuſdam pro tranſitu dari.* Herodianus quoque oſtendit exactiones fuiſſe ἐπί τε ὄχθαις ποταμῶν, καὶ λιμέσι πόλεων, ἔν τε ὁδῶν πορείαις: *in ripis fluminum,*

portibus

portibus opidorum; & viarum tranſgreſſibus: ſed inter tyrannica habet, quia noua aut grandia, opinor; & ideò à Pertinace ſalubriter ſublata.

Cap. II.

De Tributis & Capitatione. tum inquiſitum in Modum vectigalium, & quid videantur reddidiſſe.

HÆc illa vetera ſunt, & *Vectigalia* propriè dicta: quibus dies, & ſagacitas, addo & neceſſitas, aliquid ſemper addiderunt. Avd. Hæcne propriè *Vectigalia*? atqui plura in id nomen video includi. Lips. Plura, ſed hæc primò: aut ne mentiar, ſolum ipſum *Portorium* primò, quia id ſcilicet è *vecturâ*: vnde Vectigal. Græcis etiam hîc diſcrimen aliquod, quibus *Vectigal* propriè eſt τέλος, *Tributum* φόρος. Sed & in re ipſâ differunt, quòd illud res & fundos magis ſpectat & ligat; hoc capita ac mobiles opes. Sed quorſum ego iſta? ſemel & ſeriò tibi dico, verba nunc non luſtro, nec obſita aut tricoſa antiquitatum quæro; ſatis, in luce aliquâ tibi ponere Romanam œconomiam, circa publicas has exactiones. Ergo Tributa, vt dixi, caput ferè tangebant: atque ita peſſima conditio eorum, qui *Stipendiarij, ipſi atque agri*, vt Cicero alibi loquitur, eſſent. Tales Pœni, Hiſpani, & plures, qui per vim vltimam & bello pertinace victi eſſent. Appianus hoc ita expreſſit, vbi Scipio cum decem Legatis leges dant Carthagini victæ: *Hos*, inquit, *præmiis afficiunt, ſocios nempe populos aut reges*; τοῖς δὲ ἄλλοις φόρον ὥρισαν ἐπὶ τῇ γῇ καὶ ἐπὶ τοῖς σώμασιν: *aliis*(hoſtibus ſcilicet) *tributum definierunt in agros, & in corpora eorum*. Duo manifeſtò dicit, & Corpora ſiue *Capita*(vt Latini magis loquuntur) onuſta, & terram ipſam. Tertullianus quoque ea iungit: *Agri tributo onuſti, viliores; & hominum capita ſtipendio cenſa, ignobiliora. nam hæ ſunt* NOTAE CAPTIVITATIS. Adiungit eruditiſſimus ſcriptor, hoc non niſi in verè victos, & vi ſubditos, vſurpatum: olim quidem, ſed Imperatores, & ipſe Auguſtus produxerunt, & valdè hæc Tributa

In Libycis.

dilatarunt. Ac *Capitum* vel *Capitationis* ſatis frequens mentio in poſteriorum ſcriptorum, ſed & Iuris libris: vbi non *Hominum* ſolùm *capita*, ſed & *Animalium* leges: & quædam, quæ fateor in ſubnubilo mihi eſſe. At tu vniuersè hæc nunc noueris: videamus, quod nos quærimus, ecquid *Opes* ex his annuas liceat veſtigijs odorari. Quæ veſtigia tenuiter impreſſa fateor, tamen perſequar & indagabo. Ac primùm de antiquis, & liberæ reip. opibus, locum eſſe volunt in Plutarcho iſtum. De Pompeij triumpho è Syriâ & Aſiâ agit: dicitque, *Prælatum titulum, qui litteris indicaret anteà quidem Vectigalia reddidiſſe ad bis millies* HS. *ex ijs autem quæ ipſe acquiſiſſet, redire ad ter millies quadringenties.* Prior ſumma, nobis efficiat *quinque milliones* (iuuat his compendijs, vulgariter magis quàm eleganter vti) altera *octo milliones cum ſemiſſe.* Viri docti iam, & inter hos verè primus Budæus, exiſtimant ſcripto hoc indicaſſe Pompeium: quòd ante id tempus, vniuerſi reditus è vectigalibus non pluris eſſent; ab ipſo autem iidem aucti plus triente, & facti vt in extremo ſcriptum. Enimuerò libido, an ratio, mihi eſt diſſentiendi? ſed diſſentio, & nego Plutarchum vel Pompeium de *vniuerſis* ſenſiſſe. Nullum tale in Græco Plutarcho verbum eſt: quod moneo, ne temerè interpretibus, qui addunt, hoc accredas. Quæ ergo noſtrâ mente ſcripti illius mens? nempe pro re ſubiectâ, & cùm de tranſmarinis illis triumpharet Pompeius, nec niſi ibi tunc res geſſiſſet; verba eôdem referenda, & de Aſiâ ſaltem finitimiſque capienda. Quomodo? aliter etiam, quàm viri docti, in clauſulâ. Duo enim dicit, & Aſiam illam minorem, quæ ſola ibi ante Pompeium prouincia, aut præcipua; illam, inquam, è vectigalibus *bis millies* dediſſe: at verò eas prouincias, quas ipſe ſuper eam quæſiſſet, ſolas reddere *ter millies & quadringenties.* Puto me rem tangere, ſiquis iudicio inſpicit: & do rationes. Primò, credétne quiſquam è tot, tamque ditibus populi Romani tunc prouincijs, non plus *quinque millionibus* rediſſe? Quod vna Hiſpania hodie, vna Gallia, vel duplum donet. Ampliùs, *Decumas* vnius Siciliæ Cicero, *atque eas tenuiter æſtimatas*, fuiſſe dicit *nonagies* HS: quod nobis eſt, CCXXV. *millium* Philippicû n. Decumas dico frumenti: & *hordei* non computat, & *leguminum*: quid iam *Vini, Olei*? quid *Portoria*; & *Paſtiones*?

In Pompeio.

Valdè

Valdè tenui ore atque animo eſt, qui non auſit concipere hæc vniuerſa ex proportione, ſuprà *quadringenties*, ſine vnum millionem. Atqui Sicilia, quanta pars fuit Romani illius orbis? profectò nec centeſima quidem: & valdè hoc valet ad ingentes illas Romanas opes. Ampliùs de ipſâ Aſiâ noſtrâ, Appianus ſcribit, Corn. Sullam, per bella Mithridatica, *imperaſſe illi quinque annorum vectigalia, ſed ſtatim danda*. Quantum igitur imperauit? ecce in Plutarcho hoc expreſſum, *viginti millia talentûm*: ij ſunt *duodecim milliones* noſtri. Age iam, diuide in quinque partes, nónne paullò minùs *millies* HS. annuo habemus? Atqui duplum oportuit, inquies. Ita, pro me & Plutarcho: ſed hoc ipſo tamen firmiter illos refuto, qui ex toto orbe *bis millies* colligunt, cùm ego dimidium ex Aſiâ iam ſolâ. Res clara eſt. Sed quomodo igitur plus Pompeij æuo? nec id difficile dictu: ſiue quia ratio colligendi iam melior firmiorque; ſiue quia bella reſederant, & ipſa Aſia cultior feraciorque facta. Produci hæc talia ſemper ſolere, præſertim in pace, nec hodie eſt nouum. Docebo hoc clariùs? ex ipſo iterùm Appiano. apud quem M. Antonius triumuir, poſt pugnam Philippenſem, in Aſiam miſſus ad pecunias colligendas, in concione ſic eos affatur: *Ne vrbibus agriſque pella-* v. Ciuil.
mini, pecunia danda eſt in vſum militû: nec ea maxima, ſed quâ audita libenter acquieſcatis. Dediſtis hoſtibus noſtris, Caſſio & Bruto, in duobus annis tributa decem annorum: ea ſufficerint & nobis, niſi quòd danda ſunt in vno anno. Quid hinc efficimus? nectimus iterùm Plutarchi verba, qui *ducenta millia talentûm* ab Aſiâ tunc data ſcripſit. Atqui diuide in decem annos: quid trepidas? *viginti millia* annua ſurgunt, id eſt *duodecim milliones*. Et profectò, noli ambigere, præpotens & diues illa Aſia dedit. In quâ tamen obiter moneo, res ſæpè mutatas: & primò, cùm teſtamento Attali Romanis relicta eſſet, Vectigalia impoſita; id eſt *Decumas, Portoria, Scripturam*, ſolenni more. Sed cùm publicani iniurij pro more ſuo eſſent, & ſine publico bono ſibi attererent ac tondérent; *C. Iulius Cæſar, & iniurias, & iniurios ipſos ſuſtulit, ac permiſit ipſis Aſiaticis fructus colligere ab agricolis, ac Tributa induxit.* H[illegible] ita ferè (etſi ipſa verba [illegible], quia pluſcula, omiſi) in eâdem ora[illegible] Antonius apud Appianum dixit. Quando autem à Iulio

Lib. XLII. à Iulio id factum, & de re ipsâ, apertius ſic Dio Caſſius: *A victo Pompeio, cùm Aſiam obiter luſtraret*, τοὺς τελώνας πικρότατα σφίσι χρωμένους ἀπαλλάξας, ἐς φόρου συντέλειαν τὸ συμβαῖνον ἐκ τῶν τελῶν κατεστήσατο: *Publicanos, qui acerbiſſimi in Aſiaticos fuerant, remouit, & in Tributi collationem, id quod ex Vectigalibus redibat, mutauit*. Pulchra nota: & re ipsâ quidem melius leuiusque erat Decumas & talia dare: quare? quia pro anni prouentibus dabant, plus aut minus, vt ipſi accepiſſent, nec vltrà grauabantur: at eò tamen rem redegerat Publicanorum iniquitas (quos nulli Præſides aut leges ſatis domabant) vt omnes præoptarent magnum & certum aliquid dare in Tributo. Similis mens, vt addam, in Taciti loco:

1. Annal. *Achaiam ac Macedoniam onera deprecantes, leuari Proconſulari imperio, tradique Cæſari placuit*. Videntur enim Publicani tunc, pro veteri more, in populi prouincijs fuiſſe, & cum ijs rapinæ; in Cæſaris non fuiſſe. Et iam in Plutarchi loco ſatis tibi factum, aut dictum? AVD. In priore membro ſatis, in altero quid adfers? Firmamentum ab ipſo Pompeio, qui eodem illo tempore in Senatu gloriatus, *Aſiam ſe, quam vltimam Prouinciarum accepiſſet, mediam reddidiſſe*. Ergo plurimum adiecit: & nominatim *Syriam* totam, illam diuitem; item *Phœnicen, Palæſtinam, Ciliciam, Pamphyliam, Phrygiæ partem, Bithyniam, Pontum, Propontidem*. Hæc tanta, mirabimur tanto plus quàm Aſiam dediſſe? Hæc de Plutarchi loco. ſed ex Portorijs etiam liquere in parte poteſt magnitudo iſtorum Vectigalium. Cicero in Verrem ſcribit, *Socios* (id eſt Publicanos) *ex Verris exportationibus perdidiſſe ſexaginta* HS. *idque ex Viceſimâ portus tantùm Syracuſani, & in pauculis menſibus*. Sunt valdè notanda. Si vnus ille portus, ſi in vno homine, & in ſolâ euectione, & in paucis menſibus, tantum adferre potuit: quid reliqui portus, in omni euectione, inuectione, & in totum annum? Sunt autem illa *ſexaginta*, more noſtro, circiter *mille quingenti* Philippæi. Et Cicero quidem non niſi *Viceſimam* diſertè ibi in Portorio agnoſcit: tamen *Octaua*, & qui eam accipiunt *Octauarij*, in Codice Iuſtinianæo memorantur. At in Quinctiliano & Symmacho, *Quadrageſima*. Sed opinandum eſt, pro locis, aut mercibus, ſed & temporibus variaſſe: maximè tamen pro mercibus, & vt grauius vectigal peregrinæ ſoluerent, ad delicias magis aut pompas, quàm vſum inuectæ.

C. Cæſar

C. Cæſar eius rei auctor, ex Suetonio: *Portoria peregrinarum mercium inſtituit*. Quæ haud dubiè ipſa Italia etiam pependit; etſi reliqua portoria, lege Metelli, in eâ ſublata eſſent: quod Cicero malo publico factum notat, & recitat item Dio. Hæc ſanè magna fuiſſe, quis poteſt ambigere, ex pretio & copiâ rerum? Nam gemmæ, lapides, veſtes, ebur, mancipia, aromata, vnguenta, & plura eiuſmodi exotica infetebantur: quibus ſi *Octauam* imponis, quanti ea ſint? Argumento aliquo è Plinij hiſce verbis: *Arabiæ felicius mare eſt. margaritas enim mittit:* MINIMAQVE COMPVTATIONE *millies* HS. *annis omnibus India, & Seres, Peninſulaque illa, imperio noſtro adimunt*. Si * *millies* HS. emptæ eæ merces; pluris mox æſtimatæ & venditæ, ergo & Portorium ex ijs grande. AVD. Sed commemini alterius Pliniani loci, qui minuit, & à ſummâ illâ abit. Nam vbi de Indiâ ſermo, *Indigna res, nullo anno imperiis noſtris minus quingenties* HS. *exhauriente Indiâ & merces remittente, quæ* CENTVPLICATO *veneant*. Ecce hîc *Quingenties* modò, id eſt dimidium habes. LIPS. Sed nempe ex Indiâ ſolâ: at alter ille locus Arabiam & Seres item iungit, & ex ijs quîdni alterum dimidium accedat? Nota autem inibi quòd ait, *centuplicato veniiſſe*: quod rei noſtræ facit. Cur enim tanti? cur mercatorum tam improbum lucrum eſſet? non fuit: ſed duo ſunt, quæ Pretium ſic accenderunt, Itinerum difficultas, & Portoria. Quod ad illa, Plinius eodem illo loco deſcribit, & addit *quotannis nauigari, ſagittariorum cohortibus impoſitis*. Ea res & tutela, mercatoribus ad impendia accedebat. Iam Portoria ijs grandia. quod Strabo impreſsè notat in rebus Ægypti: ſcribitque, *olim quidem paucul as naues auſas extra Sinum Arabicum ire, at nunc maximas claſſes nauigare in ipſam vſque Indiam, & ad vltima Æthiopiæ: vnde pretij maximi merces aduehant, & rurſus aliò exportent. Ita fieri, vt* DVPLEX PORTORIVM *pendant, Inuectionis & Euectionis: atque ipſum portorium æſtimatarum iſtarum mercium* GRANDE *item eſſe*. Hæc ita Strabo. & mirum igitur non ſit, à duplici illo aſpectu, Itineris & Portorij, pretia ſic creuiſſe: maximè cùm & in Italiam aut aliò inuehenda, credam iterùm ſoluiſſe.

Lib. xii.

* Duo millienes, & ſemis.

Lib. vi. cap. xxiii.

Lib. xvii.

Digitized by Google

CAP. III.

Inquiſitum item in Capitationis modum, & penſum vniuerſorum Tributorum.

DE Vectigalibus priſcis hoc nunc ſatis: ad *Tributa* venio, ſiqua ea poſſim extricare. Metuo, & hæreo ſtatim in eo *Capitationis*, quod vel maximum certiſſimumque fuiſſe arbitror: ſed in modo, tenebras & nubes ſuas habet, nunc à me non pellendas. Fuítne indiſcretim vniforme in omnia capita? an potiùs ex cenſu? Nam ſi illud; iniuſtitia manifeſta adhæret. vt ſi quis pauper, liberos & familiam multam habeat; contrà diues, & cælebs ſit & orbus. In Appiano ſtrictura aliqua lucis affulgere videbatur, ſed fortaſſe fallax. nam ait, *Iudæos ſæpiùs rebellaſſe, eoque tributum capitis grauius iis impoſitum, quàm reliquarum facultatum. Eſſe autem & Syris & Cilicibus annuam Centeſimam, pro modo cenſus vnicuique*. Verba Græca ſunt, ſi fortè examinare tecum velis: Καὶ διὰ ταῦτ' ἐστὶ Ἰουδαίοις ἅπασιν ὁ φόρος τῶν σωμάτων βαρύτερος τῆς ἄλλης περιουσίας. ἔστι καὶ Σύροις καὶ Κίλιξιν, ἐτήσιος ἑκατοστὴ τοῦ τιμήματος ἑκάστῳ. Ego ad verbum tibi pænè reddidi; & efficiatur ex ſermonis nexu, Iudæos *Centeſimam* dare, ſicut & Syros ac Cilices, pro Capitis tributo. Quo ſenſu? inquies. vt magis capias: ſoluere quidem illos & pro Agris, & pro Opibus; ſed æſtimatione omnium facta, etiam *Centeſimam* pro ipſo capite dare. Hoc tale eſt, vt, ſi decem millia aureorum in cenſu habeam, ſoluam ex ijs annua centena. Hoc placeat ob æqualitatem, & quia pauperes aut tenues ſic non preſſi: ſed alia ſunt quæ refellunt, aut certè morantur. Quid enim tum ſeruis fiet? quid filijs familias grandioribus? Dico grandioribus. nam vt & hoc addam, Vlpianus notauit, *In Syriis à Quattuordecim annis maſculos, à Duodecim fæminas, vſque ad Sexageſimumquintum tributo Capitis obligari*. Atqui Serui & Filij tales, peculium ſuum nullum habent. Sed de ſeruis reſponderi poteſt, Dominum dependiſſe in ſuo capite, dum eorum æſtimatio Cenſibus eius accedit. Et ſerui alioqui in iure, *caput non habere*, ſcribuntur. Quod ad filios, certum eſt parentes pro ijs exſoluiſſe: ſed quâ taxatione,

In Syriac.

an non & eâ aliquâ pro parentum cenſu, hoc ignoro. Vellem, & res facta eſſet. Sed ſoluiſſe, in Panegyrico ita ſcribitur: *Tunc certè parentes* ADVLTORVM *non pœnitet filiorum, quorum onera remiſſa ſibi lætantur*. Vides filios parentes ſuos onerare, ſed *adultos* iam & grandiores, ex Vlpiano ſuprà. Imò alibi, non ante *Vigeſimum* annum capite obligatos, lego. Cauſſam autem opinor huius remiſſionis in ætate vel Puerili vel Senili: quòd etiam Romani olim Impuberes non cenſebant, & immunes à Tributo habebant. Addi poteſt, quòd hæc Capitatio, non aliud quàm quaſi redemptio munerum & operarum ſeruilium fuit, quas populi ſcilicet victi, & ſerui facti, Romanis iam debebant. At pueri ad eas operas, aut ſenes, non idonei: ergo nec pro ijs ſoluant. Hæc ſunt, ſi pro Cenſu Tributum hoc datum. Sed aliquis mallet, vniforme aliquid, & in omnia capita æquale. Nam ſic Iudæi leguntur *Didrachmum* pependiſſe: & Chriſtus ipſe in Euangelio ſoluit. Quod Hieronymus quidem & Beda iſtuc retuliſſe videntur: ſed alij tamen veriùs (inter hos Hilarius) ad Tributum, quod templo Iudæi debebant, in eo modo à lege diuinâ definitum. Exodum vide. Et Ioſephus ſanè ac Zonaras, ſed & Xiphilinus, diſertè ſcribunt *Veſpaſianum demum hoc inſtituiſſe, vt omnes vbique Iudæi duas drachmas Ioui Capitolino Romæ penderent, quas anteà* TEMPLO *Hieroſolymitano ſolebant*. Nihil clarius: & Chriſti ipſa reſponſio (ſiquis examinat) à Tributo Cæſariano nos abducit. Sed aliquis etiam opponat Lampridij hæc in Alexandro: *Vectigalia publica ita contraxit, vt qui decem aureos ſub Heliogabalo præſtiterant, tertiam partem aurei præſtarent. tuncque primùm Semiſſes aureorum formati ſunt, & Tremiſſes. dicente Alexandro, etiam Quartarios futuros, quòd minus non poſſet. quos etiam formatos in monetâ detinuit, exſpectans, vt ſi vectigal contrahere potuiſſet, eos ederet*. Hæc cuincere videntur, certum genus nummi cuſum ad Tributa: & niſi fallor, Capitis, quæ ſola certitudinem & vnitatem poterant habere. Nam in agris, animalibus, aut opibus, id planè variabat. Faciat aliquid Heſychius, qui ſcribit: Κῆνσος, εἶδος νομίσματος, ἐπικεφάλαιον: *Cenſus, genus numiſmatis, capitatio*. Sed & in Sacris legitur, *Numiſma cenſus*. Tamen ob multa hæreo, nec temerè in hanc partem eo. Quid? *decem* igitur *aurei* in Lampridio, Capitatio

Ad Conſtantium.

Matth. c. XVII.

C. XXX.

Matth. ca. xxii. tatio fuiſſet? & poſteà *Triens*? In ipſo Euangelio, vbi *numiſma cenſus* quæritur: mox ſubijcitur, *Denarium obtuliſſe*. An ergo ille tantùm æqualiter in capita? ridiculum, niſi ſi Denarius aureus fuit. Quid firmiter definiam, neſcio: res tenebras, vt dixi, habet, nec noſtrâ nunc curâ illuſtrandas. Pluſcula cogitaui aut collegi, fateor: ſed intricatis, aut merè litterarijs, non nunc locus. Dico igitur breuiter, Lampridij locum hoc tantùm efficere, *Contracta omnia vectigalia: adeò vt qui* (pro exemplo) *decem anteà daret, nunc Semiſſem aut Tremiſſem*: & quia imminuta illatio erat, in eius rei memoriam voluiſſe & nummos minores Alexandrum cudi. Sententia autem tota & vera, *contraxiſſe eum Tributa pleraque ad Trientem, conatum & ad Quadrantem: nec infrà potuiſſe.* Quod ſi quis pertendit, nummos pro modo Tributi ita cuſos: vbi igitur illi ſunt? cur prægrandes aliqui non exſtant? Denique ſtatim infinitos cuſos oportuit, ad penſiones totius orbis. Nihil eſt: & Heſychij aut Chriſti verba hoc modò volunt, ipſum illud quod ex cenſu in Tributum darent, *Cenſum* appellatum; atque adeò pecuniam, ſiue grandis ea ſiue pauca eſſet. Quin hoc totum pro priore ſententiâ magis ſit, quòd Capitatio fuerit ex cenſu. Cur enim *Numiſma cenſus* dicatur, ſi ipſius cenſus nulla habita ratio? Plura ſunt: ſed differo, & nunc inquiro, quod cœperam, in Capitationis fructum. Multum redijſſe ex eâ, multitudo capitum dicet, quæ in Romano orbe. Ioſephus de ſolâ Ægypto ſcripſit, *habere eam * ſeptingentas & quinquaginta myriadas hominum, Alexandriâ exceptâ: idq; liquere ex tributo, quod in capita ſinguli pendunt.* Poſtrema hæc ita palàm Græcè habent: etſi interpres leuiter aliò deflexit. Sed argumentatur & colligit de Capitum numero, ex ipsâ Capitatione, & tabulis ſcilicet Cenſualibus, quas inſpexit; aut ab ijs qui inſpexêre, hauſit. Nam etſi non Pueri aut Senes conferrent, vt prædixi: tamen & eorum nomina ſcripta probabile eſt, contra fraudes, & pro ceterâ diligentiâ aut curioſitate Romanorum. Si igitur talis ille Ægyptiorum numerus (& *Alexandriæ incolas* etiam excipit, qui ipſi ad *centena* aliquot *millia*:) facile intellectu eſt, in quantum creuerit capitarium hoc vectigal. Adde enim alias prouincias in partem: quarum omnium in populis numerum ſub Auguſto voluit Suidas exprimere, atq; vtinam is locus rectè haberet!

* *Septem milliones cum dimidio.*

Augu-

Auguſtus, inquit, *omnes ſubditos viritim adnumerare voluit, vt ſciret quanta multitudo eſſet*. Καὶ ἀφρίσθησαν) οἱ τὴν ῥωμαίων οἰκοῦντες υι μυριάδες καὶ χίλιοι ιζ ἄνδρες: *& reperti ſunt Romanam ditionem incolẽtes quadringentæ & decem myriades, mille & ſeptemdecim viri.* Falſi planè numeri, & perexigui: cùm ſola Ægyptus vltrà donet. Emendare tamen, non niſi eius eſt, qui diuinandi artem certò tenet. At Tertulliani locum non inſuper habeo, qui egregriè aſſerit copiam hominum, cultumque orbis, in ſuo, id eſt Seueri Imp. æuo. De Animâ, cap. xxx. *Certè quidem ipſe orbis in promptu eſt,* CVLTIOR DE DIE, *& inſtructior priſtino. Omnia iam peruia, omnia nota, omnia negotioſa. Solitudines famoſas retrò fundi amœniſſimi obliterauerunt, ſiluas arua domuerunt, feras pecora fugauerunt. arenæ ſeruntur, ſaxa panguntur, paludes eliquantur.* TANTAE VRBES, QVANTAE NON CASAE QVONDAM. *Iam nec inſulæ horrent, nec ſcopuli terrent:* VBIQVE DOMVS, VBIQVE POPVLVS, *vbique reſpublica, vbique vita. Summum teſtimonium frequentiæ humanæ,* ONEROSI SVMVS MVNDO. *vix nobis elementa ſufficiunt: & neceſſitates arctiores, & querelæ apud omnes, dum iam nos Natura non ſuſtinet.* Nihil impreſſiùs dici poteſt de pleno frequentique orbe: quod item ad felicitatem, quæ ſub Romanis, licet ducas. Sed vt diſtinctè de Capitatione nil dicam, tamen de vniuerſis Triburis aliquid, dum ſiluas & luſtra excutio, videor indagaſſe: & ponam. Velleius, vbi de auctis finibus imperij, & prouincijs adiectis, ita ait: *Diuus Auguſtus, præter Hiſpanias aliaſque gentes: quarum titulis Forum eius prænitet,* PAENE IDEM, *factâ Ægypto ſtipendiariâ, quod pater eius Galliâ, in ærarium reditus contulit.* Verba ea tollo & appendo, *penè idem* ſoluiſſe Ægyptum, quod Galliam: ergo iſta plus etiam dedit. Quid ſi inueniam Tributi igitur Ægyptiaci modum? propemodum in Strabone, qui ſic tradit: *Ciceronem in oratione quapiam ſcriptum reliquiſſe, tributa ex Ægypto rediiſſe Ptolomæo illi qui Cleopatræ pater fuit, talenta annua duodecim millia & quingenta.* Vbi hoc Cicero, neſcio: hodie non exſtat, & puto tamen fuiſſe in eâ pro Rabirio Poſtumo, quia argumentum eius tale aliquid vel admittit, vel petit. Sed parùm hoc ad rem: illud maximè, quod Strabo adnectit, his verbis: *Si igitur ille rex neglegenter & ignauè imperans, tantum redigit: quid* NVNC *cenſendum eſt,*

In verbo Αὔγουστος.

Lib. XVII.

cùm omnia TANTA DILIGENTIA ET ORDINE *adminiſtrantur, itemque Troglodyticâ & Indicâ negotiatione ſic aucta?* Satis prçit nobis & adſerit, multo plus in Tributis Ægypti ſuo, id eſt Auguſti vel Tiberij, æuo fuiſſe: quàm olim ſuo Ptolomæis. Atqui ſi tunc tot illa dicta talenta (ea faciunt *ſeptem milliones & ſemiſſem:*) quídni ad *decem aut duodecim milliones* producamus in ſequenti æuo? nec nimium cenſeo me dixiſſe. AVD. Cenſeo te dixiſſe Lipſi, cenſeo. Nam primùm Strabonis illud Diodorus
Lib. XVII. refellit, qui luſtraſſe ſub id tempus Ægyptum ſcribit, & *accepiſſe ab iis qui res rationesque Regias tractabant, illum accipere ſupra ſex millia talentûm annua.* Iam de Galliâ etiam habeo quod dicam: ſed tu de iſto priùs. LIPS. Semper mihi res cum Diodoris? amo ſcilicet hoc nomen, ob vnum illum virum. Sed tu ſcito breuiter, Diodorum ſi ab Ægyptijs hoc accepit, Ægyptiaca igitur talenta etiam intellexiſſe, quæ maiora Atticis, & habent minas ſiue libras *octoginta:* quod Plinius ex Varrone ſcripſit. Ita igitur ſi conſideras; haud nimis ea *ſex millium* ſumma à *Duodecim* abit, etſi tamen abit. Sed addit Diodorus, *plus* etiam accepiſſe: quod ipſum nos iuuet: & denique Ciceroni ac Straboni lubet merito, præ Diodoro, credere atq; adhærere. Enimuerò opes Ægypti magnæ, reditusque: & Ioſephi verba tu
II. Excid. hæc audi. *Tributorum,* inquit, *multo amplius Romanis per ſingulos menſes pendit, quàm vos, ô Iudæi, toto anno: & præter pecuniam, annonam frumentumque quattuor menſium vrbi Romæ.* Ita Agrippa rex in concione Iudęos alloquitur: & duo ex ijs diſcas, grande aliquod Ægyptios intuliſſe; & Iudæos vix duodecimam eorum partem. Sed vt cœperam dicere, ſi tantum iſtud Ægyptus: quid iam Gallia, quæ plus, ex Velleio, & ratione (nam multo grandior laxiorque eſt) plus, inquam, longè dedit? An minus igitur, quàm XV. *aut* XX. *milliones?* AVD. Et hîc erat Lipſi, in quo volebam te non reprehenſum fortaſſe, ſed repreſſum. Quid clamas de Galliâ? os tibi claudit Suetonius, vel te reſtituente: *C. Cæſar Galliæ* CCCC^m. HS. *in annos ſingulos, Tributi nomine, impoſuit.* Hoc tu ita ex libris veteribus: hoc & Eutropius idem dicit. Atqui *quadringenties* illud, quid niſi *vnus millio* eſt? vt videas corruere tot illos à te ſuperſtructos. LIPS. Ego tamen firmiter ſatis ſtruxi: nec machina hæc tua deijcit, aut quatit. Nam reſtitui

reſtitui ita, fateor, libros ſecutus: ſed quid ſi in numeris aberrantes? non inſolens eſt: & hîc, cùm inquiro & penetro, planè eſt factum. Dic ſodes tu aut alius, illa ampla, illa diues Gallia (ſic enim ſemper habita & laudata) non niſi *millionem* annuum in tributo dederit? O clementiam imperij Romani! ô illos benè meritos de vrbe, quam ceperant; de populo, quem ad extremum armis prouocarant! Non ſunt iſta profectò: & audeo adfirmare Suetonium atque Eutropium ſcripſiſſe ∞ ∞ ∞ ∞. id eſt, *quater millies*. Ea ſumma *decem milliones* reddit: minus inquies, quàm Ægyptus: ita eſt, ſed addo, & ratio comprobat, aucta hæc Tributa largiter, & vel in duplum, ab Auguſto eſſe. Nam ille cenſum per Gallias *inſtituit*, *opus nouum & inadſuetum Gallis* (vt Claudius in Oratione apud Senatum loquitur) & eâ ratione immenſum auxit. Quod fecit idem in alijs prouincijs, & in Syriâ etiam, vt ex Euangeliſtâ notum: itemque in Hiſpaniâ, ſed temporibus diuerſis. At iam, mi Auditor, ſi ſolæ Ægyptus & Gallia ad XXX. *aut circiter milliones* pependerunt: quid totus orbis reliquus? An non Syria & Aſia tantum? Africa & Hiſpania? Græcia & Illyricum? Inſulæ omnes ſimul? & multa omitto: & concipere ſummas vereor, ſed ſuprà * *centum quinquaginta milliones* fuiſſe, animo hoc ſentio, & ore etiam promo.

* *Vide Notas.*

CAP. IIII.

De Aerario militari, & Vigeſimâ, Vigeſimaquintâ, Centeſimâ ad id explendum.

O IGITVR opes immenſas cùm conſidero! & maximè in *diligentiâ* eâ quam Strabo commemorat. cuius exemplum etiam iocoſum, lubet dare. Scribit idem alibi, *Gyarum ſe veniſſe* (non inſulam, ſed ſcopulum) *à pauculis piſcatoribus habitatam. atque eos ipſo illo tempore quo adfuit, Legatum ad Cæſarem miſiſſe, deprecatum grauitatem tributi. Nam impoſitos ſibi centum quinquaginta denarios, cùm ægrè centum poſſent pendere.* Tu rides? licet: ſed vides quàm nihil eos fugerit; & ſaxa & rupes etiam habuerint

rint ſub tributo. Nec de magnis ſanè prouincijs hoc Senecæ acceperim: *Caium Caligulam* centies HS. abſumpſiſſe, vt prouinciarum tributum vna cæna fieret.* Mediocrium dico aut tenuium prouinciarum: nam ampliores, quanto amplius? Et finem ego hîc putabam: ſed tamen alia etiam ſe obijciunt & occurrunt, ſine fraude magnâ Ærarij non omittenda. Nam Auguſtus ille, qui valdè rem Romanam auxit; etiam onera, & hîc quoque pro nomine ſuo fuit. Nam is *Ærarium militare* ſeorſim inſtituit, & ad id explendum reditus nouos & certos. Suetonius ita: ***Quidquid vbique militum eſſet, ad certam* STIPENDIORVM PRAEMIORVMQVE *formulam adſtrinxit: definitis, pro gradu cuiuſque, & temporibus militiæ, & commodis miſſionum; ne aut ætate, aut inopiâ, ſolicitari ad res nouas poſſent. Vtque perpetuò, ac ſine difficultate, ſumptus ad* TVENDOS *eos* PROSEQVENDOSQVE *ſuppeteret, Ærarium militare cum* VECTIGALIBVS NOVIS *inſtituit.*** Notandum eſt, duplici pecuniâ opus fuiſſe, ad *Stipendia* & ad *Præmia:* quod ſeorſim Suetonius dixit, ad ***Tuendos***, in militiâ ſcilicet; & ad ***Proſequendos***, nempe poſt militiam, & à miſſione. Quid autem? inquies, an tot igitur illa tributa non ſufficiebant alendo & ornando militi? Sufficiſſent omnino, niſi & alia publica onera, eaq́; immenſa fuiſſent, in populo paſcendo, in ludis dandis, in operibus, in magiſtratibus & officijs: & quæ diſtinctè aut accuratè dicere, non ſit huius loci. Vtinam Appiani liber exſtaret, qui hæc omnia fuit complexus! Ita enim ipſe, initio operis, vbi id diuidit & diſponit: *Vltimus liber*, inquit, ***habebit*** COPIAM MILITAREM, ***quam & quantam Romani habeant; tum &*** PROVENTVS PECVNIASQVE, ***quas per ſingulas gentes capiunt; item quid in*** CLASSES ***impendant, & ſi quid erit huiuſmodi.*** O pulchrum, ô deſiderabilem illum librum! ſed perijt: ſcire tamen Appianus illa potuit, tum quia & ipſe in Republicâ fuit, tum quia moris rationes illas imperij in publico edi. Suetonius de Caligulâ: ***Rationes imperij ab Auguſto proponi ſolitas, ſed à Tiberio intermiſſas,*** PVBLICAVIT. Rationarium, ſiue & Breuiarium imperij, hoc idem Suetonius alibi appellat: & Tacitus explicat deſcribitque, cùm ***prolatum*** à Tiberio ***libellum*** ſcribit, ***quo*** OPES PVBLICAE ***continebantur. quantum ciuium ſociorumque in armis, quot claſſes, regna, prouinciæ, tributa aut vectigalia,***

* ccl. M. Philipp.

Ca. xcix.

lia, & largitiones ac neceſſitates. O hunc quoque laudabilem morem. cùm Princeps rationes quaſi cum Republicâ ponit, & oſtendit nihil ſibi quæri propriè, aut inſumi. Sed abeo à meâ re, admiratione talium : & ſemel dicenda fuerunt. Nos igitur iterùm ſuſpenſo gradu quæramus quæ perierunt, aut in obliuionis aquis latent. Dixi *Ærarium militare* inſtitutum nouiter ab Auguſto, & ad id implendum quęſitos fontes. Tres repperit, *Vicesimam, Vicesimamquintam, Centesimam*. *Vicesima* fuit *here ditatium*: de quâ in hunc finem inſtitutâ apertè ita Dio, in actis anni DCCLIX. *Poſtquàm multæ pecuniariæ rationes propoſitæ, & ſpretæ fuiſſent, ad Ærarium militare: placuit tandem ſeditque, vt Vicesima eſſet hereditatum & legatorum, quæ cuique obueniſſent teſtamento: exceptis tamen aut ſanguine valdè iunctis, aut admodum pauperibus, quos hoc onere liberarunt*. Duo veniſſe in hanc viceſimam vides, *Hereditates* & *Legata*: Deus bone, quanta & quàm crebra ea, vel in Româ tantùm? Quot illîc diuitiæ, & quoties, per captaturas & aucupia, ad externos tranſlatæ? Soluebant igitur ſæpè Viceſimam: & nemo ambigat fuiſſe incredibile Vectigal. Excipiuntur tamen hîc *Proximi*, vel *Pauperes*: & Nerua ac Traianus etiam, poſteà mitigarunt, quod in Plinij Panegyrico diffuſè eſt videre. Atque vt verum fatear, hoc Tributi genus imitabile videatur, nec graue etiam pendentibus: cùm lætitia magni & inopinati ſæpè prouentus obruat vel minuat ſenſum inferendi. Sed fons alter, *Vicesimaquinta mancipiorum*. de quâ Tacitus: *Vectigal Quintæ & viceſimæ venalium mancipiorum* (à Nerone) *remiſſum: ſpecie magis, quàm vi; quia cùm venditor pendere cogeretur, in pretium emptoribus accreſcebat*. Id autem Ærario militari acceſſiſſe, Dio item ſcribit, anno poſt *Viceſimam* inſtitutam. *Cùm etiam pecuniâ*, inquit, *opus eſſet, & maximè ad Vigilum cohortes iam inſtitutas, Auguſtus vectigal Quinquageſimæ, in venditione mancipiorum, induxit*. Dico *Quinquageſimæ*: & ſic in Græco eſt, τὸ τέλος πεντηκοστῆς: an non tamen πεντεικοστῆς reſcribendum, leui mutatione, id eſt *Vigeſimæquintæ*, pro verbis claris Taciti, ſit conſiderandum. Magis eſt, vt putem ſic fuiſſe, & Romano ſcriptori accredam. Quanti hoc vectigal fuerit, is agnoſcet, qui crebra mancipia in Romano orbe, crebram mutationem, & maxima deinde eorum pretia cogitabit. De crebritate,

Lib. LV.

Lib. XIII. Annal.

britate, alibi dicemus: de pretijs, quis neſcit Daphnidem væ-
Lib.VII. niſſe (in Plinio) *trecentis millibus & ſeptingentis ſeſtertijs?* id eſt, *ſeptem millibus quingentis ſeptemdecim* Philippæis cum dimidio: grande pretium in vno fluxo & mortali homine, & quem ſolus *Grammatici* titulus commendabat. Ab eâdem claſſe & arte Lælius Præconinus (in Suetonio) emptus *ducentis millibus nummûm:* quæ ſunt *quinque Philippæorum millia.* Iam Caluiſius ille Sabinus (in Senecâ) *plures anagnoſtas habuit, & ſingulos centum millibus emptos.* Quot aurei igitur prodeunt è talibus ſingulis? quot ex millenis aliquot, qui, cottidie pænè dixerim, væniebāt? Et Iuriſconſulti quidem pretia ſeruorum definiunt: *in communi aliquo viginti aureos; in artifice, medico, notario, eunucho, triginta, quinquaginta, ſexaginta:* & quamquam Romani aurei ſunt (id eſt duplices noſtri) tamen modica illa æſtimatio, nec in venditione locum habet, quę nimis ſæpè exceſſit. Alio fine à Iuriſconſultis ea ſunt ſcripta: æſtimationis communis cauſsâ; & fortaſſe ad Portoria aliquis etiam trahet. Sed tertius fons, *Centeſima,* quæ *rerum venalium* fuit: de quâ Tacitus, in Tiberij rebus. *Centeſimam rerum venalium deprecante populo, edixit Ærarium militare eo ſubſidio niti.* Si omnium autem vænalium, quæ & quàm infinita ſumma fuit? Si in auctione tantùm; minor, ſed & ſic grandis. Suetonius quidem ſic reſtringere videtur, qui in Caligulâ *Centeſimā auctionum* appellat, *& remiſſam Italiæ* ab eo Principe notat. Finiui de Ærario militari: quod propriè quidem ad ipſum facit. Aliâs non neſcio, & pœnas ſiue mulctas legum, item damnatorum confiſcationes ſæpè in hoc ærarium relatas. de quibus Plinius in Panegyrico: *Locupletabant & fiſcum & ærarium, non tam Voconiæ & Iuliæ leges* (Papias intellegit, de maritando) *quàm Maieſtatis, ſingulare & vnicum crimen eorum, qui crimine vacarent.* Et magna quidem hæc ratio fuit: ſed illa Maieſtatis rarò, niſi à deterioribus, vſurpata. Tetigiſſe hæc ſatis ſit: nos nunc ad alia imus.

CAP.

CAP. V.

De Metallis, & argenti, auri, aliarúmque rerum fodinis.

AVD. An & aliud igitur reſtat? LIPS. Aliud, aliaq; potiùs, vt dixi. AVD. Hem, quouſq; accumulabimus? & vide ne patientiam omnem illis excutias tot onera ferendi: imò & mihi pænè fidem. LIPS. Confide, benè & firmiter imponam, & teſtimoniorum ſuis vinculis ligabo. In iſtâ re pecuniariâ, an ipſam eius materiem, id eſt *Metalla* omittâ? nefâs. magni ex ijs reditus, & in varijs locis: & reditus quidem innoxij, iuſti, & ſine onere ſubditorum. Terra, benigna illa mater, hæc quoq; nobis donat. Caſſiodorus pulchrè: *Metallarij ſine furto diuitias rapiunt, optatis theſauris ſine inuidiâ perfruuntur, & ſoli ſunt hominum, qui abſque vllâ nundinatione, pretia videantur acquirere*. Iterumque mox addit: *Aurum per bella quærere, nefas eſt; per maria, periculum; per falſitates, opprobrium; in ſuâ verò naturâ, iuſtitia.* Neſcio tamen, ô bone Caſſiodore, neſcio de *Iuſtitiâ*: & an non Sæuitia aliqua admixta? certè, vt illi tunc quærebant. Nam multa millia hominum huc adigebant, quoſdam mercede conductos, pleroſque damnatos ad metalla: quos in ſubterraneo illo carcere, fames, labor, vapor, & ruina ſæpè etiam necabat. Ipſe Caſſiodorus non diſſimulat: *Intrant homines caligines profundas, viuunt ſine ſuperis, exſulant à ſole: & dum ſub terris compendia quærunt, nonnumquam lucis gaudia derelinquunt.* Ægyptiorum hoc inuentum fuit. *quorum reges* (ait Diodorus) *omnes criminis damnatos, item ex hoſtibus* Lib. I. *captos, ſiue quis regem offendiſſet, ipſum & totam cognationem interdum, auro effodiendo deputabant: ſimul & facinorum pœnam ſumẽtes, ſimul & quæſtum vberem ex eorũ labore capientes.* Atq; hi tali interdum numero apud Romanos, vt Polybius ad Carthaginẽ Nouam, fodinis in Hiſpaniâ, *non minus* XL. *millia hominum* ſcribat *aſſiduè in opere verſari.* Plinius etiam notat, *Cenſoriam legẽ fuiſſe Ictimulorũ aurifodinæ in agro Vercellenſi, quâ cauebatur, ne plus quinque* Li. XXXIII. cap. IIII. *millia hominũ in opere Publicani haberẽt.* Nec id credito miſeratione aut curâ pereuntiũ factum: ſed cautione, & diſpẽſatione operis,

vt ne in vnâ conductione Publicani totum aurum exhaurirent. Itaque lex in elocatione dicta fuit, de numero operarum. Strabonis locus eſt, qui abdicare à Rep. aut Principe Argenti
Lib. III. omnes fodinas videtur, relinquere tantùm Auri. Verba: Ἔστι δὲ καὶ νῦν τὰ ἀργυρεῖα, οὐ μέντοι δημόσια, οὔτε ἐνταῦθα, οὔτε ἐν τοῖς ἄλλοις τόποις, ἀλλ᾽ εἰς ἰδιωτικὰς μετέστησαν κτήσεις. τὰ δὲ χρυσεῖα δημοσιεύεται τὰ πλείω: *Sunt autem & nunc Argentariæ in Hiſpaniis, non tamen publicæ, neque* ILLIC *neque in* ALIIS LOCIS, *ſed ad priuatas redempturas ſunt redactæ. Aurariæ autem pleræque publicè exercentur*. Ambigua mihi hîc ſententia eſt, velítne venditas Argentarias priuatis, certâ penſione aut illatione; an dumtaxat elocatas, vt olim ſolet. At in Aurarijs aliter, quas ob lucri magnitudinem ipſi Principes exercent. Ex hac quoque metallariâ parte igitur, magnum vberemq́ue factum quæſtum, & noſtra ætas doceat: maximè cùm pulcherrimas fœcundiſſimasq́ue Fodinas variè haberent, vt in *Hiſpaniis, Gallius, Norico, Salaſſis, Illyrico, Pannoniâ, Thraciâ, Macedoniâ, Proconneſo*: quarum ſingulatim teſtimonia dare poſſim, ſed fidei meæ nunc hoc credes. Habuit & Italia, putatq́ue Plinius *aliam nullam fœcundiorem metallorum quoque tellurem eſſe*: ſed interdicto Patrum cautum, vt ei, velut parenti, parceretur. Præter hæc, fuerunt & *Cretariæ*, & *Picariæ*, & *Salmariæ, Ærariæ, Ferrariæ*: & nullum genus quæſtus è terrâ omiſſum.

CAP. VI.

De Vrinario vectigali & Chryſargyro, item de Meretricio.

IAM & alia video. AVD. Bonâ veniâ Lipſi, etſi auidè audio, tamen tædere incipit tot illationum. Quid faciemus his opibus, & quin potiùs erogamus? LIPS. Alia, alia: & ab Auguſto & priſcis ad nouiores, atque adeò auidiores, veniamus. Exordium à Veſpaſiano (nam Caligulam conſultò omitto, qui multa & inſana inſtituit, ſed mortua cum ipſo) à Veſpaſiano, dico: qui, vt communiter de illo Suetonius, AVXIT *tributa prouinciis, nonnullis &* DVPLICAVIT. In paucis verbis quanta acceſſio rerum,

attritio

attritio ſubditorum? Et quidni ille ſolita augeret, vel duplicaret, qui inſtituit & excogitauit etiam pudenda? Nam *Vrinæ vectigal commentus* eſt, quod idem ſcriptor tradidit: & notus, cùm filio pecuniam ad nares admouiſſet, in eâ re eius iocus. Origo huic Vectigali & cauſſa, quòd in publico amphoræ aut dolia ſtabant ad Vrinam reddendam: quam Fullones, opinor, vertebant deinde in ſuum vſum. Túne rides? AVD. Largiter. & vah Veſpaſiane, non alia tua ſagacitas in excogitando? LIPS. Sed Principes etiam ſecuti tenuerunt, ſiue auxerunt: & videtur hoc fuiſſe triſte illud *Chryſargyrum*, hiſtorijs decantatum. Georgius Cedrenus quidem eò trahit apertè. *Chryſargyri penſio fuit*, inquit, *talis, vt quiſque mendicus aut pauper, meretrix ſiue iam emerita, omnis ſeruus itemq; libertus, inferrent in ærarium pro* VRINA *&* STERCORE, *iumentorum etiam & canum: ſiue in agris, ſiue in opidis habitarent. Et homines quidem vtriuſuis ſexus, Nomiſma argenteum; equus, mulus, bos tantumdem; aſinus & canis, folles ſex.* Cum Cedreno Conſtantinus Manaſſes facit: *Chryſargyrum ſuſtulit Anaſtaſius Imperator. quod erat, vt omnes viri, fœminæ, pueri, ſerui, liberi, nummum argenteum, nomine* STERCORIS ET VRINAE *fiſco darent. Idem muli, equi, boues.* Proh ſancta fides! quanta hæc pecunia fuiſſe debuit, ex omni genere pænè viuentium? & quæ vmquam Capitatio acceſſit? Miror, & ſimul indignor, hæc tam fœda & triſtia à Conſtantino noſtro Magno inſtituta: ſi tamen ille. Nam Zoſimus aſſerit, & eum culpat: * Euagrius ex profeſſo negat, & hunc vt hoſtem optimi Principis inuadit. Sanè videtur à Veſpaſiano exemplum, quicumque auxit & produxit. AVD. Phui, phui hæc talia! & odor mihi nares ſpurcat. LIPS. Quid tu auertiſti? viri proceres & reip. primi hoc munus colligendi ambibant, *non aliter* (Euagrij verba) *quàm militarem aliquam Præfecturam, aut Ciuilem magiſtratum.* O indignitas! ſed Princeps dignitatem addebat, qui & *in Sacrum ærarium hanc pecuniam recipiebat*: vt idem ille Euagrius notat. Ne miremur Iuuenalem iam olim ſcripſiſſe, de ijs quos fortuna amaret:

* Vide lib. III. Eccl. Hiſt. cap. XXXIX.

Conducunt foricas. & cur non omnia? cùm ſint
Quales ex humili magna ad faſtigia rerum
Extollit, quoties voluit Fortuna iocari.

Atque iſti pudendarum ſordium lucrique exercitores aut conductores ſunt, quos *Foricarios* Iuriſconſulti appellant. AVD. Mihi ridere hîc lubet res humanas. LIPS. Quid ita? AVD. Nam qui pulchriores ludi ſunt, quàm vel inſtitui tributum in hæc talia: vel collectores eis honeſtiſſimos admouere? An iſtud non eſt illudere & inſultare, non dicam dignitati, ſed libertati? LIPS. Tibi ſic videtur, & nobis hodie: & tamen, vt nunc quoque mores aut cupidines, aliquis ſeueriorum fortaſſe fuiſſet inter illos Foricæ candidatos. Sed aliquid occurrit. quid? turpe & pudendum item, & dignum ſuo auctore. Caligula *ex capturis Proſtitutarum vectigal inſtituit, quantum quæque vno concubitu mereret.* Ita Suetonius: ſed quod credo cum illo periiſſe: etſi poſteà quoque ſub Heliogabalo *Lenonum vectigal, & meretricum, & exoletorum fuit.* Iſta fœda, & Romano nomine indigna: nec ſuſtulit tamen optimus Imp. Alexander Seuerus, ſed dumtaxat in
Lamprid. *Sacrum ærarium vetuit inferri, & ad inſtaurationem Theatri, Amphitheatri, Circi deputari.* Ex quo verè dixeris, magnum & hoc Vectigal fuiſſe, cùm ad tantorum operum reſtitutionem conferret. Sed mittamus, & finiamus. Nam ad poſteros Imperatores & Græcanicos, non lubet ire: etſi multa & ij inuenerunt aut collegerunt, & quidam eorum diuitias mirandas.

CAP VII.

De opibus Byzantini imperij: & clauſula ac finis Tributorum.

AVD. Etiámne Græcanici? quî verò id poteſt, imperio iam tenui, diuiſo, & ſic minuto? LIPS. Poteſt: nec in rationes aut vias omnes pecuniæ lubet inquirere, ipſam tibi dabo. Baſilius Imp. (vixit ſub annum Chriſtianum *octingenteſimum*) à Zonarâ ſcribitur, *impleſſe totum Ærarium, & ipſos aditus viaſque, pecuniis confertim ſtipatis. Habuit*, inquit, *in theſauris* DVCENTA MILLIA *talentûm auri. Nam alterius pecuniæ* NEC NVMERVS *iniri poterat, adeò vt terræ eam infoderet, ærariis aut repoſitorijs vbique repletis. Quin &* ARCVLAS *habuit lapillis gemmiſque pretioſis plenas, cùm alüs, tum illis quæ candent, & quas*

& quas Margaretas propriè appellamus. In quibus verbis *ducenta illa millia talentûm auri*, quid reddunt? ipſos *mille & ducentos milliones*. Vbi nunc argentum illud infinitum & innumerum? ego non arbitror infra, imò ſupra, aurum fuiſſe. Vbi gemmæ & lapilli in arculis? itidem æquaſſe. O mira, ô reijcienda, niſi è dictis & dicendis fidem caperent, & mutuò ſibi atteſtarentur! Enimuerò hoc grande in Græcanicis, Iudæus etiam ſcriptor longè pòſt, affirmat; cuius *Itinerarium, Beniamini* nomine, Arias Montanus edidit, vir pluriſariàm doctus, & nobis peramicus. Is ante annos circiter CCCC. Europam, atque alia, peragrauit, & ſcribit ſe Conſtantinopolim quoque veniſſe. *In eâ vrbe*, inquit, *vidi res atque* OPES INENARRABILES. *Deferuntur enim in Principis palatium quotannis Tributa, quibus* TVRRES *implentur coccineâ purpureâque veſte, & auro: ita vt* NVLLVBI TERRARVM *par congeſtæ pecuniæ exemplum reperiri poſſit. Affirmatur etiam ipſius* SOLIVS VRBIS *vectigal, ex Foris venalium, & Portu ac mercatorum penſionibus collectum, ad* VIGINTI MILLIA AVREORVM IN SINGVLOS DIES *accedere*. Quid tu facis? quò abis? AVD. Fugio. LIPS. Sanè bellus comiſque es: poſtquam benè te ſermone ſaturaui & excepi, abis, nec vel ſalutas. AVD. Salus te amet Lipſi, ſed magis Veritas. Ego vt hæc tam vana, tam monſtroſa, ſtans patienſq; audiam? Fugio. nam in os tibi reſiſtere aut refellere, pudor me arcet. LIPS. Exſoluo te hoc vinculo, fac ſi potes. AVD. Nam ſatis attendiſti Lipſi (vt *Turres auri, & Gemmarum arculas* omittam:) vnam vrbem, in vnumquemque diem, dare *vicena millia*? LIPS. Attendi. AVD. *Aureorum* etiam? LIPS. Aureorum, & fortaſſe veterum, qui duplices fuêre ad hos noſtros. AVD. Proh Deus, vbi terrarum ſum? & tu etiam auges? LIPS. Es hîc in meo ſolo. Sed age, gratiâ augmenti fecero: ſint menſtrua *ſexcenta millia* aureorum noſtrorum, ſint annui *ſeptem milliones*, & pænè quadrans. Quid hoc te percutit? maiora diximus. AVD. Sed non in vnâ vrbe. Prouinciarum, & quidem grandium, hoc tributum ſit: atq; hodie, regnorum. LIPS. Non abnuo. ſed nempe Byzantium, id eſt *Noua Roma* hoc dedit: & tunc quidem in ſuo flore. quid autem cenſes (vt obiter addam) illam veterê olim dediſſe? Sed ego ſanè hoc non nimis miror: illud magis, quæ opes eſſe potuerint,

in tam

in tam exiguis tunc finibus, ad pompam & apparatum illum Principalem. Lege Curopalatem, ſi vis, *De officiis aulæ Conſtantinopolitanæ*, & adiunge Græcos alios: videbis Perſas, & Medos omnes, vinci ab his Byzantinis. At ego tamen aſſenſum tibi non impero: auctores meos dedi: tu aut alius, huc aut aliò ite. AVD. Sed vnum etiam, Lipſi, quærere liceat. Cùm ſic vrges tanta eos olim dediſſe: quî potuerunt miſeri, & fuerunt oneri ferundo? Nam nos ſanè hodie non poſſimus. LIPS. Non poſſimus? dico ego nos facere. AVD. Nugaris, vt liberè loquar. nam vbi hodie Principum etiam magnorum iſtæ opes, aut ærarij vbertas? LIPS. Non eſt, fateor: & cauſſæ aliæ etiam ſunt, ſed & illa quam, pro meâ nunc mente, dicam. Non vni regi aut Principi, quiſque in ſuâ prouinciâ, damus, vt olim: ſed variè magis & diuiſim, ita vt ſumma magna ad vnum non redeat, magna tamen contribuantur. Quomodo? in exemplo noſtro vide. Conferimus hodie Principi quædam; poſt eum, Ordinibus; poſt hos, Magiſtratibus opidanis; poſt iſtos, Toparchis municipiorum aut pagorum. Denique Eccleſiæ etiam & Eccleſiaſtici, quàm multa à nobis habent? & iuſtiſſimè quidem, atque ex lege diuinâ, ſed tamen habent. Hæc igitur omnia ſi conferas, & in aceruum iungas: affirmo tibi nos paria, aut plura dare. Quid, quòd concuſſiones & raptus militares omitto? quæ maxima ratio eſt, & miſera noſtra Belgica ſatis ſentit. Negabis in vnam cænam militarem, ruſticum aliquem plus imputaſſe, quàm in annuum tributum? Atque hæc non ſemel eueniunt, ô quando tollenda? quando ſecuritas & pax erit, aut ſaltem diſciplina militibus? quando œconomia & ordo in acceptis expenſiſque? Iſta ſint; fortiter & audacter dicam. tondeant accidantque noſtri Principes, renaſcemur.

CAP.

CAP. VIII.

Pecunia è Triumphis, & aliquot eorum inſpecti, æſtimatíque.

AT ſatis in totâ re *Tributariâ* iam dixi: alia via ſe oſtendit & aperit (quoniam de militibus tetigi) *Militaris*. Quæ ea eſt? lata, trita, & per quam cumuli atque aceruí pecuniarum inuecti. Pecuniarum? imò vaſorum, coronarum, veſtium, gemmarum, & quidquid dici appetendum, aut æſtimandum poteſt. Ne teneam te, intellego *Opes* quæ è Prædâ & manubijs, per *Triumphos* inferebantur. Quot autem iſti fuerunt? quàm multi, ſupra modum & fidem, vberes diuiteſque? Liuius diſtinctè pleroſque eorum recenſet, & deſcribit: mihi quid opus eſt? ſatis ſit, opinor, tangere, & ſpecimen eorum aliquot, per ætates, dare. Fuêre igitur Triumphi à Romulo, vſque ad extrema Auguſti, circiter *trecenti duodecim*: & ex his primi non nimis vberes, tamen modici, & magis magiſque creuerunt. Vt ecce ſub Regibus L. Tarquinij Superbi triumphum reperio, qui victâ *Sueſſâ Pometiâ* & captâ, *tantum prædæ rettulit*, (notante Dionyſio) *vt ſacratæ diis decimæ explerent quadringentorum talentorum numerum*. Ergo fuit in cumulo, *quater mille talentûm*: id eſt, *viceſquater centena millia* Philippicorum. Magnæ ſanè ab vno bello & victoriâ, ſi conſideras, opes. Poſt eiectos deinde Reges, inſignis L. Papirij Curſoris, de Samnitibus, habetur ab ipſo Liuio: qui ſic deſcribit. *Triumphauit in* Lib. x. *magiſtratu*, INSIGNI, *vt* ILLORVM TEMPORVM *habitus erat, triumpho. Nobiles aliquot captiui, clari ſuis patrumque factis ducti. Æris grauis magna vis tranſuecta, vicies centum millia, & quingenta triginta tria millia. Id æs redactum ex* CAPTIVIS *dicebatur. Argenti quod captum ex* VRBIBVS *erat, pondo mille trecenta triginta. Omne æs argentumque in ærarium reconditum, militibus nihil datum ex prædâ eſt.* Verba pluſcula dedi, vt videas vnde etiam ea præda manubiæque parari ſolent: & ferè è Captiuis, quos ingenti numero ſub coronâ vænumdabant;

dabant; aut è Spolijs opidorum publicis priuatiſque. Summa autem illa Æris efficit, *vigintiquinque millia trecentos triginta* Philippæos: Argenti, *tredecim mille trecentos*. Ac tales ferè, aut minores, omnes illi vſque ad Tarentinum, triumphi: qui in-
Lib. I. cap. XVIII. cidit in annum Vrbis CCCCLXXIIX. De quo ita Florus: *Nec enim* VLLVS PVLCHRIOR *aut ſpecioſior in vrbem triumphus intrauit. cùm* ANTE HVNC DIEM *nil niſi pecora Volſcorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitium arma vidiſſet. Tum, ſi pompas aſpiceres, aurum, purpura, ſigna, tabulæ, Tarentinæque deliciæ*. Et valdè ipſe quidem aut nimis (vt eſt ille ſcriptor affectuum aut exceſſuum) nimis, inquam, veteres illos abijcit: & hunc tamen non immeritò attollit. In eâ vrbe & parte Italiæ, guſtauit Romanus Græcanicas delicias & diuitias, quas affatim poſteà hauſit. Sed nota in ijſdem Flori, *purpuram, ſigna, tabulas* illata: quod verum fuit, & deinceps etiam ſollenne. Atque adeò (digna obſeruatu res) quidquid notabile aut optabile orbis, aut in eo vrbs aliqua haberet, per hanc viam portamque Triumphalem id Romam ferè inuectum: etſi quædam etiam extra bellum, vi aut perſuaſione magiſtratuum. Iam verò, poſtquam copiæ & arma extra Italiã miſſa, in grandes illas, & priſcis opibus, aut victorijs quoque, inclytas regiões: quid auri, argenti, ſpoliorum non relatum? P. Scipio ecce ex Hiſpaniâ (in
Lib. xxviij Liuio) *argenti præ ſe in ærarium tulit* XIIII. *millia pondo, trecenta, quadragintaduo: & ſignati argenti magnum numerum*. Ea pondo faciunt, *centum quadragintatria millia, quadringentos, viginti* Philippæos. Etſi ille tamen Triumphus non fuit (nam ſine magiſtratu eas res geſſerat Scipio) ſed pecunia dumtaxat Triumpha-
Lib. xxx. lis. Idem iterùm, victâ Carthagine (pariter in Liuio) *intulit in ærarium argenti pondo centum millia triginta tria*. Si ita accipis, vt ſint *triginta tria millia* etiam, voce ἀπὸ κοινοῦ repetitâ (vt equidem opinor) tum erunt nobis *ter & decies centena triginta millia* Philippûm. At alter Scipio, victâ & dirutâ eâdem Carthagine,
Lib. xxxiij cap. XI. rettulit (vt Plinius adnotauit) *quater millies* CCCC. LXX. M. *põdo.* & addit: *Hoc argenti tota Carthago habuit, illa terrarum imperij æmula, quod* NVNC IN MENSARVM *eſt apparatu.* Qui numeri tamen parùm fortaſſe probi ſunt: & ſi tot illa millia legas, quî poteſt verum eſſe, menſæ alicuius priuatæ miniſterium tanti fuiſſe?

fuiſſe? Quin exiguas opes Plinius indicare voluit, ſcripſitque meâ ſententiâ: *quattuor millia, quadringenta, ſeptuaginta pondo.* Ea efficiunt *quadraginta quattuor millia* Philippicûm, & *ſeptingentos.* Neque miremur minùs quàm anteà relatum, quia pleraque vrbs, dum capitur, incenſa & diruta fuit. Ita opes perditæ, aut ruinis oppreſſæ. Quod autem inibi etiam ſequitur, in pari mendâ videtur: *Poſteà victâ Numantiâ, idem Africanus in triumpho militibus* XVII. *millia pondo dedit. O viros illo Imperatore dignos, quibus hoc ſatis fuit!* Nam quomodo laudet vel parcimoniam Scipionis, vel modeſtiam militum, ſi maior ſumma diuiſa, quàm tota Carthago habuit? Et eſſent ea pondo, *centum ſeptuaginta millia* Philippæorum: quæ redderent in *viginti millia* militum (vt ponamus tot fuiſſe) circiter *octo Philippicos cum dimidio* viritim. Nimis magna hæc largitio in illo æuo reſtrícto ſit: nec ſanè pro Plinij mente. Sint *ſeptem millia pondo*: & plus ſatis erit. Sed quid facio? per Triumphos omnes ibo? finis non ſit: & Liuius diſtinctè ac deſcriptè in pleriſque temporum horum fecit. Luſtra ſi voles: iuuabit videre, & magis, ſi quis in ſummam & aceruum colligat triumphales omnes opes. Fac vel in Aſiâ ſolâ, vel magis Hiſpaniâ: non admiratio ſolùm in animo tuo gignetur, ſed ſtupor. Fortaſſe ego * alibi: nunc, vt inſtitui, per ætates aut ſæcula quoſdam tangam. Vt hunc L. Æmilij de Macedonibus: *qui* (vt Velleij verba dem) *tantum* PRIORES EXCESSIT, *vel magnitudine regis Perſei, vel ſpecie ſimulacrorum, vel modo pecuniæ, vt bis millies* HS. *ærario contulerit, &* OMNIVM ANTEACTORVM *comparationem amplitudine vicerit.* Simulacra ibi fuiſſe ſuper ceteros vult: & quid mirum? cùm priſci illi Macedones, quidquid hoc elegantiarum eſſet, ex Græciâ totâ & Aſiâ iamdiu collegiſſent? Pecuniæ etiam modum producit ad *bis millies*: id eſt, *quinquagies centena millia* Philippûm. AVD. Magna ſumma eſt, & ex vno triumpho: ſed quod fugere te non puto Lipſi (ſi fugit, ſuggero) Liuius eam atterit, & ad *millies* reducit. Ita enim legitur: *Summam omnem captiui auri argentiq; trâſlati,* HS. *millies ducenties fuiſſe Valerius Antias tradit.* Magis etiam Plinio minuitur, in quo iſta: *Intulit & Æmilius Paullus, Perſeo rege deuicto, prædam pondo trium millium, à quo tempore populus Romanus tributum pendere deſiit.*

*In alterâ parte ADMIRANDORVM.

Lib. XLV.

Lib. XXXIIJ. cap. III.

LIPS. Hæc reijcimus, & Critico naſo damnamus. Meritiſſimò: tu putas Valerium illum Antiatem, qui omnia augere ſolet, & ſupra verum ſæpè euehere (in Liuio non ſemel notatur) hîc ita parcum & oris modicum fuiſſe? Non arbitror, & minimum *bis millies ducenties* ſcripſiſſe: etſi ipſe Liuius addat, *maiorem etiam ſummam, ex numero plauſtrorum, ponderibuſque auri & argenti generatim ab ipſo ſcriptis, effici.* Quod ad Plinium: is verò numerus rideri magis, quàm carpi meretur. Et itáne *tria millia pondo auri* (vt ponamus vel id ſolùm fuiſſe) nec ampliùs, Macedonia dederit? Hoc erat, cur populus Romanus Tributo liberaretur? cur iſte, ſuper *omnes priores triumphos*, cenſeretur? Atqui *tria millia pondo auri*, faciunt *trecenta millia* ſola aureorum. Quin tu, me arbitro, cum libris quibuſdam priſcis lege, *è Macedonicâ prædâ ſeſtertiûm ter millies.* Eſt veritas. nec mouet, quòd minus in Velleio ſit: fortaſſe & ille augendus: in Suidâ quidem lego, *reperta in theſauris Regis Perſei, in auro argentoque, ſex millia talentûm:* id eſt, *tricieſſexies centena millia* Philippûm. Quod ſi in ſolis theſauris & ærario peculiari Regis, quid in reliquâ prædâ publicâ opidorum, aut priuatâ hominum fuit? At verò Cornelius Sulla, etſi ſplendido triumpho, minus intulit: ſcriptumque in Plinio, *tranſtuliſſe auri pondo* * XV. *millia, argenti pondo* * *centum quindecim millia:* ſi tamen & hîc numeri incorrupti. Exceſſit omnes deinde Cn. Pompeius, in illo quem de rege Mithridate & Oriente duxit. Velleius: *Magnificentiſſimum de tot regibus, per biduum, egit triumphum: longeque* MAIOREM OMNI *ante ſe illatâ pecuniâ, præterquam à Paullo, ex manubiis intulit.* Quid tamen iſtud, viciſſe omnes, præter Paullum, in modo pecuniæ? Ille verò & Paullum vicit: ſi * verè Plutarchus, *viginti millia talentûm in ærarium intuliſſe.* Nam ea ſint, *centies vicies centena millia* Philippûm. Et verè Plutarchus: & in Velleio emendandum, *præterquam Capitolio:* vt mox dicam. Vicit ergo Paullum: non tamen iterùm ſine nodo, quem ipſe Plutarchus ligat & nobis inijcit, dum in Catone minore ſcribit: *Gloriatum eum, quòd tantum argenti ex Cypro, cùm nec vnum militem haberet, reip. contuliſſet, quantum nec Pompeius è tot bellis, & concuſſo orbe terrarum, rettuliſſet.* At enim Cato rettulit, non niſi *ſeptem talentorum millia*, in eodem Plutarcho; quid ergo dicemus?

Lib. xxxiij.
* 1500000 aureor.
* 1150000 Phil.

* vide Notas. In Pompeio.

dicemus? Illud in Catonis illatione, minutum & corruptum eſſe, ad *vigintiſeptem millia* aut circiter reformandum. Enimuerò deprædicatæ illæ Cypriæ gazæ haud maximæ ſint, nec ſic per inuidiam quærendæ, ſi non vltra *ſeptem talentorum millia* productæ. Sed de Pompeij quidem grandibus manubijs quis dubitet, cùm & in ſolos milites largitum, donatiui triumphalis nomine, * XVI. *millia talentùm* Appianus ſcribat? Magna hæc omnia ſunt, & verè illo *Magno* digna: ſed hunc hîc quoque C. Cæſar, vti acie, vicit & ſuperauit. Appianus ait *quater eum triumphaſſe* (nam quintum differt:) *& intuliſſe ſexagintaquinque millia talentorum*. Scis tu quid hoc efficiat? *trigintanouem* nobis *milliones*: plus triplo eius, quod Pompeius intuliſſet. Tu me reſpicis, & vultu arguis: quid eſt? AVD. Ex fide Latini ſcriptoris, hæc non ſic eſſe: tu Græco magis accedis? Nam Velleius de omnibus Cæſaris triumphis, id eſt quinto illo Hiſpanienſi etiam addito: *Pecuniam ex manubijs latam, paullò ampliùs ſexies millies* HS. diſertè ſcribit: qui ſunt dumtaxat *milliones quindecim*. Et ſanè, meo animo ſufficiunt. LIPS. Credo equidem tuo animo, & arcæ etiam tuæ, ſi quis inferat: ſed non ſufficiunt, prò magnitudine tunc vel Romanâ, vel Iulianâ. Imò tu reſcribe meo animo, *decieſſexies millies*: conuenientiſſimè ad Appianum. Nam iſta ſint *quadraginta milliones*: atque aliquid ſcilicet acceſſerit ex prædâ Hiſpanienſi. Ex paucis his vides, immenſas opes in Ærario cumulatas è Triumphis: quos non omnes, imò nec decimam partem dedi. Ergóne Plinij libris fides aut puritas ſit, dum ſcribitur C. Cæſar iſte, initio ciuilis belli, Ærarium compilaſſe, *& protuliſſe ex eo laterum aureorum* XVI. *millia*, *& in numerato pondo trecenta*? Profectò non ſit: & perexigua iſta, & quaſi furfures aut folia, prò totâ illâ maſsâ, & tam vetuſtâ, auri argentique. In veteribus legitur: *Laterum aureorum* XV. *argenteorum* XXXV. *millia*, *& in numerato* HS. *quadringenties*. Sed nec ea ſumma pro tot triumphis: etiam ſi in laterculo quoque *decem pondo* imputes, quod Budæus fecit. Sed diuinare tamen omitto, cùm fulcrum non eſt cui innitar, Lucanum, ſi vis, lege furtum hoc Iulianum valdè exaggerantem.

* 9600000 Phil.

CAP. IX.

De Auro Coronario, & Coronis dictum.

TRIVMPHALIA habes: mentior, largiter etiam reſtat. Quid illud? *Aurum coronarium*, quod ſpecie triumphorum vel oblatum fuit, vel exactum. Origo eius, vt ſocij & amici, victori Imperatori *Coronas aureas* offerrent, quaſi gratulantes, & meritum ei caput cingentes. Itaque primò quidem *Corona* ipſæ datæ, aut miſſæ: poſteà inualuit, vt pro ijs Pecunia offerretur. Hæc accepta à Socijs, aut Subditis: & ſicut manubias ab hoſtibus legebant, ſic ſpolia iſta occulta ab amicis. Mos planè vetus, & à Græcis, niſi erro, ad Romanos imitatione tranſlatus. Apud Athenæum quidem Chares, in re-

Lib.xii. bus Alexandri magni, ait, *poſt victum Darium, miſſas* CORONAS *partim à Legatis gentium, alijſque, æſtimatas decem millibus ac quingentis talentis.* Atque alibi talia legas. Iam apud Romanos, crebrum. vt in Liuio, cùm Cn. Manlius Gallogræcos viciſſet,

Lib.xxxviii. eoque terrore Aſiam liberaſſet; *miſſæ vndique legationes non gratulatum modò venerunt, ſed* CORONAS *etiam* AVREAS, *pro ſuis quæque facultatibus, attulerunt*. Itaque idem Manlius in trium-

Lib.xxxix pho tulit (apud eumdem Liuium) *coronas aureas ducentas duodecim, pondo*: id eſt, vt ſingulæ fuerint librales. In triumpho, inquam: & ita obtinuerat, vt eæ coronæ ante ipſum victorem latæ, populo oſtenderentur. De eo Feſtus: *Triumphales coronæ ſunt, quæ Imperatori victori aureæ* PRAEFERVNTVR, *quæ antiquis temporibus propter paupertatem laureæ fuerunt.* Iam antè etiam

Lib.xxxiiij in Quinctij Flaminij triumpho Liuius; *Coronæ aureæ*, DONA *ciuitatum, tranſlatæ centum quattuordecim*. Itemque in Scipionis Aſiatici, numerat *aureas coronas ducentas trigintaquattuor.* At verò Appianus in Cæſaris, *bis mille octingentas vigintiduas, eaſque pondo viginti millium quadringentorum quattuordecim*: ita vt *decem pondo*, aut circiter, pleraſque neceſſum ſit fuiſſe. Neque equidem pro magno aut vero habeo, quod Plinius quaſi in-

Lib.xxxiij. cap.III. ter raræ magnificentiæ exempla ſcripſit: *Claudius cùm de Britanniâ triumpharet, inter Coronas aureas, vnam* VII. *pondo habuit,*

habuit, quam contuliſſet Hiſpania citerior, alteram IX. *quam Gallia comata, ſicut titulus indicauit.* Minuta, minuta hæc ſunt; nec vel Claudio, vel tam ditibus prouincijs, ad oſtentandum, digna. Vt minimum, fuit DCC. pondo, iterumque DCCCC. vel potiùs ∞. Etſi non ad vſum tales, ſed pompam modò fuiſſe ſciamus. Ideoque & de his Tertullianus capiendus, libello de Coronâ: *Sunt & prouinciales aureæ, imaginum iam, non virorum, capita* MAIORA *quærentes.* Benè *Prouinciales*, quia ab ijs datæ. Nec coronæ ſolùm ipſæ, ſed aurum ac pecunia ad coronas: atque id propriè *Aurum coronarium*, de quo & titulus eſt in Codice Iuſtinianæo. Seruius ad hoc Virgilij: *Dona recognoſcit populorum*, notat: *Aurum coronarium dicit, quod hodie à victis gentibus datur. Imponebant autem hoc Imperatores propter conceſſam vitam.* Non rectè omnino, nec ab ipſis iam victis ob vitam datum, ſed à ſocijs amicisque, vt dixi. datum tamen in pecuniâ, titulo coronario. Vt apud Polybium (in Fragmentis) οἱ Γεραῖοι ἐστεφάνωσαν τὸν Ἀντίοχον τὸν βασιλέα πεντακοσίοις ἀργυρίου ταλάντοις: *Geræi coronarunt Antiochum regem quingentis argenti talentis.* Vt apud Liuium populus quidam Aſiæ, *Manlio ingredienti fines vt cohiberet à populatione militem, in coronam auream* XV. *talenta offerunt.* Et hoc prætextu rapinas extorſionesque vſurpatas, quis non colliget? Cicero Piſoni objicit: *Mitto aurum coronarium, quod lex & decerni & accipi vetat, niſi Imperatoribus ex prouinciâ decedentibus, ad decorandum triumphum.* Sed iſtas leges ſpernebant. & Dio Caſſius quoſdam notat, *cùm res leuiculas geſſiſſent,* Lib. XLIX. *triumphum ſibi, vel à Cæſare vel ab Antonio, impetraſſe:* καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ, inquit, χρυσίον πολὺ παρὰ τῶν δήμων ἐς τοὺς στεφάνους ἐσέπραττον: *& iſto hoc prætextu, multum auri à populis, quaſi ad coronas, colligebant.* Imò verò & ab ipſis Italis, qui tamen immunes talium videbantur eſſe. Cæſar quidem ita fecit. de quo idem Dio, cùm ex Aſiâ, victo Pharnace, rediſſet: *Ibi quoque* (Romæ) Lib. XLII. *magna pecunia coacta, quam partim titulo* DONI, *vt erant* CORONAE, *ſtatuæ, & talia, collegit; partim mutui nomine accepit.* Decretis enim coronis ſtatuisque, pecuniam ipſam dari ſibi curabant. Ideò miretur fortaſſe aliquis, ipſum illum Græcum poſteà ſcribere, de L. Antonio M. fratre: *quòd is, cùm triumphaſ-* Lib. XLVIII. *ſet Kalendis Ianuarijs, in quibuſdam Mario ſe comparabat, aut & prępo-*

præponebat. in eo maximè, quòd is Marius aut nullam, aut vnicam omnino coronam accepiſſet; ſibi verò cùm alij, tum populus tributim (quod ante ipſum nemini) coronas dediſſent. Ait nemini id contigiſſe: atqui, nónne ipſo narrante, iamantè Cæſari? Sed obſeruetur, *tributim*: in eo nouitas, & eſt hoc quod Cicero irridet, *Patronum quinque & triginta tribuum fuiſſe*. Ideò igitur & *tributim* dederunt, nouo more. Sanè Italos dediſſe, vel ex eo liqueat, quod Auguſtus de ſe in lapide Ancyrano dicit: MVNICIPIIS. ET. COLONIIS. ITALIAE. CONFERENTIBVS. AD. TRIVMPHOS. MEOS. QVINTVM. CONSVL. REMISI. ET. POSTEA. QVOTIESCVMQVE. IMPERATOR ſum appellatus, AVRI. CORONARIVM. NON. ACCEPI. Gloriatur verè. & conſonat in illo ipſo quinto conſulatu Dio Caſſius, qui notat, *eum tunc benè audiſſe vulgò*, ὅτι παρὰ τῶν πόλεων, τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, τὸ χρυσίον τὸ τοῖς στεφάνοις προσῆκον, οὐκ ἐδέξατο: *quòd ab opidis Italiæ, aurum, ad coronas conferri ſolitum, non accepiſſet.* Cuius exemplo Hadrianus (in Spartiano) *aurum coronarium Italiæ remiſit, in prouinciis minuit.* Sed & Ammianus, inter teſtimonia liberalitatis Iuliani ponit, *tributorum indicta admodum leuia, & coronariũ remiſſum.* Eò enim paullatim iam ventũ erat, vt hoc *Coronarium* non minus Tributis ferè attereret; nec in triũphis modò, ſed in lętitiâ quacumque, & primordijs imperij, daretur. In Ammiano ſcriptum, *Tripolitanos miſiſſe legatos, Victoriarum aurea ſimulacra Valentiniano, ob imperij primitias, oblaturos.* De ipſis coronis Syneſius, qui ſe quoque Legatum à Cyrenenſibus ad Arcadium miſſum ait, στεφανώσοντα χρυσῷ μὲν τὴν κεφαλήν, φιλοσοφίᾳ δὲ τὴν ψυχήν: *coronaturum auro quidem caput Imperatoris, philoſophiâ verò eius mentem.* Apertiſſimè item Capitolinus in Antonino Pio: *Aurum coronarium, quod adoptionis ſuæ cauſſâ oblatum fuerat, Italicis totum, medium prouincialibus reddidit.* Atque ex hoc licet intelligere, quæ ſit & quanti *Oblatio*: cùm inter Tributi genera recenſent, *Canonem, Oblationem, Indictionem*: etſi, alio quoque titulo & ſpecie, Oblationes. Sed de hoc noſtro, Suidas: Στεφανικὸν τέλεσμα παρὰ Ῥοδίοις οὕτως ἐκαλεῖτο, ἐπειδὴ αὐτόνομοι ἦσαν οἱ Ῥόδιοι, βραχὺ δέ τι μέρος Ῥωμαίοις ἐπὶ τιμῇ πέμποντες ἐτήσιον, ὡς εἰ φόρον ἡγεμόσι μᾶλλον, ἢ στέφανον φίλοις διδόντες: *Coronarium vectigal apud Rhodios ita dicitur, quoniam liberi ſunt Rhodij, exiguum autem aliquid Romam quotannis mittunt, non vt tributum dominis,*

Orat. de Regno.

dominis, ſed quaſi coronam amicis dantes. Notetur illud *quotannis:* nam & hoc ita factum, ac velut honorarium tributi genus exactum. Procopius de Theodato notat, rege Gothorum: *pactum eum cum Petro, Iuſtiniani Imperatoris Duce, decedere Siciliâ totâ, & quotannis coronam auream mittere Iuſtiniano trecentarum librarum.* Lib. I. de Goth.
Quid, quòd lego ciuitates in aliâ occaſione, atque etiam triſti, coronas has miſiſſe? Appianus in Sullæ funere *ſuprà bis mille coronas aureas, magna celeritate confectas, prælatas* ſcribit, atque addit expreſsè; *dona ciuitatum, aut legionum quibus præfuerat.* Habes & intellegis, opinor, de Coronis & Coronario. AVD. Satis. ſed quid ijs poſt prælationem factum, aueo equidem ſcire. LIPS. In templis, & Capitolio maximè, videntur dicatæ. Plinium eò traxerim, de Coronis: *Inde natum, vt etiam triumphatoris conferrentur, in templis dicandæ.* Nam etſi de alijs ibi coronis, tamen in occaſione tangit hunc morem. Liuius, de legatis Saguntinorum: *Non grates tantùm agere iuſſi ſumus, ſed donum hoc etiam, ſi vos permitteretis, coronam auream, in Capitolium, victoriæ igitur, ferre.* Quod itaque ſuprà, in Velleio erat: *Præterquam Capitolio intulit:* huc referri poteſt, vt non venerint in rationes illas *Coronæ*, & alia dona ſiue aurum, quæ Ioui Capitolino Pompeius intulit aut dedit. Mos enim ita fuiſſe videtur: vel ex Suetonij de Auguſto notâ. quem ait ſedecim *millia pondo auri, vnâ donatione, in cellam Iouis Capitolini contuliſſe:* quod fecit ſtatim ab Ægyptiaco triumpho. Imò & Triumphale ipſum aurum interdum, aut pars eius, ibi condita. ex Plinio, qui *duo millia pondo auri periſſe, Pompeij tertio Conſulatu, è Capitolini Iouis ſolio, à Camillo ibi condita*, ſcribit: fortaſſe vt religio magis ſeruaret. Atque ad hoc etiam tale aurum referendum videatur, quod Suetonius in Cæſare notat: *Eum primo Conſulatu tria millia pondo auri furatum è* CAPITOLIO, *& tantundem inaurati æris repoſuiſſe.* Planè hoc eſt. nam de Ærario compilato, ad alterum Conſulatum facit, nec id quoque in Capitolio. Solent tamen & alia templa Auro coronario exornare. vt Auguſtus de ſe, in lapide Ancyrano: *In Capitolio, & in æde Diui Iulij, & in æde Apollinis, & in æde Veſtæ, & in templo Martis Vltoris conſecraui, quæ mihi conſliterunt circiter (millenis)* AVRI CORONARI *pondo trigintaquinque millibus.* At prior Cæſar, Lib. XXVIII. Lib. XXXIII. cap. I.

Coronas ſuas in triumpho ductas vendidit, & ex earum pretio militibus promiſſa perſoluit. quod ita Appianus.

CAP. X.

Impenſa publica in Militem, Magiſtratus, Populum: & de Frumentatione.

PERAGRAVI & emenſus ſum *Triumphalem* viam: tempus deſinere, nec addere vltrà, ſed erogare. Nónne videtur Auditor? AVD. Certè videtur. nam ego cenſeo, niſi expendimus largiter, omnem Romam iam illationibus tot auri implendam. LIPS. Ego verò exhauriam, & expendam non loculis, ſed totis ſaccis: vt ipſum iterùm miraturus ſis, vnde ad tot Expenſas vllæ Opes. Oceanus ſi Ærarium fuiſſet, dixiſſes deficcandum. Impendia igitur ſub Principibus (vlteriora omittam) Duplicia fuere, *Neceſſaria*, & *Arbitraria*: ex quibus ſanè colligas immenſas & verè ADMIRANDAS quaſdam opes. Nam Neceſſaria illa impendia, ferè trium generum: in *Militem*, in *Magiſtratus*, in *Populum*. De militibus res clara eſt; Stipendijs alendos, Emeritis proſequendos: & id perpetuò, in legionibus & præſidijs perpetuis iam factis. Hæc partitè non exſequor, ſatis à me in *Romanâ Militiâ*, &* alibi, factum. De Magiſtratibus, intellego duplices fuiſſe, in quos largiter & ſtatim expendendum: *Vrbanos* & *Prouinciales*. Vrbanis quidem Auguſtus inſtituit, ad onera ſubleuanda, ad ludos præbendos, & talia, aliquid dare: præſertim Prætoribus, quaſi ex lege. *Prouinciales* autem, vel plurimum auferebant, vt ipſi plures, & per prouincias diſperſi. Nam ita Suetonius: *Auctor & aliarum rerum Senatui fuit, in quis, vt* PROCONSVLIBVS *ad mulos & tabernacula, quæ publicè locari ſolebant,* CERTA PECVNIA *conſtitueretur.* Et quamquam *Proconſules* modò nominat, tamen* longiùs ſpectauit, & *Præſidibus* communiter, aut & *Procuratoribus*, alijſque *Officiis* datum. Quanta ea expenſio fuit? immenſa, vel hoc argumento; quòd Cicero L. Piſoni obijcit, eunti in Macedoniam, vt Proconſuli, *ſeſtertium centies octogies, quaſi Vaſarij nomine, datum*. Ad ſola Vaſa, inquam, id eſt

*Com. 1. ad Ann. Tac.

Ca. XXXVI.

* *Et ſolet Suetonius largiter eâ voce uti.*

id eſt ornatum & inſtructum, tot illa ſeſtertia data ſcribit; & obijcit, non quia contra morem fuerit, ſed quia ſupra modum. Nimium adſignificat, colluſione quadam, ad tributum. Quid igitur? eſto vel * *Centies* tantùm ſumma ordinaria: eſto vel *Quinquagies*: in tot illis talibus, nónne immenſum accreſcet? Et plura accedunt huic generi, vt *Curatores* variorum munerum alendi, vel ornandi; vt *Legati* exterarum gentium admittendi, & munerandi: & quæ ſcimus in omni Republicâ eſſe. Iam de *Populo*, perpetui etiam & certi in eum ſumptus: & præſertim ad Alimenta. Nam iamantè inſtitutum, Principes tenuerunt, vt plebem egenam aut tenuem perpetuâ frumentatione paſcerent; atque eâ magno labore & ſumptu parandâ, aduehendâ, & tum gratis diſtribuendâ. Mira hæc res ſit, ſiquis conſideret: & planè inter omnis æui, omniumque gentium, ADMIRANDA. Sed tractaui olim in Electis, quid nunc retractem? AVD. Imò obſecro Lipſi, hîc ei ſuus locus eſt: & quid ſi aliquid firmius aut plenius tibi obſeruatum? LIPS. Obſeruatum, non nego: vt in talibus dies diei eſt doctor. Breuiter dicam, quæ pro noſtro argumento. Frumentatio igitur vetus Romæ, & ab ipſo etiam Senatu. Ille in rebus & annonâ arctâ, quaſi benignus pater, miſeritus plebis, frumentum aliquando diuiſit, non tamen nullo, ſed modico ære. Acceſſere Tribuni ſtatim, & hoc tam populare ſibi vindicarunt, varijs Frumentarijs legibus latis. Vltimus in hac re Clodius, *Annonariam legem tulit, vt frumentum, quod anteà populo ſemiſſe æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur,* GRATIS *daretur.* Ita Aſconius: atque hæc origo deinde & continuatio gratuiti frumenti fuit. Senatus quidem, ſtatim à coniuratione Catilinæ, largitione hac tali vſus erat, auctore ipſo Catone: ſed neſcio, an ſine vllo pretio. In Plutarcho hoc ſic narratum, ſed verbis quæ penſitanda ſunt. Ait, *C. Cæſarem in Præturâ res nouas tentaſſe, populo ſuſpenſo & mobili, ob Catilinarias illas turbas. Cato igitur, vt præueniret,* ἔπεισε τὴν βουλὴν ἀναλαβεῖν τὸν ἄπορον καὶ ἀνέμητον ὄχλον εἰς τὸ σιτηρέσιον. ἀναλώματος μὲν ὄντος ἐνιαυσίου χιλίων καὶ διακοσίων καὶ πεντήκοντα ταλάντων: *ſuaſit Senatui aſſumere egenum & non diſtributum populum ad frumentationem, etſi ſumptus eſſet mille ducentorum quinquaginta talentorum.* Id ſit *trecenties*

* 15000. 25000. Phil. Vide Notam.

HS. more Romano; noſtro, *ſeptingenta quinquaginta millia* Philippicorum. Vides igitur impendium in hanc rem, quod illo æuo fuit: etſi alter Plutarchi locus (in Cæſare) minuit nonnihil, & vbi de hac ipſâ re agit, numerat ſumptus non niſi *ſeptingentas quinquaginta myriadas drachmarum*: quod ſit Latinis, *ducenties vicies* HS: nobis, *quingenta quinquaginta millia* Philippæorum. Sed verius eſt, hunc locum reſcribendum, augendumq; ad illum priorem. Opinor autem & creuiſſe poſteà impendium, latâ lege Clodij, quæ totum frumentum gratificaretur, de quâ dixi. Quin & ſub Impp. largiter creuiſſe, cùm plures adſcripti, & claſſes etiam inſtitutæ (haud dubiè magno impendio) ad tranſuehendum. Quis tamen numerus accipientium fuit? reperio aliquando ad *trecenta viginti millia* cepiſſe: ſed Iulius Cæſar minuit. de quo ita Suetonius: *Ex viginti trecentiſque millibus accipientium frumentum è publico, ad centum quinquaginta retraxit*: aut ſi Dionem audis, *ad centum ſexaginta*: quia dicit ad *mediã partem redactos*. Paruum diſcrimen: ſed Auguſtus deinde auxit, & *ducenta millia* fecit. an & Tiberius? etſi ille minimè popularis: tamen recenſet in Senatu (apud Tacitum) *quibus è prouinciis, & quanto* MAIOREM *quàm Auguſtus, rei frumentariæ copiam aduectaret*. Ergo & in plures, niſi fallor, diſtribuendam. AVD. Mehercules Lipſi, grandis hic numerus: & tot illi Romæ pauperes? LIPS. Pauperes, aut ſaltem qui ſubleuari gauderent: inter quos liberti, & id genus, maximè fuêre. Dionyſij locus notabilis, admonentis multos ideò manumitti,

Lib. IIII. ἵνα τὸν δημοσίως διδόμενον σῖτον λαμβάνοντες κατὰ μῆνα, καὶ εἴ τις ἄλλη παρὰ τῶν ἡγουμένων γίγνοιτο τοῖς ἀπόροις τῶν πολιτῶν φιλανθρωπία, φέρωσι τοῖς δεδωκόσι τὴν ἐλευθερίαν: *vt frumentum, quod publicè datur, accipientes in menſes ſingulos, & ſiqua alia liberalitas Principum in pauperes fiat, id totum Dominis ferant à quibus facti ſunt liberi.* Vides fraudes; quæ etiam factæ: aut ſaltem, quomodo, quos pudêret ipſos è publico paſci, id fecerint ſuccidaneâ libertorum perſonâ. AVD. Aliquoties iam audio de *menſtruo frumento*: ergóne ea diſtributio? LIPS. Illa ipſa, & in cuiuſque menſis initio (ſiue *Nonis*, vt Suidæ viſum, vnde & *Annonas* ridiculè deriuat) accipiebant. Quomodo? per *Teſſeras*: quique eas habebat, ad *Curatores frumenti diuidendi* ibat, munus inſtitutum ab Auguſto.

Digitized by Google

Auguſto. Quattuoruiri enim erant, iiq́ue ex honeſtioribus, & qui ante quinquennium Præturâ functi eſſent: quod Dio notauit. Lib. LIII. Etſi *Præfectus* etiam *annonæ* proprius, illuſtri honore: ſed qui de aduehendo & adſeruando in horreis ſatageret, non propriè de diuidendo. Multa circa hanc rem: ſed minuta quid opus exſequi? de numero iterùm aliquid videamus: in quem videtur Seneca tenuiores omnes ciues incluſiſſe. *Frumentum, inquit, publicum tam fur, quàm periurus, & adulter accipiunt, & ſine diſcrimine morum* QVISQVIS CIVIS *eſt.* Sed ita tamen accipio, vt admitti debuerint & inſcribi: atque ideò meliores libri referunt: *quiſquis inciſus eſt.* In tabulas nempe, huic rei factas. Sed de numero tamen capientium iterùm ſub Principibus fluctuo. Dixi de Auguſti *ducentis millibus*: ſed P. Victoris, quem Schottus noſter vulgauit, ſcriptio videatur augere. Nam ait disertè: *Huius* (Auguſti) *tempore, ex Ægypto vrbi annua ducenties centena millia frumenti inferebantur.* Modios ſanè intellegit: ſed quanta ea ſumma ſit ex ſolâ Ægypto? Atqui Africa iam addenda eſt, quæ duplum ad Ægyptum dedit. Hoc enim ita palàm & adfirmatè Ioſephus ſcripſit, in oratione Agrippæ regis ad Iudæos: *Africam octo menſibus populum Romanum paſcere, Ægyptum autem quaternis.* Valdè notabilis locus: & idem eſt in Hegeſippo, qui tranſcripſit. Ex hac igitur ratiocinatione, frumentum vrbi illatum annuum fuerit *ſexcenties centena millia modiorum.* Sint in dies circiter, *centum ſexagintaquattuor millia octogintatria.* Heu, ingentem copiam! & quæ ſufficiat, ſi inſpicis, vel *vicies centenis* hominum *millibus* alendis. Nam Modius paullò plus minúſve Romanis pendit XXV. libras: ſed Romanas tamen libras, id eſt duodecim vnciarum. AVD. Hem Lipſi, & tu credis hæc vera eſſe? quî poſſunt? nam antè duntaxat de *ducentis millibus*, aut largiſſimè, *trecentis viginti* frumentantium eſt dictum. LIPS. Dictum, ſed nempe etſi non plures caperent, plus tamen fruebantur & alebantur. Nam cenſendum eſt, pleroſque iſtorum qui caperent, Patresfamilias fuiſſe; vxorem, liberos, ſeruulos habuiſſe. Itaque largius valdè quàm in vnum caput capiebant: & videtur teſſera ſiue donatio ordinaria fuiſſe in ſingulos, *decem modiorum*, quod in Electis notaui. Iam & hoc cogitandum, plures etiam in conſortium huius frumenti ve-

ti veniſſe. An non probabiliter Vrbanos illos omnes milites? ſanè in Herodiano lego, *Seuerum, præter alia quæ indulſit, militibus etiam τὸ σιτηρέσιον ſiue frumenti modum auxiſſe.* Quid ipſam deinde Aulam & Palatinos? nónne item probabile annonas ſuas hinc accepiſſe? An non & Claſſiarios ipſos in Italiâ milites? Hæc conſiderari & colligi pro Victoris ſcriptione poſſint: quæ mihi tamen, vt rem dicam, * parùm eſt certa. Ingens frumenti copia ſit, & ex duabus prouinciis tantùm. An igitur placeat in eo corrigi, *ad centies centena millia*? Ita vniuerſa illatio fuerit, cum illo Africano, *trecenties centena millia*: larga profectò ſatis & laxa, cùm hæc in diem toleret ad *millia hominum circiter ſeptingenta.* Facit pro emendatione, quod Spartianus de Seuero ſcribit: curioſè proſpexiſſe rei frumentariæ, *& cùm moreretur reliquiſſe ſeptem annorum Canonem, ita vt* COTTIDIANA LXXV. *millia modiorum expendi poſſent.* Magna prouidentia eius Principis, ſoliciti in ſeptem annos: ſed & Canon ille diurnus opportunè expreſſus, qui proximè ad noſtra *trecenties centena millia* (tecum computa, ſi voles) proximè, inquam, accedit. Minuiſſe tamen paullatim hic Canon videtur: ſiue quia Principes in alia diſtribuerent; an & quia minus, prouincijs iam effætis, inferretur? Sanè Conſtantinus egregiè minuit. qui ſedem & affectum ſuum Byzantium transferens, vt in alijs Nouam hanc Romam cum illâ Veteri, ſic & Frumentatione voluit in parte æquare. Nam claſſem Ægyptiacam Byzantio deſtinauit, relictâ Romæ dumtaxat illâ Africanâ. Hæc diuiſio deinceps manſit: niſi quòd Byzantini frumenti modum tamen minuit filius eius Conſtantius, offenſus plebi ob ſeditionem temerè & aſperè motam. De eâ re Eccleſiaſtici noſtri ſcriptores: qui & numerum exprimunt frumenti. In Nicephoro Calliſto eſt: *Octo myriades medimnorum frumenti quotannis à Conſtantino datæ plebi fuerant, cuius dimidiam partem Conſtantius diminuit.* Atque iſte totum Frumenti modum annuum facit, non niſi *octoginta millium medimnorum*: quę ſint Romanis circiter *quadringenta octoginta modiorum.* Haud magna, nec pro priſcis opibus, largitio: quam tamen & Socrates ita firmat. Ἐζημίωσε δὲ τὴν πόλιν ἀφελὼν τὴν σιτηρεσίαν, τὴν παρασχεθεῖσαν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἡμερησίαν, ὑπὲρ τέσσαρας μυριάδας. ὀκτὼ γὰρ ἐγγὺς μυριάδες ἐχορηγοῦντο πρότερον τοῦ σίτου,

ἐκ τῆς

* Vide Notas.

Lib. ix. cap. vii.

ἐκ τῆς Ἀλεξανδρέων κομιζομένου πόλεως: *Mulctauit vrbem, auferens frumenti quod pater eius in dies adſignauerat, ſuper quattuor myriadas. Octo enim myriades circiter anteà dabantur, inuehebanturque ex vrbe Alexandriâ.* Dicit quidem ille σιτηρέσιον ἡμερήσιον, *diurnum frumentum*: ſed exuberat ille modus in dies ſingulos, neç aliter ſentit quàm de diuiſione dumtaxat diurnâ. At annua ipſa illatio, tanta: id eſt, *mille trecenti* in diem circiter modij, vix quattuordecim aut quindecim millibus hominum paſcendis. Heu, quantum minuimus? atque idem in ipsâ Româ veteri factum, Olympiodori locus (apud Photium, in Bibliothecâ) attendenti oſtendit. Excerptum ibi legitur: Ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ Γότθων ἅλωσιν τῆς Ῥώμης, Ἀλβῖνος ὁ τῆς Ῥώμης ἔπαρχος, ἤδη ταύτης πάλιν ἀποκαθισταμένης, ἔγραψε, μὴ ἐξαρκεῖν τὸ χορηγούμενον μέρος τῷ δήμῳ, εἰς πλῆθος ἤδη τῆς πόλεως ἐπιδιδούσης. ἔγραψε δὲ καὶ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τετάχθαι ἀριθμὸν χιλιάδων δεκατεσσάρων: *Poſt Gothorum inuaſionem & direptionem Romanam, Albinus Præfectus vrbis, iterùm nunc eâ inſtauratâ, ſcripſit, Non ſufficere populo modum qui inferretur, cùm vrbs iam in multitudinem largiter excreuiſſet. Scripſit autem, & in vnam diem ſtatutum numerum quattuordecim* * *millium.* Verba, quæ expreſſim de Frumento non habent; ſed eò referenda eſſe, mecum cenſebit, qui examinabit. Ergo diurnus tunc modus (ſub Honorio) *quattuordecim mille* modij: qui & ipſe minuit aut perijt cum imperio ipſo Romano. Theodoricus tamen rex Gothorum (ſanè, vt in illâ gente, laudandus) ſpecimen aliquod veteris moris reſtituit: & in Ricobaldo quodam ſcriptum: *A Romanis cum gaudio ſuſceptus eſt, quibus ille ad ſubſidium, tritici ſingulis annis* CXX. *millia modiorum conceſſit.* Sed quid ad iſta eo? ADMIRANDA mea non horum temporum: quin priorum etiam Principum æuo (circa Flauiorum imperium) panis diſtribui, non ipſum frumentum, cœpit: credo, quia lucrum aliquod ex eo fiſcus captaret; & quo minore modo in plures largitio ſpargeretur. Is *Panis gradilis* dictus, quia in gradibus diuideretur; idem *Fiſcalis*, quia è publico & fiſco. Commentarius Perſij vetus, ad illud — *populi cribro decuſſa farina. Panem non delitioſius cribro diſcuſſum, ſed plebeium de populi annonâ, id eſt, Fiſcalem dicit.* Eos panes *bilibres* fuiſſe, ex Vopiſci Aureliano dicam. *Nam Aurelianus, inquit, eo tempore quo proficiſcebatur ad Orientem, bilibres coronas populo promiſit, ſi victor rediret.*

* Mediorū opinor.

ret. Et cùm aureas populus ſperaret, neque Aurelianus aut poſſet, aut vellet; coronas eum feciſſe de Panibus, qui NVNC *Siliginei appellantur, & ſingulis quibuſque donaſſe. ita vt Siligineum ſuum* COTTIDIE *toto æuo ſuo vnuſquiſque reciperet, &* POSTERIS SVIS *dimitteret.* E quibus inſpectis planè affirmaueris, *Bilibres*, & in *Capita* ſic datos fuiſſe. AVD. Quomodocumque Lipſi, tamen magna illa, & in magno modo (Seueri canon dicit) largitio, & mihi ſemper ſtupenda. LIPS. Quid ſi accumulo, & obſonium etiam addo? *Nam idem Aurelianus* (Vopiſci item verba) *& porcinam carnem populo Romano diſtribuit, quæ* HODIEQVE *diuiditur.* Quando *hodieque*? ad tempora vſque Conſtantini. Simile in *Oleo* fuit, quod perpetuum populo dedit & inſtituit Imp. Seuerus. *Vinum* etiam, vt nequid deeſſet, Aurelianus ſtatuerat, ſed morte præreptus non fecit. Satis hæc mi Auditor, cetera in Electis meis vide.

CAP. XI.

Impenſa in Ludos carptim oſtenſa.

TRANSIMVS ad *Arbitraria* impendia: quæ trium item generum maximè fuerunt. In *Ludos, Opera, Dona*: In *Ludos* ſingulatim ſi perſequar, aut exempla accumulem; ſeorſim Theatrum mihi ſtruendum ſit, & noui aliquot ſermones. Capita impendiorum dicam. de quibus vniuersè ſic Lactantius:

Lib. VI. Inſtit. *Quid dicendum eſt de iis, qui populari leuitate ducti, vel* MAGNIS VRBIBVS *ſuffecturas opes, exhibendis* MVNERIBVS *impendunt?*

Serm. LXXXI. Item Ambroſius: *Magiſtratus in theatris, mimis, & athletis, gladiatoribus, aliiſque huiuſmodi generibus hominum* TOTVM PATRIMONIVM *ſuum largitur, & prodigit, vt vnius horæ fauorem vulgi acquirat.* Meritò damnarit noſtri Patres damnoſam hanc inſaniam, & quæ priuatos homines bonis per ludum exuit; Principes ipſos attenuat & delibat. Atque id diſcere cùm ex frequentiâ eorum potes, tum ex apparatu. Vnus Au-

Sueton. guſtus *feciſſe ludos ſe dicit, ſuo nomine quater & vicies; pro aliis magiſtratibus, qui aut abeſſent, aut non ſufficerent, ter & vicies.* Ego vix arbitror, vllos ex illis Principalibus ludis minoris *quingen-*

quingenties, aut & *millies ſeſtertio* ſtetiſſe: quod Apparatus & Pompa facilè perſuadebunt. Nam ecce in ipſo Theatro, Amphitheatro, aut Circo adornando qui ſæpè ſumptus? cùm ſemper gratia aliqua & illicium nouitatis in ipſâ formâ quæreretur: & Nero (pro exemplo) *Theatrum totum, non Scænam eius tantùm, auro illeuit & obtexit. Sed & quidquid illatum fuit, & omne inſtrumentum ac choragium, aureum: itemque vela quæ ſupernè contra ſolem obumbrabant, purpurea tota, & aureis ſtellis interſtincta. Ex quo & dies ille Aureus appellatus.* Dio Caſſius hoc in Nerone. & Plinius idipſum adſignificauit: *Nero Pompeij theatrum operuit auro, in vnum diem, quò Teridati regi Armeniæ oſtenderet.* Lib. xxxiij. cap. III. Quid Iulius Cæſar, ante Neronem, & nondum Princeps? *Is primus in Ædilitate, munere patris funebri,* OMNI APPARATV *arenæ* ARGENTEO *vſus eſt: ferasque argenteis haſtis laceſſere, tum primùm viſum. Mox, quod etiam in* MVNICIPIIS *æmulantur, C. Antonius ludos ſcænâ argenteâ fecit.* Plin. ibid. Cæſar igitur hoc *primus*: ſed non vltimus. & quod Plinius addidit, paſſim & in Colonijs ac Municipijs Argenteæ iam ſcænæ. Ideò non poſſum, vt rarioris operæ aut magnificentiæ admirari, quod Plinius, vt tale, ſcripſit eodem iſto loco: *Item L. Murena, & Caius Princeps, in Circo pegma duxit, in quo fuêre argenti pondo* CXXIIII. Tu hoc Plini notabile duxiſti? *centum viginti quattuor* pondo argenti? quis ex equite, & pænè dixerim plebe, tunc non inſumpſerit? Lege * CXXIIII ∞: id eſt, *centum viginti quattuor millia:* nec id pro Caio aliquo ſit magnum, imò nec pro priuato nimium, quia argentum recipiebant, nec totum peribat: ſi tamen vellent. Plura eiuſmodi ornamenta aut inſtructus erant, & quædam in libello noſtro Amphitheatrali diximus: & vis nunc vnum & extremum furorem? Heliogabalus Imp. (ait Lampridius) *fertur in Euripis vino plenis nauales Circenſes exhibuiſſe.* Tu cogita quantum vini profuſum, foſſis illis & Euripis in Circo ita eo plenis, vt naues inter ſe concurrere, ac certare de velocitate poſſent. Quid iam dicam tot *Gladiatorum* millia, tot *Ferarum* ex toto orbe quæſitarum? tot equorum nobilium? in vitâ actiſque Principum aſſidua hæc legis. Addo huc *Miſſilia* & *Sparſiones* in populum, id eſt Teſſeras ligneas cum notis rerum, aut interdum res ipſas, magno certamine diripiẽdas. Quæ item

* *Faciunt* 1140000. *Phil.*

velut legitima iam erant in omnibus ludis, ad populum illiciendum. Horum pretia & ſumptus, ex Neronianis iſtis colligantur, apud Suetonium. *Sparſa & populo miſſilia omnium rerum per* OMNES DIES, *ſingula cottidie millia auium, cuiuſque generis multiplex penus, teſſeræ frumentariæ, veſtis, aurum, argentum, gemmæ, margaretæ, tabulæ pictæ, mancipia, iumenta, atque etiam manſuetæ feræ: nouiſſimè,* NAVES, INSVLAE, AGRI. Notetur hæc iactatio, quanti ea, & quantarum rerum? Præter aurum, gemmas, margaretas, *Inſulas* & totos *Agros* dedit: *Inſulas* nempe vrbanas, & habitabiles domos. O res vix Suetonio fidiſſimo teſti credendas! Sed accedit & Dio ſimilia aſſerere: *Omnia,* inquit, *delicatiſſima quæ homines comedunt* (ad *Penum* Suetonij pertinet:) *omnia pretioſiſſima, equos, mancipia, eſſeda, aurum, argentum, variam veſtem, hæc dabat per ſymbola quædam & teſſeras. Globulos enim paruos inſcriptos, vt quæque eorum erant, hos iaciebat in populum, & reipſâ mox dabatur, quod quiſque eorum in teſſerâ haberet.* Neque Nero hæc ſolus: de more fiebat, etſi alius largius parciuſque, pro opibus, præberet. Titus ſanè Veſpaſianus filius, item profuſiſſimè, in ludis quos per *centum dies*, dedicatione Amphitheatri ſui, fecit. Dio Caſſius de eo: Παρέσχε δέ τινα καὶ ἐς ὠφέλειαν φέροντα αὐτοῖς. σφαιρία γὰρ ξύλινα μικρὰ ἄνωθεν ἐς τὸ θέατρον ἐρρίπτει σύμβολον ἔχοντα, τὸ μὲν ἐδωδίμου τινὸς, τὸ δὲ ἐσθῆτος, τὸ δὲ ἀργυροῦ σκεύους, ἄλλο χρυσοῦ, ἵππων, ὑποζυγίων βοσκημάτων, ἀνδραπόδων, ἃ ἁρπάσαντάς τινας ἔδει πρὸς τοὺς δοτῆρας αὐτῶν ἀπενεγκεῖν, καὶ λαβεῖν τὸ ἐπιγεγραμμένον: *Dedit & quadam, vtilitatem, non ſolùm voluptatem, ſpectantibus præbentia. Nam globulos ligneos quoſdam de loco ſuperiore in theatrum iaciebat, qui ſymbolum haberent, hic alicuius eſculenti, ille veſtis, alius argentei vaſi, alius aurei, equorum, iumentorum, mancipiorum; quæ oportebat eos, qui rapuiſſent, ferre ad Curatores ludorum, & ab iis accipere quamque rem inſcriptam.* Credis tu hæc per tot illos centenos dies fieri potuiſſe, ſine impenſâ *bis terque millies* HS.? ego non opinor. & vbi ſumptus ludorum reliqui? Neque miror iam profectò Hadrianum, cùm in adoptione Ceionij Commodi multa in populum profudiſſet per ſimiles ludos, & in militem: atque is Ceionius ægro corpore, vitalis non videretur: ſæpè dixiſſe, *Perdidimus quater millies* HS. *quod populo & militibus dedimus.* Qui ſunt ipſi noſtri *decem milliones.*

millionis. Sed dices, Principum virorum modò hæc fuiſſe. Erras. de Milone, hoc iam olim Cicero, *tria patrimonia in has res effudiſſe*: de Meſſallâ quodam Vopiſcus, cum ſtomacho iſta narrat: *Legat hunc locum Iunius Meſſalla, quem ego liberè culpare audeo. Ille enim patrimonium ſuum ſcænicis dedit, heredibus abnegauit. matris tunicã dedit mimæ, lacernam patris mimo: & rectè, ſi auia pallio aurato atque purpurato, pro ſyrmate tragædus vteretur. Iam quid Lineas petitas Ægypto loquar? quid Tyro & Sidone tenuitate perlucidas, micantes purpurâ, plumandi difficultate pernobiles? Donati ſunt ab Atrebaticis birri petiti, donati birri Canuſini, Africanæ opes, in ſcænâ non priùs viſæ. Et hæc quidem iccircò ego in litteras miſi, vt futuros editores pudor tangeret, ne* PATRIMONIA SVA, *proſcriptis legitimis heredibus, mimis & balatronibus deputarent*. Sed diſtinctiſſimè verò, & expreſſis ſummis, aliquid Olympiodorus: ὅτι Πρόβος ὁ παῖς Ἀλυπίου, τελέσας τὴν οἰκίαν πραιτούραν, δώδεκα κεντηνάρια χρυσοῦ ἀνάλωσε. Σύμμαχος δὲ ὁ λογογράφος, συγκλητικὸς ὢν τῶν μετρίων, τοῦ παιδὸς Συμμάχου τὴν πραιτούραν τελοῦντος, εἴκοσι κεντηνάρια ἐδαπάνησε. Μάξιμος δὲ, εἷς τῶν εὐπόρων, εἰς τὴν τοῦ υἱοῦ πραιτούραν, τεσσαράκοντα κατεβάλετο κεντηνάρια· ἑπτὰ δὲ ἡμέραις οἱ πραίτωρες τὰς πανηγύρεις ἐτέλουν: *Quòd Probus, filius Alypij, cùm ipſe Præturam gereret, *duodecim centena pondo auri abſumpſit. Symmachus verò, ille orator* (eſt noſter, qui in parte extat) *Senator* VNVS E MEDIOCRIBVS, *in filij Symmachi Præturam *viginti centenarios effudit. At Maximus, ſcilicet è diuitibus, item in filij Præturam, * quadraginta. Edebant autem ludos Prætores, non niſi* SEPTEM DIEBVS. Vide dies, vide ſumptus: quanto immaniter plus olim alij? quanto ſcilicet tunc reſp. florétior, & maiores priuatim opes. Sed & inferiore illo æuo ipſi Conſules (nam hæc de Prætoribus) opinor, largius. de quibus in * Codice Iuſtinianæo lex eſt; quæ *ſpargendi vilitate* (ita loquitur) *ſublata, eius loco ad reparationem Aquæductuum, centena pondo auri præſtari per ſingulos conſulatus* decernit. Atque id in imminutionem, & pro beneficio. ſi igitur ſola Sparſio (id eſt, miſſilia in populum) tanti; quid reliqui omnes ludi, & eorum apparatus? Et de Ludis hæc quoque ſufficiant in ſpecimen: de * *Operibus*, in proximum ſermonem differo & protollo.

[Margin notes: In Carino. — *120000. aureor. — *200000. aureor. — *400000. aureor. — Lib. XII. Tit. De Conſulibus. — Lib. III. toto.]

CAP. XII.

Dona Principum effuſa, & primò Iulij Caſaris.

DONA ſequuntur, magnitudine ſuâ & frequentiâ non iam inter ADMIRANDA, ſed STVPENDA. Siquis Midas uiſſe fingatur, qui omnia tactu faciat aurea; defecerit inaurare, quantum iſti ſunt largiti. Per Principes aliquot lubet ire, & hoc oſtendere: ordiarque à capite ipſo, CAESARE IVLIO. De illo vniuersè ita Suetonius: *Nullum* LARGITIONIS *aut officiorum genus in* QVEMQVAM, PVBLICE PRIVATIMQVE *omiſit*. Vis magis partitè? Idem ſcriptor: *Militibus ſingula interdum* MANCIPIA *vel* PRAEDIA *viritim dedit*. Ecce. vbi vos Curij aut Fabricij, qui ipſi Imperatores vix *ſeptena iugera* habebatis? nunc miles aliquis capit ab iſto donatore *Prædia* tota. Hæc & plura (mox dicenda) in militem: quid in Senatum & digniores? Idem iterùm Suetonius: *Parte magnâ Senatus gratuito, aut leui fænore, obſtrictis, ex* RELIQVO *quoque ordinum genere vel inuitatos, vel ſponte ad ſe commeantes,* VBERRIMO CONGIARIO *proſequebatur*. Nec hic finis: extra vrbem quoque & Italiam ea largitas ſe diffūdit. & *non minore ſtudio* (idem Suetonius) *Reges atque Prouincias per* ORBEM TERRARVM *illiciebat: alijs captiuorum* MILLIA *dono offerens; alijs quò vellent, & quoties vellent, Auxilia ſubmittens. ſuperque Italiæ, Galliarumque & Hiſpaniæ, Aſiæ quoque & Græciæ potentiſſimas* (ſiue placet, *potiſſimas*) *vrbes præcipuis* OPERIBVS *exornans*. Quid tibi iſte vir videtur? mihi, nil niſi nouus quidam Triptolemus; qui ſublimi vectus curru, ſemina non frugum, ſed liberalitatis ſuæ, per terrarum orbem ſpargit. Atque hæc, quò magis mirêre, priuatus Cæſar fecit, & nondum in faſtigio illo Principali. AVD. Affatim miror: & vnde Cæſari, nondum Cæſari, opum iſta vis? LIPS. Magis mireris, ſi accogites, iam ab adoleſcentiâ profuſum hunc fuiſſe, & grandi alieno ære oppreſſum. Plutarchus apertè; *debuiſſe eum*, PRIVSQVAM VLLVM MAGISTRATVM CAPERET, (nota. de valdè igitur iuuene) *mille trecenta talenta*. Ea ſunt nobis *ſeptingenta octoginta millia* Philippicûm. Quid verò iam in ipſis magiſtratibus?

mare-

materies & cauſſa amplior largiendi. Itaque Appianus ſcribit, *euntem ex Prætura in Hiſpaniam, creditoribus retinentibus, dixiſſe ioco: Millies ſibi opus eſſe*, VT NIHIL HABERET: id eſt, vt ſolùm æs alienum ſolueret, in ſuo nihil haberet. Ea reddunt *vicieſquinquies centena millia*: nec ambige, neque doctiſſimum Budæum audi (neſcio quâ cauſsâ) minuentem. Græca palàm ſic volunt: ὅτι δέοιτο δισχιλίων καὶ πεντακοσίων μυριάδων: & Drachmæ intellegendæ, ex Græcorum more. Ego verò ampliùs credo, auxiſſe etiam in Conſulatu & deinceps ad Principatum; vt hominis huius ingenium erat, tantùm vt daret quærentis. Sed vnde, aiebas, habuit & repoſuit? Non longè te duxero. Gallias noſtras vide: iſte fons, è quo hauſit. Diuites tunc herclè Prouincias, ſed quas fulmen iſtud afflauit & ambuſſit. Nam quomodo ſe in ijs geſſerit, breuiter Suetonius: *In Galliâ, fana templaque Deûm, donis referta, expilauit; vrbes diripuit, ſæpiùs ob prædam quàm ob delictum*. Denique è tot prœlijs, acceſſit ingens captiuorum multitudo, è quâ diuenditâ pecuniam redegit. In ſolâ Galliâ *decies centena millia virorum in acie cepit*: quod Appianus ita tradidit, & *totidem occidit*: dico *virorum* & in acie: quid iam mulierum & puerorum? Nam nec his parcebant, imò vel vberrima ex eâ venditione præda. Has ſolas manubias ſi æſtimas; accedes vel ad *triginta milliones*, & contractâ ac parcâ capitum æſtimatione. Iam in ipſis opidis, & agris, quanta prædarum ſeges? omitto, tu cogitabis. Sed lubétne ſingulatim inſpicere viri dona? Ecce, inſtante ciuili motu, in Galliâ cùm eſſet, *L. Paullum Conſulem deſignatum, mille quingentis talentis flexit, ne contra ſe ſtaret: Curionem, qui ære alieno obrutus, maiore etiam ſummâ, vt pro ſe ſtaret*. Illa tot talenta reddunt, *nongenta millia* Philippicûm: id eſt pænè millionem, in virum vnum. Quid iam in Curionem? ampliùs longè dedit, vt Appianus dixit (nam eius ea verba ſcito:) & niſi fallor, ipſum æs alienum eius totum exſoluit. Nec fallor, & Dionem clarè hoc ita memini ſcripſiſſe. Atqui Lib. xl. æs illud fuit *ſexcenties* HS. quod Valerius Maximus prodidit: quî minus ergo dedit? Itaque Velleio numerale mendum inhæſit, cùm de iſtâ re, *Curionem centies* HS. ſcribit *accepiſſe*. Ille verò *ſexcenties*: & ita hîc reſcribe. Ea faciunt *quindecies*

centena millia Philippicûm, quid niſi plurium Senatorum cenſus? Nec largitiones eius aliæ in primum ordinem ſcriptæ exſtant: etſi fuerunt, quod in Suetonio audiſti: & in magnos illos ſemper magnæ. Sequuntur Milites, quibus vnicè ſe dedit: atque idipſum priuatus. Certè adhuc in Galliâ, cùm Pompeius duas legiones, colore belli Parthici reuocaret; ipſe vt animos ſibi pigneraret, ſingulis abeuntibus *ducentas quinquaginta drachmas* diuiſit; quod Plutarchus, alijque prodiderunt: id eſt, *vigintiquinque* Philippicos noſtros. Cogita iam duplum in Centuriones, triplum quadruplumque in Præfectos, & Tribunos: valdè ea largitio creſcit. Sed quid in ipſo iam bello ciuili? priuatim haud dubiè multa; communiter hæc largitio fuit, Suetonio expreſſa. *Veteranis legionibus, prædæ nomine, in pedites ſingulos, ſuper bina ſeſtertia, quæ initio ciuilis tumultus numerauerat, vicena millia nummûm dedit*. Rectè ita locus habet, & in optimis libris: quid opus eſt argutari, aut interpolare? Examinemus. *Veteranis legionibus*, inquit: non enim nouellis alijs: etſi & hæ, credo, aliquid habuerunt. Veteranæ autem illæ, *decem*. In *pedites ſingulos*, inquit: cur igitur equites omittit? quia non opus: ſicut nec Centuriones adiecit, quos notum ſcilicet erat duplum accepiſſe, de more. Etſi de equitibus hoc æuo, dubito: & olim quidem triplum etiam ſoliti accipere: ſed poſt Socios ciuitate donatos, palàm video nec honorem nec prǽmia tanta equitibus fuiſſe, qui plerique iam è
LIB. VIII. Latinis. Pergit, *Super bina ſeſtertia*: ea ſunt *quinquaginta* nobis Philippæi: dedit, inquit, *vicena millia nummûm*. Ea ſunt, ipſi Philippici *quingenti*: atque ij viritim, & in gregarios milites diuiſi, cùm duplum Centurionibus eſſet, Tribunis Præfectiſque alarum quadruplum. Proh fidem! (nam ſæpè exclamo, & cogor) quæ hæc, præter ſtipendia, & alia lucella aut raptus, largitio eſt? quanta in tam multos? Ne milites noſtri audite, & exempla hæc aut cupite aut ſperate. Vnde enim Iulius, vnde Romanæ opes? AVD. Vnde & tibi animus ſic iſta credendi, & affirmandi? Nam alij viri docti trepidant, & in lectione commutant. LIPS. Nihil eſt. incogitantia hoc facit (imperitiam nolo dicere) veterum & largitionum, & diuitiarum: quibus alia exempla mox atteſtabuntur. Etſi in

ſi in hac re ſatis Græci ſcriptores, qui cum Tranquillo planiſſimè in ſummâ concordant. Nam Dio breuiter, ſed clarè, *militibus quinque millenas ſolidas Drachmas* datas ſcribit. Appianus fuſiùs & diſtinctiſſimè: *Militibus à triumpho, ſuperans etiam ea quæ promiſerat, legionarijs drachmas Atticas quinque mille, Ordinum ductoribus duplum, Tribunis & Alarum præfectis iterùm duplum dedit*. Viſne aliquid apertius? & cur huic conſenſui repugnemus? Nota autem nec Appianum aliquid ſeorſum de Equitibus, vt nec Tranquillum, dixiſſe. Sed quæ hæc *Promiſſa* ſunt, quæ Appianus ſignanter ſcribit *eum ſuperaſſe*? Opinor eſſe, quòd in pugnâ ad Pharſalum, *ſingulis millenas Drachmas* promiſerat: iterumque, vt volentes in Africam ſequerentur, *alteras millenas*. quod vtrumque in Appiano leges. Largiter igitur exceſſit, niſi quid in ipſâ Africâ aut alibi etiam promiſit. AVD. Audéſne in faſce dare has ſummas omnes, vt magis attendam? LIPS. Licet. Fuerunt legiones decem, ſed veteranæ, & ideò parùm plenæ. Sunto igitur *triginta millia militum*: & ſingulis *quingenti* Philippici: faciunt, *quindecim noſtros milliones*. Vbi nunc Centuriones, Tribuni, Præfecti, atque ipſi Equites? Regum opes expenſas dices in donatione hac vnâ. Atqui an finis eſt? imò ſub ipſum idem tempus, largitionem ad Populum extendit. & vt Suetonij verbis hoc quoque dicam, *Populo, præter frumenti denos modios, ac totidem olei libras, trecenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, viritim diuiſit, ac centenos pro morâ*. AVD. Hîc mihi vocem opus tollere, nec comprimo. Viritim toti populo tantum frumenti, olei, pecuniæ? LIPS. Moderor, ne clama: toti populo frumentâti, nec vltra. Dio Caſſius ita reſtrinxit: τῷ ὄχλῳ τῷ σιτοδοτουμένῳ: id eſt, *Populo, qui frumentum acciperet*. Ergo tenuiorem populum intellegit: & ſemel nota, Suetonium hîc atque aliâs *populi* voce (præter morem antiquum) plebeculam iſtam ieiunam, & hirudinem ærarij deſignare. Qui tamen ipſe numerus grandis, & ſub hoc tempus *trecenta viginti millia* erant, qui è publico paſcerentur: quod antè dixi. Totus ergo ille populus accepit *quadringentos* nummos viritim: id eſt, *Minam*, vt Appianus expreſſit. Sunt Philippici *decem*: ergo in ſummam, *tres milliones ducenta millia*. Vbi olei deinde modus, vbi frumenti? Mi

Audi-

Auditor, ad Ouidium eundum nobis eſt vt transformemur, & animos veteres, pro veteri æuo, capiamus. Noſtri homulli hodie, dicant mera mendacia me flare.

CAP. XIII.

Auguſti Principis dona.

SED vnum etiam Iulium vidimus, quid tot Cæſares qui ſecuti? & vt alijs minimè, tamen in liberalitate conſecuti, aut prægreſſi. AVD. Difficile creditu eſt. nam hic homo mihi videtur de ſe, quod olim Liuius Druſus poſſe dicere: *Nihil ſe cuiquam ad largiendum, præter cælum & cænum, reliquiſſe.* LIPS. Non ita eſt: opes iſtæ Vectigalium, & quas diximus, inexhauſtæ erant, & vt perennes quidam fontes fluebant. Itaque ad AVGVSTVM veniamus, qui non diuturnitate ſolùm imperij, ſed vereor vt liberalitate patrem ſuperarit. Dona eius quædam ante imperium, alia in ipſo ſunt: & illa magis miranda. Primùm *militibus & Euocatis, quos contraxit metu Antonij, aditâ hereditate Iulianâ, dedit ſingulis quingenas Drachmas*. Ita ipſe Appianus: interpres eius parùm prouidè *ſeſtertios* vertit. Is numerus Euocatorum, ad *dena millia* fuit: ergo *quingenta* hîc Philippæorum *millia*. Ampliùs, eodem pænè tempore, cùm legiones Quarta & Martia ad ſe tranſiſſent ab Antonio, dedit ſingulis *totidem illas Drachmas*: iterumque cùm in armis decurriſſent, & ſpeciem prœlij peritè aſſimilaſſent, *alteras totidem*: quæ certè fuerunt ad dictam facilè ſummam; & longè ſuprà, ſi Equites & Centuriones (quod nec antè feci) ſuo more computentur. Iam verò in ipſo primo Conſulatu, cum ſignis à Mutinâ motis vrbem intrauit; dedit qui ſe deduxerant, ſingulis *bis mille quingentas drachmas*, ſiue *ducentos quinquaginta* Philippæos: atque eæ *octo legiones* fuerunt. Minimâ legionum frequentiâ, ſurgent *ſex milliones*, & Equites ac Ductores omittentur. Vbi autem prædæ quas egit, aut ſpolia quæ cepit? adhuc nulla. Quò magis in ADMIRANDIS hæ donationes tres, à priuato Octauiano, & ſolâ ſpe futuræ magnitudinis, ſuſceptæ & perfectæ. Atque hîc notandum in vltimâ, tranſiſſe eam velut in legem; & ſollenne donatiuum

hoc

hoc habitum, quoties legiones poſteà Principem in vrbem deduxiſſent. Certè Spartianus in Seuero tradit, *Milites per ſeditionem dena millia popoſciſſe à Senatu, exemplo eorum, qui Auguſtum Octauianum Romam deduxerant, tantumque acceperant.* O peritos hiſtoricos vel antiquarios, & in rem ſuam lecta aptantes! Sed quarta etiam donatio à priuato, in quâ lingua mihi hæret. AVD. Quiáne obſcœna aut turpis? LIPS. Non, ſed quia immenſa, aut certè immodica, & vereor refragatorem. AVD. Non me. vt ij qui de cælo tacti ſunt, ſilent & ſtupent: ſic iam pænè ego. perge. LIPS. In Philippenſi igitur prœlio, vbi de Principatu actum vel Libertate, hic ipſe Octauianus cum Antonio promiſerunt viritim *quinque mille Drachmas.* AVD. Hoc illud erat? at Cæſar iam antè totidem, & docuiſti. LIPS. Sed Cæſar *decem* legionibus tantùm: iſti *nouendecim*, quæ in pugnâ erant, & alijs *quadraginta*, quæ in præſidijs aut Italiâ ſparſæ. Appianus quidem ita narrat, vel apud eum Antonius (oratione ad Aſiaticos) ſed addit: *attritas eas iam & minutas ad* XXVIII. *reduſſe, quæ* (inquit) *cum ſuis additamentis efficiunt virorum ſupra centum ſeptuaginta millia: præter* EQVITES, *& item* ALIVM *militem.* Quis iſte *alius miles*? opinor Auxilia, quæ haud longè infra legiones. Itaque qualis & quanta hæc ſumma conficiatur, ingenuè fateor, vix ego auſim promere: & ſcito eſſe ſupra *centum quinquaginta milliones*. Vbi eſtis qui Nouum orbem, & nouas in eo diuitias repperiſtis? Huc ite, oſtendent & effundent eas Duumuiri iſti vnicâ largitione. Atque hæc ille fecit ante Principatum: in ipſo tenuit & cucurrit eumdem liberalitatis curſum. AVD. At hîc mihi votum & cogitatio. LIPS. Prome. AVD. Si eo ſæclo ego viuam, quid niſi miles ſim? ita omnes ad eos opes adfluunt & concurrunt. LIPS. Vera narras. & ſcito ab hoc militum tunc ſeminario, Senatorias & diuites pleraſque familias ortas. Hæc præmia in ciuili bello ijs ſunt: cùm homines vt ad imperium veniant, imperium pænè ipſum donant. Quid donant? perdunt volui dicere: & quomodo tot iſti pecuniarum cumuli, ſine apertâ pernicie prouincialium ciuiumque, colligi potuêre? Sanè id factum eſt: ſed Pax poſteà, cũ copiæ ſuo cornu, repoſuit omnia & reparauit. Enimuerò Auguſtus, vt cœperam dicere, in Principatu quo-

que perliberalis. Lapidem Ancyranum lubet proponere, in quo aliquot donationes eius ordine exſculptæ.

I. LIBRI. ROMANI. VIRITIM. ..... CENOS. NVMERAVI. EX. TESTAMENTO. PATRIS. MEI.

II. ET. NOMINE. MEO ...... DRINGENOS. EX. BELLORVM. MANVBIIS. CONSVL. QVINTVM. DEDI.

III. ITERVM. AVTEM. IN. CONSVLATV. DECIMO. EX. PATRIMONIO. MEO. BIS. QVADRINGENOS. CONGIARI. VIRITIM.

IV. ITERVM. AERE. MERVI. ET. CONSVL. VNDECIMVM. DVODECIM. FRVMENTATIONES. FRVMENTO. PRIVATIM. COLVMEIO. EMENSVS. SVM.

V. ET. TRIBVNITIA. POTESTATE. DVODECIMVM. QVADRINGENOS. NVMMOS. TERTIVM. VIRITIM. DEDI. QVALI. MEA. CONGIARIA. FRVMENTI ... NVM. NVMQVAM. MINVS. QVINQVAGINTA. ET. DVCENTA .... SIA.

VI. DVODEVIGINTESIMVM. CONSVL. TRECENTIS. ET. VIGINTI. MILLIBVS. PLEBIS. VRBANAE. SEXAGENOS. DENARIOS. VIRITIM. DEDI.

VII. ET. QVINIS. MILITVM. MEORVM. CONSVL. QVINTVM. EX. MANVBIIS. VIRITIM. MILLIA. NVMMVM. SINGVLA. DEDI. ACCEPERVNT. ID. TRIVMPHALE. CONGIARIVM. IN. COLONIAS. HOMINVM. CIRCITER. CENTVM. ET. VIGINTI. MILLIA.

VIII. CONSVL. TERTIVMDECIMVM. SEXAGENOS. DENARIOS. PLEBI. QVAE. TVM. FRVMENTVM. PVBLICVM. ACCE..... DEDI. EA. MILLIA. HOMINVM. PAVLLO. PLVRA. QVAM. DVCENTA. FVERVNT.

Vides, ſiue audis lapidem, vtinam peritè ſatis aut fideliter deſcriptum! Inſigne monumentum antiquitatis eſt, & hiſtoriæ Auguſtææ quaſi ſummarium. Sed multa in eo corrupta, & quædam lacera: percurram lucis, & alibi medicinæ, cauſsâ.

In

In primâ donatione eſt: LIBRI ROMANI. An id fuit, TRIB. P. ROMANI? id eſt, *Tribubus populi*. Res quidem eas tangit, & legauit Cæſar teſtamento viritim Romano populo, *trecenos ſeſtertios*, vt Suetonius ſcripſit; vt autem Dio, *centenos vicenos*, & adducit ipſum Auguſtum eius rei teſtem. Et ſcripſerat hoc Auguſtus fortaſſe in Commentarijs rerum ſuarum: ſed & hîc ita in Breuiario iſto fuit. Explendum igitur, CENTENOS. VICENOS. Ij ſunt, *tres Philippici* in ſingulos: ſi in totum populum, immenſum eſt; ſi in frumentantes, magnum.

In II. *Quadringeni nummi* viritim dati, item in populum: qui ſunt Philippici *decem*. Id factum in *quinto Conſulatu* eius, vt hîc ſcribitur? id eſt, ſtatim poſt Actiacam & Alexandrinam victoriam, ſub triumphum. Dio Caſſius ipſum notat in hoc anno, & in ſummâ conſentit: ſed auget acceptores, & non *viros puberesque tantùm, ſed etiam pueros, in gratiam Marcelli, ſororis filij*, ſcribit *adiectos*. Hoc ſi fuit, vt fuit, quis non videt ſupra duplum ferè donationem creſcere, & vt minimum fuiſſe ad *ſexcenta millia* capientium? Fiunt in pecuniâ impensâ *ſex milliones*.

In III. Conſulatu decimo, ſcribit ſe item populo dediſſe, congiarium *bis quadringenos*. An ſimul, vt *octingenos* dederit? an magis ſignificat, bis ſe dediſſe? ſicut & paullò pòſt, *tertiùm quadringenos*. Quæ iterationes valdè ſunt liberalitati augendæ: & tu attendes.

In IV. Quid ſit illud AERE. MERVI. quæro. An fuit, AERE. MEO. VT. pendìtque à prioribus? opinor. Illud autem iam certò aſſequor, in Vndecimo conſulatu datas *duodecim Frumentationes:* quaſi ita appellat, quæ ſingulis menſibus dari ſolebant. In caritate igitur annonæ, has extra ordinem, & de ſuo, vt ſcribit, addidit. Nam legendum inibi PRIVATIM. COEMPTO. vt dudum monui, cùm lapidem hunc vulgaui.

In V. Tribunicia poteſtas duodecima, incidit in annum vrbis DCCXLI. cùm peregrè & è Galliâ redijt. Tunc igitur plebi refouendę & conciliandæ, diſtribuit ter vno anno *quadringenos*: id eſt, Philippicos *ter denos*, ſiue in vniuerſum *triginta*. Verba aliquot in vitio, an ſic emendãda? QVALI. MEO. CONGIARIO. FRVMENTI. MODIVM. NVMQVAM. MINVS. QVINQVAGINTA.

ET. DVCENTA. MILLIA. vt adſignificet, tantum frumenti ſe quoque dediſſe. An verius, FRVMENTANTIVM. NVM. NVMQVAM. MINVS. QVINQVAGINTA. ET. DVCENTA. MILLIA? vt dicat *numerum* (id valet NVM.) qui frumentum acciperent, & ex conſequenti congiarium, tantum tunc fuiſſe. Sed poſteà alius numerus, dices. haud moueor, quia ſæpè id per recenſum mutauit. Cogitetur tamen. Vir doctiſſimus & acutiſſimus legebat, QVINQVAGINTA. ET. DVCENTA. SESTERTIA. & referebat ad Suetonij hæc verba: *Congiaria populo frequenter dedit, ſed diuerſæ ferè ſummæ: modò quadringenos, modò trecenos, nonnumquam ducenos quinquagenoſque nummos.* Sed refellit hoc ipſe lapis ſtatim, qui dicit bis datos *ſexagenos denarios*: quos non niſi in *ducenos quadragenos* nummos reſoluas. Quomodo ergo *numquam minus* dederit, vt hîc ſculptum? Sed & Dio in anno DCCXLVII. adnotat datos *Denarios ſexaginta.*

In VI. ſunt *ſexageni denarij in trecenta viginti millia capita*: quæ ad duos milliones, * paullò minùs, ſe attollit.

* *Sunt octo decies centena M.*

In VII. tenebræ. videtur militaris donatio eſſe, ſed ijs qui in colonias miſſi, aut mittendi.

In VIII. notetur numerus frumentantium, qui tunc fuit. Iſta de Auguſto ſufficiant: etſi liberalitates eius plures ex facili dederim, vt ipſe dare facilis, etiam per ludum & iocum. Cuiuſmodi iſta in Macrobio: *Omnibus qui ſecum pilâ luſiſſent, ſeſtertia centena dari Cæſar Auguſtus iuſſerat, ſoli Cælio quinquagena. Hîc ille, Quid ergo? inquit, ego vnâ manu ludo?* locus lepidus: ſed donatio magna in ludicrâ iſtâ cauſsâ, ſingulis *bis mille quingenti* Philippici. Iterùm totidem Græculo cuidã, pro carmine, & audaculo dicterio, factoque: ſed tu factum ipſum noſce, aut potiùs recognoſce. Græculus fuit, qui Cæſari carmen obtulerat, atq; ille acceperat, & nihil vltrà. Græculo iterùm paranti dare, præuênit, & carmen à ſe dedit; vt oſtenderet talia & domi ſibi naſci. Hîc Græculus legere, mirari, & tandem manu in pauperem bulgam demiſsâ nummos, an denarios aliquot, Auguſto offerre, cum dicto: *Si plus haberem Cæſar, plus darem.* Exemplo oſtendit & commonefecit, quid ille deberet: nec fruſtrà. Nam ſtatim Auguſtus delectatus libero & acuto facto, *ſeſtertia centena* dari ei iuſſit: id eſt, *bis mille Philipp. & quingentos.*

CAP.

Digitized by Google

CAP XIIII.

Aliorum Principum dona.

NON ſit modus, ſi omnia Auguſti tollam: omitto, & aliorum carptim aut ſaltuatim quædam tango. In TIBERIO pauca ſunt, parcâ ille manu & reſtrictâ fuit: atque ita moriens in theſauris reliquit, * *vicieſſepties millies* HS: *quod Caligula, non toto vertente anno abſumpſit*. Ita enim hoc Suetonius: ſed in Dione paullò aliter: & ait, *quoſdam dicere ter & vicies millies relictum; alios autem* * *ter & tricies*. Sanè pro meo ſenſu, poſteriori parti accedam, qui ſatis iam imbibi Romanas opes. Nec in tempore abſumptæ à Caligulâ pecuniæ Dio diſſentit à Suetonio, ſi ſic legas: ὐδὲ εἰς τὸ τρίτον ἔτους μέρος ἀπ' αὐτῶν τι διέσωσεν: *nec vel in tertiam anni partem quidquam Caligula ex his ſeruauit*. Quod ſanè cum Tranquillo & veritate conuenientius, quàm vt ſit, εἰς τὸ τρίτον ἔτος, *in tertium annum*. Ille verò ſtatim exhauſtus & egens, atque ad rapinas ſe vertit. In CLAVDIO, notatur prima liberalitas in auſpicijs imperij, cùm militibus *quinadena* HS. promiſit. Ea ſunt *trecenti ſeptuagintaquinque* Philippæi: ſi tamen Suetoniana illa ſcriptio (ex eo ſumpſi) eſt certa. Nam Ioſephus adauget, & *vicena* promiſſa ait, ſiue vt ipſe numerat, *quina millia drachmarum*: qui ſunt *quingenti* Philippæi: & addit, *omnibus vbique militibus idem promiſſum*. Quomodo hæc quidem donatio, ſuperet omnes iam dictas, & fortaſſe dicendas. NERO ſequitur: quid de eo dicam? qui, vt Suetonius ait, *diuitiarum & pecuniæ non alium fructum putabat, quàm profuſionem*. Itaque nepotinos eius ſumptus fruſtrà colligam: in Suetonio atque alijs, patent: quædam addam quæ magni & laudabilis animi ſunt viſa. *Militi pretoriano* (in Dionis compendio) *ob cauſſam aliquam iuſſerat centies* HS. *numerari*: id eſt, *ducenta quinquaginta millia* Philippicûm. *Et cùm Agrippina mater, mirata improuidam fortaſſe liberalitatem, iuſſiſſet totam eam pecuniam, ipſo coràm, in menſâ exponi & expandi, vt ſic vel aſpectu pœnitentiam eliceret: ille magno animo, iuſſit alterum tantum addi, & Neſciebam*, inquit, *tam exiguum me dediſſe*. Egregia

*Id eſt, ſexaginta ſex milliones, & quinquaginta M. phil.

*Sunt octoginta & vnus milliones.

vox: quam cur tu rides? AVD. Non ipſam, ſed meam cupidinem: & ô ſi quis *hoc exiguum* mihi? LIPS. Auidus ô homo es, nec accipies: hodie liberalitatis eius nec vmbra manet. Hoc Nero in militem: ſed quid in regij ſanguinis Teridatem? *quod vix* ipſi Suetonio *credibile videatur, octingenta nummorum millia diurna in eum erogauit, abeuntique ſuper* HS. *millies contulit.* Vt hoc & capias, & ponderes; ſcito Teridatem per *nouem menſes* continuos Romæ, aut in finibus Romanis, fuiſſe: & toto eo tempore immunem habitum ab omni ſumptu. Decreta igitur ei in diem *octingenta millia*: quæ ſunt *viginti millia* Philippæorum. Numera in menſem: quid ea niſi *ſexcenta millia*? In nouem menſes: *quinque milliones quadringenta millia*. Iam abeunti datum, *millies* HS. quaſi in viaticum: quod iterùm efficit *duos milliones & dimidium*. An potiùs in Suetonio, *bis millies* ſcribendum? augeatur altero tanto, & palàm Dionis compendium (numeri autem in Græcis magis veri) hoc ſuadet. Atque iſta conſpicua & ſignata liberalitas Neronis eſt: quid minores aliæ & ſparſæ, ſed coaleſcentes in grandem ſummam? De quibus Tacitus: *Bis & vicies millies* HS. *donationibus Nero effuderat*: & addit, Patres cenſuiſſe, vt repeterentur ab ijs qui cepiſſent. Ea ſunt *quinquagintaquinque milliones*, niſi calculus me fallit. quod & alibi vereor, & ignoſcendum eſt in ſermonis hoc curſu & calore. Adiungo NYMPHIDII, poſt Neronem, promiſſum: non Principis, ſed pro Principe tamen factum. Ipſe vt *Vrbanum omnem militem & Prætorianum Galbæ adiungeret, promiſit iis* * *ſeptem mille & quingentas drachmas viritim; reliquis extra vrbem,* * *mille ducentas quinquaginta.* In Plutarcho hoc ita leges, ingentem donationem, & qualis anteà in hoc genere nec fuit. Nam *priores illæ Drachmæ* in Vrbanos, faciunt nobis *ſeptingentos quinquaginta* Philippicos: alteræ in Legionarios, *centum vigintiquinque*. Quò hoc aſcendat in plura quàm *vigintiquinque millia* Vrbanorum: in amplius *ducentena* Exterorum? vt Claſſes, & talia, omittam. Iure igitur Plutarchus exclamat & queritur, *pluſquam Neronem hunc renatum, nec potuiſſe eam pecuniæ molem exſtrui, niſi vt omne Romanum imperium attereretur aut euerteretur*: præſertim poſt tot & tam recentes à Nerone ictus. Infinitæ deinde ſunt largitiones in militem, vel in populum: ſed, niſi memo-

* Latinè eſſet, *Triginta ſeſtertia.*
* Latinè, *Quina ſeſtertia.*

memoria imponit, infrà iam dictas. Ideò nec pono; vnam *Seueri* Imp. tantùm libo. Dionis compendium: *Celebrauit Decennalia imperij ſui, & dedit populo qui frumentum ſolet accipere* (nota ſemper ferè de Populo frumentario) *itemque Prætorianis decem aureos. Quâ in re ſe iactabat. reuera enim* NEMO *vmquam anteà tantum* SIMVL *dederat, effuſumque hac donatione* bis millies* HS. *Quinque milliones. Decem iſtos Aureos, ſcito Romanos fuiſſe: id eſt noſtros *viginti*, aut paullò ampliùs. Ita magna vis aſſurgit, & expreſſa eſt à Dione ſumma: ſed hæreo an ſatis ex vero additum, *numquam anteà tantum* datum. Nam & Commodi Imperatoris ſuperfluens donatio fuit, in Lampridio notata: *Congiarium dedit populo, ſingulis Denarios ſeptingentos vicenos quinos*. Qui ſunt Romani aurei *vigintinouem*: pænè triplum eius, quod Seuerus poſteà dedit. Nam quod vir doctus quidam hîc reſcribit *ſeptuagenosquinos*, valdè eſt præter rem & Lampridij mentem. Sed ſcilicet Dionem ſcribere, *Simul numquam* tantum datum: id eſt, & Populo & Militibus. Alioqui & ſuperiores aliquot donationes militares valdè excedunt. De Donis peregi, & ſimul de *Opibus publicis*.

CAP. XV.

De priuatorum aliquot opibus, & materiæ huius finis.

TRANSEO ad *Priuatas opes*, quæ & ipſæ magnæ fuerunt, & per multos ſparſæ. Quis neſcit Senatores aut Senatorios plurimos fuiſſe, & plures longè Equites Romanos? Atqui primis illis, cenſus ſub Auguſto fuit *Decies* HS: ſiue *vigintiquinque millia* Philippæorum. Iſtis, id eſt Equitibus, cenſus *Quadringentorum*, quæ faciunt *decem millia* Philippæorum. Hic cenſus, quem neceſſariò haberent: quàm multos autem, & pleroſque omnes, putas exceſſiſſe? Ac lubet paulliſper recenſere hos diuites: inter quos quem priùs, quàm Craſſum illum cognomento *Diuitem*? Cicero alijque de eo, atque etiam in eum Cicero iſta: *Multi audierunt ex te, cùm diceres, Neminem diuitem eſſe, niſi* In Paradox.

niſi qui exercitum ſuis FRVCTIBVS *alere poſſet. Ergo hoc propoſito, numquam eris diues, antequam tibi ex tuis* POSSESSIONIBVS *tantum reficiatur, vt ex eo tueri ſex legiones, & magna equitum ac peditum auxilia poſſis.* Hæc vox Craſſi fuit, opinor, negantis ſe Diuitem, etſi vulgò ita audiret: quia nemo ſic dicendus, niſi cui tales opes. In Plinio hoc paullò contractius:

Lib. xxxiij. cap. x. *M. Craſſus negabat locupletem eſſe, niſi qui* REDITV *annuo tueri* LEGIONEM *poſſet. In agris ſuis* HS. *bis millies poſſedit, Quiritium poſt Sullam ditiſſimus.* Qui locus inſpectione, fortaſſe & correctione eget. Primùm de *Legione* vnâ ait: quod Cicero palàm de pluribus (imò & *ſex* nominat) & item Græci de *exercitu* tradunt. Itaque in Plinio quoque verius cenſeam, *Legiones.* Iam quod addit, *bis millies in agris poſſediſſe:* quid ergo in alijs? in ſeruis, in pecuniâ, in vaſis ac ſupellectile, denique in domibus, quantum habuit? Sanè alterum tantum dixerit aliquis, ex communi tunc ratione & proportione opum. Plutarchus ſcribit, ſolos *architectos & fabros eum in ſeruis habuiſſe, ad quingentos,* quorum operam elocabat in vrbe ruinis vel incendijs obnoxiâ: quid deinde ſeruorum ad reliquos vſus, domi vel in agris? Hæc eò deduco, vt ſolicitem & quatiam lectionem Plinij receptam: & quia non arbitror in ſolis agris ſic habuiſſe. Argumento ex Plutarcho, quòd totus cenſus eius, *poſt Decumas*

*4160000 Philip. *Herculi datas, & epulum frumentumque plebi, non fuerit niſi* ſeptem millium & centum talentorum.* Atqui longè hoc ab illo *bis millies* abeſt in ſolis agris. Facit & ipſe Plinius, qui paullò pòſt ſubijcit, *Multos poſteà ſe cognouiſſe, ſeruitute liberatos, opulentiores.* Libertos autem intellegit, qui ad *ter millies,* aut circà, peruenerunt. Non inſiſto: dico, legendum mihi videri in Plinio, *niſi qui legiones tueri poſſet ex agris ſuis. Seſtertiûm bis millies poſſedit.* Vt vniuerſæ opes eius fuerint *bis millies* ſiue *quinque millionum.* Quod propemodum conſonat cum illis *talentorum millibus,* è Plutarcho recitatis: & Decimas Herculanas ſi addis, proximè accedit. Senecæ item locum huc ſubiungo: *M. Cato*

De vitâ beatâ cap. xxi. *poſſidebat ipſe quadragies* HS. *minus ſine dubio quàm Craſſus, plus quàm Cenſorius Cato. Maiore ſpatio, ſi comparetur, proauum vicerat, quàm à Craſſo vinceretur.* Moneo primò legendum, *quadringenties* HS. quod certum eſt: deinde addo, ex hac compara-

ratio-

Digitized by Google

ratione elucere, quòd haud multo vltrà *bis millies* Craſſus potuerit habere. Alioqui nimium interuallum ſit inter Catonem Vticenſem & ipſum: quod Seneca negat. AVD. At enim Lipſi, vis tu igitur Craſſum ad reditum ex agris tantum reſpexiſſe? LIPS. Videtúr. nam & Cicero ſcripſit, *niſi tibi ex* POSSESSIONIBVS *tuis tantum reficiatur:* & antè, *niſi qui exercitum* FRVCTIBVS *ſuis alere poſſet*. Ea verò ad agros ſpectant: & ipſa Plinij vox, *Neminem* LOCVPLETEM *eſſe*. Etſi haud nego, multos Romanorum magna latifundia habuiſſe: ſed ſumma hæc exorbitet. Alioqui L. Domitius ille, ſucceſſor in Galliam Cæſari deſtinatus, agris ſanè abundare debuit, qui (leges in ipſo Cæſare) Corfinij obſeſſus, ad animandos milites, *in concione* I. Ciuil. *agros ex* SVIS POSSESSIONIBVS *pollicetur, quaterna in ſingulos iugera, & pro ratâ Centurionibus Euocatiſque.* At enim triginta cohortes ibi militum, id eſt *duodecim* circiter *millia*. Ea ſint igitur *quadragintaocto millia* iugerum: quid iam in Centurionibus & Euocatis, quibus *duplũ* debebatur? Lego & in Plinio: *Sex dominos ſemiſſem Africæ poſſediſſe ſub Nerone, quos ille interfecerit*. Lib. XVIII. Quid Seneca, de *Pompeio* (an *Poppæo*) quodam, ſub Caligulâ? nam qui De Tranq. cap. XI. *Ptolomæum* reſtituunt, ab ipſo mox refelluntur. Quid igitur de eo? *Panem & aquam defuiſſe, cùm* TOT FLVMINA *poſſideret, in ſuo orientia, in ſuo cadentia*. Si hæc vera; oportuit totas regiones poſſediſſe. vti C. Antonius ille, collega Ciceronis in Conſulatu, *totam Cephaleniam inſulam, velut proprium patrimonium habuit, atque ibi opidum etiam nouum ſtruxit:* quod traditum ita Lib. X. Straboni. AVD. De Antonio, eſto: nec magna ea inſula. At de Poppæo, & TOT FLVMINIBVS, ex vero ſcriptum? LIPS. Ex vero. nec ſolus Poppæus talis, plures Seneca aggregat, epiſtolâ LXXXIX. vbi hos auaros communiter ita inſequitur: *Quouſque fines poſſeſſionum propagabitis? Ager* VNI DOMINO *qui* POPVLVM *cepit anguſtus eſt. Quouſque arationes veſtras porrigetis, ne* PROVINCIARVM *quidem ſatione contenti circumſcribere prædiorum modum?* ILLVSTRIVM FLVMINVM *per priuatum decurſus, &* AMNES MAGNI, *magnarumque gentium termini,* VSQVE AD OSTIVM A FONTE *veſtri ſunt. Hoc quoque parum eſt. niſi latifundiis veſtris maria cinxiſtis, niſi trans Hadrianum, & Ionium, & Ægæum veſter vil-*

licus regnet. Niſi INSVLAE, *ducum domicilia magnorum, inter* VILISSIMA *rerum numerentur*. Quid ais? non hæc ſatis clara, ſatis certa ſunt: nec illuſtrant, ſed augent quæ dixi? Si enim vnus aut alter talis, quid attinet vt publicum morbum carpere? Sed plures omnino fuerunt: & quidam etiam dono hæc capiebant. AVD. Dono? id verò nullus crediderim. LIPS. Iterùm Seneca de Beneficijs: *Beneficium eſt, donare regiones, per quas* MAGNA FLVMINA ET NAVIGABILIA *decurrant*. Donarit autem eas Princeps, vel aliquis ille diues teſtamento. Sed ecce hi verè locupletes: & quorum fundos nec milui oberrauerint, vt ait poëta. Sed redeo ad vniuersè Diuites, inter quos L. Cornelius Balbus meritò locandus. qui
Lib. XLVIIJ (vt Dio ſcripſit) *homines ſuæ ætatis Diuitiis & Magnitudine animi ſupergreſſus eſt, adeò vt moriens populo Romano viritim legauerit denarios vigintiquinque, ſiue Aureum Romanum vnum.* Quid putemus nunc heredes, & legatarios habuiſſe? Seneca etiam noſter, ille doctrinæ & ſapientiæ, id eſt internorum bonorum,
*7500000 ita diues, quàm rarâ ſorte & externorum fuit? Eum * *ter mil-*
Phil. *lies* HS. *poſſediſſe*, amicus illi Tacitus ſcripſit, & inimici cum multâ inuidiâ obiecerunt. AVD. Quidni Lipſi? & ille vir maximus, hoc vno titulo apud me minuit, quòd ſic in opibus abundet. Philoſophum hoc decuit? & quidem Romanum, qui facta ſibi vindicant, magis quàm verba? LIPS. Miſerum Senecam, vt video. quare? quòd non Virtus ſolùm ei, ſed Fortuna fauerit: & in alio tamen aliquo hoc laudemus. Sed quia rara hæc coniunctio, præſertim in modeſto & ſapiente; & *bonæ mentis*, vt ille inquit, *ſoror eſt paupertas*: homines indignantur, liuent, Senecam equis & quadrigis incurrunt. At meo iudicio, ô virum hoc ipſo magnum, quòd capere potuerit, quòd vti, quòd habere (vt vno verbo dicam) & non haberi! Quid, quòd nec eas ſuſpexerit? inter media cenſuit, inter fluxa, & quæ ſi abirent, nihil auferrent, niſi ſemetipſas. Audi illum, ô Liuor, & ſile. *Pone me*, inquit, *in opulentiſſimâ domo, vbi aurum argentumque in promiſcuo vſu ſit. Non ſuſpiciam me ob iſta, quæ etiamſi apud me, tamen extra me ſunt. In Sublicium rurſus pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideò tamen me deſpiciam, quòd in illorum numero conſideam, qui manum ad ſtipem porrigunt. Quid ergo eſt?*

eſt? domum illam ſplendidam malo, quàm pontem. Hæc vera philoſophia eſt: poſſe habere, poſſe carere; non cupere abſentes, capere & præſentes: ijſdem vti benè, & bonis ſubleuandis. Sed quid euagor? diues Seneca, & noſtro more *ſeptuagieſquinquies centena millia* poſſedit: plus meruit (audi & hoc Liuor:) *& multi nequaquam eius artibus pares plus habuerunt*, vt Nero ad eum dixit. Apud Tac. XIIII. An. Ecce *Cn. Lentulus Augur* (ait ipſe Seneca) diuitiarum MAXIMVM EXEMPLVM, *antequam illum liberti pauperem facerent, quater millies* HS. *ſuum vidit. Propriè dixi* (inquit) *nihil enim ampliùs, quàm vidit*. Hic ſtupor igitur poſſedit ipſos *decem milliones*, Regum aut certè Regulorum opes. Sed indicat Seneca, libertos & plus habuiſſe. Ac ſanè de Pallante Tacitus ſcribit, *ſeſtertij ter millies poſſeſſorem* fuiſſe: quod *quater millies*, XII. Ann. me volente, Dionis Breuiarium in Nerone expreſſit. Et hoc ipſum de colliberto eius Ælio Narciſſo, idem Dio in Claudio narrauit. Sed aula hos beauit, inquies. Vis igitur & homines, non è Senatu vel aulâ? ecce è mediâ plebe vnum, è Plinio: *C. Aſinio Gallo, C. Marcio Cenſorino Coſ.* (id fuit ſub Auguſto) Lib. XXXIIJ cap. X. *C. Cæcilius Claudius Iſidorus teſtamento ſuo edixit, Quamuis multa ciuili bello perdidiſſet, tamen relinquere ſeruorum quattuor millia centum ſedecim, iuga boum tria millia ſexcenta, reliqui pecoris ducenta quinquaginta millia, in numerato* HS. * *ſexcenties. Funerari ſe iuſſit* HS. *vndecim millibus*. Vide tu tot ſeruos, boues, pecudes, tantum numeratæ pecuniæ: & miror agros non expreſſos, quos tamen ſuſpicor habuiſſe, itemque villas, & ædes. Sed vtut ſit, familiam illam ſolam ſeruorum vide: quis Principum habet? AVD. Valdè quidem iſti copioſi in ſeruis, quod & in Craſſo notaui. LIPS. Valdè. & Petronius ex more, ſi non ex vero, de Eumolpo ſuo facetiſſimâ narratiunculâ ſcripſit: *Familiam quidem tam magnam per agros Numidiæ ſparſam habere, vt vel Carthaginem poſſet capere*. Certè aliquot millia eſſe debuerunt eorum, qui armis apti: ſicut & hiſtoricâ fide Vopiſcus de Proculo tradit, *eo tempore quo ſumpſit imperium, duo millia ſeruorum ſuorum armaſſe*. Quid Beliſarius ille ſub Iuſtiniano magnus? *duodecim millia puerorum* (ita loquuntur) habuiſſe propria, Aimoinus, Regino, alijque teſtantur. Nam illud quod in Athenæo adfirmatè ſcribitur, quale eſt? *Quoſdam Romanorum ad* DECEM *aut* VIGINTI Lib. VI.

* *Decieſquinquies cētena millia* Philip.

millia ſeruorum habuiſſe, nec vt QVAESTVM *ex iis facerent, ſed vt aſſeclas aut ſubſequas eos modò haberent.* Hoc de ſeruis, mihi ipſi timidè tardeque credendum, & tamen credendum. De alijs armentis, ſimile aliquid (etſi minus eſt) in Vopiſco item lego, de villâ Valeriani priuatâ. *in quâ quingenti ſerui, duo millia vaccarum, equæ mille, ouium decem millia, caprarum quindecim millia fuêre.* Quæ mea mens, cùm iſta cogito? vbi noſtræ paupertinæ villæ, nec milleſimis horum inſtructæ? Et communia hæc, certè non noua, in opibus, illo æuo:

De Benef. lib. VII. cap. X. auctore Senecâ, quem audi, ſuo more, increpantem: *O miſerum, ſiquem delectat ſui patrimonij liber magnus, &* VASTA SPATIA *terrarum colenda per vinctos; &* IMMENSI *greges pecorum per prouincias ac* REGNA *paſcendi; &* FAMILIA *bellicoſis nationibus* MAIOR; *&* AEDIFICIA *priuata laxitatem vrbium magnarum vincentia.* Hæc Seneca. ideoque pauca exempla talia aut ſcripta ſunt; aut ſi ſcripta, ad nos peruenerunt. Caſu factum eſt, quòd Cæſar prodiderit (& mihi caſu incidit)

1. Ciuil. T. Labienum Legatum ſuum in Gallijs, *oppidum Cingulum conſtituiſſe in Piceno, & ſuâ pecuniâ exædificaſſe.* Vide in homine priuato opes & animum Principis, qui eas in tota opida ſtruenda conuertit: quod & medici quidam apud Plinium fecêre. Quid autem, quod etiam inferiore æuo, rebus & imperio labentibus, magnæ iſtæ opes? Olympiodori hæc excerpta audi: Ὅτι πολλοὶ οἶκοι Ῥωμαίων προσόδους κατ᾽ ἐνιαυτὸν ἐδέχοντο ἀπὸ τῶν κτημάτων αὐτῶν, ἀνὰ τεσσαράκοντα χρυσοῦ κεντηνάρια, χωρὶς τοῦ σίτου καὶ τοῦ οἴνου, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων εἰδῶν. ἃ εἰς * τρίτον συνέτεινεν, εἰ ἐπιπράσκετο, τοῦ εἰσφερομένου χρυσίου. τῶν δὲ μετὰ τοὺς πρώτους τῶν δευτέρων οἴκων τῆς Ῥώμης, πεντεκαίδεκα, καὶ δέκα κεντηνάρια ἡ πρόσοδος ἦν: *Multæ Romanorum domus* (id eſt, earum domini) *in* ANNVO REDITV *accipiebant è poſſeſſionibus ſuis, ad * quadraginta centenarios auri: idque abſque frumento, vino, & aliis ſpeciebus, quæ ſi venderentur, facilè trientem æquarent illati auri. Secundariæ autem domus, quindecim centenarios aut decem recipiebant.* Hæc ille, ſub Honorij & Arcadij æuum: quàm defectâ iam Româ, & per illam Nouam imminutâ? Atqui tot illi *Centenarij* (centum libræ auri in ſingulis) reddunt *quadringenta* nobis *aureorum millia:* & vbi frumentum, & reliqua? Atque etiam reditus tantùm computar,

* Verto *Trientem:* an aliquis *Triplum* audit?

* 400000. aureor.

tat, non ſeruos & alia multa, quæ ſine fructu. Addam diſtinctè & vnum exemplum, in quo deſino. Capitolinus de Gordiano, adhuc priuato: *Ditiſſimus ac potentiſſimus, in prouinciis tantum terrarum habens, quantum nemo priuatus. Quæſturam magnificentiſſimè geſſit. Ædilitatis ſuæ tempore, duodecim populo Romano munera, id eſt per ſingulos menſes ſingula* DE SVO *exhibuit. ita vt gladiatorum nonnumquam quingena paria exhiberet, numquam minus centenis quinquagenis. Feras Libycas vnâ die centum exhibuit, vrſos vnâ die mille:* & plura deinde animalium nominatim: *quæ omnia* POPVLO RAPIENDA *conceſſit.* Amplius de eo, auctore Cordô: *In* OMNIBVS *ciuitatibus Campaniæ, Etruriæ, Vmbriæ, Flaminiæ, Piceni,* DE PROPRIO *illum per* QVATRIDVVM *ludos ſcenicos & Iuuenalia edidiſſe.* Qui benè hæc tollit ſingula & penſitat, quique ſcit quid ſit ludos olim edere: neſcio quam trutinam reperiet ad tot illa ponderanda aut æſtimanda. Diducere mihi non placet, placet abiungere: & *Opes Romanas* publicè priuatimque ſatis videor oſtendiſſe. Tu abi, cæna, dormi.

UNIVERSIDAD CENTRAL BIBLIOTECA DERECHO

I. LIPSI
E MAGNITVDINE
ROMANA
LIBER III.

CAPVT I.

Ad Opera Romana tranſitum, & primò de ligneis aut temporariis dictum.

AVD. Malè mihi hac nocte fuit. LIPS. Quid ita? AVD. Quia herè nimium benè. Suaues illi ſermones animo inhæſerunt, & per cerebri huius ſpatium inerrantes, verè dico, ademerunt mihi ſomnum. LIPS. Aliter ego dixeram: & meminiſtin, vltimi mei, *Dormi?* Atqui cautio erit ne ſic in poſterum: mittemus potiùs, aut ſuſpendemus, hos ſermones. AVD. Quin tu verbum hoc ſuſpende: nam meruit. Itáne ſermones hos tollas, in quibus vnica mihi ſpes ſolatij? nam ne neſcias, vt ij qui à ſcorpijs ſunt icti, ab ijſdem remedium habent: ſic ego nunc affectus. Ad te propero, qui pupugiſti. LIPS. Ad me? non ego Scorpius, ſed Aſpis: aurem claudo ad has cantilenas. AVD. Benè eſt, pungat me & hæc aſpis, vt dormiam: & ſuaui veneno infundat ſomnum. LIPS. Age, age, medebor: ſed nō, vt cenſes, ſuauiter mi homo: ego verò vt faſtidiétes quoſdam ægros medici, ad exercitia & OPERA te ducam. Ecce enim ea ordine ſequuntur. Duplicia autem Romana iſtæc Opera, *Temporaria* & *Diuturna*. Illa, quæ ſubitò & in breue tempus aliquod excitabantur, è terrâ aut ligno plerumque: iſta, quę in longum, & manſura, è latere, lapide, & materie firmiore. *Temporaria*, duplicia iterùm video, *In Militiâ*, & *Extra eam*: atque vtraque mereri iuſtam admirationem. Nam

ſiue

ſiue militiam videas; quis *Foſſas, Vallos, Aggeres*, & talia terrea; iterumque materialia, *Turres, Teſtudines, Muſculos, Vineas*, legit, tam multa, tam crebra; & aut induſtriam, aut vires hæc patrantium, non æſtimat & admiratur? Siue extra eam quædam, in voluptatem aut ſplendorem ſtructa; quomodo idem affectus non inſinuet animo vel irrumpat? Et Militaria quidem mitto, *aliàs mihi explicata: pauca ex ciuilibus tangam. Quo in genere ludicra præcipuè fuêre: vt *Theatra, Amphitheatra, Circi*, & magnæ eiuſmodi moles, ſtructæ ſæpè in paucos dies, & pænè vt deijcerentur. Duo exempla in Plinio, etiam cum eius, qui tam multa ADMIRANDA viderat aut legerat, nimiâ admiratione. *M. Scaurus*, inquit, *fecit in Ædilitate ſuâ opus omnium* MAXIMVM, QVAE VMQVAM FVERE HVMANA MANV FACTA, *non temporariâ morâ, verumetiam æternitatis deſtinatione. Theatrum hoc fuit. Scena ei triplex, in altitudinem* CCCLX. *columnarum. Ima pars ſcenæ è marmore fuit, media è vitro, inaudito etiam poſteà genere luxuriæ. Summa tabulis inauratis columnæ, vt diximus; imæ duodequadragenûm pedum. Signa ærea inter columnas, vt indicauimus, fuerunt tria millia numero. Cauea ipſa cepit hominum* LXXX. *millia, cùm Pompeiani theatri, toties multiplicatâ vrbe, tantoque maiore populo, ſufficiat largè* XL. *millibus. Sed & reliquus apparatus tantus, Attalicâ veſte, tabulis pictis, ceteroque choragio fuit, vt in Tuſculanam villam reportatis quæ ſuperfuerant cottidiani vſus deliciis, incensâ villâ ab iratis ſeruis, concremaretur ad* HS. *millies.* Quid eſt? friges, nec excitaris? AVD. Nihil. ipſe Plinius me tepefecit, cùm ſcripſit, *non temporariâ morâ, ſed æternitatis deſtinatione factum.* Me tepefecit, te refellit, qui inter *Temporaria* hoc refers. LIPS. Téne tam læuè Plinium capere? præuidebam, & metuebam. Sed hoc ille dictum voluit, iſtud Temporarium eminuiſſe etiam inter firma illa, & quæ æternitatis ſpe facta. Non aliud ſanè dixit: & ecce alibi eius verba. *In M. Scauri ædilitate, tria millia ſignorum in ſcenâ tantùm fuêre, temporario theatro.* Audin', temporario? Iterumque alibi: *Trecentas ſexaginta columnas M. Scauri ædilitate ad ſcenam theatri temporarij & vix vno menſe futuri in vſu, viderūt portari ſilentio legum.* Quos locos libentiùs adfero, quia Plinius eoſdem adſpexit, cùm hîc ſcripſit: *vt diximus*: & *vt indicauimus*: nempe hiſipſis locis. Sed quod hîc etiam eſt: *Ima pars ſcenæ è marmore.*) explicat

* In ipſâ Militiâ, & Mechanicis.

Lib. xxxiiij. cap. vii.

Lib. xxxvi. cap. ii.

cat idem ſuprà, in cap. VI. *Marmoreos parietes habuit ſcena M. Scauri, non facilè dixerim ſectos, an ſolidis glebis politos, ſicuti eſt hodie Iouis Tonantis ædes in Capitolio. nondum enim ſecti marmoris veſtigium erat in Italiâ.* Vltimis item verbis, *concremaretur* *ad* HS. *millies:*) è manuſcriptis aliquis mallet, *ad* bis millies:* nec nimium ſit pro reliquo luxu. Alias operis partes tu per te, & otioſè, ſi voles, inſpice & adſtupeſce: ego alterum exemplum, ex eodem Plinio, qui dictis iam ſubnectit. *Aufert animum, & à deſtinato itinere digredi cogit contemplatio tam prodigæ mentis, aliamque connecti inſaniam è ligno. C. Curio, qui bello ciuili in Cæſarianis partibus obijt, funebri patris munere, cùm opibus apparatuque non poſſet ſuperare Scaurum (vnde enim illi vitricus Sulla, & Metella mater, proſcriptionum ſectrix?) cùm iam ne ipſe quidem Scaurus ſibi comparari poſſet, quando hoc certè incendij illius præmium habuit, conuectis ex orbe terrarum rebus, vt nemo poſteà par eſſet inſaniæ illi. Ingenio ergo vtendum fuit: operæ pretium eſt ſcire quid inuenerit, & gaudere moribus noſtris, ac noſtro modo nos vocare maiores. Theatra duo iuxtà fecit ampliſſimaè ligno, cardinum ſingulorum verſatili ſuſpenſa libramento: in quibus vtriſque antemeridiano ludorum ſpectaculo edito, inter ſeſe auerſis, ne inuicem obſtreperent ſcenæ; & repentè circumactis, vt contrà ſtarent; poſtremo iam die, diſcedentibus tabulis, & cornibus inter ſe coëuntibus, faciebat Amphitheatrum, & gladiatorum ſpectacula edebat, ipſum magis auctoratum populum Romanum circumferens. Quid enim miretur quiſque in hoc primùm? inuentorem, an inuentum? artificem, an auctorem? auſum aliquem hoc excogitare, an ſuſcipere! parêre, an iubere? Super omnia erit populi furor, ſedere auſi tam in fidâ ſtabilique ſede. Quæ vilitas animarum iſta? aut quæ querela de Cannis? quantum mali potuit accidere? Ecce populus Romanus vniuerſus, velut duobus nauigijs impoſitus, binis cardinibus ſuſtinetur, & ſeipſum depugnantem ſpectat, periturus momento aliquo, luxatis machinis.* Disertè iſta Plinius, & culpans ſimul ac laudans. Quid autem nos? Legimus, intelligimus, vix credimus (de meo ſenſu hîc fateor:) & qui quantique illi *cardines ſinguli*, qui tota theatra ſuſtinerent, verterent, iungerent, diſiungerentque? De me, parum eſt: ſed coëant ipſi artifices noſtri & architectones, laborabunt in re non dicam conficiendâ, ſed

* 5000000 Plin.

ſed exputandâ. Plura huius generis paſſim: ſed in circumfuſâ rerum copiâ, excerpimus pauca & eligimus, cum iudicio, vt poſſum. AVD. Hic non adhibes, quod cum pace tuâ dicam. LIPS. Quid iam? AVD. Nam ars & ordo ita præcipit, in dicendo narrandoque aſcendere, &, vt ille ait, *ex fumo flammam, non ex flammâ dare fumum*. At tu culmina operum dixiſti, & minora haud dubiè dabis. LIPS. Minora? aliter dices, cùm illa *Perpetua* & firma audies: quid ſi & nunc aliter in his Temporarijs? Caij Caligulæ pons neſcio an ingenio, mole certè & magnitudine vincit, ſed & inſanâ illâ ambitione ſiue periculi, ſiue nouitatis. Struxit eum in ipſo mari, nauibus impoſitum, magnitudine *trium milliarium & quadrantis*: id eſt, toto illo ſpatio, quantum eſt à Puteolis ad Baulos. Per hunc triumphantis ritu, cum Senatu militibuſque inceſſit, ſpectante toto populo: in eodem epulatus, noctem etiam peruigilem egit, inter laſciuias & ludos. Addo autem *in paucis diebus* (nam & ſic narrant) pontem hunc totum ſtructum: vnde tam ſubitò nauibus, armamentis, trabibus, omni aliâ materiâ conuectâ? Immenſum opus perpendenti, ſed cui laudem vanitas detrahit. nam quo fine ſtructum, niſi vt deſtrueretur? Simile in *Caracallâ*, quem alterum *Caligulam* licet dicere. Is autem non ſuis ſolùm, ſed alienis opibus proteruè abuſus. cùm, vt Dio ſcribit, *adigeret homines Senatorij ordinis*, QVOTIES *Româ egrederetur*, DOMOS & PRAETORIA *varia ſtruere, item* DIVERSORIA *ſplendida: etſi in pleriſque non ſolùm non acturus hæſurúſve erat, ſed nec ea viſurus. Ampliùs, vbicumque hiematurus erat, aut etiam putabatur hiematurus, cogebantur* AMPHITHEATRA & CIRCOS *ſtruere, nec in ſumptum quicquam ab eo capientes: & eaipſa mox diruenda.* Quis cùm hæc legit, ſiue audit, non admiratur opes & ſplendorem Senatorum, qui patrare hæc poterant? non item deteſtatur illius inſaniam, qui iubebat? Olim in populi totius voluptates, Theatra & Circi ſtructi: nunc in vnius imaginarium vſum. Nam nec vidit hæc omnia ſæpè, vt Dio dixit.

Digitized by Google

CAP. II.

Diuturna opera, & caput omnium Roma. De ſitu eius, & in primis de magnitudine indagatum.

SED à damnoſis iſtis & *Temporariis* ad ſtabilia & vtilia veniamus, & quæ *Perpetua* dixi. In hoc genere multa ſunt Romanæ magnificentiæ, nec in vrbe ſolùm aut ipsâ Italiâ, ſed per terrarum orbem ſparſa. Licet dicere. diuino munere Romanos datos, ad quidquid rude, expoliendum; ad quidquid infectum, faciendum; & loca hominesque, elegantiâ aut artibus, paſſim exornandos. Quot *Opida* noua ſtructa? vetera ampliata, aut reparata? in ijs *Templa*, *Baſilicæ*, *Fora*, *Porticus*, *Aquæductus*, *Viæ*, *Theatra*, *Circi*: & plura, quæ aut vſum haberent, aut amœnitatem. Quid iam *Priuatæ* ſtructuræ, vt *Domus* aut *Villæ*? omnia ſplendida, ab ingenio ſimul & pretio commendanda. Atque ego hîc hæreo. AVD. Quid tibi eſt? LIPS. Sine. AVD. Non pergis? LIPS. Mane inquam. AVD. In capite viæ ſiſtimus? LIPS. In capite. immenſa & vaga ſe aperit, nec ſatis ſcio quî limitem eam aut ſtringam. Poëtæ animi cauſsâ ſolent dicere,

Vnde tamen cœpti iam ſurgat carminis ordo? ego ex vero: & incertus animi feror, vbi ordiar deſinamque. Nam ſi vel ſingularia tantùm oſtendenda ſunt; per omnes prouincias, vrbes, agros eundum eſt. vbique enim tale fuit. Infinita, inquam, iſta ſunt, & cum poëtâ principe,

*—— ὅσα τε φύλλα καὶ ἄνθεα γίγνεται ὥρῃ,
Ἠΰγε μυιάων ἀδινάων ἔθνεα πολλά.

** quot folia aut flores in vere vireſcunt, Aut quot muſcarum denſarum examina bombant.*

Sed cogitanti hoc ſedet, ſolam *Romam* tibi oſtendere, omnium operum opus, vt ſic appellem: & in quâ ſolâ fuit, quidquid vbique fuit. Ipſam ſi in parte noſti (totam ne ſperes:) etiam illa prouincialia noueris, quæ pleraque facta ad hoc exemplar. Nam & coloniæ Capitolia ſua, Fora, Baſilicas, Theatra, & talia, habebant ad vrbis dominæ & parentis ſuæ ritum. Roma igitur faue, & te oſtende: & paulliſper è ruinis tuis, ſi fas eſt, veterem vultum

tum attolle. Situm tuum primum video, & laudo: aut potiùs pro me Camillus ille apud Liuium, qui te bis condidit, & dum Gallis eripuit, & dum tibi ciues retinuit & firmauit. Nam abſque eo abibant, & Veij iam Roma erant. Ille igitur: *Non ſine cauſſâ Dij hominesque hunc Vrbi condendæ locum elegerunt. ſaluberrimos colles; flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi conuentus accipiantur; mare vicinum ad commoditates, nec expoſitum nimiâ propinquitate ad pericula claſſium externarum; regionum Italiæ medium.* Videamus, Auditor, paullíſper horum ſingula: & iuuabit me recitatio, & quaſi in Româ iterùm ſiſtet. AVD. Bonâ veniâ, quot iam anni ex quo luſtraſti? LIPS. Ipſi vigintiſeptem, cùm diſceſſi: ſed animum non auelli, & antiquitas amabilis, ſed & religio venerabilis ſæpè eò vocant. Quod ergo dicebam, Camilli ruminemur. *Saluberrimos colles.*) Hodie vix ita ſunt: ſed cauſſa, ſolitudo & deſertio; tum & auræ è vicinis paludibus vel æſtuarijs, & quas alij indagent. *Flumen opportunum.*) Tiberis ille pater, qui vrbem ſecat: *latus circa eam*, vt Dionyſius monuit, *quattuor iugera*, (ſiue pedes CCCC:) *profundus ſic, vt maximas naues ſuſcipiat, & portet.* Addit & *Mare vicinum.*) nam diſtat XVI. *millibus paſſuum*, vt Plinius & Antoninus metiuntur; ſiue, quod idem eſt, *centum viginti ſtadiis*, vt Dionyſius. Non ergo Strabonem audies, qui *centum nonaginta* ea computat: ſed numerorum & librarij ſui errore. In Appiano an error talis, qui non niſi *centum* ſtadia computat? Nam verba Cenſorini Conſulis ſunt, ſuadentis ſiue iubentis Carthaginienſes, dirutâ vrbe ſuâ, à mari abire: *A mari iubemus non niſi* LXXX. *ſtadia vos recedere, cùm nos ipſi ab eo diſtemus ſtadiis centum.* Ego tamen hoc non mutem, & verè dictum cenſeam: ſed aſpectû latæ & magnæ illius Romæ, quæ extra prima mœnia (mox dicam) in orbem ſe diffundebat. Ab eâ ille computat: etſi fortaſſe parùm adhuc verè aut decorè in Cenſorini perſonâ. Sed æuum ſuum, vt fit, aſpexit. Claudit Camillus, *Italiæ medium eſſe.*) Ita, in longitudine, nam latitudinem ſi ſpectas, finem tenet. Hoc verius, quàm quod Vitruuius etiam *mundi mediam Romam* fecit: nec hoc nobis perſuadebit, niſi ſui fortaſſe & Romani mundi. Hæc Camillus: ſed Rutilius Gallicanus, cuius Itinera- Lib. VI. cap. 1.

rium exſtat, ab infimo æuo non infimi carminis, hoc quoque in eâ miratur, quòd *munitiſſimo loco* ſita, nec Alpibus ſolùm ab omni vi ſubitâ, ſed Apennino defenſa.

Si factum certâ mundum ratione fatemur,
Conſiliumque Dei machina tanta fuit;
Excubiis Latiis prætexuit Apenninum,
Clauſtraque montanis vix adeunda viis.
Inuidiam timuit Natura, parumque putauit
Arctois Alpes oppoſuiſſe minis.
Sicut vallauit multis vitalia membra,
Nec ſemel incluſit quæ pretioſa tulit:
Iam tum multiplici meruit munimine cingi,
Sollicitoſque habuit Roma futura Deos.

Iſta Rutilius pulchrè: ſed nos à Situ *Formam* videamus. Nec veterem illam reuoco, *Quadratam*, & qualis ſub Romulo fuit: perfectam & plenam conſideraſſe ſit ſatis. quæ rotunda propemodum fuit (etſi haud iuſtè tamen) & ſeptem ſuos colles amplexa, grandem ambitum fecit. Quem vtinam firmiter metiri tibi poſſim! ah,ah. AVD. Quid ſuſpiras? etiam iterùm? LIPS. Iterumque, & ab imo pectore. Ah, cur non Romæ nunc paucos dies ſum? cur non obambulo, video, metior? cur non cum viris doctis inibi confero? firmiùs fortaſſe certiuſque definirem. Sed vel ſic conabor. AVD. Ego in ſuſpirio tuo rideo. Nam cur voues, quod potes, imò quò impelleris, aut inuitaris? nónne Itali, & ipſa Roma, hoc faciunt? LIPS. Faciunt, & gratiam pro iudicio vel affectu debeo: ſed quid dicam? Fatum meum primò me tenuit: mox & Rex: illud occulto decreto, hic apertâ benignitate. Ad ſummam, video Belgæ mihi in Belgis moriendum: etſi de reuiſendâ eâ obiter non deſpero. Sed de noſtro ambitu. ſcribunt veteres, Seruium Tullium regem, ad quinque colles iam incluſos vrbi, duos addidiſſe *Viminalem & Eſquilinum*, & talem tantamque deinceps fuiſſe Romam.
Lib. IIII. Dionyſius in eâ re apertè: *Vlterius verò* NEQVE NVNC *proceſſit vrbis ambitus, fato aut numine, vt aiunt, non permittente.* Neque nunc, inquit: quando? Auguſti æuo, quo ipſe ſcripſit. Sed ille ipſe ambitus igitur quantus? idem ita docere voluit, dum ſubijcit: *Quòd ſiquis metiri ambitum eius voluerit, conferat*

cum

cum Athenarum vrbe, nec multo maior apparebit. Quod idem & alibi iterauit. Voluit, inquam, docere: vix nos docuit, ſed ſuos ſanè Græcos, qui Athenas norant. Nos quid? & de huius ambitu quæramus. Lego quidem in Dione Chryſoſtomo, *Circuitum Athenarum, cum Pyræo & Longis muris, fuiſſe ducentorum circiter ſtadiorum*: quæ nobis ſint *vigintiquinque milliaria*: ſed an ea incluſa Athenis ſuis Dionyſius in hac collatione voluerit, hæremus. Tamen & ex Plutarcho ſimpliciùs colligas Athenarum ambitum, qui (in Niciâ) de *Syracuſarum* magnitudine differens, addit, *vrbem Athenis non anguſtiorem*. Quantæ illæ igitur Syracuſæ? *Centum octoginta ſtadiorum*, ſcripſit Strabo: atque ita haud longè à Dione Chryſoſtomo abimus; ſed nec à Plinio, de ipsâ Româ, cuius locus mox videndus. AVD. Quid per ambages colligis? res hodieque liquet. & muri illi antiqui Romani ambitum habent non niſi XIIII. *aut* XV. *milliarium*, vt notant qui dimenſi. Quid ergo ambigis? LIPS. Hos iſtos, veteres non fuiſſe. Multa ſunt, quæ arguunt: ſed ipſa maximè forma ſic enormis, & alibi ſinuans introrſus, alibi procurrens extrorſus: prorſus, vt non à priſcâ illâ accuratione & elegantiâ, ſed à nouitiâ aliquâ neceſſitate impoſitum & ſubitum opus videatur. Neque ambigendum eſt, vt mox dicam. Sed de veteri igitur ambitu, etiam Plinij locum, vt dixi, videamus, qui ex profeſſo deſcribit: MOENIA *eius collegêre* AMBITV, *Imperatoribus Cenſoribusque Veſpaſianis, paſſuum* XIII. *millia ducenta. Complexa montes ſeptem, ipſa diuiditur in Regiones* XIIII. *compita earum* CCLXV. *Eiuſdem ſpatij menſurâ currente à Milliario, in capite fori Romani ſtatuto, ad ſingulas portas, efficit paſſuum per directum* XXX. *millia*, DCC.LXV. *Ad extrema verò tectorum cum caſtris Prætoriis, ab eodem Milliario, per vicos omnium viarum, menſura colligit paullò ampliùs* LXX. *millia paſſuum.* Rem totam hîc habeas, ſi verba hæc aut tenebras ſuas, aut & vitia, non haberent. Inſpiciamus. *Mœnia ambitu colligere* facit *paſſuum* XIII. *millia.* Sanè hoc fit pro hodiernæ Romæ modo, ſi modò lectio firma: quam & priſci libri ſolicitant, XXX. *millia* ſcribentes; & Leander, atque alij ſuperioris ætatis, qui XX. *millia* legerunt, & defenderunt. Pergit, *Eiuſdem ſpatij menſurâ currente à Milliario.)* Intellego idem ſpatium, totum illum ambitum, & eo

Lib. VIII.

Orat. de tyrannide.

incluſum. Hoc, inquit, ſpatium ſi metiris: vnde? à *Milliario*: & intellegit* *Columnam* illam *Auream* in foro Romano ſtatutam, *in quam Italiæ omnes viæ finiunt*, vt ait Plutarchus. Auguſti hoc inſtitutum fuit, qui & poſuit *Columnam*, & ab eâ voluit currere menſuras. Pro hoc igitur more Plinius metitur, non à portâ ad portam (vt video quoſdam ſuſpicari) ſed palàm à Miliario, quod quaſi in vrbe mediâ, ad ſingulas portas. Sed numeri eius manifeſtò falſi ſunt. Si XXX. millia ad quamque portam: ergo in totâ diametro LX. ſunt: ergo in ambitu, *centum octoginta*. quo quid abſurdius? Et ſimile erit, etſi minus, ſi à portâ ad portam XXX. ſint, vti volunt. nam tunc certè triplicatâ diametro, vt ſolet, exſurgent milliaria in ambitu *nonaginta*: an ipſis fatendum, aut nobis credendum? Iam in vltimâ menſione, *ad extrema tectorum*, inquit, *ab eodem Milliario*, LXX. *millia paſſuum*. Id quoque quî poteſt? creſcent ſupra modum hæc in ambitu, nec video excuſanda. Vt mihi nunc videtur (meliora auidè ſemper audiam, capiam, vel potiùs arripiam:) ſed vt mihi nunc, Plinij numeri iſti corrupti ſunt, & ſic reformandi. *Mœnia collegêre ambitu paſſuum* XXIII. *millia*. Hoc primum pono, tantam fuiſſe Romam: aut ſi placet, XXII. parùm in vno alteroque milliari eſt. Vnde doceo? ex Olympiodori quibuſdam Excerptis Græcis: in quibus ad verbum eſt, *Romanæ vrbis murus menſuratus ab Ammone geometra, quo tempore Gothi primam inuaſionem fecêre, habebat ſpatium vnius & viginti milliarium*. Iſte vno milliario minus, quod alius addit: & Martinus Polonus, qui Chronicon ſcripſit: *In circuitu*, inquit, *Romæ ſunt milliaria vigintiduo, præter Transtiberim & Leoninam ciuitatem, cum quibus dicitur habere quadraginta duo milliaria*. Vnde hæc habes Martine? ex aliquo veterum: nam pro tuo æuo, vtrumque hoc planè eſt falſum. At pro veterum, & verbis Plinij, planiſſimè verum. Pro verbis, dico, Plinij corrigendis, & porrò videamus. Nam altera menſura erat, à *Milliario ad portas* XXX. *millia*. Ego dico ſcribenda ∞ ∞ ∞: id eſt, *tria millia*. Et quis neſcit ex ignorantiâ harum notarum ſæpè, cùm in Plinio, tum Liuio, & alibi, peccatum? Nam putarunt *Denarias* notas eſſe: & inde nata illa *millia* XXX. Atqui aliter eſt; & ſic ſi emendas, quanta proportio & conſenſus? Roma habet in ambitu XXIII. milliaria: à milliario

*De quâ Dio, Tacitus, & Ic^ti.

ad

ad portam, *tria milliaria & paſſus ſeptingentos ſexagintaquinque:* ergo in plenâ diametro, *ſeptem millia quingentos triginta:* hanc triplica, nónne XXII. *& ſemis* in ambitu redduntur? At Plinius neglexit aut inſuper habuit de dimidio, & rotundè XXII. aut XXIII. dixit. Simile in menſurâ vltimâ, quæ *ad extrema tectorum colligit* LXX. *millia.* Tu verò fac *ſeptem millia:* & rem factam habes. Dupliciter enim metitur. à milliario primùm ad ipſos muros portaſque: deinde ab eodem, ad extrema tecta. Quare hoc? liquet enim Romam, quaſi duplicem fuiſſe: & clauſam muris; & alteram non clauſam, quæ tamen in orbe circumiecta eſſet, & continentibus ædificijs inſtructa. Vtramque igitur dimenſus, dicit hanc vltimam in ſemidiametro *ſeptem milliaria* habere: duplica, ſunt *quattuordecim:* triplica, erit ambitus iuſtiſſimè, *quadragintaduorum.* Et nónne hoc ipſum eſt igitur, quod Martinus dicebat? Addo probationem huic numero alteram, ex Vopiſco. Is de Aureliano Principe: *Muros vrbis Romæ ſic ampliauit, vt quinquaginta* PROPE *millia murorum eius ambitus teneant.* Quod tamen Zoſimus Probo Imperatori perfectum opus adſcribit. Si igitur tunc *quinquaginta propemodum* (nam id notat:) ergo iamantè facilè ambitus ille ædium extremarum, *quadragintaduorum*: quia muri noui longiùs etiam paullò ab ædibus remoti. Ego in hac re nihil incerti vel infirmi video, niſi quòd libido quibuſdam eſt diſſentiendi. Sed ô boni, an adeò tale nihil alibi? Ecce, in ipsâ Italiâ vrbs Locrorum (nec ea inter has maximas) *duodecim millia* in ambitu habuit, quod Liuius ſcripſit. Capuam ſuperaſſe, non mihi videtur ambigendum. Quid Carthaginem illam, Romæ æmulam? XXII. *millia paſſuum* circumdedit, vt manuſcripti Oroſiani codices præferunt; ſiue XXIIII. vt Epitoma Liuiana. Ipſa Conſtantinopolis olim XXII. vt hac quoque parte compar matri ſuæ eſſet. Denique ad Tartaros & Sinenſes ſi abeunt, hodie reperient exempla. Deſino, & ſatis firmaſſe videor: niſi quòd opponi nobis poſſunt (nihil enim diſſimulabo, & ipſe ſubijciam) duo. Prius, quòd *Milliarium* non videtur iuſtè fuiſſe in vrbe mediâ, atque ita menſuratio fallet. Nam fuit in *capite*, vt Plinius ait, *fori Romani:* atqui ab eo ad Tiberim, non par reliquæ vrbi ſpatium videtur, & maximè quòd

quòd ibi *Campus Martius*, omnium conſenſu, extra vrbem. Reſpondeo. vt nunc quidem Roma eſt, non planè medium illic eſſe fortaſſe (metiar, ſi illic ſim: nunc tabulis credo:) ſed olim videtur fuiſſe. Sanè Victor, & Notitia Imperij, in foro ipſo Romano, nec longè à *Milliario*, *Vmbilicum vrbis* ponunt. Seſt eſto tamen non exactè in medio: quid refert? non ſic γεωμετρικῶς omnia, & ad lineam regulamque veteres metiuntur. Non mouet me de *Campo Martio*, quem fateor extra pomœrium habitum, & intra mœnia tamen fuiſſe. Nónne idem in *Auentino*? qui vſque ad Claudij tempora, in pomœrio habitus non fuit, & tamen à Regum tempore vrbi incluſus. Et campus quidem Martius etſi olim non erat, tamen Iulius Cæſar (quod Cicero ad Atticum ſcribit) deſtinabat eum includere: quî ſcio an non Auguſtus fecerit? nam & is pomœrium protulit: an denique non Nero? quem ego præcipuè puto in totâ Româ mutaſſe & innouaſſe. Et ab eo ſanè facies & forma eſt, quam Plinius deſcripſit. Alterum, quod obijci poteſt. Olympiodorum non niſi *viginti & vnum* milliaria attribuere ſub Honorio, cùm Roma capta fuit: vbi ergo illa *quadragintaduo* noſtra, vel Aureliani *quinquaginta*? Reſpondeo, fuiſſe, & deſiiſſe. Nam ecce cùm Conſtantinus ſedem imperij tranſtulit, & vnà ſecum tot nobiles familias abduxit, frumenti etiam trientem abſtraxit, denique ſeipſum & Aulam: nónne probabile eſt, Romam iterùm valdè minuiſſe? idque in extremis & longinquis maximè, vt ſolet: atque ita reditum, collapſis aut diſiectis Aureliani muris, ad veterem ambitum & modum. Alioqui & alterum mihi argumentum non inualidum pro tanto ambitu eſt, ex ipſo Victore & Rufo, qui *Regiones vrbis* ſingillatim dimetiuntur. Sunt igitur quædam, vt illa *Auentini*, quæ *habent in ambitu* XXXIII.*millia* CCCC.LXXXVIII.pedes: nónne ea reddunt *ſex milliaria* ampliùs *& ſemiſſem*? Quid in reliquis illis XIII? in quibus vna item aliqua XXX.*millia pedum* habet, aliæ ferè XVI. XV. XII: & minima omnium XI. Profectò ex his iunctis ingens ambitus exſurgit, & (computa ſi lubet) propemodum ille noſter. Sed tertiò aliquis dixerit, quod tu anteà, muros hodiernos contra nos eſſe. Sunto. tu veteres eos potes credere? & ita neſcis toties dirutam, incenſam, vaſti-

vaſtatam: iterumque inſtauratam & refectam eſſe? Noli arbitrari quòd in iiſdem veſtigiis. nam quâ ſpe eiuſdem frequentiæ, aut felicitatis? Imò Honorius contraxit, pòſt Beliſarius, Narſes, denique & Pontifices Romani. è quibus *Hadrianus primus* (vt Blondus tradit) *muros eos, qui nunc exſtant, centenis aureorum millibus è Thuſciâ contractis, exſtruxit.* Sed hæc apud alios leges: ego ſententiam meam ſine fuco liberè, & item ſine pertinaciâ (quod profiteor) dixi. Hîc autem ſiſtit me & percutit miſerans quædam cogitatio. Ego te Roma illa vetus, & ſpecioſa ſuper omnes vſquam aut vnquam vrbes, non ſolùm non video, ſed etiam quæ fueris, quæro? Quæ fueris? imò & vbi fueris: & quî ſcio, an non & aliquando, vtrùm fueris quæretur? Non magis hoc mirum, ſi ſæcla plura current, quàm nunc de Thebis Ægyptijs aut Troiâ dubitari. Nam habet hoc ætas, vt formam primò tollat, tum rem, tum famam & nomen. O ſpes & res humanæ, quid eſtis? quò itis? huc flectite. En potens & ſuperba illa Roma, quæ VRBS AETERNA audiebat; quæ VICTVRA CVM SAECVLIS; quæ DEORVM OPVS ET CVRA, tota perijt, condita in ruinis ſuis iacet, & laboramus eruere, & adſtruere magnitudini eius fidem.

CAP. III.

Magnitudo Suburbiorum Romæ, & hominum in totâ Româ multitudo.

SED philoſophandi alibi ſit locus: curramus nunc inſtitutum curſum. Romam igitur duplicem habemus, veteri ambitu, & nouo: eſt & tertia quædam ſine ambitu, & quæ in ſuburbijs procurrit. Ea quoque ingens, & Plinij imagine oſtendenda: qui ait, *exſpatiantia tecta multas addidiſſe vrbes.* Plures, inquam, ſunt vrbes, & tot quot ſuburbia ipſa. Quæ *Tybur, Ocriculum, Ariciam*, atque aliò excurrebant, ſed maximè *Oſtiam* & mare verſus. Illuc vel ad XV. aut circiter milliaria procedebant: & fidem huic aſſertioni Neronis conſilium ac deſtinatio faciat. cui ab hac cauſsâ viſum, *Oſtiam tenus* (ait Suetonius) *mœnia promouere; atque inde foſſâ mare veteri vrbi inducere*: etſi non effecit.

De hac magnitudine iam ſuo æuo Dionyſius: *Omnia loca circa vrbem habitata, ſine mœnibus eſſe. in quæ ſi quis intuens* MAGNITVDINEM ROMAE *exquirere velit, fruſtrà eum fore, & haſurum vbi deſinat vrbs, vbi incipiat. Adeò ſuburbana,* inquit, *ipſi vrbi adhærent & innexa ſunt, & ſpeciem* IMMENSAE LONGITVDINIS *exhibent ſpectanti*. Atque eâ mente alibi ſcripſit, *nullam vrbium Græcarum ſiue Barbararum, vel ſpatij habitati amplitudine, vel imperij, tantam fuiſſe.* At maior etiam maiorque poſt illum. & Ariſtides Rhetor (ſub Hadriano vixit, cùm vrbs in ſummo flore) comparat eam non ineptè cum Homericâ niue: *quæ excelſorum montium iuga operit, & agros item ac pinguia virorum culta*. & addit: *Deſcendit etiam & porrigitur* AD MARE *ipſum, vbi commune eſt emporium, & omnium è terrâ gignentium diſtributio.* Atque idem haud vanâ μεγαληγορίᾳ: *Tantam Romam eſſe, vt in quacumque parte quis conſtiterit, nihil impediat & in mediâ eum eſſe.* Quem locum hæc talia habeant, niſi in magnitudine iſtâ adſtructâ? At tu vultu renides, & fortaſſe animo diſſentis. AVD. Etiam verbis, ſi licet. LIPS. Licet verò, atque adeò inuito. AVD. Nam quæ tu ſic extollis & producis, Oſtiam, Tybur, aliòque, hæc omnia ego atque alius dixerit, non habitata ædificia, aut vrbis partes, ſed Villas, Prætoria, & voluptarias eiuſmodi domos fuiſſe. LIPS. Sanè alius hoc iam dixit: memini: ſed quem reiicit, præter dicta, multitudo infinita hominum, quæ in vrbe hac totâ fuit. Opportunè enim & hoc argumentum addam pro magnâ meâ Româ. Poſſumúſne igitur ſatis certò eam multitudinem colligere & adfirmare? poſſumus è veſtigijs ſcriptorum, quæ ſagaciter ibo indagatum. Ex lapide Auguſti, ſæpè iam nominato, itemque è Suetonio conſtat, *trecenta viginti millia* aliquando fuiſſe plebis vrbanæ: plebis dico tenuioris, & quæ è publico victitaret: imò ſuprà. Conſidera, & inſtitue ratiocinium: ſi tanta multitudo inopum iſtorum, quanta iam etiam diuitum? Quot illi Senatores aut Senatorij, quot equites, & ex ipsâ plebe honeſti? Víſne illos quoque *trecenta millia* fuiſſe? age, ſunto vel *ducenta* tantùm: quid conficitur? pueros feminaſque addendas: & quo numero? profectò duplo triploque (ſi non vltrà) ſuperarunt: & ita vbique gentium aut vrbium obſeruamus. Si placet igitur, conſumma: habemus

iamnunc

Digitized by Google

iamnunc in noſtrâ Româ (vix audeo dicere) *duos hominum milliones*. Quid tamen trepido? verum fortiter dicendum eſt, & plura etiam addenda. AVD. Plura? at vereor ne iamnunc extra veri metas iueris, certè opinionis. LIPS. Plura inquam, & vide. Nónne probabile eſt totidem ſeruos Romæ, quot liberos fuiſſe? AVD. Socratis inſtituto mecum agis, & interrogando inducis. Sed ego circumueniri metuo, tu tibi reſponde. LIPS. Fiat. dico totidem, dico plures. Nam tenuium quotuſquiſque fuit (vt nunc mores) cui non vnus altérve ſeruulus? At diuites illi agmina eorum, * *agmina* dico (& ſic Ammianus loquitur) *poſt ſe trahebant*. Vnus Pedanius Coſta in Tacito, *quadringentos* ſeruos ſub tecto ſuo & domi habuit, cùm ab vno eorum eſt interfectus. Seneca Romanis ſuis obijcit *ſeruorum turbam, quæ quamuis magnam domum anguſtet*. Et crede mihi nemo diuitum iſtorum aut lautorum fuit, cui minus centenis aut ducenis: qui in varia ſua officia aut munia diuiſi. Sed quid ambio, aut argumenta colligo? cape certum & fidei notum teſtem, iterùm Senecam, de ſuo æuo: *Dicta eſt aliquando ſententia in Senatu, vt ſeruos à liberis cultus diſtingueret. Deinde apparuit, quantum periculum immineret, ſi ſerui noſtri numerare nos cœpiſſent.* Quid clarius dici poteſt, ſeruos plures liberis fuiſſe? Nec ſic tamen omnes habemus: adde. AVD. Abeo. LIPS. Quid tibi eſt? AVD. Nam tres aut quattuor milliones mihi iam ſtruis, quantum nec in prouincijs quibuſdam aut regnis. Quis hæc ferat? LIPS. Si ferre non vis, deijce: per me licet. Tamē rem tuam iam ſum dicturus. AVD. Rem meam? LIPS. Tuam. peregrinos traduco Romam. AVD. Hem, hem maneo, ô ſiſte me illîc. LIPS. Ecce. dico Peregrinos ex toto orbe Romam olim veniſſe, alios negotij ſui cauſsâ, alios publici, multos & manſionis. Ita ſemper ea vrbs refetta ijs, cùm hi inirent, alij exirent: atque ipſa, vt mare, admitteret, emitteret, nec creſceret minuerétve. Itaque Ariſtides Romā dicit eſſe, *velut* COMMVNE TOTIVS TERRAE OPIDVM. Item, *omnes gentes, quaſi vicatim diuiſas, ad hanc ſuam arcem conuenire: quæ numquam vlli ſe negat, ſed vt terræ ſolum fert omnes, ſic hæc* OMNES HOMINES *capit*. Athenæus quoq; cum eo: apud quem ORBIS POPVLVS Romani dicuntur, ab hac cauſsâ: ipſa vrbs, ORBIS COMPENDIVM ET EPITOME: quæ Polemonis

* *Vide ſuprà lib. II. cap. XV.*

P 2 Sophi-

Sophiſtæ, apud Galenum, vox & elogium fuit. Eadem *vrbs vrbium* : quia *videre in eâ eſt omnes vrbes collocatas*. deinde addit: *Deficiat non vnus dies, ſed quotquot habet annus, ſiquis adnumerare conetur* OMNES VRBES IN CAELESTI *iſtâ vrbe poſitas : idque ob nimiam copiam. Nam & TOTAE NATIONES illic ſimul & confertim habitant : vt Cappadocum, Scytharum, Ponticorum, & aliarum complures.* At tu iterùm renides. AVD. Et renitor quoque. an Græcis his credam, & ſic oratoriè loquentibus? *Dies deficiat & annus numerantem* : item, *Totæ nationes habitant* : & iſta, quæ tu ſcis dici in ſpeciem, in re non eſſe. LIPS. In re non eſſe? audi, audi : quoniam Græcis parùm apud te eſt fidei (etſi in hac re Romanâ & exterâ debebat) audi, inquam, Romanum igitur teſtem, & eum Romanâ fide ac candore. Is eſt Seneca noſter. qui ſic ad Heluiam matrem : *Aſpice hanc frequentiam, cui vix vrbis* IMMENSAE TECTA *ſufficiunt :* MAXIMA PARS *illius turbæ patriâ caret, ex municipiis, ex coloniis ſuis, ex* TOTO *denique* ORBE TERRARVM *confluxerunt*. Quid ea verba tibi videntur? *vrbis immenſæ tecta* vix capere incolas: item, *maximam illorum partem*, exteros eſſe: denique *ex tota orbe* eò concurri. Et iſta mox iterat : ac poſtquam cauſſas recenſuit paſſim veniendi varias (lege ; & iucunda ſunt:) addit : NVLLVM *non* HOMINVM *genus concurrit in Vrbem, & virtutibus & vitiis magna præmia ponentem. Iube hos omnes ad nomen citari, & Vnde domo quiſque ſit, quære : videbis* MAIOREM PARTEM *eſſe, quæ relictis ſedibus ſuis venerit in* MAXIMAM *quidem ac* PVLCHERRIMAM *vrbem, non tamen ſuam.* Quid Lucanus? nónne Romam aſſerit,

—— populis, victiſque frequentem
Gentibus, & GENERIS, *coëat ſi turba,* CAPACEM
HVMANI?

Totum orbem hîc includi potuiſſe ait : & quid poteſt clarius pro multitudine, ſiue & magnitudine noſtrâ dici? Idem poëta -- *mundi fæce repletam* Romam ſcribit: ad tot ſcilicet illas nationes aſpiciens (ex Athenæo audiſti) quæ incolebant: totæ in certis partibus aut regionibus etiam collocatæ. Ita Iudæi trans Tiberim, alij alibi : atque etiam cœtus & concilia ſua habuerunt. Suetonius indicat in Iulij funere : *In ſummo publico luctu, exterarum gentium multitudo, ſuo quæque more, lamẽtata eſt.* Vt iam

igitur

igitur hoc claudam & definiam, putáſne & Seruos & Peregrinos minus *duobus millionibus* feciſſe? Ita in vniuerſum ſint *quattuor* Romæ, & circa eam: nec mitius aut contractius, vt ſcripta veterum ſunt, ego poſſum. Suſpenſum te animi video: & ego ipſe pænè fluctuo: ſed validi illi venti Auctoritatum nauim noſtram huc impellunt, ſiſtamus & in anchoris firmemus. AVD. Non ſanè id poteſt. nondum in tranquillo es, ne puta. Mihi quoque adſpirant venti, & ecce ab Oriente. Alexandria illa ſic celebris, ſic maxima, ſic omnium confeſſione poſt Romam ſecunda, non niſi *trecenta millia* habuit *liberorum capitum:* quod Diodorus tamen quaſi pro re magnâ poſuit, & adfirmauit. Atquin ea nec multo Româ ipsâ minor. LIPS. Reſpondeo, Alexandriam longè Româ illâ triplici dictâ minorem eſſe: & cuius ambitus ex Plinij dimenſione, non niſi *quindecim milliarium* eſſet. Noſtra igitur maior: & ipſum hoc de Alexandriâ, contra vulgatam opinionem valeat, de Româ ſic paruâ. At verò de incolis, quòd paucos eos facere Diodorus videtur: videſis, & inquire. *De liberis capitibus* dumtaxat definiuit: vbi ſerui igitur? vbi etiam exteri & aduentores, qui in tali negotioſâ vrbe ſanè multi? Hæc attendenda ſunt, ſed iſtud maximè. quod Diodorus de ſuo æuo ſcripſit, id eſt Ptolomæi penultimi, & Romanæ adhuc libertatis. Atqui tunc Alexandria nondum in flore illo & culmine, ad quod ſub Principibus demum peruenit. Quid autem de *trecentis millibus* magnum ſit, cùm Cæſarea Cappadociæ (nec ea inter vrbes principes) *quadringenta millia* incolarum habuerit? Zonaræ hoc ita proditum, vt teſtem etiam aduocem: & hunc ipſum numerum, aut circà, Pariſiorum noſtra Lutetia in cenſum deferebat, ante vltimas iſtas turbas. Quid, quod Diogenes Laërtius in Empedocle prodidit, *Agrigentum Siciliæ olim octingenta millia hominum inhabitaſſe?* Plura eiuſmodi exempla ſunt: ſed hodie, nónne *Caïrum* in Ægypto ſcribitur ad *ſeptem milliones* hominum habere? & *Quinzai* illud famoſum, ad *ſedecies centena millia* (ſtupeſco) familiarum? Præ quibus noſtra illa frequẽs Roma decreſcat; & dum fidem adſtruo, perdam admirationem. AVD. Non apud me, ſtupeo. & ecce hodierna Roma, quàm relinquitur & abeſt? LIPS. Nulla comparatio: ſi frons eſt, omitte. Paullus Iouius

pro magno ſcripſit, *Leonis Decimi temporibus, cùm omnia infelici vbertate & pace, cenſa Romæ octogintaquinque millia ciuium & inquilinorum: at verò, poſt cladem ſub Clemente Septimo acceptam, iterùm cenſu inito, vix ad trigintaduo millia peruentum.* Quid verbis hîc opus eſt? vnus pænè veteris Romæ vicus ſit tam frequens. Nec mirum eſt. nam iſta hodierna, præcipuos illos colles & valles etiam, vacua habet & deſerta. AVD. Optimè. is ſponte, quò ducebam. Nam nónne & tua vetus *compluria habet illa vacua?* Vbique obuia templa, porticus, baſilicæ, theatra, circi, fora, balneæ, thermæ, cetera publica: quæ vel magnam partem, ſi non maximam, vrbis occuparunt. Deflecte aut reſiſte, ſi potes, huic etiam vento. LIPS. Reſiſto, plenis velis, prorâ obuerſâ. Nam iſta quæ tu vacua perperàm putas, ego aio pleniſſima fuiſſe. Balneas & Thermas nominaſti: quid? an non in ijs multitudo curantium, miniſtrantium, ad obſeruandum, purgandum; aquam aggerendam; lauandum etiam, fricandum, vngendum, ſiquis ſeruum non habuiſſet? Templa autem, Baſilicæ, Fora, ſuos cuſtodes & æditúos habebāt; ſatis grandi ſanè numero, ob ſacrificia, ob ornatum, & tutelam. Et paſſim curatores, & ſerui item publici, in publicis iſtis locis. Sed duo etiam ego omiſi, valdè ad frequentiam vrbis, Milites, & Palatinos. Milites tot illi, in præſidio Principis aut vrbis erant: ijs ſui calones, & honeſtioribus ſerui plures: ſcito certò vel ad *centena millia* excreuiſſe. At Palatinos dico, totam Principis aulam: in quâ quot officia aut miniſteria fuiſſe dicemus? Lapides antiquos inſpice: dicent in parte, & ſuggerent materiem tibi cogitandi. Eſt & tertium, ſed verecundè vix dico. Meretrices & ſcorta vtriuſque ſexus (proh pudor! ſed res ita fuit) ingentem numerum reddiderunt, vt in vrbe quàm multi cælibes, multi exteri ſine vxoribus, inhabitarent aut frequentarent. Quid iam gladiatores, venatores, ſcænici, quadrigarij, xyſtici? multa millia fuerunt. & ad ſummam, mi Auditor, deſine reflare ampliùs & opponere; aut, vides, longiùs longiuſque res hæc ibit. AVD. Quieſco tuâ cauſsâ, & credo (vt ſic dicam) nec credens. Tamen vnum etiam quæſierim: ſi tot illîc millena millia, vnde ijs cibus? LIPS. Hoc meritò & quæris, & ego decîdam, ſed paucis Senecæ verbis. *Cogitate*, inquit, *hanc ciuitatem, in quâ turba per latiſſima*

Digitized by Google

tiſſima itinera, ſine intermiſſione defluens, eliditur; in quâ conſumitur, QVIDQVID TERRIS OMNIBVS *aratur.* Orbis, inquam, pænè totus hanc ſuam metropolim adibat, & alebat: quid ambigis alimenta ſuffeciſſe? Imò repete quæ ſuprà dixi, de Frumentatione: & nunc Ariſtidis hæc audi. *Mare per medium veſtrum imperium porrigitur, cui vndique amplæ regiones adiacent, neceſſaria pleraque vobis ſubminiſtrantes. Nam ex* OMNI TERRA MARIQVE, *quidquid vel anni tempora gignunt; vel regiones ſingulæ, fluuij, lacus; arteſq; item & ingenia tum Græcorum tum Barbarorum proferunt,* ID OMNE *ad vos defertur. Itaque ſiquis talia omnia videre deſiderat; is vel per totum orbem peregrinetur neceſſe eſt, vel in veſtrâ iſtâ vrbe verſetur. Quidquid enim apud alios vel creſcit, vel conficitur, hîc affluit & abundat. Tot autem & tantæ onerariæ naues ſingulis anni temporibus appelluntur, vt vrbs* * COMMVNIS QVAEDAM ORBIS OFFICINA *videatur.* Ecce, merces vndique habes, copias vndique, frumenta, fructus. Nec plura opus de alimentis: addámne duo argumenta etiam multitudinis, atque vnum ex ijs iocoſum? Lampridius ſcribit, Heliogabalum *ſeruis imperaſſe vt omnes araneas colligerent in vrbe: atque eos collegiſſe ad decem millia pondo.* additque Heliogabalum ſubieciſſe, *Vel hinc intelligendum* QVAM MAGNA ROMA *eſſet*. Verum eſt: & quot domorum angulos excuti oportuit, ad hoc pondus? & quidem domorum per omnes angulos ferè habitatarum? Alterum argumentum triſte, & à peſte. In Euſebij Chronico traditur ſub Veſpaſiano (etſi verius Tito) *Ingentem Romæ luem factam, ita vt* PER MVLTOS DIES *in ephemeridem decē millia mortuorum referrentur. Decem millia* nempe in dies ſingulos: nec nimium pro Româ: quando in *Cairo* etiam lego, ad XX. ∞. hominum in dies abſumpta. Itaque & in Suetonij Nerone quod vulgò legitur: *Acceſſerunt tantis ex Principe malis & fortuita quædam. peſtilentia vnius Autumni quâ* XXX. *funerum millia in rationem Libitinæ venerunt:* id falſum prauumque mihi eſt. Quid enim in magnâ illâ Româ magni, cùm in noſtris opidis ea ſint exempla? Omnino reſcribendum, *trecenta millia*: & interpretes debebant aduertiſſe. Concludo, & moneo, per hanc frequentiam Romæ factum, vt paullatim Italia pænè deſerta eſſet; cùm plerique eò confluerent, ob frumentationes, ludos, & alios vſus

* κοινόν τι τῆς γῆς ἐργαστήριον.

Ca. XXXIX

vſus aut voluptates. Varro iam ſuo æuo conqueritur, pleroſque ex agris in vrbem correpſiſſe, *& maluiſſe manus in theatro mouere, quàm in aratro.* Quod maximè fuit, poſt Frumentationes ſic largiter & firmiter inſtitutas: etſi Lucanus cauſſam in ciuile bellum conijcit: quaſi ab eo ſtirps Italiæ ſic accîſa. Sed de ſolitudine quidem, eadem canit:

—— videmus
Tot vacuas vrbes. generis quò turba redacta eſt
Humani? toto populi qui naſcimur orbe,
Nec muros implere viris, nec poſſumus agros:
VRBS nos VNA capit.

Quod poſtremum epiphonema ſanè eximium, pro eximiâ noſtrâ Româ.

CAP. IIII.

De ædificiis vrbis Romæ communiter, & eorum altitudo.

ET Roma quidem tanta & tam frequens fuit: inimus nunc ipſam, & perambulamus, & luſtramus? AVD. O ſi quis Deus olim hoc mihi dediſſet! ô ſiquis nunc quoque vel per ſomnium in eâ ſiſtat! LIPS. Ego is ero, confide. ſomnia dicam, & vmbras, præut ipſa res & pulchritudo fuit. Periti viri eſt, mihi crede, non dicam deſcribere, ſed capere & credere qualis & quanta ea Roma fuit. Conabor, & minutula dicam: & vel ſic fidem fortaſſe non inueniam. quid refert? aëri & herbis meis hæc ſim locutus. Tria in vrbe miranda canit Claudianus:

Quâ nihil in terris complectitur ALTIVS *aër,*
Cuius nec SPATIVM *viſus, nec corda* DECOREM,
Nec laudem vox vlla capit.

Altitudinem ecce laudat, *Spatium*, & *Decorem*. De *Spatio* dictum, duo alia exſequamur. Quæ eſt *altitudo?* ſiue in collibus ipſis ędificatio, pulchrâ ſpecie; ſiue ſingillatim in operibus ipſis. Quod ad colles, quomodo non bellum, videre eos publicis priuatiſq; ædibus inſeſſos; gradatim declinantes; & velut ſuperas quaſdam

dam

dam vrbes, vrbi inferæ imminentes? Omnino fuit ea facies: & pulchrè expreſſit Ariſtides. *Nec verò*, inquit, *ſuperficiem ſolùm ſoli occupat, ſed longè ſupra exemplum in aëra altiſſimè aſcendit. Et ſicut vir aliquis, qui robore & magnitudine excellit, alios quoque in ſe ſublatos ferre gaudeat: ita & hæc non quieſcit, niſi & alias æquales ſibi ſuperimpoſitas vrbes, alteram ſuper alteram ferat: quod nominis eius fert ratio, totumque hoc quod hîc videmus, robur & * valentia eſt.* * ῥώμη. *Adeò vt ſi quis eam diligenter vellet euoluere & diducere, & quæ nunc in ſublimi ſunt vrbes, aliam iuxta aliam humi collocare; quidquid Italiæ reliquum eſt, id impletum mihi iri videtur: imò futura vna aliqua vrbs ad Ionium vſque ſinum.* Bellè & ποιητικῶς, non nego, attollit, ſed hæ figuræ originem à re habent, nec quiſquam putet elationes iſtas, niſi cum cauſsâ & baſi eſſe. Itaque & Plinius, vetus & ſeuerus talium, cùm de magnitudine dixiſſet: *quò*, inquit, *ſi quis* ALTITVDINEM *tectorum addat, dignam profectò æſtimationem concipiat, fateaturque* NVLLIVS VRBIS MAGNITVDINEM IN TOTO ORBE *potuiſſe ei comparari.* Quæ altitudo tamen in templis, aut publicis, fateor, maximè: vt in Rutilio, ad Romam:

Exaudi genetrix hominum, genetrixque deorum,
Non procul à cælo per tua templa ſumus.

Significat altiſſimè in aërem ea ſurrexiſſe: & quídni, cùm collibus etiam ſæpè impoſita? Ceteræ ædes, non communiter ſic altæ, nec humiles tamen fuerunt. Nam Auguſtus Princeps, cùm ambitionem in ædificando videret atque altè attollendo, eamque cum diſcrimine & periculo ruinæ; ſiue etiam, quia aërem interciperent, & nimis inumbrarent: coërcuit, vt in Strabone ſcriptum eſt, & *ſeptuaginta pedes* definiuit in modo ædificiorum. Nero hoc ipſum poſteà ſecutus, cùm ab incendio Romam inſtauraret, *cohibuit* (vt Tacitus ait) *altitudinem ædificiorum.* Sed modum non expreſſit noſter: fueritque vel ille Auguſti, quem oblitteratum, vt ſolet, iam reuocauit; ſiue is qui Traiano poſteà adſcribitur à Victore, *pedum ſexaginta*. Sed de priore ego malim. Dices. ergóne tam miranda hæc altitudo? & nónne hodie magis educimus? Interdum, non nego: ſed nec ſic communiter: & hoc quoque cogita, multas ædes, & inprimis omnes publicas, extra legem hanc fuiſſe. Quid ſi autem & diuites

illi nobileſque neglexerint? ego arbitror, ſiue gratiâ impetratâ, ſiue & eâ neglectâ. Et titulus ſanè fuit. quia lex in futuras nouas ædes cauebat, ſtructas non diruebat, & fas eaſdem ſic reparare. Quidquid tamen ſit, ſi vulgò ædes omnes *ſeptuagenûm* pedum, ſatis conſpicua ea altitudo: præſertim vbi tecta compluuiata, aut teſtudinata, quod ſæpè. Noſtra hæc pectinata, & in anguſtum ſurgentia, aliquid de dignitate minuunt, ſed & capacitatem tollunt. In tali autem illâ altitudine, quid minus quàm quaterna aut quina cænacula? quorum frequentiæ ſtudebant.
Lib. II. Vitruuius: *In eâ autem maieſtate vrbis, & ciuium* INFINITA FREQVENTIA, *innumerabiles habitationes opus fuit explicare. Ergo cùm recipere non poſſet area plana tantam multitudinem ad habitandum in vrbe, ad auxilium* ALTITVDINIS *ædificiorum res ipſa coëgit deuenire. Itaque pilis lapideis, ſtructuris teſtaceis, parietibus cementicijs, altitudines exſtructæ, contignationibus crebris coaxatæ, & cænaculorum ſummas vtilitates perficiunt, & deſpectationes*. Sed hæc de ædificijs nunc non exſequor: & ſatis de Altitudine libaſſe.

CAP. V.

Decor & ornatus ædificiorum. Excerpta quædam, & primò de templo Capitolino exactiùs dictum.

AD *Decorem* tranſeo, qui varius, in mole, in materiâ, in artificio, in ſymmetriâ, & ſiquid aliud elegantia aut peritia amat. In hac quoque parte, quin vrbs omnes orbis vrbes ſuperauerit, nemo dubitet. nam & fidi auctores dicunt, & opes atq; ambitio Romana facilè perſuadent. Quidquid artificum inſigniorum Græcia aut Aſia habuit, Romam euocabantur, aut vltrò veniebant. quippe hîc præmia: & quidam ex ijs, quibus (vt Taciti verba vſurpem) *ingenium & audacia erat, etiam quæ natura denegauiſſet, per artem tentare*. Sed primus aut præcipuus *Decoris* huius auctor Auguſtus, qui *vrbem*, vt Suetonius ait, *neque pro maieſtate imperij ornatam, & inundationibus incendijſque obnoxiam, excoluit adeò, vt iure ſit gloriatus, Marmoream ſe relinquere, quam lateritiam accepiſſet*. Alter ab eo, Nero Imperator. qui ambi-

ambitione impulſus vrbem incendit, vt nouam melioremque repararet. *Videbatur enim*, ait Tacitus, *condendæ vrbis nouæ, & cognomento ſuo appellandæ, gloriam quærere*. Itaque eius iuſſu, *vrbis domus, non vt poſt Gallica incendia, nullâ diſtinctione, nec paſſim erectæ, ſed* DIMENSIS VICORVM ORDINIBVS ET LATIS VIARVM SPATIIS, *cohibitâ ædificiorum altitudine, ac patefactis areis, additiſque* PORTICIBVS *quæ frontem inſularum tegerent. Eaſque porticus Nero ſuâ pecuniâ exſtructurum pollicitus eſt.* Vides ibi quædam præclara & optanda in vrbe, Ordines vicorum, Latitudines viarum, Porticus protegentes. Vt non temerè idem Tacitus TANTAM *reſurgentis vrbis* PVLCHRITVDINEM miretur, & ſcripto conſignet. Quod tunc quidem publicè, ſed & priuatim in omni incendio factum Seneca adnotauit: *Timagenes, felicitati vrbis inimicus aiebat, Romæ ſibi incendia ob hoc vnum dolori eſſe, quòd ſciret meliora reſurrectura quàm arſiſſent.* Et ſanè ita fuit, præſertim ad Traianum vſque; cùm ab illo, & à Deo, culmen fuiſſe videtur pulchritudini vrbanæ. AVD. Ain, tu, à Traiano? Conſtantino hanc laudem Nazarius tribuit, in Oratione ad ipſum: *Celeberrima quæque vrbis nouis operibus eniteſcunt, nec obſoleta modò per vetuſtatem rediuiuo cultu inſigniuntur, ſed illa ipſa quæ* ANTEHAC MAGNIFICENTISSIMA *putabantur*, NVNC AVRI LVCE *fulgentia*, INDECORAM MAIORVM PARCIMONIAM *prodiderunt*. Vides quanto anteferat hæc noua, aut nouata, omnibus antiquis. LIPS. Ita, ſed nempe apud Conſtantinum. Fidem autem laudationibus iſtis qui fideliter conſtare putat, ignarus eſt oratorij moris. Struxiſſe & inſtauraſſe quædam illum Principem, lubens credo; quod ad veterem artem aut ſplendorem, da veniam, hodie non credam. Sed nos *Decorem* noſtrum videamus, quem Plinius communiter ſic dilaudat: *Ad vrbis noſtræ miracula tranſire conuenit, & ſic quoque* TERRARVM ORBEM VICTVM *oſtendere. quod accidiſſe toties penè, quot referentur miracula, apparebit. Vniuerſitate verò aceruatâ, & in quemdam vnum cumulum collectâ, non alia* MAGNITVDO *exſurget, quàm ſi* MVNDVS ALIVS QVIDAM *in vno loco narretur*. Notentur ea & ad Decorem, & ad Magnitudinem malè controuerſam. Sed & Caſſiodorus vero & magno ore, de iſtâc vrbe: *Ferunt priſci ſæculi narratores, fabricarum* Lib. VII.

Lib. XXXVJ. (margin, beside "Ad vrbis noſtræ miracula")

ſeptem tantùm terris attributa miracula. Epheſi Dianæ templum; regis Mauſoli pulcherrimum monumentum; Rhodi Solis æneum ſignum, quod Coloſſus vocatur; Iouis Olympici ſimulacrum, quod Phidias formauit; Cyri Medorum regis domum, quam Memnon fabricauit; Babyloniæ muros, quos Semiramis conſtruxit; Pyramides in Ægypto. Sed quis illa vlteriùs præcipua putabit, cùm in vnâ vrbe tot ſtupenda conſpexerit? Habuerunt honores, quia præceſſerunt tempore: & in rudi ſæculo quidquid emerſiſſet nouum, per ora hominum iure ferebatur eximium. Nunc autem poteſt eſſe veridicum, ſi VNIVERSA ROMA *dicatur eſſe* MIRACVLVM. Ecce conſona vtriuſque iudicia, ſed & voces: & Romam totam, ac per partes, *Miraculum* eſſe, & inter prima mundi ſpectacula, iure cenſent. Vis autem paullò diſtinctiùs membra pulcherrimi huius corporis videamus? AVD. Te hoc quærere? non volo, ſed aueo, ſed ardeo, vt vero verbo dicam. LIPS. Atqui ne nimis ardeſce. nam ego non flumine te perfundam, ſed leuiter aliquid aſpergam è ſummis aquis. Tu te ingurgitabis, ſi voles, poſteà: viam deſignabo & præibo. Ego autem? an ducem potiùs alium quæram ex ipsâ antiquitate, qui oſtendat? Eſto Ammianus, qui Conſtantij ingreſſum in vrbem Romam deſcribens, ipſum intuentem & Lib. XVI. mirantem præcipua operum facit, atque ait: *Proinde Romam ingreſſus, imperij virtutumque omnium larem, cùm veniſſet ad* ROSTRA, *perſpectiſſimum priſcæ potentiæ* FORVM *obſtupuit: perque omne latus, quò ſe oculi contuliſſent,* MIRACVLORVM DENSITATE *præſtrictus, allocutus nobilitatem in* CVRIA, *populumque pro tribunali, in* PALATIVM *receptus fauore multiplici, lætitiâ fruebatur optatâ. Deinde intra ſeptem montium culmina, per accliuitates planitiemque poſita vrbis membra colluſtrans, & ſuburbana; quidquid erat primum, id eminere inter alia cuncta ſperabat:* IOVIS TARPEII *delubra, quantum terrena diuinis præcellunt;* LAVACRA *in modum prouinciarum exſtructa;* AMPHITHEATRI *molem ſolidatam Lapidis Tyburtini compage;* PANTHEON *velut regionem teretem ſpacioſâ celſitudine fornicatam; elatoſque vertice ſcanſili* SVGGESTVS *conſulum, & priorum Principum imitamenta portantes, &* VRBIS *templum,* FORVMQVE PACIS, & POMPEII THEATRVM, & ODAEVM, & STADIVM, *aliaque inter hæc* DECORA *vrbis æternæ.* En habes, qui digitum intendat, & ducat: tu ſequere, & ardorem

dorem (ita loquebaris) reſtingue. AVD. Iam riſui & ioco me habes palàm. LIPS. Egóne? AVD. Tu, tu, & ſi noctua ſim, ſæpiùs cantem. Nam nomenclatorem mihi das locorum, & paucorum quidem: vbi deſignator, enarrator, interpres? LIPS. Adeſt: ego pro copiâ & ſcientiâ aliquid dicam, ſed nec ordine quidem Ammiani. Nam etſi præcipua ille tetigit; non placet tamen ordiri à *Foro* aut *Roſtris*, ſed potiùs à *Templis*. Diuina, à quibus rerum hominumque ortus, præeant; & totum hoc pulchritudinis agmen ipſa ducant. Nominat ille quattuor templa, *Iouis Tarpeij*, *Pantheon*, *Vrbis*, *Pacis*. Quàm pauca è multis? nam primùm hoc moneo, ***quadringenta vigintiquattuor templa*** Romæ fuiſſe, quod in Notitiâ imperij proditum leges. Noli ambigere, quin pleraque ex his magnifica, & aliter atque aliter ſtructa, vel inſtructa: ſed Ammianus ſatis habuit, dignitate vel opere prima eorum dare. Itaque à *Tarpeio* exorſus eſt, ſiue *Capitolino*: non quia pulcherrimum fortaſſe, ſed quia primarium, & Dei principis; itemque quia multâ ſubſtructionum mole, & opibus ac tempore pleraque præibat. Alioqui Plinius, vbi magnifica operum recenſet, hoc omittit: imò idem quaſi irridet veteres, quòd *Aggeris vaſtum ſpatium, & Capitolij inſanas ſubſtructiones mirabantur*. Sed id non eâ mente dictum, quâ videri poſſit, non, inquam, deminuit aut abijcit Capitolij ipſum opus; ſed ſubſtructiones tangit, quas L. Tarquinius Priſcus magnas, & *inſanas*, vt ipſe loquitur, circùm collem fecit: dum prærupta eius adæquat, ab imo ſolo ingentibus lapidibus muro educto ſuffulcit, complanat denique in vertice, & fundamentis parat. Hæc Plinius tangit, & Dionyſius clarè exſequitur: quem vide. Alioqui ipſum opus & ædificium non miratur mirabile viſum: quî id poſſit? cùm ſemper inter eximia fuerit, & vrbis prima. Præter Ammianum in verbis dictis, etiam Caſſiodorus ſic attollit: *Capitolia celſa conſcendere, hoc eſt* INGENIA HVMANA SVPARATA *vidiſſe*. Et res ſanè dicit & facies, quam etſi tenuiter, lineis aliquot adumbrabo. Mons *Saturnius* primò dictus fuit, in quo hæc ædes, tum *Tarpeius*, & mox *Capitolinus*, à capite hominis (cui viuo *Toli* nomen fuiſſe Arnobius tradidit) inuento, dum fundamenta moliuntur. Sed hæc nota, non vulgo nimis illud, duplex *Capi-*

Lib. xxxvj.

tolium fuiſſe, *Vetus & Nouum*. Illud in *Regione ſextâ Circi Flaminij* Victor & Notitia Imperij locant; iſtud in *Regione octauâ Fori Romani*. Valerius illud intellexit certò, cùm inter ſacerrima & vetuſtiſſima loca, adiurans nominat: *Per Romuli caſam, perque* VETERIS *Capitolij humilia tecta, & æternos Veſtæ ignes*. Ait *Vetus*, ait *humili tecto*: quod vltimum nullo modo in *Nouum* & ſublime illud conuenire poteſt. Puto & Martialem hæc diſtinguere, cùm in hominem ludit plurifariàm habitantem:

Lib. IIII. cap. IIII.

Eſquiliis domus eſt, domus eſt tibi colle Dianæ,
Et tua Patricius culmina vicus habet.
Hinc viduæ Cybeles, illinc ſacraria Veſtæ,
Inde NOVVM, VETEREM *proſpicis inde Iouem.*

Cerni ab eo vtrumque Capitolium vult: *Vetus* è colle Auentino ſiue Dianę, *Nouum* ex Eſquilijs & Vico patricio. Etſi fortaſſe *Nouum Iouem* Domitianum ſuum vocat, eiuſque Palatium intellegit. Sed Varro de vtroque apertiùs: *Capitolium Vetus, quòd ibi Sacellum Iouis, Iunonis, Mineruæ: & id antiquius, quàm ædis quæ in Capitolio facta*. Ecce, dicit illud Vetus, æuo prius eſſe quàm hoc Nouum, & oſtendit in alio item loco fuiſſe. Sed dices, ſi prius, ſi alibi: vnde *Capitolium?* nam vox ea non conuenit, cùm nec mons tunc nomẽ iſtud habuerit, nec ipſum illud templum in monte. Reſpondeo, Varronem hoc occupaſſe & ſoluiſſe lectori vigilanti. Nam ideò, inquit, *Capitolium* non auctor aut conditor, ſed poſteritas dixit; quia vt in nouo & nobili illo Capitolio, tres illi dij Præſides item colebantur. A ſimilitudine igitur & hoc *Capitolium* eſt dictum, ſed cum diſcrimine, *Vetus*. Quæras ampliùs, quis autem condidit? & hoc dicam, ſuggerente Caſſiodoro. Nam ille in Chronico, Numæ rebus: *Capitolium quoque à fundamentis conſtruxit*. Ignaro lectori tenebræ ſint, & falſi Caſſiodorum arguat. quis enim vmquam prodidit Numam auctorem Capitolij? Et ſanè diſtinguere debebat, & addere, *Vetus*. Ita enim eſt: ille auctor illius, vndeunde hoc hauſerit Caſſiodorus; ſicut *Noui*, Tarquinius Priſcus. Is complanato, vt dixi, monte, ſtruere cœpit, ex voto quod vouerat bello Sabino: idq; opido Apiolis capto, vt Plinius ex Antiate refert, è manubijs & prædâ. Sed fato præuentus, abſoluendum nepoti L. Tarquinio Superbo reliquit, regum vltimo: etſi

Lib. III. cap. V.

Seruium

Seruium quoque Tullium aliquid addidiſſe, ſociorum ſtudio adiutum, Tacitus(ſed ſolus, opinor)dixit. Præcipuus tamen auctor operis Superbus.qui, vt Liuius inquit, *Sueſſá Pometiâ è Volſcis captâ, diuenditâ prædâ, cùm quadraginta talenta argenti auriq́ue recepiſſet, concepit animo eam* AMPLITVDINEM *Iouis templi, quæ digna deûm hominumq́ue rege, quæ Romano imperio, quæ ipſius etiam loci maieſtate eſſet.* Scribit *quadraginta* talenta: quæ nobis XXIIII. millia Philippæorum eſſent: ſed an non *quadringenta* reſcribendum, aliquis ex Dionyſio iure contrauertat? Nam ille, vt in re non dubia: *tantum prædæ*, inquit, *repperit, vt quinque minæ argenti obuenerint ſingulis militibus, decimæ autem diis ſacratæ fuerint non minus* * *quadringenta talenta.* Ea eſſent, *ducenta quadraginta millia* Philippæorum: pecunia, haud nego, ſatis grandis, præſertim è ſolis decimis: ſed res Italiæ & Latij tunc vberes & florentes (quod & alibi videre eſt) hoc perſuadent; tum & ipſum opus eâ amplitudine inſtitutum, quam Liuius deprædicat, & quam exiguâ ſummâ nemo fabricetur. Nec tamen vel Tarquinius ſupremam manum impoſuit: & *gloria operis* (ait Tacitus) *libertati reſeruata. Pulſis regibus, Horatius Puluillus Conſul dedicauit, eâ* MAGNIFICENTIA, *quam immenſæ poſteà populi Romani opes ornarent potiùs, quàm augerent.* Vides & à Tacito laudari, & conſummatum hoc opus Puluillo adſcribi. Quid igitur eſt, quod in Liuio, multis annis pòſt lego, in Tribunorum militarium imperio? *Eodem anno, ne priuatorum tantùm operibus vrbs creſceret, Capitolium* * *quoque ſaxo quadrato ſubſtructum eſt, opus* VEL IN HAC MAGNIFICENTIA VRBIS CONSPICIENDVM. Hoc narrat, poſt Romam à Gallis captam, & cùm ea inſtaurata à ciuibus fuit. Ergóne tunc deniq; Capitolium ſaxo quadrato ſtructum? nego de ipſo ædificio, fateor de monte. Itaque attende, *ſubſtructum* dicit, non *exſtructum*. Eſt illud ipſum opus, de quo prædixi, L. Tarquinij: quod tamen rudi lapide factum, nunc mutarunt, & ſecto quadratoq́ue ſplendidius confecerunt. Igitur Pliniana illa, de quibus item anteà, magis fuerit ad hoc poſterius opus referri: & iſtæ ſunt *inſanæ illæ ſubſtructiones*, è quarum ruinis vaſtos lapides erutos patrum etiam ætas vidit. Sed ipſum Tarquinij Capitolium quale fuit? Deſcribit his ferè verbis Dionyſius: *Situm eſt in altâ crepidine, habetq́ue in ambitu octo iugera: ſic vt*

latera

* In Plutarcho ſumma eadem.

III. Hiſt.

Lib. VI.

latera ſingula ducentorum ferè pedum ſint, exiguâ latitudinis & longitudinis differentiâ, niſi quòd iſta illam vincit vix pedibus quindenis. Quâ parte frons eius meridiem ſpectat, triplici columnarum ordine circumcingitur; ab aliis lateribus, duplici. In ipſo ſunt tres cellæ, ex ordine, à lateribus communione parietum clauſæ. Media eſt Iouis, vtrimque altera Iunonis, altera Mineruæ, ſub eodem laqueari eodemque tecto. Ita Dionyſius: & verba, ſi placet, examinemus. *Octo iugerum* ambitu fuiſſe dicit: id eſt *pedum octingentorum*: ſed ſic vt quadrum eſſet, imò pænè quadratum, niſi quòd longitudo *quindecim pedibus* ſuperaret. Fuit egregia capacitas, ſi conſideras, & aptâ proportione. Ait, *frontem ad meridiem ſpectaſſe*: id eſt Forum Romanum & Palatium verſus, frequentiſſimam vrbis partem. Ergo ab eâ quoque parte *centum gradus*, quibus (vt Tacitus, atque alij) ſuperbè adibatur. Quos tamen continuos fuiſſe non arbitror, & retractiones ſuas habuiſſe, vt Vitruuius appellat: id eſt, areolas, vbi feſſi pedem figerent, & reſpirarent. quas poſt ſingulos ſeptem aut nouem graduum ordines ſolere interponi, architecti notarunt. Gradus autem iſti haud dubiè ad maieſtatem: eoque & in alijs templis, etſi pauciores, ſoliti vſurpari. Sed ibi ratio, hîc neceſſitas & locus editior voluerunt. Addit *columnarum triplicem ordinem*: quas L. Sullam Athenis aduexiſſe, è templo Iouis Olympij, Plinius nos docet. Atque eas Dionyſij tempore ipſas exſtitiſſe, facilè arbitror: poſt incendium, à Veſpaſiano mutatas, verbum Plinij dat ſuſpicari. Quàm multæ eæ fuerint, haud dixerim: quia varia proportio in collocandis, de quâ Vitruuius videndus. An tamen eiuſdem locus non huc facit? Lib. III. cap. III. Format *Pycnoſtylos, Syſtylos, Diaſtylos, Aræoſtylos, Euſtylos* ædium ſpecies: ijs enim Græcis vocibus vtuntur: & in *Aræoſtylis*, inquit, *nec marmoreis nec lapideis epiſtyliis vti datur, ſed imponendæ ſunt trabes de materiâ perpetuâ: & ipſarum ædium ſpecies ſunt barycæ, barycephalæ, humiles, latæ, ornantque ſignis fictilibus, aut æreis inauratis faſtigia earum, Tuſcanico more. vti eſt ad Circum maximum Cereris, & Herculis, Pompeiani item Capitolij.* Sanè Pompeianum Capitolium nemo legit, opinor; nec ipſe Pompeius manum admouit, aut potuit: niſi quis accipit de Capitolio, quod Pompeijs fuerit Campani e opido. Nam & coloniæ, vti ſcimus, Capitolia ſua habe-

Lib. XXXV. cap. VI.

habebant. Sed tamen, quia vtitur hîc Romanis exemplis (vide alia:) non diſpliceat diſtingui, *Herculis Pompeiani*, *item Capitolij*. Itaque Capitolium fuerit inter *Aræoſtyla*, id eſt raris columnis diſtincta. Pergit Dionyſius, *tres in ipſo cellas eſſe*, ſiue vt ipſe appellat* *σηκούς*. Ea res nota eſt, & verſus Auſonij, * Heſych. Σηκὸς, ἐνδότερος τόπος τοῦ ἱεροῦ.

Trina in Tarpeio fulgent conſortia templo.

Quod imitabantur item in colonijs: eoque Arnobius ſcripſit: *Nónne vides in Capitoliis omnibus virginales eſſe ſpecies Mineruarum?* duos alios deos ibi omittit. An autem non alij dij in Capitolio? non quidem in iſto templo; excipio Iuuentutem, & Terminum: qui cedere ſcilicet noluerunt exaugurantibus. *Itaque eorum aræ* (ait alibi Dionyſius) *continentur templi ambitu atque* Lib. III. *vna in veſtibulo cellæ Mineruæ eſt, altera in ipſâ cellâ iuxta puluinar.* Quod igitur in Tertulliano legitur: *Capitolium omnium dæmonum* De Spectac. *templum eſt.* itemque in P. Victore: *Capitolium, vbi omnium Deorum ſimulacra celebrantur* in Cicerone: *Deorum domi ilium:* ea inquam omnia, de ipſo monte capienda ſunt, qui paſſim & penè totus deorum aris, ſtatuis, templis inſeſſus: quod facile tibi inter legendum obſeruitare. Sed dixerat etiam Dionyſius, *cellas iſtas à lateribus communi pariete clauſas*. Quid hoc eſt? vt nullum diſcrimen aut interpoſitio parietum fuerit? imò opinor fuiſſe, aut certè columnarum, & ſacelli atque ædiculæ ſpeciem ſingulas habuiſſe. Nam ita ipſe Dionyſius, πρόναον τῆς Ἀθηνᾶς (in verbis, quæ iam verti) *veſtibulum ædis Mineruæ*, & vt ſic dicam *protemplum*. Ita & Liuius: *Quadrigæ inauratæ poſitæ in Capitolio, in cellâ Iouis, ſupra faſtigium ædiculæ*. Plinius verò & *Delubrum* dixit: *Proſerpinæ tabula fuit in Capitolio, in Mineruæ delubro, ſupra ædiculam Iuuentutis*. Diſtinctio igitur: ſed mens Dionyſij, tres ipſas tamen cellas communi totius templi pariete clauſas. Niſi quis etiam cenſet, *Ædiculas* iſtas fuiſſe non niſi caua quædam in ipſo pariete, ad ſtatuas illocandas: quod in Panthéo videmus: quibus non accedam. Iſta ex Dionyſio: an & à me aliquid addo? faciam, ſi priùs diſtinxero inter Capitolia, quæ quattuor in hoc ipſo loco, ex ordine, fuêre. Nam primum illud Tarquiniorum, bello ciuili Sullano, incendio perijt, neglegentiâ cuſtodum. Alterum ipſe Sulla inſtruxit. ſed nō dedicauit: *quod vnum Felicitati ſuæ defuiſſe*, ipſe apud Plinium fatetur, & Tacitus adno-

tauit. *Lutatij Catuli nomen*, ait Tacitus, *inter tanta Cæſarum opera, vſq; ad Vitellium manſit.* Etſi Dio tamen ſcribit, Cæſari Iulio, inter alia honorum, decretum à Senatu: *vt nomen eius Capitolio inſcriberetur, deleto Catuli: idq; eum admiſiſſe.* Sed Taciti aſſertio firmior, mihi quidẽ, fideliorque. Tertium fuit à Veſpaſiano. nam illud Catuli arſit ciuili iterum bello Vitelliano: atque iſte reparauit iiſdem veſtigijs, ſed & dedicauit. Dedicauit inquam, & Plutarcho ſcribenti hoc accredo: magis quàm Victori, qui Domitiano tribuit: *Multa*, inquit, *opera inchoata per patrem, vel fratris ſtudio, atq; inprimis Capitolium, abſoluit.* Non vinces hoc, ô Victor. Veſpaſianus abſoluit, dedicauit: ſed à morte eius, ſub Tito, ſtatim arſit (Suetonius, & Dio in Tito:) atque ita quartùm Domitianus inſtaurauit. Habes igitur quaterna Capitolia, ſed in eodem loco repoſita ſemper, & innouata. Tacitus & Dionyſius
III. Hiſt. quoque, id notarunt: ſed verba illius: *Iiſdem rurſus veſtigiis ſitum eſt, poſtquam interiecto* CCCCXXV. *annorũ ſpatio, L. Scipione, C. Norbano Coſſ. flagrauerat.* Hoc de Sullano: de Veſpaſiani, idem: *Paſſim iniectæ fundamentis argenti auriq; ſtipes, & metallorum primitiæ nullis fornacibus victæ. Prædixére haruſpices, ne temeraretur opus ſaxo auróve in aliud deſtinato.* ALTITVDO *ædibus adiecta. id* SOLVM *religio annuere, & prioris templi magnificentiæ defuiſſe creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat.* Noto obiter religionem Romanorum, qui liberaliter contulerunt ad opus faciendum, ſtipibus coniectis. Ille enim finis. ſicut & in Cicerone ſcriptum de illo Sullano: *id Capitolium publicè coactis fabris, operiſque imperatis,* GRATIS *exædificatum atq; effectum eſſe, ita vt ex ærario nihil darent.* Quod equidem miror ſatis, ſed quinto in Verrem ita ſcripſit. AVD. Religioſum ſæculum, præ noſtro. ſed quæ aut quanta illa multitudo hominum eſt, quam Tacitus retineri vult? LIPS. Haud difficilis collectu. Si enim latera pedum *ducentorum*, reddentur fientque in areâ pedes *quadraginta millia*. Da ſingulis inſiſtentibus pedes *quaternos* (ſufficiunt, cùm militi in acie locato & armato Polybius det non niſi *ſenos*) da inquam *quaternos:* nónne vides *decem millia* potuiſſe retineri? Sed tolle aliquid, ſi vis, in columnas & alium apparatum: largiter tamẽ ſupererit pro *octo millibus*. AVD. Hem! magna capacitas, & rara talia noſtra templa. LIPS. Semel omitte de noſtris: vincimur, ſi comparamur.

ramur. Et tamen de mole aut magnitudine, tale aliquid eſſe poteſt, aut & excedere: de arte, materie, ornatu quî poteſt? Sed Tacitus *Altitudinem* adiectam, ſuper priorem, diſertè ſcribit: quæ fuit? haud diuino: pro ſymmetriâ latitudinis oportet ingentem fuiſſe. Et Silius ita indicat, apud quem Iupiter prædicit de illo Domitiani:

Aurea Tarpeiá ponet Capitolia rupe,
Et iunget noſtro templorum CVLMINA CAELO.

In cælum educit: ſicut & Tertullianus, Apologetico: *Nam etſi à Numá concepta religio eſt, nondum tamen aut ſimulacris aut templis res diuina apud Romanos conſtabat: & nulla* CAPITOLIA CAELO CERTANTIA, *ſed temeraria de ceſpite altaria, & vaſa adhuc Samia, & Deus ipſe nuſquam.* AVD. Et tu hæc recitas Lipſi? LIPS. Quid ni recitem? AVD. Et attendis? LIPS. Quidni? AVD. Atqui euertunt paulloantè à te dicta, de Capitolio Numæ. Nam quomodo illud ſit, & cum tribus ſuis dijs; ſi tunc nulla templa, ſi nullæ ſtatuæ? LIPS. Benè obſeruaſti, & de induſtriâ plura illa verba (vide quàm fallere voluerim) adduxi. Adduxi, vt expedirem: & ecce. Non negat vlla Capitolia fuiſſe, ſed illa alta & *cælo certantia*: noſtra humilia cur deſtruat? Nam vt dem ſtatuas nondum fuiſſe (quod alibi & Varro tradidit:) tamen de templis idem dicere anceps ſit, & Liuius, Dionyſius, Plutarchus refellant. qui deſertè *Termino, Fidei, Veſtæ* templa à Numâ poſita adfirmant. Et verò ſi priuatæ domus, ſi curiæ publicæ; cur non & ea dijs eſſent? ratio videtur velle, præſertim apud homines cultui deorum ſic addictos. Sed de altitudine certiora non habeo: quæ minima eſſe potuit, fuit *pedum ducentorum*: ſicut in Pantheo Agrippæ, par item latitudo & altitudo. AVD. Heus tu, in loco Taciti etiam me tenuit, quòd ait *altitudinem adiectam*: & debuiſſe, quò *tanta vis hominum retineretur*. Quid ergo altitudo facit ad laxandum locum? non intellego, niſi ſi porticus aut inædificationes ſuperiores aliquæ, vt hodie in quibuſdã templis. LIPS. Apage, nihil diſſorme in vniformi iſto opere: ſed Taciti mens, iuuiſſe & decuiſſe altitudinem vbi multitudo, vt aër laxior ac liberior, ad reſpirandum, ad refrigerandum. Alioqui, vbi arctatio & compreſſio, ſcimus quàm ſubitò animo malè fiat. Quod tamen ad Porticus, non in ipſo templo, ſed circà

fuiſſe, pro communi ſtructurâ, facilè credam: & Tacitus indi-
cium facit. Sed ab ædificijs iam ad Ornatum pergo: qui tamen
varius in vario iſto opere. Quis in Tarquinij? aliquid è Liuio
haurire eſt ſparſim. vt libro X. *Fæneratores aliquot mulctati, & ex
eo quod in publicum redactum eſt, ÆNEA in Capitolio LIMINA, &
trium MENSARVM ARGENTEA VASA in cellâ Iouis, Iouemque in
CVLMINE cum QVADRIGIS Ædiles poſuerunt.* Iterũ libro XXIX.
Quadrigæ AVREAE eo anno in Capitolio poſitæ ab Ædilibus. Et libro
XXXV. *Ædiles multos pecuarios damnarunt. ex eâ pecuniâ clypea inau-
rata in faſtigio Iouis ædis poſuerunt.* Denique libro XXXVIII. *Seiu-
ges in Capitolio AVRATI ab Cn. Cornelio poſiti: Cõſulem dediſſe, inſcri-
ptum eſt. Et duodecim clypea ærata* (lego *aurata*) *ab Ædilibus ſunt po-
ſita ex pecuniâ quâ frumentarios damnarunt ob annonam compreſſam.*
Lib. xxxiij *& duo item ſigna aurata.* Hæc ex Liuio: iſtud è Plinio, *poſt Cartha-
ginem euerſam, laquearia in Capitolio inaurata eſſe:* id eſt, totum il-
lud internum cælum & camerationem. Nec plura, dici quidem
digna, notaui. Quid verò in Catuli? omnia haud dubiè, in iſtis
iam opibus, opulentiora: illud notabile reperio, *quòd ſua ætas*
(Plinij verba) *variè de Catulo exiſtimauerit, quòd* TEGVLAS *Capito-
lij* AEREAS INAVRASSET *primus.* De quibus & in Senecâ patre:
Faſtigatis ſuprà tectis, auro puro fulgens, prælucet Capitolium. Sanè
hoc magnificum & verè ſplendidum fuit: & quis ille fulgor,
Sole irradiante? Fuit & ad firmitatem aptum æs, & contra æru-
ginem aut rubiginem valuit inductum aurum. Cetera dono-
rum & ornamentorum varia, *Coronæ aureæ, Victoriæ aureæ, Can-*
Lib. LI. *delabra, vaſa,* & quę tu tibi ſubijcias: ſed quod ex Dione omnino
obſeruãdum, *omnibus his detractis, ex Ægyptiacâ prædâ alia victor
Auguſtus repoſuit: detractis ex Sc.to & vt tam multis his nouis &
melioribus locus fieret.* Etſi quædam veterum retenta, non ambi-
go: ſed ordine & iudicio Auguſti diſpoſita, vt apta & concors
tota facies eſſet. Id verò ipſum tempus fuit, quo *vnâ donatione in*
*1600000 Philip. *cellam Iouis Capitolini contulit* * XVI. *millia pondo auri, &* * *quingen-*
*1250000 Philip. *ties* HS. *in gemmis:* quod in Suetonio leges. In cellam dico Iouis,
quid cenſes in duas alias? nam & eas dona ſua accepiſſe Dio di-
ſertim dicit. Et vel ex eo diſce opes & ornatum Capitolinũ: qui
quàm ingẽs & ADMIRANDVS fuit, ſi vnius modò Principis, &
vno tempore, tot dona? Pleraque tamen horum periêre incen-
dijs,

dijs, vt opinor: & videamus vltimum Domitiani. In eo *columnas Pentelicas* fuiſſe, quæ Athenis aduectæ item eſſent (vt & illæ Sullanæ) Plutarchus in Poplicolâ ſcribit: cum hoc iudicio, *quòd pulchriores Athenis viſæ ſibi eſſent, quoniam Romæ dum nimis ſecant & poliunt, nitorem addidiſſent, ſymmetriam detraxiſſent.* Cetera quę & quanta, ex eiuſdem Plutarchi verbis ſuſpicemur: qui ait *in ſolam inaurationem, priuatum omnem modum excedentes opes impenſas, nempe ſupra duodecim millia talentorum.* Ea ſunt nobis *ſeptuagies bis centena millia* Philippæorum; ſiue *ſeptem milliones,* & quod excedit. AVD. Hui! verberas me. LIPS. Semper tiro●mirum te viuere. AVD. Quid iam? LIPS. Nam aſſiduè vulnera accipis, & oportebat iam confectum. AVD. Tua haſta *Pelias* eſt, & vulnerat & ſanat: perge. LIPS. Tanti igitur inauratio: quæ fuit non in Lacunaribus ſolùm, ſed in Tegulis æreis, vt illo Catuli. de quibus Epigramma Græcum in Anthologiâ, vbi *Æream domum in Palatio Byzantino* laudat:

Εἶξον ἀρειοτέροισι χάρις Καπιτωλίδος αὐλῆς,
Εἰ καὶ χαλκείων ὀρόφων ἀμαρύγματα πέμπεις:
Cede etiam melioribus ô Tarpeia rupes,
Etſi ex æratis iacis aurea fulmina tectis.

Et Procopius adnotauit, *Gizerichum regem Vandalorum, cùm alia decora Romana ſecum in Africam vexiſſe, tum & partem tegularum Iouis Capitolini inauratarum dimidiam.* Nec tecta modò inaurata, ſed ipſæ Fores auratæ, & craſſis laminis obductæ: quæ manſêre ad Honorij Imp. æuum. Tunc in pecuniæ inopiâ, *Stilicho mandaſſe perhibetur* (ſcribit Zoſimus) *vt fores in Capitolio Romano, quæ auro* MAGNI PONDERIS *erant obductæ, laminis iis ſpoliarentur. Cùm autem qui hoc facere iuſſi erant, id agerent; in parte forium ſcriptum reppererunt,* INFELICI REGI SERVANTVR. *Quod euentus docuit. nam Stilicho paullò pòſt infeliciter perijt.* Ita Zoſimus: nec velim nimis te, vt ſingularia, hæc mirari: puto in pluribus templis fuiſſe. Poëtæ ſanè *aurea t●pla* non ſemel appellant: & auctor libelli De cauſſis corruptæ eloquentiæ: *Quid enim ſi infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi cæmento, & informibus tegulis exſtruuntur; ſed marmore nitent, & auro radiantur?* Marmore in parietibus, auro in lacunaribus & tectis. Ideò *Micantia* Rutilianus dixit:

 Confun-

Confunduntque vagos delubra micantia viſus,
Ipſos crediderim ſic habitare deos.

Et de Templis in eâ laudatiunculâ concludam.

CAP. VI.

Item de templo Panthei, Vrbis, & Pacis.

AVD. Ego aperiam, & laxabo. Nam quid me tam fluxâ memoriâ cenſes, vt oblitus ſim Ammianum plura laudaſſe? & nominatim *Panthéon, Vrbis, Pacis*. Dic de ſingulis, nec excide tuâ lineâ, quam ipſe duxiſti. LIPS. Sed ex vno illo ſpecimine, facile de alijs iudicare. Tamen fidei meæ cauſſâ, cape. *Panthéon* ab Agrippâ genero Auguſti ſtructum fuit, & opus notum eſt, hodieque (etſi ornamentis omnibus ſpoliatum) ipſum corpus exſtat. Struxit in tertio Conſulatu ſuo, quod inſcriptio frontis indicat: ſed perfecit biennio pòſt & dedicauit, anno vrbis DCCXXIX. vt eſt in Dione. Quæ cauſſa nominis, ipſe Dio dubitat, & ſcribit: *Panthéon ſic fortaſſe dicitur, quia plures deorum imagines in ſimulacris Veneris & Martis complecteretur; vel vt ego cenſeo, à formâ illâ deuexa rotunditatis, & quia cælum referret.* Prior explicatio pluribus placita, etſi non ipſi Dioni: & lego in Gloſſis illis priſcis, *πάνθειον, omnium deorum*. Sed & Athenis, atque alibi, *τὸ κοινὸν τῶν θεῶν ἱερὸν* fuiſſe, *commune Deorum templum*, ex Pauſaniâ diſco. Cui & origo eſſe apud Romanos potuit, ex communi deorum ſacro: de quo Feſtus. *Pandicularis*, inquit, *dies dicebatur, idem & Communicarius, in quo omnibus diis communiter ſacrificabatur*. Sed Dio tamen aliter: & mouit eum, credo, quòd paucæ & certæ in eo ſtatuæ eſſent, neque dijs communiter poſitæ. Fuit enim *Martis*, * *Veneris, & Cæſaris Iulij*: ipſius *Auguſti* in veſtibulo cum ſuâ poſuit Agrippa. I[illegible] Dio. quem miror *Iouis* omiſiſſe: cùm Plinius ſcribat, *Panthéon Ioui Vltori ab Agrippâ factum*. Itaque ille præcipuus, & præſes ibi Deus, fuiſſe videtur: ſed & plures alij, eoque nomine haud malè Panthéon, etſi Dio à cæli formâ magis petit; quoniam id ſcilicet receptaculum & ſedes Deorum. Lego autem & *Pantheus* & *Panthea*, pro ipſis Dijs: ſed

* *In cuius auribus ſectus famoſus ille vnio Cleopatræ.* Plin. lib. XXV.

ſed aliâ ſignificatione, itemque ſcripturâ; nec aliud eſt, quàm *omnino Deus*, aut *Dea*. Idem Dio ſcribit, ſororem Caligulæ *Druſillam conſecratam ab eo, & ab omnibus Pantheam dictam*. In lapide item veteri exſtat: DIVO. PANTHEO. EX. * V. Sed de nomine ſatis: in re ipſâ etiam quid me diffundam? niſi ſi lingua poteſt in iſtis, quod non oculus: atque ecce Romæ exſtat, & imagines circumferuntur. AVD. Ita eſt. ſed de ornatu qui perijt, ecquid habes? LIPS. Pauca. ſed tamen hoc inter *pulcherrima operum* Plinius recenſuit: quid mirum vel ab ipſo iſto corpore, ſed ſpoliato & nudo? Nam artificium & ſymmetria per omnes partes maximas, minimas, in eo mirabilis; decor, ordo, deuinctio ſingularis; vt Sebaſtianus Serlius, vir peritiſſimus talium, habendum cenſeat hoc velut vnicum exemplar conſummatæ Architecturæ. Latitudo atque altitudo par eſt, pedum CXLIIII. Amiſit de ſpecie, quòd rudera locum ſuſtulerunt, & gradibus in templum nunc deſcenditur: atqui anteà aſcendebatur. Tectum & ipſum æreis tegulis, quæ prægrandes aliquot in fornice repertæ: nec dubitandum & has auratas fuiſſe. Abſtulit eas tegulas Conſtantinus Heraclij filius, vt pleraque alia ornamenta Romæ reliqua: auexit in Siciliam, & Saraceni inuadentes omnia auferunt, in Ægyptum auehentes. Plura ſuper hoc templo haud dixerim; & omnia membra eius deſcripſit & menſus eſt Serlius, quem fas videre. Admoneo exuſtum fuiſſe, magno illo incendio ſub Tito, cùm & Capitolium tertiò arſit. Id ita in Dionis compendio ſcriptum: & refecit Domitianus. de quo Caſſiodorus capiendus in Conſulatu eius IX. *Inſigniſſima Romæ facta ſunt, Forum Traiani, Thermæ Traiani, Meta ſudans, & Panthéon*. Sed nec diu pòſt, Traiani anno XIII. (quod in Euſebij Chronico eſt) fulmine ictum conflagrauit: & ab Hadriano reſtitutum, Spartianus dixit in eius vitâ. Itaque non ſoli ij reſtituerunt, qui in fronte operis hodieque inſculpti leguntur, *L. Septimius Seuerus, & M. Aurelius Antoninus*: ſed iam dicti. Mutauit & tranſijt in melioris templi vſum, & à Venere ad noſtram Virginem, faciente Bonifacio quarto Pontifice, ſub annum Chriſti DCVII. Is *petijt Phocam*, ait Regino, *vt in veteri fano, quod Panthéon vocabatur, & à Domitiano fuerat exſtructum,* *Eccle-*

* Vet.

Digitized by Google

Eccleſiam ſibi facere liceret; quod annuit Imperator. Iſta de Romano Panthéo. ſed reperio & in prouincijs alibi, ad hoc exemplum. Zozomenus certè in *pago Betheliâ (vnde ipſe oriundus) ditionis Gazenſium, Panthéon fuiſſe* ait, *antiquum & apparatum templum, quod in cliuo manufacto, velut in arce ſitum, totum pagum deſpectabat:* atque addit arbitrari ſe Syricâ voce *Betheliam* inde dictam, quod Græcè πανθεῖον ſonat, ſiue θεῶν οἰκητήριον, *deorum domicilium*. Ita ille ſcriptor Eccleſ. Hiſt. lib. v. cap. XIIII. Sed tranſeo iam & luſtro obiter templum VRBIS. Quod iſtud eſt? inquies. nempe *Dominæ vrbis*, illius *Æternæ*, & *Cæleſtis*. O inſaniam! ædificijs & inanimato corpori non vitam ſolùm attribuere, ſed numen! Atqui fecerunt, & vrbs hæc, in quâ ſedes tanti imperij, tamquam in eâ potentia & diuinitas, ſic culta. Prudentius meritò irridet:

—— colitur nam ſanguine & ipſa
More Deæ, NOMENQVE *loci, ceu* NVMEN, *adorant.*

Inuentio & adulatio à Græcis Aſiaticis eſt: apud quos Smyr-
III. Hiſt. næi (quod ipſi gloriantur, & Romanis imputant, apud Taci-
*Circa annum vrbis DLVIII. tum) * *primi templum* VRBIS ROMAE *ſtatuerunt*. Nec defuerunt alij ſequi exemplum: ſtatimque Alabandenſes in ſuâ vrbe ſtruxêre. Quo fine? vt propitiam ſibi non Vrbem, ſed Vrbis incolas & rectores haberent. Itaque nolunt eos hoc neſcire; & in Liuio, apud Senatum *Alabandenſes templum* ROMAE *ſe feciſſe commemorant, & ludos anniuerſarios inſtituiſſe ei Diuæ*. Etiámne ludos? ita ſanè, & iſti ſunt pulcherrimi, quos vel nunc in Senatu edunt. Quàm credis riſiſſe quoſdam Patrum, in his ineptis & verè Græcanicis adulationibus? ego haud minùs cenſeo, quàm cùm Pruſias rex ab illâ Aſiâ, veniret ad curiam raſo capite, & pilleatus, limen curiæ oſcularetur, adoraret Senatum, & *Libertum* ſe clamaret *populi Romani*. Ita igitur initium, ſed in prouincijs. imò nec ſub Principibus ſtatim Romæ, in ipsâ Româ, templum. Lego in Hadriani rebus: *Ædem Bonæ deæ tranſtulit, & Coloſſum ſtantem atque ſuſpenſum, per Demetrianum architectum, de eo loco in quo* NVNC *templum* VRBIS *eſt, ingenti molimine, ita vt operi* XXIIII. *elephantes exhiberet*. Ait, Coloſſum ſtetiſſe in loco vbi *nunc Vrbis* templum: non ergo tunc adhuc erat. Sed ille ipſe tamen Princeps fecit: imò hanc cauſſam arbitramur tranſlati Coloſſi.

Coloſſi. In Dionis compendio eſt: *Hadrianum ſtruxiſſe Veneris & Romæ templum, atque eius deſignationem & diagramma miſſum ab eo ad Apollodorum inſignem architectum (cui tunc offenſior erat) vt oſtenderet & abſque eo* INSIGNE OPVS *poſſe perfici. quæſiuitque ec quid placeret ſtructura? Ille verò liberè reſpondit, & de Templo, quòd ſublimius & magis cauum capaxque fieri debuiſſet: vti & in viam Sacram conſpectius ex alto emineret, & in cauum Machinas acciperet, quæ in occulto ibi compactæ, ſubitò & ex improuiſo in Theatrum induci poſſent.* Hæc ita in Græco. nam interpres, quod mirere, ſolum *Veneris templum* poſuit, *Romæ* omiſit. Atqui iunctæ deæ fuêre: & ſic Notitia imperij, *Templum Veneris & Romæ* nominat. Prudentius:

Atque Vrbis Venerisque pari ſe culmine tollunt
Templa, ſimul geminis adolentur thura deabus.

Nec ineptè Venus iuncta, Æneadum mater, cum ſuâ prole. Vbi fuerit, ex Dione licet conijcere, qui *Viæ Sacræ* adiungit: & Notitia in *Regione templi Pacis* ponit. Claudianus in *monte Palatino*. Nam de illo capiendum eſt, cùm in laudibus Stiliconis facit Prouincias veniſſe, & adiſſe ſupplices ipſam Romam:

Conueniunt ad tecta Deæ, quæ candida lucent Lib. II.
Monte Palatino.

Crederem igitur ad radices montis fuiſſe, circà aut in Comitio: & in diuiſione tamen vrbis accenſitum *Regioni* Pacis. De *Machinis* autem, quod in Dione eſt, ad *Pegmata* pertinet: de quibus in Amphitheatro olim ſcripſimus: & videntur in templis opportunis diſpoſita, compoſita occultè (quò admirabiliora ex inopinato eſſent) & ſub tempus educta. Sed ſequitur nunc *Templum* ipſum PACIS. AVD. Paulliſper mane. & nónne *Genij publici* templum etiam lego? LIPS. Legis, ſed diſtinctum ab iſto Vrbis: & hoc verecundiùs paullò & minùs inſolenter excogitatum. Nam Genium locis, regionibus, ciuitatibus tribui, ſatis eſt frequens & notum. Itaque in Dione ναὸς τοῦ γενίου τοῦ δήμου, *templum Genij populi*, aliquoties nominatur: ſed diu antè *Vrbis*, & quidem ab anno DCCXLI. ante Principatum Auguſti. Sed & Antiochiæ, Alexandriæ, atque alibi *Templum Genij* leges. AVD. Ampliùs etiam, ruminor Spartiani verba de Hadriano: qui *Bonæ deæ ædem tranſtulit, & Coloſſum*. Sed quæ iſta *ædis tranſlatio*? ſi

S com-

communis, vt alibi dirutam poneret; quid miri aut narrandi eſt? ſiquid ab arte aut nouum latet, me doce. LIPS. Neſcio. ſed ædes totas transferri, mihi nouum non eſt, & in Batauis vidi factum. Quid, quòd Tiberij æuo architectus fuit, qui *maximam porticum iacentem & inclinatam, lanâ & centonibus circumdatam* (credo, ne videri artificiũ poſſet) *funibus & machinis, multorúmque hominum manibus admotis, in priſtinum reſtituit, firmam & rectam?* Quod Tiberius alijque nimis mirati ſunt: etſi ille inuidiâ motus, nec nomen quidem eius Actis inſeri ſit paſſus. Quod ad *Coloſſum* autem, nónne Roma nuper in Obeliſcis ſimile vidit? Sed hoc hîc notabile, quòd iſte architectus, nec inclinauit eum quidem, ſed *ſtantem*, vt ait, tranſtulit & *ſuſpenſum*. At tu extra oleas me ducis: *Pacem* autem ego iam afferebam, tu diſtuliſti. AVD. Egóne illam? ô vbi es, non Dea quidem, ſed ſummum à Deo bonum! Veni, veni, reuiſe miſeros Belgas, tot iam luſtra ciuilibus exteriſque bellis iactatos. LIPS. Iam venit, cõfide: ſed Iuno aliqua eam ducit aut præit. Hanc Veſpaſianus Romæ conſecrauit, magnâ ſpe & animo manſuram, poſt ciuilia tunc quoque bella. Id opus à Claudio incohatũ aliqui tradunt: ſed abnuit Suetonius, & *Fecit* NOVA *opera Veſpaſianus*, inquit, *templum Pacis, foro proximum*. Habes & locum: ac nũc veſtigia exſtant, & ex ijs operis ipſius forma. Grande fuit, & longitudo *trecentos* pedes attigit, latitudo *ducentos*: igitur ſupra Capitolium ipſum. Hac cauſsâ meritò Herodianus id appellat μέγιστον καὶ κάλλιστον τῶν ἐν τῇ πόλει ἔργων: MAXIMVM *& pulcherrimum omnium in vrbe operum*. Additque: *ditiſſimum* item fuiſſe, *ornamentis auri & argenti excultum*. Feciſſe id ſub initia imperij, & poſt triumphum, ex Ioſepho diſcas: cuius verba lubet dare, ad vniuerſam eius notificationem. Libro VII. Excidij ait: *Poſt triumphos, & firmam imperij conſtitutionem, ſtatuit templum facere Paci: fecitque citò admodum, & pulchrius meliuſque omni opinione perfecit. Magnis enim opibus in hanc rem vſus, & priſcorum etiam præclara omnia adhibens, picturis & ſtatuis pulcherrimis adornauit*. OMNIA *enim in hoc templum collata & diſpoſita ſunt, ob quæ homines, videndi cupiditate, anteà per* TOTVM ORBEM *vagabantur. Poſuit & hîc è Judæorum templo vaſa aurea, in ijs ſibi placens: etſi Legem ipſorum, & vela tabernaculi aurea, in Regiâ ſuâ poſuerit, ibi cuſtodienda*. Hæc Ioſephus; & Pli-

Digitized by Google

& Plinius conſonat, qui paſſim pulcherrima aut rariſſima operum adnotat fuiſſe in templo Pacis. Vno etiam loco ſcribit: *Ex omnibus quæ rettuli, clariſſima quæque in Vrbe iam ſunt, dicata Veſpaſiano Principe in templo Pacis, alijſque eius operibus, violentiâ Neronis in vrbem conuecta, & in ſellarijs domus aureæ diſpoſita.* Lib. xxxiiij cap. viii. Quod magis impreſſiuſque refero, vt triſtius damnum cognoſcatur, quod factum eſt templi huius incendio ſub Commodo. Tunc enim, vt Herodianus refert, leui terræ motu præuio, ſiue ictu fulminis, ſiue igne è terrâ exſpirante, ſubitò & improuisò totum conflagrauit, itemque Porticus, & totus eius ambitus: malo ſanè augurio, vt tunc Romani haud vanè interpretabantur, perijſſe ſibi Pacem. Inter adiecta autem vel circumiecta, perijt & Bibliotheca quæ in ambitu eius templi erat: cuius in A. Gellio memoria exſtat.

CAP. VII.

Fora Romana deſcripta; & diſtinctè Romanum, Iulium, Auguſtum, Tranſitorium, Vlpium.

DE Templis peregimus: ex eodem Ammiano *Fora* nunc excerpo. Quid opus eſt? inquies. aut quid magni operis in apertâ planicie? Hoc enim, pro noſtris moribus hodie, tu aut alius dixerit: quia hæc Fora parùm, aut nihil, ornati profectò habent. Area tantùm eſt, & ædificia cingunt, alta, humilia, ſplendida, vilia; denique vt priuatorum ſolent. Quàm aliud in Romanis Foris, ſed & Græcis? de quibus Vitruuium licet audire: *Græci in quadrato* AMPLISSIMIS & DVPLICIBVS PORTICIBVS *fora conſtituunt*, CREBRISQVE COLVMNIS, *& lapideis aut marmoreis epiſtylijs adornant, & ſupra* AMBVLATIONES *in contignationibus faciunt*. Lib. v. c. i. Atque hæc ipſa, vt addit, Romani; niſi quòd non quadrata æqualiter, ſed oblonga magis faciunt, nec niſi tertiâ latitudinis parte. Sed nec columnas tam crebras interponunt: & (vt ego hoc addam) Romæ etiam magnis circumpoſitis ædificijs, vt *Templis*, *Baſilicis*, *Chalcidicis*, magis ornabant. Vt tamen formam aliquam capias, ambitus ipſe Fori porticibus

claudebatur, vijs relictis & ſpatijs ad intrandum: exteriùs deinde, Templa, & quæ dixi circumponebantur, & latè ſuper Porticus illas eminebant. In paruo exemplo, nónne *Burſam*, vt vocant, Antuerpienſium vidiſti? fac maiorem, & oblongam eſſe: habes (quod ad Porticus attinet) imaginem priſci alicuius Fori. Sed membra ſingula iam videamus. Ait Vitruuius, *duplices Porticus* fuiſſe: in altitudinem, aut latitudinem? vtrumque potuit: ſed credo magis in latitudinem fuiſſe, vt latiùs inambularetur. Tamen nec de illâ nego, cùm ſatis clarè addat, & præcipiat: *vt ſuperiores columnæ, quartâ parte minores, quàm inferiores conſtituantur: propterea, quòd oneri ferũdo, quæ ſunt inferiora, firmiora debẽt eſſe, quàm ſuperiora.* Ergo & duplex columnatio in altum ſolita vſurpari: ſed in latum ſæpiſſimè, atque adeò triplex, quadruplex, quintuplexque: quàm pulchrâ tot columnarum ſerie, & ſuperbâ facie? Capitolinus in Galieno ſcribit: *quòd is Porticum Flaminiam, vſque ad Pontem Muluium parauerat ducere, vt tetraſtiche fieret, aut etiam pentaſtiche.* Intellegit *quaternos aut quinos* iſtos ordines: qui tamen rari haud dubiè erant. Iam ſuper iſtas Porticus, Ambulationes erant: quod ipſum in Antuerpienſi Burſâ. At reliqua iam, quam imaginem hodiernam admittunt, *Baſilicæ* & *Templa*? nullam. Quid *ſtatuæ*, & interior ille ornatus? nullam. Talia igitur Fora, vt communiter hoc præmiſerim: veniamus ad ea magis ſingillatim. Fora duorum generum Romæ: & in vniuerſum XVII. numerant deſcriptores Vrbis. Erant *Ciuilia*, erant *Venalia*: illa, in quibus res & lites agebantur; hæc, in quibus merces aut ſpecies certæ vænales, vt *Suarium Forum, Piſcatorium, Piſtorium, Boarium, Holitorium*, & talia. In vtriſque & cœtus, ac circuli, ac ſermones hominum erant, vt ſolet in vacuis: ſed magis in Ciuilibus illis. quæ ſcito olim fuiſſe tria, *Romanum, Iulium, Auguſtum.* Seneca ad hunc numerum: *Infitiationes, furta, fraudes, quibus trina non ſufficiunt fora.* Martialis:

Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Etſi idem Martialis quartum etiam vidit. Nam Domitianus Imp. incohauit *Forum*, quod *Tranſitorium* vocabant, & poſteà Nerua abſoluit, ab eo *Neruæ* etiam dictum. Quintum denique addidit *Traianus*, ab ipſo ſic appellatum. Lubet breuiter luſtrare ſingula, & quædam in ijs, leui oculorum iniectu, præcipua obſer-

obſeruare. ROMANVM igitur eſt, quod *Vetus* appellant, adſpectu ad hæc poſteriora; itemque *Magnum*, quia, vt videtur, ſpatio ſuperauit. Id à Romulo inſtitutum, inter Capitolinum & Palatinum montes, ad huius finem: ſic vt templa Capitolina ei imminerent, Palatij variæ ſtructuræ, & varia in ambitu templa. Sed hæc poſteà fuêre: Romuli æuo, ſimplex planicies; L. Tarquinius Priſcus poſteà exornauit, & *Tabernis ac Porticibus* cinxit. Alij deinde tã multa & varia (quia quiſq; opus ſuum in conſpicuâ maximè & celebri parte exſtare cupiebat) addiderunt: vt multæ & curioſæ curæ ſit ſingillatim recenſere. & iam Antiquarij noſtri in parte maximâ fecêre. Strabonis hoc audi. qui vbi *Campum Martium* valdè laudaſſet, addidit, *Quæ omnia ſi quis videret, dicat cenſeatque reliquam vrbem, non niſi additamentum campi huius eſſe. At idem ſi in* FORVM VETVS *deinde progreſſus, alia aliis hærentia & conſequentia videat, Baſilicas, Porticus, Templa; tum Capitolium ipſum, & in eo templa; tum Palatium, & Liuiæ Ambulacra: is facilè priorum obliuiſcatur, & omnium quæ viderat extra vrbem*. Sed & Statius quædam recenſuit, in Equo Domitiani. Ille enim ex ære coloſſæũ illum, & ſe inſeſſorem conſtituit in hoc Foro, narratque & laudat poëta in primo ſuo carmine:

Quæ ſuper impoſito moles gemmata coloſſo
Stat Latium complexa forum?

Nam *Latium Forum*, hoc noſtrum Romanum eſt: ſed quæ *moles gemmata*? nam gemmas & lapides in ære iſto fuiſſe, nugæ. An igitur, nitida & ſplendens? vt idem alibi, —*nitidis gemmantia ſaxis Balnea*: & alij, *gemmantes alas pauonis*. Etſi alia in his cauſſa & aſpectus, & quod olim diuinaui, in libro ſcripto etiam repperi, *geminata*. Omnino geminata & duplex illa moles, ipſa crepido ſiue baſis altior; tum vir cum equo impoſitus ſuper eam. Verba qui penſitatè examinat, aſſentietur. Sed reliqua etiam carmina poëtæ notanda antiquarijs, ad ſedem certam aliquot hîc ædificiornm. Nam ait:

Par operi ſedes. hinc obuia limina pandit,
Qui feſſus bellis, adſcitæ munere prolis,
Primus iter noſtris oſtendit in æthera Diuis.
At laterum paſſus, hinc Iulia templa tuentur,
Illinc belligeri ſublimis Regia Paulli,

 Terga

Terga pater, blandóque videt Concordia vultu.

A fronte facit fuiſſe *Limina Julia.* nam de Iulio Cæſare hæc capienda quis ambiget, cùm à prole adoptiuâ conſecratum, primum Cæſarum, dicat? Et eſt ipſum templum Iulij, niſi fallor. A latere deinde *Baſilica Iulia*, quam Feſtus ad Seruilium lacum ponit. Nam quod vulgò legitur, & ego recitaui, *Iulia templa* in Statio: ex meo ſcripto codice, omnino verius, *Julia tecta.* Enimuerò hæc *Ædes Iulij* in medio circiter Foro fuit: quod etiam factum in alijs Foris, & vt medium aliquod tēplum decorè eſſet, mox diſces. Adiungo IVLIVM FORVM, quod C. Cæſar, etiam priuatus, & Proconſul adhuc Galliæ concepit, atque adeò cœpit. Nam locum & aream emit, ac purgauit. magno ſanè, & Suetonius dignum notari putauit ipſum pretium: *Forum*, inquit, *de manubiis incohatū, cuius area ſuper* HS. *millies conſtitiſſet.* Ea ſumma eſt nobis (repeto, etſi meminiſſe te æſtimationes iam oportuit) *vicieſquinquies centenûm millium.* Tantúmne in ſolam aream? inquies. Tantum. nec mouet, quòd viri docti, ſed trepidi in talibus, diffidunt & mutare aut minuere vellent: falluntur. Quid? Plinio non erit etiam fides, in eâdem re ſic numeranti? *Pyramides regum miramur opera, cùm ſolum tãntùm foro exſtruēdo* HS. *millies Cæſar Dictator emerit.* Nónne ipſâ narratione & comparatione oſtendit ingētem aliquam, nec in ſimili re tritam ſummam? oſtendit. nec mirum, cùm ædes plures in vrbe intimâ emerit, diſiecerit, ad aream purgandam. Ne diffidamus igitur, ſed faueamus magno huic Cæſari, qui & antequàm tantus, concepit hæc magna. Imò verò *Dictator* tunc erat, dices: ergo iam Princeps. Nego fuiſſe. nec Plinij ea mens eſt, qui addidit quidē illum titulum, ſed vt hominem deſignaret & diſcerneret, non vt emptionis tēpus. Credamus Suetonio, palàm hoc inter Gallicanæ liberalitatis exempla referenti. Tunc igitur emit; ſed bellis impeditus aut tardatus, non niſi poſt bellum Africum

II. Ciuil. perfecit. Appianus: *Cæſar poſt triumphos, Veneri Genetrici templum ſtruxit, quod vouerat in prælio Pharſalico: & aream circùm templum addidit, ibíque voluit Romanis Forum eſſe. non id quidem rerum venalium, ſed ad* LITES *aut negotia conuenientium, ſicut & Perſis forum erat quoddam vel iuris petendi dicendíque cauſſâ, vel & diſcendi.* Dio Caſſius de eodem ſub idem tempus narrat:

Cæſar

Digitized by Google

Cæſar forum, quod ab ipſo dictum eſt, exſtruxit. quod PVLCHRIVS ROMANO *eſt, etſi dignitas illius auxit ex iſto, factúmque vt* MAGNVM *diceretur. Atque hoc Forum, vnà cum æde Veneris Genetricis, auctoris ſui generis, dedicauit.* Nota in eius verbis, *pulchrius Romano* fuiſſe: quod equidem credo, vel quia à Cæſare, vel quia poſteriora opera prioribus ferè antecellunt. Quod tamen ex Ammiano vix dixeris: qui *Iulium* hoc ſilet, *Romanum* extollit: & *priſcæ potentiæ forum* appellauit, & Conſtantij *oculos in eo, miraculorum denſitate, præſtrictos*. Fuit autem hoc *Iulium* haud longè nimis à Romano, poſt templa *Pacis & Fauſtinæ*. Tranſeo ad AVGVSTI FORVM: quod nominatim Plinius *inter maxima operum* collocauit. Profectò gradatim ſcandimus, & meliora ac maiora in his damus. De iſto Suetonius: *Forum cum æde Martis Vltoris ſtruxit. Cauſſa exſtruendi, hominum & iudiciorum multitudo, quæ videbatur, non ſufficientibus duobus, etiam tertio indigere*. Ergo *Mars* hîc *vltor* in medio, vt antè *Iulius*, aut *Venus*. Ouidius *Biſultorem* cognominat: quia & ob vindicatam patris necem hoc cognomen Auguſtus impoſuit; & ob Craſſianam cladem, ſignis à Partho receptis. Porticus in eo, de more, ad latera: ſed hoc in ijs ſingulare, & ab Auguſti inuento. quòd in alterâ, ordine omnes Latini reges à capite & principe Æneâ eſſent; in alterâ, Romani Reges, aut Duces clari, à Romulo ipſo. Ouidius de Marte illo:

Lib. XLIII

Aug. cap. XXIX.

v. Faſt.

> *Hinc videt* ÆNEAN *oneratum pondere caro,*
> *Et tot* IVLAEAE *nobilitatis auos.*
> *Hinc videt* ILIADEN,* *humero Ducis arma ferentem,*
> *Claráque diſpoſitis* ACTA *ſubeſſe viris.*

* *Trepæophorū, ſpoliis Acronis onuſtū.*

Ille ab vtroque igitur latere hæc videbat: & de hac re Suetonius. *Proximum à Diis immortalibus honorem memoriæ Ducum præſtitit, qui imperium populi Romani ex minimo maximum reddidiſſent: &* STATVAS OMNIVM, *triumphali effigie, in* VTRAQVE *fori ſui* PORTICV *dedicauit.* Nam etſi *Romanos Duces* modò nominat, ſanè & illos intellegi Latinos par eſt, & poëta iubet: inter eos & ipſe Auguſtus locum habuit, atque eius *Tituli* & *Acta*. Velleius: *Diuus Auguſtus, præter Hiſpanias aliaſque gentes, quarum* TITVLIS FORVM EIVS *prænitet*. Ergo illîc ſub quoque viro aut ſtatuâ, ſuæ res geſtæ breuiter & *Index*; quod *Acta* poëta dixit. Atque

Aug. cap. XXXI.

iſtæ

iſtæ nouæ ſtatuæ: quot deinde veteres, & priſcæ raræque artis?
In Arcad. Pauſanias prodidit, *Mineruæ Aleæ ſignum, ex ebore totum, in aditu Fori Auguſti ſtetiſſe:* additque in eã occaſione, *& ipſum, & reliquos Principes, pleraque ornamentorum talium vndique auexiſſe, & ad opera ſua ornanda traduxiſſe.* Situm autem hoc forum, ſupra ipſum *Romanum*, ad latus Capitolij, poſt ædem hodie *Diuæ Martinæ*. Quartum iam eſt, *Neruæ*. quod Domitianus incohauit, iſte perfecit & agnominauit. Suetonius in Domitiano: *Nouam ædem in Capitolio excitauit Ioui cuſtodi; & Forum, quod nunc Neruæ vocatur*. Quomodo igitur tunc? *Tranſitorium*, vt opinor. Nam ſic Lampridius, in Alexandro. *Statuas coloſſas, vel pedeſtres nudas, vel equeſtres, Diuis Imperatoribus in Foro Diui Neruæ, quod* TRANSITORIVM *dicitur, locauit: omnibus cum Titulis & Columnis* AEREIS, *quæ geſtorum ordinem cõtinerent. exemplo Auguſti, qui ſummorum virorum ſtatuas, in foro ſuo, è* MARMORE *collocauit, additis* GESTIS. Locus & ad iſta, & priora, notabilis. videſque imitari Auguſtum in ornando hoc Foro Alexandrum voluiſſe: quid imitari? vincere volui dicere. & cùm ille ſtatuas non niſi è marmore feciſſet, iſte ex ære, cum titulis etiam & columnis. Quæ autem iſtæ columnæ? an quibus, loco baſium, inſiſterent, & Acta inſcripta eſſent? an & alias intellegit, quæ ſeorſum Porticus ſuſtinerent? Non de nihilo ambigo, quoniam in Pauſaniâ lego, de *quibuſdam ædificiis ex ære ſolido*, diſſerente: lego, inquam, fuiſſe talia, vt Mineruæ templum Spartæ, quod *Chalciæcon* ideò dicitur, atque item alibi. Sed tum addit in fidem, præſentaneum & ſui æui exem-
Lib. x. plum, καὶ Ῥωμαίοις, inquit, ἡ ἀγορὰ μεγέθους ἕνεκα, καὶ κατασκευῆς τῆς ἄλλης, θαῦμα οὖσα, παρέχεται τὸν ὄροφον χαλκοῦν: *Romanis Forum, quod & magnitudine & alio apparatu omni inſtar miraculi eſt, exhibet tectum & camerationem æream.* Quod iſtud Forum *tecto æreo*, vellem nominaſſet. nunc ſuſpicari tamen fas eſt, de iſto Neruæ capiendum: niſi de alio ædificio, quod *Chalcidicum* appellabant, quodque Foris ſolet adiungi. Nam de tecto ſuſpicari, æreis ſaltem tegulis, nihil eſt: nec hoc inter rara aut ſuſpicienda. Iſtud porrò fuit ſitum, inter Capitolinum & Quirinalẽ colles: dictumque ideò *Tranſitorium*, quòd per id in alia opportunè, velut tranſitus eſſet. An & quia Iani in eo templum? quod *quattuor*

tuor portarum ibi fuiſſe Seruius tradidit: & Martialis libro x. de eo capiendus:

PERVIVS *exiguos habitabas antè penates,*
Plurima quà medium Roma terebat iter:
Nunc tua Cæſareis cinguntur limina donis,
Et fora tot numeras Iane quot ora geris.

Dicit in anguſto olim, quadrifariàm peruium, hunc Ianum fuiſſe; nunc in foro Neruæ, cingi porticibus, & quæ alia ipſe ſtruxit: ſed & ab eo iter & adſpectus ad alia fora eſſe. AVD. Vide Lipſi. non enim *Jani* in medio foro templum, ſed *Mineruæ* fuit. Nam ita Victor clarè: *Nerua imperio ſe abdicauit, dedicato priùs Foro, quod appellatur Peruium: quo ædes Mineruæ eminentior conſurgit, & magnificentior.* LIPS. Siſtis, & pænè retroägis me profectò. An igitur ad latus alibi *Iani* illud templum? an hoc *Mineruæ* potiùs non in ipſo medio? Nam & Statius in Siluis, de Domitiano ita ſcripſit:

Sed qui limina bellicoſa Jani
Iuſtis legibus & foro coronat.

Coronat, inquit: ergo cinxit. Tamen quia Minerua etiam ibi, familiare Principi numen, forum ipſum *Palladium* item dixêre. vt Martialis:

Limina poſt Pacis, Palladiumque forum.

Sed nos pergamus ad Quintum Forū, VLPIVM ſiue *Traiani*. Quis fecit? ipſe Traianus: nec dabo hoc Caſſiodoro, Domitianum vel cœpiſſe. Nam is quidē in Domitiani IX. conſulatu, facit eum *excitaſſe opera, Forum Traiani, & Thermas Traiani*, voluit *Neruæ* dicere: & iam à nobis demonſtratum. Quale autē hoc fuit? Ammianus paucis verbis dixerit, clamitans SINGVLAREM *ſub omni cælo* STRVCTVRAM. Quid ampliùs? *etiā* NVMINVM ASSENSIONE MIRABILEM. Deus bone! an & cælites terreſtria hæc mirentur? etiam timeant fortaſſe. nam addit, GYGANTAEOS *contextus fuiſſe, nec relatu effabiles, nec rurſus mortalibus* appetendos*. Satis oſtendit victa hoc opere, omnia illa quæ inuicta anteà habebamus. Quid autem Caſſiodorus? conſentit. *Traiani forum*, inquit, *vel* SVB ASSIDVITATE *videre, miraculum eſt.* Nihil poteſt efficacius dici aut concipi ad elegantiā, & raritatem: quæ rara ſcilicet & elegans eſſet, etiam in aſſiduo aſpectu. Hæc communiter

* Id eſt, imitandos, aut tentandos.

T

niter adferre poſſum:quid per partes? *Apollodorum* architectum fuiſſe,ſummum in arte virum,& quem Hadrianus poſteà,liuore quodam ductus, occîdit. Porticus & columnas fuiſſe, ſatis ſcitum eſt:& puto in altum plures. vnde enim alioqui *gygantæos contextus* Ammianus diceret? Et ſanè altitudo *Columnæ*, quæ in medio ſita fuit, hodieq; appâret, eſt pedum CXXVIII: cum inſcriptione, TANTAE. ALTITVDINIS. MONTEM. ET. LOCVM. TANTIS. OPERIBVS. ESSE. EGESTVM. Credo aut tam altas igitur,aut non longè infrà, Porticus ipſas fuiſſe. In quarũ faſtigijs ſimulacra equorum, & ſignorum militarium. de quibus Agel-
Lib. XIII. cap. XIII. lius: *In faſtigijs fori Traiani* SIMVLACRA *ſunt ſita*, CIRCVM VNDIQVE, INAVRATA *equorum, ac ſignorum militarium: ſubſcriptumque eſt, Ex manubiis*. Nota hæc omnia *inaurata* fuiſſe: & probabiliter etiam Statuas quæ ſubter Porticus collocatæ. Quas M. Antoninus numero auxit: *qui nobilibus viris* (in Capitolino) *bello Germanico defunctis, ſtatuas in Foro Vlpio collocauit.* Ibidem & *Templum*, & *Equum æneum* fuiſſe, Victor oſtendit; & circùm *Bibliothecam*, alij. Sed de *Equo* etiam Ammianus. cùm ſcribit *attonitum Conſtantium hæſiſſe, omni ſpe huiuſmodi quidquam conandi depulsâ: Traiani tamen* EQVVM *ſolum, in atrij medio locatum, qui ipſum Principem vehebat, imitari ſe velle dictabat. Cui propè aſtans regalis Hormiſdas, reſpondit geſtu gentili*, ANTE, *inquit*, IMPERATOR STABVLVM TALE CONDI IVBETO, SI VALES. Liberè hoc Hormiſdas, & verè. quid autem poſteri manibus tale aliquid conderent? vereor vt nos, & noſtri architecti, vix mente.

CAP VIII.

De Balneis Thermisq́ꝫ, & breuiter de Roſtris.

AVD. Profectò, Lipſi, oculos mihi aperis ad hæc ſuſpicienda: quæ ego non in magno anteà habebam. LIPS. Fortaſſe nec ea quæ de *Lauacris*, id eſt Balneis aut Thermis Ammianus adiunxit. AVD. Haud nego. magna fuiſſe, hoc ruinæ me docent; ornata valdè aut magnifica, nondũ agnoſco. LIPS. Licet per me breuiter. Et de magnitudine quidem, nónne ea ipſa miranda

randa

randa in tot partium ædificio & membrorum? Ammianus ad eam, puto, reſpicit, cùm ſcribit *Lauacra in modum prouinciarum exſtructa:* & quaſi quæ, non vrbes, ſed regiones totas æmularentur. Satis audax elatumq́; dictum, fateor: ſed cauſſam habuit. & Caſſiodorus item ſignatè laudat & ſuggerit MIRABILEM MAGNITVDINEM THERMARVM. Et vidiſti illas parietinas hodie *Antonini* Thermarum, aut magis Diocletiani? mira laxitas; & hæc Olympiodori dicent. Ἦσαν δὲ, inquit, λουτρὰ δημόσια παμμεγέθη. αἱ δὲ Ἀντωνιαναὶ οὕτω καλούμεναι, εἰς χρείαν τῶν λουομένων καθέδρας εἶχον παρακειμένας χιλίας ἑξακοσίας, ἐκ μαρμάρου κατεσκευασμένας ξεστοῦ. αἱ δὲ Διοκλητιαναὶ, ἐγγὺς διπλασίους: *Erant lauacra publica* INGENTIA. *ſicut Antoniniana Thermæ dictæ, in vſum lauantium* SELLAS *habebant mille ſexcentas, è polito marmore factas. Diocletiani autem circiter* BIS TANTVM. Audin' tu? Diocletiani habuerint *Sellas* (alij * *Solia* maluerunt reddere) *ter mille ducentas:* quid niſi igitur tot perſonæ inibi ſimul lauari potuêre? Vbi iam reliquum Thermarum corpus? Cellæ, Solia, Piſcinæ? Vbi càpaces & longæ illæ Porticus, Xyſti, Nemora, Sphæriſteria, & reliquæ partes? Certè Ammianum iam capio & admitto, in tot ædificijs & varietatibus, cum Prouincijs comparantem. Ipſum etiam Flauium Blondum; qui fortiter aſſeruit, *nec* QVATTVOR MAXIMA ITALIAE PALATIA, *ſimul iuncta, poſſe illas vnas Diocletiani adæquare.* Ecce igitur magnitudinem: & diſtinctè in partibus quædam, * Sidonij epiſtola tibi dicet (lege, ſi lubido eſt) & Hieronymi Mercurialis, eruditi amici noſtri, ſcripta, *Gymnaſticæ artis.* De ſplendore porrò & paraturâ earum, audi hæc Senecæ: *Pauper ſibi videtur ac ſordidus, niſi parietes magnis ac pretioſis* ORBIBVS *refulſerint: niſi* ALEXANDRINA *marmora* NVMIDICIS *cruſtis diſtincta ſint: niſi illis vndique, & in* PICTVRAE *modum variata* CIRCVMLITIO *prætexatur: niſi* VITRO *condatur camera: niſi* PARIVS & THASIVS *lapis, quondam rarum in aliquo templo ſpectaculum, Piſcinas noſtras circumdederit: niſi aquam* ARGENTEA *epitonia fuderint. Et adhuc plebeias fiſtulas loquor: quid cùm ad balnea libertinorum peruenero? quantum* STATVARVM, *quantum* COLVMNARVM *eſt, nihil ſuſtinentiū, ſed in ornamentum poſitarum, & impenſæ cauſſâ? quantum* AQVARVM *per gradus cum fragore labentium? Eò deliciarum venimus, vt niſi* GEM-

* Vide Nonium.

Lib. II. ep. II.

MAS *calcare nolimus*. Ea verò Senecæ increpatio aut delineatio, quàm clarè ſub oculos dat & ponit, non Balneas aliquas, ſed Principum dixeris Aulas? Et quænam ex iſtis Statius, in Balneo Etruſci:

Nil ibi plebeium, nuſquam Temeſæa notabis
Æra, ſed ARGENTO *felix propellitur vnda,*
ARGENTOQ. *cadit, Labrúſque nitentibus inſtat*
Delitias mirata ſuas.

Significat fiſtulas & canales argenteos fuiſſe, ipſa etiam Labra. Idem de *Vitro:*

Effulgent cameræ, vario faſtigia vitro
In ſpecies animoſque nitent.

Lib.xxxiij cap.xii. Quid autem Plinius? narrat & culpat cum Senecâ: *Iam verò pædagogia ad tranſitum virilitatis* * *cuſtodiantur argento; feminæ lauentur, & niſi* ARGENTEA *folia faſtidiant, eademq; materia & probris ſeruiat, & cibis. Videret hæc Fabricius, &* STRATAS ARGENTO *mulierũ balneas, ita vt veſtigio locus non ſit cum viris lauantium.* Sed de argẽto parùm eſt: nónne & de gemmis ſubſtratis Seneca dixit? Quòd ſi igitur Priuata hæc ita culta: credo equidem & Principes in ſuis, quæ publicabant, parcos aut ſordidos nõ fuiſſe. Eiuſmodi *Publica & Gratuita* balnea, *duodecim* P. Victor agnoſcit Romæ fuiſſe: omitto alia *Publica*, quæ *Meritoria* licet agnominare. Nam paruo ære, & *Quadrante,* ad ea lautum ibant. Quid, quod Plinius ſcribit *M. Agrippam in Ædilitate ſuâ, gratuita*

* Fibulas intellegit.

Lib.xxxvj. *præbuiſſe balnea centum ſeptuaginta?* atque addit Plinius: *quæ nunc Romæ ad* INFINITVM *auxère numerum.* AVD. Hem! tot igitur & *Priuata* & *Publica* balnea? & quo fine? LIPS. Quæris? ad equitandum ſcilicet. & quis neſcit, quòd ad lauãdum? AVD. Ne ſic increpa. ego hoc rogatum volebam, cur tam multa, & an tam aſſidua lauatio? LIPS. Aſſidua, & cottidie, de more, lauabant ituri iam ad cœnam. Artemidorus ſcripſit; *Balneum nihil aliud ſuo æuo fuiſſe, quàm* TRANSITVM *ad cœnam.* Itaque qui ſæpiùs etiam cibum capiebant, ſæpiùs lauabant. Commodus Imp. notatur *ſepties aut octies in die lauiſſe.* Etiam inter Chriſtianos, Siſinnius quidam Epiſcopus *bis in die*: non ſine ſuſpicione intemperantię & voluptatum. Sed ille dicterio culpantes illuſit, rogatúſque *Cur Epiſcopus cùm eſſet, bis lauaret? Quia ter,* inquit, *non poſſum.* Significabat

gnificabat bis ſe comedere, bis igitur lauare; tertiò non ferre valetudinem. AVD. Noua hæc nobis. LIPS. Noua, qui deſij mus hunc morem: nec ſcio an rectè, quòd totum. Credam valetudini & vitæ profuturum, ſi in parte ſeruaſſemus, & cum modo: quem ingeſtum vetus Epigramma voluit, alibi in lapide ſculptum.

**B.V.V.corrumpunt corpora noſtra,*
Conſeruant eadem B.V.V. *Balnea, Vina, Venus.

Tria intellegit, quæ modicè habenda; aut cum damno habenda, vel non habenda. Sed Ammiano duce ſatis vidimus: abeamus. AVD. Maneamus. quid tu neſcis, aut diſſimulas, de *Theatro*, *Amphitheatro*, *Odéo*, *Stadio*, *Suggeſtu conſulari*? LIPS. Scio, & memini: ſed hæc per te ſatis te opinor ſcire. De *Amphitheatro* quidem ſeorſim libellum ego olim ſcripſi: idem in *Theatro* & *Circo* ſit, ſi coner. Libri, inquam, tres: quæſo nunc omitte. Nec in *Odéo* aut *Stadio* multa dicenda: atque illud Plutarchus in Pericle tibi deſcribet, ad *Muſica certamina ſpectanda ſtructum fuiſſe, interiore formâ ſedilibus inſtructâ, & multis columnis: tecto decliui, & ad imaginem atque inſtar tabernaculi regis Perſarum.* AVD. Non auſim vltrà te ducere. LIPS. Nec debes, fatigor. AVD. Tamen de *Suggeſtu* tria verba. LIPS. *Roſtra* intellegi arbitror; ſed ea quæ *Iulia* dicebant, ſiue *Noua*. Nam *Vetera* illa non in tanto nunc honore, vel vſu. Sed cur *Suggeſtum* ea dicit? à formâ, quam oſtendit per gradus ſurrexiſſe cùm dicit *vertice ſcanſili* fuiſſe. Dicit & *imitamenta priorum Principum portaſſe*: id eſt vultus & ſtatuas eorum. quas equidem arbitror in gradibus, ad extrema latera, diſpoſitas in ordine fuiſſe. Eorum baſim, ſiue ima, *ornata roſtris nauium, ex Actiacâ victoriâ*, Dio Caſſius me docuit: & inde igitur *Roſtrorum* nomen. AVD. Sed *Conſulum ſuggeſtum* cur appellat Ammianus? LIPS. Quia initio magiſtratus eò conſcendere ſolent, & populum ſalutare: eòdem iterùm, cùm deponerent magiſtratum. Mos ab antiquo manſit: qui & adire, & orare illîc ac gratias agere populo ſolent, pro honore. Sed inferiori & Principum æuo, nihil factum, niſi vt conſcenderent, ſalutarent; itemque iurarent, aut eiurarent. Plinius de Traiano: *Jam toties procedere in Roſtra, hic ſuſcipere, hic ponere magiſtratus, quàm dignum te fuit?* Prætiiit etiam: *In Roſtris, ſimili* Lib. VI.

T 3

ſimili religione, legibus te ſubieciſti: iuraſti in legem, attendentibus Dijs. Denique Claudianus de Stilicone Conſule, inter ſollennia ponit:

Circumfuſa tua conſcendant Roſtra curules.

Ergo & ſediſſe illic in Sellâ curuli videntur, & ſic ſe oſtendiſſe, quaſi auſpicij cauſsâ.

CAP. IX.

De Statuis, & earum cuſtodelâ.

AVD. Ah, quàm iuuant me hi aſpectus! quàm doleo ab Ammiano ductore, aut te doctore, deſeri! LIPS. Vide benignitatem, da manum, porrò vel ſolus ego ducam. AVD. O hominem & verba mellea! non voluptatem meam te dicam, ſed ſalutem. perge ſic iuuare. LIPS. Vnum etiam in his omnibus operibus locisque monendum, de *Statuis*: quarum incredibilis *multitudo, pretium, ſpeciesque*. Nullum publicum opus, quodcumque nomines; nullus adeò locus publicus aut vacuus, vbi non hæc ornamenta. Et credo equidem nihil magis in totâ vrbe ADMIRANDVM elegantioribus ingenijs fuiſſe. Earum originem & augmentum breuiter in Caſſiodoro
Lib.VII. habes: *Statuas primùm Thuſci in Italiâ inueniſſe referuntur, quas amplexa poſteritas, penè* PAREM POPVLVM *vrbi dedit, quàm Natura procreauit*. Ludit in verbo eleganter: nec minore copiâ factos ab arte illos homines in vrbe fuiſſe vult, quàm iſtos à naturâ. Ludit in verbo, in re ſeriò dicit. & P. Victor in fine Deſcriptionis ſuæ claudit, TABVLAE ET SIGNA SINE NVMERO. Planè ſine numero. atque ego tibi de *Tabulis* etiam oblitus eram dicere, ſed hic monitor ſuggeſſit: quas ſcito magnorum illorum artificum fuiſſe, & ob quarum vnam alteramque, vel Romam philocali & elegantes illi venirent. Iam de *Pretio* ſtatuarum, quod tetigi, quis non vel è materie cernat? Omitto marmoreas illas & æreas infinitas: dico *Argenteas, Aureas, Eburneas* fuiſſe. Et argenteæ quidem ſub Auguſto maximè in-
Cap.52. crebuerunt, Plinio & Suetonio notatum: ſed ille moderatus eſt, & ſuas conflauit: non ita alij Principes, & nominatim Domitianus.

tianus. qui ſuperbo arbitrio (Suetonius ſcripſit) *ſtatuas ſibi in Capitolio, non niſi aureas argenteaſque poni permiſit, ac ponderis certi*. Nota materiem, nota pondus: & ex ſolido vtroque igitur metallo fuiſſe. Fortaſſe autem pondus in his Statianis verſibus expreſſum:

Da CAPITOLINIS *æternum ſedibus aurum,*
Quo niteant ſacri CENTENO *pondere vultus.*

Statuam Domitiani conſecrari poniq́ue vult *in Capitolio*, & eam non minus *centum pondo.* In Capitolio, inquam. nam & hunc locum ſacerrimum profanus Princeps ſtatuis ſuis ſedem eligebat. Plinius in Laudatione Traiani: *Itaque tuam ſtatuam in veſtibulo Iouis Opt. Max. vnam alterámve, & hanc æream, cernimus: at paullò antè* ADITVS *omnes, omnes* GRADVS, *totáque* AREA, *hinc* AVRO, *hinc* ARGENTO *relucebat, ſeu potiùs polluebatur, cùm inceſti Principis ſtatuis permixta Deorũ ſimulacra ſorderent.* Quod autem ad illud pondus, aliæ etiam grauiores, ne dubita. atque adeò Commodus Imp. *ſtatuam mille librarum auream habuit, cum tauro & vaccá, quaſi vrbis conditor:* quod in Dionis compendio eſt ſcriptum. Itaque nec pro magno aut vero ſatis habeam, quod eſt in Trebellij Claudio: *Populus Romanus, ſumptu ſuo, in Capitolio ante Iouis Opt. Max. templum, ſtatuam auream decem pondo collocauit.* Quid? Principi ſuo totus populus, & in tali locó, tantillam ſtatuam ponat? Scribe, ſcribe, ∞. *pondo:* id eſt mille, & hîc quoque nota, *millenariam* notam in *Denariam* mutaſſe. Eidem Principi (idem Trebellius notat) *in Roſtris poſita columna eſt, & palmata ſtatua ſuperfixa; librarum argenti mille quingentarum.* Diſce & hinc pondus grande in vtroque meliore metallo: quod crebrum omnino fuit, & crebrius etiam miſceri, & æs vel argentum inaurari. Ammianus de vulgo Romanorum nobilium: *Ex his quidam æternitati ſe commendari poſſe per Statuas æſtimantes, eas ardēter adfectant, atq;* AVRO *curant* IMBRACTEARI. *quod Acilio Glabrioni delatum eſt primò.* Inauratas intellegit, quod aliquoties in lapidum titulis expreſſum legi, SVB. AVRO. STATVAM. PONI. In eodem Ammiano, vides ſtudium in eâ re Romanorum. quod & ante illum Dio aperuit, & ſimul repreſſum oſtendit. *Vrbs*, inquit, *ſtatuis implebatur. quia licebat cuique paſſim in Tabulá, Ære, Marmore, ſe publicare. quod Claudius Imp.*

Lib. xvi.

Lib. vlt.

Imp. vetuit, & pleraſque iam poſitas loco mouit, & aliò tranſtulit; edixitque ne quis in poſterum PRIVATVS *poneret, niſi Senatus permiſſu: excepto, ſiquod* OPVS PVBLICVM *faceret, reficerétve.* Coërcere igitur Princeps ille voluit, quia nimia iam copia: & vrbem, vias, vicos, non ornabant, ſed ſtipabant & arctabant. Atqui exceptio quam ponit, & permiſſio item à Senatu, fræna iterùm laxant: & in vrbe qui non potuit, is ſe in villis aut agris publicabat. Ad ſummã, mi Auditor, hæc vna res ad Opes item eſt Romanas oſtendendas: & maximè ſi varias *ſpecies* Statuarum cogitas, *Coloſſæas* quaſdam, *Curules*, *Equeſtres*, *Pedeſtres*, & habitu variante & diuerſo. Quid quod equorum, leonum, ſphyngum, & variorum animalium? vt Obeliſcos, & hæc talia omittam. AVD. At enim mihi hîc cogitatio, & pænè cupiditas. LIPS. Quæ? AVD. Improbula. nam cur non fas è ſtatuis illis aureis argenteisque Deorum vel Principum, aliquid tranſeuntem abradere, vel reſecare? LIPS. Nefas homo, nefas. Tu è ſtatuis Principum? capite luiſſes violata illa ſacra. Sed nec Priuatorum licuit. AVD. Nam quis ſciuiſſet, aut dixiſſet? de nocte. LIPS. Diſce, imperitus es, cuſtodiam & cautelam antiquam. Miles in vrbe excubabat, *Vrbanus* ille & *Vigilum* ad templa, ad loca item publica: ſed prætereà certus etiam Præfectus huic Statuarum cuſtodiæ, & qui militem haberet. Vocarunt id officij, *Comitiuam Romanam*. & Formula eius hæc in Caſſiodoro legitur:

Lib. VII. *Si clauſis domibus inſidiari ſolet nequiſſimum votum, quanto magis in Romanâ ciuitate videtur illici, qui in* PLATEIS *pretioſum reperit, quod poſſit auferri? Nam quidam* POPVLVS COPIOSISSIMVS STATVARVM, *greges etiam abundantiſſimi* EQVORVM, *tali ſunt cautelâ ſeruandi, quali & curâ videntur affixi.* Tum verò addit: *Quare per indictionem illam* COMITIVAE ROMANAE *tibi concedimus dignitatem. Officium tuum, &* MILITES *conſuetos, noctibus potiùs inuigilare compelle: in die autem ciuitas ſeipſa cuſtodit.* Atque hic eſt qui *Comes Romanus* appellatus, quia Romam, & eius opera, ſeruabat.

CAP.

CAP. X.

De Viarum magnis operibus, & nominatim de Appiâ.

AN & longiùs etiam eo? nec Romam ſolùm, ſed quædam circa eam, oſtendo? faciam, vt inter tantas Opes & animos, me quoque largum fieri videas & benignum. Tria occurrunt, præter Ammiano dicta, vel maxime ADMIRANDA, *Viæ, Aquæductus, Cloacæ.* AVD. Non ſuſtineo me, nec reprimo: tu *Cloacas* nobis inter magnifica, & ſordes has inter illos ſplendores? Hoc verè eſt, quod poëta dixit: *-ſtellis nebulam ſpargere cãdidis.* LIPS. Non ſic dices, vide & audi: imò & ſub terrâ theſauros tibi oſtendam, & latentium quorumdam operum moles. Sed ordine videamus: & primò iudiciũ de his tribus Dionyſij. Scriptor ille ſub Auguſto Romæ fuit, & per viginti annos circiter vixit: ergo benè eam vidit, nouit, & (vt viri ingenium) diiudicauit. Profert & eloquitur: *Ego ſanè in tribus* MAGNIFICENTISSIMIS *operibus Romæ, & è quibus* MAXIME APPARENT *illius imperij* OPES, *pono* AQVAEDVCTVS, VIARVM *munitiones,* CLOACARVM *ſtructuras. Neque id ſolùm ad* VTILITATEM *euiſmodi operũ reſpiciens, ſed etiam ad* IMPENDII *ſumptuumq́; modum.* Lib. III. Ecce, hæc tria vult velut ſpecimen & argumentum eſſe Romanæ opulentiæ & potentiæ: ſiue ab vſu conſideres, ſiue ab impendijs & ſumptu. Quod ille cenſuit, tu accenſebis, cùm ſingula diſpicies & intentè luſtrabis. Primæ ſunt *Viæ*; quas illi non in Vrbe ſolùm, ſed extra eam, ad longiſſima ſpatia, plurimas, & plurimo opere, muniuerunt. Stupor me habet, cùm vel vnam *Appiam* conſidero: de quâ Procopium, non me, audi. *Beliſarius,* inquit, *viâ Latinâ exercitum duxit, Appiâ ad læuam dimiſſâ. Hanc Appius Romanorum Cenſor ante annos nongentos ſtruxerat, & à ſe dederat nomen. Longitudinem eius quinque dierum ſpatio vir expeditus poſſit emetiri. Ab vrbe Romá Capuam pertinet, eâ latitudine, vt duo currus ex aduerſo obuij, liberè queant peruadere & commeare. Et eſt ſanè hæc via, præter ceteras, ſpectabilis. ſiquidem* Lib. I. de bello Goth

Digitized by Google

Appius ex aliâ & longinquâ tunc, vt reor, regione exciſos lapides, & hos quidem ſiliceos, ac ſuopte ingenio duriſſimos, in hanc viam vehendos curauit. Quos planos deinde at læues redditos, & quadratos inciſione factos, iunxit & in ordine locauit, metalli nihil vel alterius rei inſerendo. Sunt tamen ita connexi, & validè inter ſe hærent, vt ſpeciem viſentibus præbeant, non coniunctos ita, ſed congenitos eſſe. Et quamuis tot iam ſæculis atterantur, aſſiduis plauſtris iumentiſque: tamen neque ſerie ſuâ vel minimum exeunt & dimouentur, neque franguntur, aut læuorem ſuum amittunt. Hæc Græcus ille ſcriptor, & oculatus arbiter, extra argumentum hiſtoriæ ſuæ accuratè inſeruit, admiratione inductus, quæ ſtylum eò traxit. Examinemus, & libremus. Ait, *Appium ante annos nongentos ſtruxiſſe.*] Imò *octingentos quinquaginta* circiter, quod Faſti dicent. Si autem ſtrauit lapidibus Appius: quid eſt, quod in Liuio legimus, *Q. Fuluium Flaccum & A. Poſtumium Albinum Cenſores, vias ſternendas ſilice in vrbe, & extra vrbem glareâ ſubſtruendas, marginandaſque,* PRIMOS OMNIVM *locauiſſe?* Quomodo enim *primi omnium*, cùm hi fuerint Cenſores anno Vrbis DLXXX: at Appius aliquot ætatibus præceſſit? Quid, quòd *Flaminia* via diu antè ſtrata, & ſub bellum Punicum ſecundum? An hoc Liuius ſenſit, *glareâ* tunc primùm ſtratas? an potiùs, primos ipſos *locauiſſe?* an denique ad *Cenſores* iunctim refert? per otium examinandum ſit. Obſerua autem in Liuij verbis, duplicem rationem ſternendi, vel *Glareâ*, vel *Silice*. Quæ vtraque & Tibullo notata, ad Meſſallam:

Lib. XLI.

Namque opibus congeſta tuis hîc GLAREA *dura*
Sternitur, hîc aptâ iungitur arte SILEX.

Obſerua ampliùs, *marginari* ſolere: quod caput ſanè erat, & Agger ille viæ cùm altiuſculus, & inſtar puluilli eſſet (ita ſolet:) firmiter arctari & ſtringi lapidibus grandioribus ad oras debebat, ne diffflueret & ſpargeretur. Hoc *marginari:* & ibidem etiam alij lapides duplices, & ad vſum duplicem. Priores, Cippi quidam eminentes, in quibus inſidere feſſis, onera reclinare, aut & aſcendere ex ijs in equum fas eſſet. Ij crebriores diſpoſiti per totam viam: alteri autem rariores, qui vt Columellæ exſtabant, & notis numerorum inciſi, milliaria notabant. Vtrumque hoc G. Gracchus inſtituit, Plutarcho notante:

tante: & gratum in vulgus fuit. Cur non eſſet? experti nos peregrinantes ſumus, nihil magis ad tædium, & fatigationem eſſe, quàm ignaros ſpatiorum oberrare: & contrà, refici animum ac vires eâ ſignatione. Quinctilianus benè: *Partitio reficit audientem, non aliter, quàm facientibus iter, multum detrahunt fatigationis* NOTATA INSCRIPTIS LAPIDIBVS *ſpatia.* Rutilius eódem pertinet:

Interualla viæ feſſis præſtare videtur,
Qui notat inſcriptus MILLIA *multa Lapis.*

Hinc ille mos per *Lapides* computandi: quos Græci ab hac notatione milliarium, Σημεῖα vocant: id eſt *Signa*, ſiue *Notas.* Sed pergit Procopius, *Longitudinem viæ Appiæ, quinque dierum eſſe.*) Quid? vniuerſæ eius Brundiſium vſque? non opinor, nec res eſt: ſed Capuam duntaxat, quò & Appius produxit: & verba Procopij ita dicunt. Notauit & Frontinus: *Appia aqua inducta eſt ab Appio Claudio Cenſore, qui & viam Appiam, à portâ Capenâ vſque ad vrbem Capuam muniendam curauit.* Neque verò vlteriùs ille potuit, cùm nec vlteriores tunc Romani fines. Quis autem longiùs, & Brundiſium vſque muniuerit, in obſcuro eſt: munitam tamen id conſtat. Ecce Strabo, *Viam Appiam Tarracinæ* facit *mare primum attingere, & Brundiſium vſque ſtratam eſſe.* Lib. v. Tacitus Libonem conſultauiſſe: *vtrùm habiturus eſſet opes, quis viam Appiam Brundiſium vſque pecuniâ operiret.* Lib. II. Annal. Denique & Horatius:

Brundiſium meliùs Numici via ducat, an Appî?

Producta igitur: an à Iulio Cæſare, quem Plutarchus ſcripſit, *Appiæ Curatorem factum, plurimum pecuniæ in eam impendiſſe?* an ab Auguſto, qui pleraſque omnes vias per Italiam ipſe, aut per alios, muniuit? Nam Plinio accedere, ſiue is Nepos eſt, *de Viris illuſtribus*, non poſſum: qui *Appium viam Brundiſium vſque lapidibus ſtrauiſſe ſcribit, vnde illa Appia dicta.* Nam hoc ſanè certum, loca ea id æui, hoſtilia aut aliena Romanis fuiſſe. Tota autem hæc longitudo eſt, *milliarum circiter* CCCL: ne quis de *quinque diebus* Procopio dictum, huc trahat. AVD. Atqui nec* Capuam vſque tanti ſunt, niſi ignauo & parùm accincto viatori. LIPS. Fateor, ſed flexus etiam ſuos & declinationes ſcito viam habuiſſe. Addit de latitudine, *vt*

*Sunt milliaria CXXIIII.

duo currus peruaderent.) Neſcio, neque dimenſus ſum (alibi tamen poteſt, & exſtat:) ſed opinor igitur haud minus *viginti-quinque pedes* patuiſſe. Ampliùs, de materie, *ex longinquâ regione lapides aduectos, eoſque ſiliceos.)* Silicem intellegit, durum aſperumque lapidem, & è rupibus: non illum minutum & tenuem, quem vulgò vocamus, & qui in *Glaream* potiùs vênit. Illo modo Plinius, Liuius, atque alij locuti. Sed è quâ regione petiti? in viciniâ tales non eſſe, hoc Procopius indicauit. Onufrius Panuinus hoc ampliùs, *montes oſtendi duos, ad Sinueſſam vnum, alterum inter Puteolos & Neapolim, è quibus ſaxa ea, colore & duritie* FERRVM *referentia, videantur exciſa.* At Leander ſpecus & fodinas in Bruttijs exſtare, ad *Seminariam*, è quibus lapides ad vias eruti, præſertim ad Appiam. Quidquid ſit, opus mirum & laborioſum fuit. Nos in Procopio pergamus, qui addit, *Lapides planos quadratoſque fuiſſe.)* Conſpiciuntur hodie tales, diuerſâ magnitudine, *trium, quattuor, quinque* etiam pedum quaquauerſus. Cetera de *iuncturâ & firmitate*, vtq; *vnum corpus* appareant: ſunt miranda magis, quàm explicanda. AVD. Certè mirifica hæc Via: ſed tu nempe vnam & eximiam eligis, de quâ poëta,

Appia LONGARVM *teritur* REGINA *viarum.*

aliæ non ad iſtam. LIPS. Mihi crede, ad iſtam. etſi hæc celebritate, & longitudine eminuit. quia à Româ in Græciam, Aſiam, & trans mare ducebat. Sed quid *Flaminia* via, an breuior? quæ Româ Ariminum vſque, & inde porrò Aquileiam ducebat? Nam quod ad munitionem, pleræque ſimiles: nec in Italiâ ſolùm plurimæ, ſed in prouincijs ipſis. Iſidorus ſcripſit: *Pœnos primos lapidibus vias ſtrauiſſe, quas poſteà Romani panè per* TOTVM ORBEM *diſpoſuerunt.* Et quomodo? exciſis ſæpè montibus, complanatis vallibus, vt æquabiles, & faciliores ita viæ eſſent. Strabo: Ἔστρωσαν δὲ καὶ τὰς ὁδοὺς, προσθέντες ἐκκοπάς τε λόφων, καὶ ἐγχώσεις κοιλάδων, ὥστε τὰς ἁρμαμάξας δέχεσθαι πορθμείων φορτία: *Strauerunt & Vias, exciſis montibus, vallibus repletis, vt currus vehere poſſint & ſuſcipere nauium onera.* Habes vias, & ornatum: mentior, & itáne præcipuum me fugiat? præcipuum dico, ſi non in vſu, at ſplendore & voluptate. Id fuit, quòd monumenta & ſepulchra paſſim ad viam aſſita, & latus vtrumque

que prætexebant. Quàm pulcher ille aſpectus viantibus? quanta & ſeriorum, & iocorum, materies? Illîc illuſtrium ingeniorum, aut clarorum virorum memoria & inſcriptio: alibi libertorum, ſeruorum, ſcortorum, ſuperba monumenta. Mirari, dolere, illudere, etiam deteſtari occaſio erat: & quid in tot titulis & inſcriptionibus paſci? Quædam enim à meliore ingenio, & ſcitæ; quædam aliquâ notâ aut inuentiunculâ ſpectabiles; & iſtæ quæ hodie exſtant, dicent. AVD. Ita me Deus, iucundum aſpectum! & ego ſi in tali viâ, remorer, ſubſiſtam, indormiam. LIPS. Sed & vtilem aſpectum. Varro: *Monimenta ſecundùm viam, quò prætereuntes admoneant, & ſe fuiſſe, & illos eſſe mortales.* Quid ampliùs? omnium illorum qui diſparibus monumentis teguntur, parem in exitu ſortem fuiſſe. *Æquat omnes cinis. impares naſcimur, pares morimur.* Sen.

CAP. XI.

Aquaductuum mira.

SED *Aquæductus* iam noſtros videamus, & puluerem ſordeſque, ſiquas è Viâ contraximus, abluamus. Quid in ijs tamen hæream? Iulius Frontinus eſt in manibus, qui olim *Aquarum Curator*, pulcherrimos libellos duos de totâ re ſcripſit, & ad nos venerunt. Ex illo, aut alijs, quædam libabo. Diu igitur Roma ſine Aquæductibus, & Tiberis, ac ſiqui fontes natiui erant, ſufficiebant populo, ſed nondum ſic aucto. Vrbe dein magnâ, plenâ, & cùm in collibus, procul à flumine, degerent; *Optimum rerum aqua*, vt poëta canebat, quæſita, & per Pind. tubos ac canales, in fornicibus lateritijs, Romam aduecta. Id factum primò, anno Vrbis CCCCXLI. cùm Ap. Claudius Cenſor, idem qui Vias ſternere inſtituit, hoc quoque bonum inuênit. Ab eo eſt *Aqua Appia*, per milliaria circiter *vndecim* deducta. Hoc initium: ſed Deus bone, quæ mox incrementa? Nam egebat ſanè ille populus aquis, non ſolùm ad potum, ſed ad balnea, ad fullonicas, ad Naumachias & Circos. Atque ita vbertim inducta fuit, vt quiſque domi, aut in vicino, haberet

beret copiam: ſcribitque Strabo, FLVMINA *per vrbem & Cloacas videri fluere, atque* VNAMQVAMQVE DOMVM *propemodum habere fiſtulas & canales, quibus aquam inducat*. De eadem re Plinius: *Si quis diligentiùs æſtimauerit* AQVARVM ABVNDANTIAM *in publico, Balneis, Piſcinis, Domibus, Euripis, Hortis, Suburbanis villis, ſpatioque aduenientium exſtructos* ARCVS, *montes perfoſſos, conualles æquatas, fatebitur* NIHIL MAGIS MIRANDVM *fuiſſe in* TOTO ORBE *terrarum*. Copiam habes, molem in adducendo habes, miraculum ſuper omnia mira orbis, Plinio quidem iudice, habes. Quid Caſſiodorus de iſtis? *Formas* ipſe appellat hos Ductus, quod & Iuriſconſulti, atque inferior ætas fecit. De ijs igitur: *In Formis Romanis vtrumque præcipuum eſt, vt &* FABRICA *ſit mirabilis, & aquarum* SALVBRITAS *ſingularis. Quot enim illic* FLVMINA *quaſi conſtructis* MONTIBVS *perducuntur? naturales credas alueos, ſoliditates ſaxorum: quando tantus impetus fluminis tot ſæculis potuit ſuſtineri.* Credamus hoc ergo iam Frontino, paucis fidiſque verbis effanti: MAGNITVDINIS *Roman. imperij, id* PRAECIPVVM *eſſe indicium.* Benè & verè. quia non Romæ tantùm, ſed in colonijs pleriſque, & maioribus opidis, hæc fuêre. Sed norîmus Romanos, & alios, ab his exemplis. Ij fuêre in vrbem perducti *quattuordecim* (vt Procopius eos numerat) *coctili laterculo per priſcos illos ædificati, e.i* LATITVDINE *ac ſimul* ALTITVDINE, *vt vir eques commodè per eos poſſit incedere*. Vide an non verè aluei quidam fluminum dicantur, cùm tam magnis ampliſque canalibus aquas vehant. Sed hæc altitudo, de ipſis modò eſt: quid Arcus & Fornices arbitraris? *quos in quibuſdam locis ſubleuatos centum nouem pedes*, Iulius Frontinus affirmat. O rem ſtupendam! & magis, quòd à tot milliaribus continuo opere (etſi non vbique ſic alto) perducebant. Reperies quoſdam à QVADRAGESIMO *milliari* perductos eſſe: & nempe per valles, per montes, per tot inæqualia, ſupra, infra terram: ò iterùm rem ſtupendam! & Rutilium audi:

Quid loquar AERIO *pendentes fornice riuos?*
Quà vix IMBRIFERAS TOLLERET IRIS AQVAS.
Hos potiùs dicas creuiſſe in ſidera MONTES.
Tale GYGANTAEVM *Græcia laudat opus.*

Sunt

Sunt certè, aut videantur, opera Gygantum, an Geniorum aliquis dicat? & mens obnubilat Architectis noſtris, cùm vel reliquias paucas & ruinas vident. Exſtant iuxta Sublaqueum *Aquæductus Claudiani* fornices, & ingentes pilæ ſuſtentantes: quas Albertus Leander ſedulò vidit & ſcrutatus eſt. erumpit deinde in hæc verba: *Fieri profectò non poſſe ſcio, quin omnino incredibilis ſit, niſi oculis vſurpetur, operis huius ratio* ADMIRANDA. *Nec enim* MAIVS QVIDQVAM *excogitari poſſe* HVMANO INGENIO *arbitror, quàm quod hîc Romani, effoſſis tanto ſpatio* MONTIVM *intimis viſceribus, fecerunt. Ad quæ opera patranda* NVNC TOTVS ORBIS *infirmus futurus videatur*. Si quis veterum hæc dixiſſet, blanditus ſcilicet æuo ſuo aut ſuis fuiſſet: quid iſte vir nouitius? quid in talibus & curioſus vnicè, & peritus? Loquitur autẽ, vt dixi, de Claudij Aquæductu, de quo & Plinius: *Vicit antecedentes aquarum ductus nouiſſimum impendium operis, incohati à Caio Cæſare* (Caligulam intellegit) *& peracti à Claudio. Quippe à quadrageſimo lapide, ad eam* EXCELSITATEM, *vt in* OMNES VRBIS MONTES *leuarentur, influxêre Curtius atque Cæruleus fontes. Erogatum in id opus* HS. *ter millies*. Notabile valdè, & vtile, quòd in ſummos Vrbis colles aqua inde & deriuari, & diſpenſari poſſet: adeò in altum educta erat. Hoc ipſum Caſſiodorus notat, *Claudiam, per tantam faſtigij molem, ſic ad Auentini caput eſſe perductam, vt cùm ibi ex alto lapſa ceciderit, cacumen illud excelſum, quaſi imam vallem, irrigare videatur*. De pecuniâ autem in id opus imputatâ (fuerunt, ex Plinio, *ſeptem noſtri milliones, & ſemis*) valdè miror Budæum nutare, & pænè mutare. Per fidem, quæ cauſſa eſt? imò augendi cauſſa, ſi quis benè examinet: & planè, niſi aliqua militaris, aut & ſeruilis manus ad opera damnatorum (vt Romanis mos) acceſſiſſet. Iure igitur, vt claudam, exclamat Frontinus: *Tot aquarum, tam multis* NECESSARIIS *molibus, Pyramides videlicet otioſas comparem, aut cetera inertia, ſed famâ celebrata opera?* Non compares Frontine, minimè: hæc ſunt, vt Plinius appellat, *verâ æſtimatione* INVICTA MIRACVLA, & quibus alius orbis tam æquo animo victum ſe à Romanis, quàm armis, fateri debet. Dixi autem ex Procopio ſuprà, Aquæductus iſtos XIIII. fuiſſe: ſed auget P. Victor, & xx. numerauit. Plinius quędam de *Lacubus* alijſq; additamentis

Aquæ-

Aquæductuum ſcripſit, non ſine miraculo etiam audienda. *Agrippa in Ædilitate ſuâ, adiectâ Virgine aquâ, ceteris corriuatis atque emendatis*, LACVS *ſeptingentos fecit, præterea* SALIENTES *centum quinque*, CASTELLA *centum triginta: complura etiam* CVLTV *magnifica. Operibus ijs* SIGNA *trecenta ærea aut marmorea impoſuit*, COLVMNAS *ex marmore quadringentas: eáque omnia* ANNVO SPATIO. Hæc vnus Agrippa, & vno anno. O virum Auguſto Principe dignum! ô virum vel Principatu dignum! & non credo benignius & publicè vtilius ingenium, non item modeſtius & Principi aptius, exſtitiſſe. Tales, tales ſint vobis ô magni Reges conſiliarij & miniſtri: qui opibus per vos aucti, eas in publicum refundant, & gratiam gloriamque ſimul, operibus ſuis, apud poſteros, imperij veſtri propagent. At ſcripſit Plinius *Lacus ſeptingentos* ab eo factos: rectè, *ab eo*: ſed plures longè fuêre in vniuerſum, & *mille trecentos quinquagintaduos* Notitia imperij collegit. Iſti non aliud, quàm aquarum in publico receptacula: è quibus petere omnibus fas eſſet. etſi gratior æſtimatiorque è *Salientibus* ipſis ſumpta. Nota autem in Plinio, tot *Signa*, tot *Columnas*, ad ornatum *Lacuum, Salientium, Caſtellorum*: atque ea ab vno Agrippâ: quid arbitraris ab alijs prioribus & ſecutis fuiſſe? Atque alia etiam aſſidua multa impendia circa has aquas: quarum *Curatores* ab Auguſto inſtituti, *cum lictoribus, ſeruis, ſcribis, librariis, accenſis, præconibus*: vt Frontinus ſcripſit, ipſe inter Curatores. Sed præcipuum, quòd familiæ & homines certi ad tuenda hæc opera, ſumptu publico tolerati. Quod idem Frontinus ita prodidit. & Agrippam primò, *per ſeruos priuatos ſuos hæc feciſſe, eamque familiam Auguſto morientem legaſſe. Auguſtum deinde publicaſſe, & deinceps manſiſſe: atque habuiſſe homines circiter* CCXL. *Erat autem & altera*, inquit, *Familia Cæſaris dicta, & numerus eius* CCCLX. *quam Claudius, cùm aquas in vrbem perduceret, inſtituit.* Addit, in vtrâque varia miniſteria fuiſſe. *Villicos, Caſtellarios, Curatores, Silicarios, Tectores*, alioſque opifices. Habes igitur perpetuos homines ſexcentos, ad Aquarum tuitionem.

CAP.

CAP. XII.

Cloacarum mira.

QVAS Aquas nunc dimitto, & ad *Cloacas* te duco. Eas ſcito à Tarquinio Priſco rege ſtructas, quo nemo Regum plura aut meliora. Structæ autem ad munditiem, quod clarum eſt, ſordesque omnes vel abluendas, vel euchendas: ſed & ad ſanitatem, quæ illam amat. De magnitudine huius operis, quia mirabaris nos mirari, Plinij & Caſſiodori verba danda ſunt: qui vterque ſatis firmiter dicet, quid magni rarique in opere iſto fuit. Ille igitur: *Cloacæ*, inquit, OPERVM OMNIVM MAXIMVM, *ſuffoſſis montibus, atque vrbe penſili, ſubtérque* NAVIGATA. *Fecit id Agrippa in Ædilitate, per meatus corriuatis* VII. *amnibus, curſuque præcipiti,* TORRENTIVM *modo, rapere omnia atque auferre coactis. Qui inſuper mole imbrium concitati, vada ac latera quatiunt, aliquando Tiberis retrò infuſi recipiunt fluctus, pugnantq; diuerſi aquarũ impetus intus: & tamen* OBNIXA FIRMITAS *reſiſtit. Trahuntur moles internæ tantæ, non ſuccumbẽtibus cauſſis operis; pulſant ruinæ ſponte præcipites, aut impactæ incendiis; quatitur ſolum terræ motibus: durant tamen à Tarquinio Priſco annis propè octingentis* INEXPVGNABILES. Initio audis, *operum omnium maximum* fuiſſe: atque ego ac tu fortaſſe ridemus. AVD. Non audeo, etſi geſtio: ſed vereor turbare. LIPS. At aliâ atque aliâ cauſsâ etiam rideamus. Tu, quia res vilis attolli videtur: ego, quia toties iam audio, *operum omnium maximum*, aut *maximè admirandum*. Quid? ſemper iſta maxima? & tamen res ſic habet: vt quidque in manus ſumis & examinas, ſuper omnia admiraris: & cauſſas iudicij eius dones. Vno verbo, omnia miraculum: noſtrum nunc videamus, & Plinij verba penſitemus. Ait, aut indicat, *nauigatas has Cloacas.*] Quid magni, ſi tam magnæ *vt vehem fœni onuſtam largè tranſmitterent?* Id enim non Plinius ſolùm ita ſcripſit, ſed & Strabo. cùm Romanos ait *trium maximè operum curam geſſiſſe, quæ neglecta videbantur à Græcis: Viarum, Aquaeductuum, Cloacarum.* Additque: *Cloacas iſtas*, LAPIDIBVS SECTIS ET AD NORMAM POSITIS *ſuffultas, ſpatium etiam*

Lib. xxxvj. cap. xv.

currui fœno onuſto ad tranſitum præbuiſſe. Enimuerò Marlianus,
qui dimenſus eſt, prodidit, *pedum* XVI. *latitudinem* ſe repperiſ-
ſe: de altitudine vellem etiam addidiſſet. nec minor ſanè fuit.
Dixit ampliùs Plinius, *Corriuatos* VII. *amnes.*) Intellegi opinor,
ipſas ſeptem Cloacas præcipuas, tot quot ſunt montes. Nam
ex ijs defluebant & deriuabantur aquæ ac ſordes, & in magnam
vnam confluebant. Quin enim plures minutæ fuerint, non
ambigendum eſt: ſed iſtæ tot fuêre quaſi flumina, & alueo
grandiore, atque eæ per plana vrbis ferebantur. Liuium ſic in-
Lib. I. terpretor, de Tarquinio Priſco: INFIMA *vrbis loca circa Forum,*
ALIASQVE *interiectas collibus* CONVALLES, *quia ex planis locis*
haud facilè euehebant aquas, Cloacis è faſtigio in Tiberim ductis, ſiccat.
Lib. V. Has olim *per publicum ductas* idem Liuius alibi ſcripſit: *ſed vrbe*
inquit, *incenſâ à Gallis, feſtinatio curam exemit vicos dirigendi, at-*
que ita CLOACAE *paſſim priuata etiam ſubeunt tecta*. Pergit de-
inde Plinius firmitatem commendare. & cauſſas concutientes
quattuor commemorat: quarum vel ſingulæ firmiſſima opera
euertant; at non labefactant iſtud. Sunt, pugna aquarum & co-
pia intus; Moles & columnæ vaſtæ, quæ per vias, & ſuper illas,
trahuntur; Ruinæ variæ & pondera incidentium ædificiorum;
denique validi aliquot Terræmotus. Quidni igitur firmum &
rarâ duritie opus, quod omnibus reſiſtit? & id per tot ſæcula?
Etſi tamen repararunt, aut fulſerunt interim, quod omnino
Li. XXXIX. neceſſe fuit. notatque Liuius, *Cenſores detergendas Cloacas, & in*
Auentino atque alijs partibus, quà nondum eſſent, faciendas locauiſ-
ſe. Quàm ſumptuoſa illa, aut ſimilis reparatio, dicit apud Dio-
Lib. III. nyſium C. Aquillius. qui ſcripſit, *neglectis aliquando cloacis, &*
non defluentibus, Cenſores in earum inſtaurationem mille talenta im-
pendiſſe in redemptores. Ea ſunt *ſexcenta millia* Philippæorum:
quid igitur & quanti paratio vniuerſa, ſi tanti in partibus repa-
ratio? Sed audiamus & Caſſiodorum de iſtis, ac finiamus.
SPLENDIDAE *Romanæ ciuitatis* CLOACAE, *tantum viſentibus*
conferunt STVPOREM, *vt aliarum* CIVITATVM *poſſint* MIRA-
CVLA *ſuperare. Videas illic* FLVVIOS, *quaſi montibus concauis clau-*
ſos, per ingentia ſtagna decurrere. Videas ſtructis NAVIBVS *per aquas*
rapidas, non minimâ ſollicitudine, nauigari, ne præcipitato torrenti,
marina poſſint naufragia ſuſtinere. Hinc ô ROMA SINGVLARIS,
quanta

Digitized by Google

quanta in te ſit poteſt colligi MAGNITVDO. *quæ enim vrbium audeat tuis culminibus contendere, quando nec* IMA *tua poſſunt ſimilitudinem reperire?* Pulchra cõcluſio, & in ſciro eo dicto conquieſco.

CAP XIII.

Traiani Pons in Danubio.

AVD. Non patiar, & te excito. Quid enim? tu & ego deſtituamur in his Cloacis? quæ vt ſint, magnæ, operoſæ, mirabiles; tamen Cloacæ ſunt, & oletum ſuum habent. Exime nos, & mundiùs alibi pone. LIPS. Hem! bona monitio. ſequere me ad Danubium, & illic in eius aquis lauemur. AVD. A Tiberi ad Danubium? bonus ſaltus, quis Pegaſus nos vehet? LIPS. Ille Mentis: quæ momento ſumma, ima, propinqua, diſſita, permeat & peruadit. Nec ad Barbaros tamen imus, ne metue. AVD. Ego verò metuo, & iam cor meum vaſa colligat atque abit. Neſcis tu pugnas illic cùm maximè nunc pugnari? & in quibus vita, libertas, religio aguntur? LIPS. Scio, ſecurus eſto. Romanus imperator, atque is Traianus, nobis aderit, cum legionibus ſuis copiiſque. Vtinam nunc tales ibi decem, tali diſciplinâ? ô quàm Victoria mox applaudat & circumuoler purpureis ſuis pennis? Sed ecce in Danubio *Pontem* libet memorare, quem dictus ille Imperator ſtruxit: operum omnium fortaſſe, arte & difficultate maximum, ſi non ſumptu. Deſcribit graphicè Dio Caſſius, & gratia ſectori eius Xiphilino eſto, quòd hanc partem non recîdit. O quàm pulchras valenteſq; ille alias? nihil pænè nos fugeret in rebus Romanis (tanta diligentia & accuratio fuit) ſi ſcriptor ille totus exſtaret. Sed de Ponte, ſunt verba è Compendio Dionis: *Traianus Imperator pontem lapideum ſuper Iſtrum ſtatuit, quem* EGO NEC DIGNE QVIDEM HABEO ADMIRARI. *Nam etſi alia pulcherrima Principis eius opera exſtant, tamen hoc eſt* SVPER OMNIA. *Pilæ igitur eius ſunt viginti, è lapide ſecto & quadrato, quæ altitudinem habent* CL. *pedum, latitudinem* LX. *Diſtant inter ſe* CLXX. *pedes, fornicibus deuinctæ. Quomodo autem non aliquis* SVMPTVM *in iſtas admiretur? quomodo non & deſtituendi firmandique modum? idque in flumine* MAGNO ET

VORTICOSO, *& fundo ipſo infido & limoſo. nam nec auertere quidem curſum fluminis licuit vllo modo. Nec verò de magnitudine fluminis ideò dixi, tamquam ibi maximũ ſit (imò verò alibi duplo maius eſt aut triplo, atque inſtar pelagi ſe diffundit:) ſed quia locus ille arctiſſimus ibi locorum, & aptiſſimus ponte iungi, eſt tantus. Quo autem magis in arctum illud ex lato contrahitur, & rurſum in latum ſe effundit; tanto nimirum & rapidiùs fluit, & profundius exſiſtit. Vt hoc quoque difficultatem atque arduum operis valdè auxerit. Magnitudo igitur animi Traiani ex eo quidem conſtat, non tamen vſum nobis nunc præbet. ſed pilæ dumtaxat ſtant, quaſi in eum finem modò ſtructæ, vt documento ſint* NIHIL ESSE QVOD INGENIO HVMANO NON POSSIT EFFICI. Additque deinde, Hadrianum Imp. metu ne Barbari eâ tranſirent, an æmulatione in Optimum Principem, *iuſſiſſe ſuperiora* Pontis dirui: atque ita Pilas ſolas manſiſſe. Quid autem ego aut tu hîc dignè miremur? negat ab illo æuo Dio, ſe id poſſe. Atqui plura magna & magnifica viderat, quàm nos mente concipere aut deformare poſſimus. Putat tamen & cenſet, omnia ab hoc opere ſuperata: quod leuiter adſiſtamus, & inſpectemus. Ait, *Pilas viginti* fuiſſe: atqui Paulus Iouius, florentis ingenij & ſtili ſcriptor dicit etiamnunc *trigintaſex* exſtare & conſpici, in confinio Valachiæ & Tranſiluaniæ, ad opidum *Seuerinum*. Vtri credam? ſanè ſi oculi nunc conuincunt ita eſſe, manus & herbam do; videant modò & dicant, qui adſident & poſſunt arbitrari. Sin rationem & ſcriptionem Dionis ſequor; adferam audacter de *viginti*: quia ſignanter notat, fluuium ibi arctiſſimum (vt in ijs locis) eſſe. Atqui deſcriptio iſta viginti Pilarum, quæ *ſexaginta pedes* latæ ſint; quarum fornices, *centum ſeptuaginta*: quid efficit & colligit, niſi fluuij latitudinem *quattuor mille ſeptingentorum ſeptuaginta* fuiſſe? id eſt, paullò minus, *vnius milliaris*. Si aliter, aut ſi grandius; videbunt ij qui accolunt & docebunt: tum nobis opus reſcribere & reformare ipſum Dionem. Nam quòd aliquis dicat eum neſciſſe, aut de opinione iſta ſcripſiſſe; ipſe opinetur & erret. cùm vir ille inſignis peritiâ rerum & honoribus, in ipſis ijs locis Præſes fuerit Dalmatiæ, Pannoniæque. Itaque ſcire omnino potuit; & debuit, in curâ iſtâ rerum ſcribendarum. Vereor vt Iouius ſit, quod etiam alibi, audi-

auditionum facilis, & parùm diligens examinis aut veri. Sed vt dixi, vicini aut inſpectores arbitrantor. Ait Dio ampliùs: *Pilarum interuallum fuiſſe centum ſeptuaginta pedum.)* Ita me Deus (nam exclamo) grande hoc concamerationis ſpatium, nec efficiendum, niſi altitudo illa Pilarum acceſſiſſet, & tardè ac lentâ inclinatione fornix ſurrexiſſet. Præthereà, *mirari ſe quomodo in tali profundo flumine & verticibus Pilæ firmatæ.)* Ego tecum, ô Dio, miror: & maximè, cùm neges auerti flumen potuiſſe aut deriuatione exhauriri. Difficile omnino opus, & fundamentorum molitio talis è lapide: ſi ſublicarum & materiæ res eſſet, aliud eſſet. Sed heus tu Hadriane! ſi citare Imperatorem fas, dica & lis tibi apud me ſit, fortaſſe & punitio: quòd talem pontem vix benè ſtructum deſtruxiſti. Dicam tibi verum vel mortuo? Inuidiſti optimo maximoque Principi, & habere ſuper omnes gloriam voluiſti magis, quàm meruiſti. Valete *Opera publica*: quin tu etiam, mi Auditor, in craſtinum vale aut ſalue.

CAP. XIIII.

Priuatorum hominum Vrbanæ aut Ruſticæ ædes.

AVD. Ego verè nec valeo nec ſalueo (da veniam immodeſtiæ:) nec amoliris me, niſi nomine plenè perſoluto. An non, poſt *Publica opera*, pollicebaris *Priuata*? & certè ita diſponebas; nec tam madidâ memoriâ ſum, vt hoc effluxerit. LIPS. Diſpoſui, haud nego: ſed fatigor, niſi quòd in extremâ tamen calce, vt curſores, ſpiritus & vires excitabo adſpectu ipſo metæ. *Priuatis* igitur *Operibus* duo nunc conſidero, *Domos* & *Villas*. Illæ fuerunt in tam ſplendidâ & nitenti vrbe, pro ipsâ vrbe, & vt pulchri corporis apta ac decora membra. Domus dico magnificæ, ornatæ, inſtructę, columnis, marmore, auro, ſtatuis: & quidquid excogitare ambitio aut luxuria poterat. Sed eædem etiam laxæ, patentes: quod docuerint ſatis Valerij hæc verba, de Cincinnato, *cui quattuor ſola iugera aranti non ſolùm* (vt inquit) *dignitas patrisfamiliæ conſtitit, ſed etiam Dictatura delata eſt*. Et tum comparatione quædam & indigna- Lib. IIII. cap. IIII.

 tione

tione addit: *Anguſtè ſe habitare nunc putat, cuius domus tantum patet, quantum Cincinnati rura patuerunt.* Quid domus? imò earum aliquod membrum. Idem auctor: *Nimirum ſic habitarunt, qui hoc imperium fecère. quorum* AGRI *quoque minorem modum obtinuère, quàm* CELLARIA *iſtorum.* Iterumque alibi: *Bina tunc iugera populo Romano ſatis erant, nulliq́ue maiorem modum adtribuit: quo ſeruos paulloantè Principis Neronis, contemptis huius ſpatij viridariis,* PISCINAS *iuuit habere maiores: gratumque, ſi non aliquem &* CVLINAS. Nec eſt in ſermone ſupergreſſio: reuera amplæ domus, & præſertim magnatium virorum procerumque. Quas & P. Victor ac Notitia imperij propriè *Domos* appellant, & ab *Inſulis* diſtinguunt. Itaque computant, *Inſulas totâ vrbe quadragintaſex millia ſexcentas duas, Domos mille ſeptingentas octoginta* fuiſſe. harum longè minore numero, vt quæ tanto grandiores, inſtructioreſque eſſent. Enimuerò grandes inſtructæque: & Apuleij hæc attende. *Igitur illas ædificiorum ſpecies, in quas* PATRIMONIA SVA *profuderunt, amœniſſimas & exſtructiſſimas deprehendas: aulas* AEMVLAS VRBIVM *conditas, domos* VICE TEMPLORVM *exornatas.* Itáne cum *Vrbibus* comparat? nec ſolus. nam & Seneca, epiſtolâ XCI. ſuum vetuſque æuum diſparans: *Non habebant*, inquit, *domos* INSTAR VRBIVM: quaſi dicat, at nos habemus. Alibi audaciùs (De Benefic. VII.cap.X.) agnoſcit & increpat *ædificia priuata laxitatem* MAGNARVM VRBIVM *vincentia.* Quæ iſta ſunt? quæ item, quæ Olympiodorus, in Bibliothecâ Photij? Ὅτι ἕκαστος τῶν μεγάλων οἴκων τῆς Ῥώμης, ἅπαντα εἶχεν ἐν ἑαυτῷ, ὁπόσα πόλις σύμμετρος ἠδύνατο ἔχειν. ἱππόδρομον, καὶ φόρους, καὶ ναοὺς, καὶ πηγὰς, καὶ λουτρὰ διάφορα. διὸ καὶ ὁ συγγραφεὺς ἀπεφθέγξατο.

Εἷς δόμος ἄστυ πέλει, πόλις ἄστεα μυρία τεύχει.

Quæque magnarum domuum omnia in ſe ipſa habet, quæcumque MEDIOCRIS VRBS *poſſit continere: nempe Circum, Fora, Templa, Fontes, Balnea diuerſa. Ideò & poëta dixit:*

Vna domus VRBS *eſt. vrbs* OPIDA PLVRIA *claudit.*

Examina & nota, mira ſunt: ſed Martiali etiam paucis verſibus comprehenſa, *In habentem amœnas ædes:*

Daphnonas, platanonas, & aërias cypariſſos,
Et non vnius Balnea ſolus habes.

Et tua

Lib.XXXVI. cap.XV. Lib.XVIII. cap.II. De Deo Socrat. Lib.XII.

Et tua centenis ſtat Porticus alta columnis,
Calcatuſque tuo ſub pede lucet onyx.
Puluereumque fugax Hippodromon vngula plaudit,
Et pereuntis aquæ fluctus vbique ſonat.

Sunt ipſa, quæ Olympiodorus dixit, exceptis *Foris*: quæ intellegas fuiſſe hypæthra quædam & ſubdiualia, inter illas Porticus, & ſtatuis alioque ornatu, in Fori faciem. Quid autem ſi reuera ibi iudicia & forenſes conuentus? Fuêre, & clientium, libertorum, ſeruorum ſuorum cauſſas domi cognoſcebant. Clientium autem magnus olim populus. Horatius:

—— non aliter tamen
Dimouit obſtantes propinquos,
Et populum reditus morantem,
Quàm ſi CLIENTVM *longa negotia*
Diiudicatâ LITE *relinqueret*
Tendens Venafranos in agros
Aut Lacedæmonium Tarentum.

Vitruuius etiam ſuadet *Nobilium, & qui magiſtratus gerunt, domos laxiores fieri; Bibliothecas ibi eſſe, Pinacothecas,* BASILICAS (ad iudicia) *non diſſimili modo, quàm* PVBLICORVM OPERVM *magnificentia comparat. quòd in Domibus eorum ſæpiùs & publica conſilia, &* PRIVATA IVDICIA *arbitriaque conficiantur.* Sed vt in re maneam, talis igitur laxitas: quid Apparatus & inſtructio? Communiter ita Seneca: *Quid inter pueros & nos intereſt? niſi quòd nos circa Tabulas & Statuas inſanimus, cariùs inepti. Illos reperti in litore calculi leues & aliquid habentes varietatis delectant; nos ingentium maculæ* COLVMNARVM, *ſiue ex Ægyptiis arenis, ſiue ex Africæ ſolitudinibus aduectæ, porticum aliquam vel* CAPACEM POPVLI *cænationem ferunt. Miramur parietes tenui* MARMORE *inductos, cùm ſciamus quale ſit quod abſconditur: oculis noſtris imponimus. Et cùm* AVRO *tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus? ſcimus enim ſub illo auro fœda ligna latitare.* Primum in ipſâ domo eſt, *Columnarum* diſpoſitio, & è lõginquis petitarum: de quibus Plinij obiurgationes, ſiquis volet, legito; & de generibus pretijſque earum totus liber eius exſiſtit. Et quidem notat in vnâ Cænatione *Calliſti*, Claudiani liberti, *triginta* ſe vidiſſe, eaſque è Sudine lapide Germanico, cui ingens tunc pretium & no-

Lib. VI. cap. VIII.

Epi. XCVI.

Lib. XXXV.

& nouitas. Idem, *in atrio Scauri collocatas maximas, atque adeò duodequadragenûm pedum, Lucullæi marmoris.* Vide hanc altitudinem in vno atrio, quam multæ domus totæ vix æquant. Alterum in Senecâ, *Parietes marmore inducti:* quod genus *Incruſtationes* Latini, Græci Μαρμαρώσεις dicunt. *Primum autem Romæ parietes cruſtâ marmoris operuiſſe totius domus ſuæ, in Cælio mõte, Mamurram equitem Rom. Præfectum fabrûm Cæſaris,* Plinius tradidit auctore Nepote. Id non aliud fuit, quàm marmor in tenues cruſtas ſectum parieti imponere ſcitè, & pro tectorio ei dare.

Lib. xxxvj.

Lucanus: *Nec ſummis cruſtata domus ſectiſque nitebat*
Marmoribus.

Declamator apud Senecam patrem: *In hos ergo exitus varius ille ſecatur lapis, vt tenui fronte parietem tegat.* Secandi autem ratio (in Plinio, & Iſidoro) arenâ, *& ſerrâ, in prætenui lineâ verſante arenas, tractuq; ſecãte.* Et nos in Italiâ hodie vidimus fieri. Tertium, *Auro tecta perfundi.* Significat laquearia inaurari tota ſolere, quod paſſim ſcriptores & tradunt & damnant. Muſonius apud Stobæum: Τί δ' αἱ περίστυλοι αὐλαί; τί δ' αἱ ποικίλαι χρίσεις; τί δ' αἱ χρυσόροφοι στέγαι; *Quò pertinent hæc atria Columnata? quò variæ iſtæ colorationes? quò aurata lacunaria?* In ſecundo enim membro (vt mea verſio eſt) χρώσεις legi cupiam, & ad marmora variegata parietibus impoſita referam, vel etiam ad Muſiuum opus. Nam ita & Mamertinus, ad Iulianum: *Neque ei comparandæ ſunt* PICTVRATAE *marmorum cruſtæ, &* SOLIDO AVRO *tecta laquearia, qui maiorem anni partem in nudâ humo cubat.* Ibidem & *ſolidum aurum* in Lacunaribus notes: quod paſſim in poëtis, vt in Statio:

Et nondum CRASSO *laquearia fulua* METALLO,
Montibus aut altè Graijs effulta nitebant
Atria.

Qui *montes* etiam *Graios* poëticè nominat, grandes illas ſublimeſque columnas. Idem de vtroque:

Pendent innumeris faſtigia nixa columnis,
Robora Dalmatico lucent * *ſociata metallo.*

* Vulgò *ſatiata.*

Sed & Lucanus, de Cleopatræ regiâ:

Ipſe locus, templi (quod vix corruptior ætas
Extruat) inſtar erat, laqueataque tecta ferebant
Diuitias, craſſumque trabes abſconderat aurum.

Quibus

Quibus verſibus tamen pluſculum etiam latet, & trabes quidem auratas fuiſſe vult: ſed cameram gemmatam, eboratam. Vtrumque enim & horum fiebat, ad ſplendorem & varietatem: præſertim in templis (cum templo autem Lucanus comparat) vt quaſi cælum imitarentur. Arnobius de templis ipſis diſſerens: *Sint ergo hæc licet aut ex molibus marmoreis ſtructa, laquearibus aut renideant aureis, ſplendeant hîc gemmæ, & ſidereos euomant variatâ interſtitione fulgores: terra ſunt hæc omnia, & ex fæce vilioris materiæ concreta.* Et tu, mi Auditor, obiter & hoc adde ad templorum ſuprà ornatum. De ebore autem, in Ciceronis Paradoxis: *Tecta ebore & auro fulgentia.* In Propertio:

Quòd non Tænarijs domus eſt mihi fulta columnis,
Nec camera auratas inter eburna trabes.

Non leues porrò inductiones, aut vt poëta loquitur, ſputa fuiſſe, Panegyricus oſtendit: qui SOLIDO AVRO *tecta laquearia commemorat*, & poëta ſuprà, *Craſſum aurum* dixerunt. Hieronymus autem in Epiſtolâ quadam, longiùs etiam hoc producit, & ad parietes ac columnas. *Viuimus quaſi alterâ die morituri, & ædificamus quaſi ſemper in hoc ſæculo victuri. Auro parietes, auro laquearia, auro fulgent capita columnarum.* Sed alia hîc etiam & ingenioſa luxuria. nam lacunaria iſta verſatilia faciebant, & aliâ atque aliâ ſubinde facie conuiuas delectabant. Seneca alibi: *Verſatilia cænationum laquearia ita coagmentant, vt ſubinde alia atq; alia facies ſuccedat, & toties tecta, quoties fercula, mutentur.* En, priuata ingenia & luxuriam: quid exiſtimas Principes tentaſſe & feciſſe? Nero Cæſar in veſtibulo ædium ſuarum *Coloſſum centum viginti pedum* poſuit. Hoc principium: deinde *porticus triplices* MILLIARIAE; *item ſtagnum*, MARIS *inſtar, circumſeptum ædificiis ad* VRBIVM *ſpeciem. Rura inſuper, aruis, atq; vinetis, & paſcuis, ſiluiſque varia; cum multitudine omnis generis pecudum ac ferarum. In ceteris partibus*, CVNCTA *auro lita, diſtincta gemmis, vnionumque conchis erant. Cænationes laqueatæ tabulis eburneis verſatilibus*, * *vt flores; & fiſtulatis, vt vnguenta deſuper ſpargerentur. Præcipua cænationum rotunda, quæ perpetuò, diebus ac noctibus, vice mundi circumageretur.* Ita verbatim iſta Suetonius: multa ADMIRANDA, ſi tu ſingillatim explicas & in rem ducis. Sed vnum in hac Principum inſaniâ (ita appellanda eſt) Plu-

Ad Gaudent. Epiſt. 121. * Ita iampridẽ publicè iegẽdum docuimus.

tarchi teſtimonium ſuffecerit, qui de Capitolij magnificâ & impendioſâ ſtructurâ cùm diſſeruiſſet; addidit. *Quòd ſiquis hunc Capitolij magnificum inſtructum miretur, idem ſi Domitiani in aulâ vnam Porticum, vel Baſilicam, vel Balneum, vel pellicum Diætam viderit; exclamet cum Epicharmo,*

Non liberalis aut benignus tu clues,
Profuſione gaudes.

Dicit ſatis clarè, omnia illa Capitolina (quæ & quanta, antè diximus) nugas & quiſquilias videri, præ vno membro aliquo Palatinæ domus. Quod mihi quidem ſtuporem incutit, non diſſimulo: & iam lingua hæret. AVD. Soluam eam quæſtiunculâ. Dixti auro diſtincta vel ebore laquearia, an non & ſiluis? id eſt, an non ibi tales ſpecies, & intermixtæ veræ aues? Nam Rutilius Gallicanus hoc dicere videatur, in Romæ laudibus.

Quid loquar INCLVSAS *inter laquearia* SILVAS,
Vernula quâ vario carmine ludit auis?

LIPS. Poëtæ, aut poëtarum potiùs, vulgaram phraſim non attendis: nec *inter laquearia* propriè, ſed ποιητικῶς inter tecta & domos includit eas ſiluas. Luci enim & arbuſta in magnis iſtis ædibus erant; imò & ſuper ædes, quod mireris, erant. Senecam auctorem do, qui, vt ſolet, caſtigans & increpans ſuum

Epiſt. CXXIII. æuum: *Pomaria*, inquit, *in ſummis turribus ferunt, quorum ſiluæ in tectis ac domorum faſtigiis nutant, inde ortis radicibus, quò improbè cacumina egiſſent.* Atque ego Bruxellæ meæ (quam vt alteram patriam colo) hoc vidiſſe memini, ſponſione ita factum; ſed in breue aliquod tempus, & cùm domus oneri illi non diu eſſet. Satis de *Domibus:* ad *Villas* eamus. vtinam, vtinam! ſed hæc pericula & latrocinia, domo & vrbe nos claudunt. O Iſcanum meum, cur non liberè te fruor & interuiſo? cur natali illo aëre & aquis non me recreo? Da Deus hoc ante obitum, & pedem atque animum vagum per rura & hortos illos ferre. Sed *Villas* tamen Romanas animo & memoriâ luſtremus, vt vel diſpoſui anteà, vel promiſi. De ijs hoc vniuersè Strabo pronunciat, vbi de Piſis & Liguriâ ſcribit: *Eſſe ibi lapicidinas & materiem ad ædificia vberem, ſed quam Romani ad ædificia ferè ſua in vrbe aut & Villis conſumunt: Villis*, inquit, *in quibus velut more Perſarum*

REGIAS

Digitized by Google

REGIAS QVASDAM *ſtruunt*. En, Prætoria aut Villæ totæ eorum *Regi as*, & quidem *Perſarum*, referunt: quid maius ampliusque in hanc rem dicam? Vis ſpecimen tamen aliquod in vnâ Villâ? Capitolinum audi: *Exſtat Gordianorum villa viâ Præneſtinâ*, DVCENTAS COLVMNAS *vno periſtylo habens, quarum quinquaginta Caryſteæ Claudianæ, quinquaginta Sienitides, quinquaginta Numidicæ, pari menſurâ ſunt. In quâ* BASILICAE CENTENARIAE *tres: cetera* HVIC OPERI CONVENIENTIA: *&* THERMAE, *quales, præter vrbem, nuſquam in orbe terrarum.* Tu ſi lubet, per te ſingillatim luſtra: ductorem me vltrà non habes. Sed nec Hadriani Villam in Tiburtino ingero, cuius ſuperbæ reliquiæ exſtant: quid tot aliarum in ſolo Latio, & circa Romam? Vidimus ipſi apud Oſtiam & Ardeam rudera: & per ſiluas illas aut vepreta, quot Columnę, aut earum fragmina, cryptæ, porticus, & diſiecta ædium membra? O Deus, quæ mutatio? quàm hæc cogitatio me ad te trahit, infirma & incerta hæc omnia humana ſpectantem, & ſpernẽtem? Sed deſinimus de *Operibus* & *Româ*: quam decoramus Conſtantij Imp. elogio, apud Ammianum. *Is enim viſis pleriſque cum* STVPORE HORRENDO, *de Famâ querebatur vt inualidâ vel malignâ, quòd augens omnia ſemper in maius*, ERGA HAEC EXPLICANDA, QVAE ROMAE SVNT, OBSOLESCIT. Si fama non potuit adæquare, multiplici ſuo ore & linguâ: quid ego meo ſermone tenui, ſine ſenſuum ſubſidio, per tenues coniecturas eunte? Sed tu, alijque, nec dicta ſuſpicamini: & quidquid maximum conceperitis, fortaſſe nec id par erit. Philoſophemur autem breuiter, duce Hormiſdâ: qui regij Perſarum ſanguinis, à Conſtantio interrogans in re præſenti, *Quid de Româ ſentiret? Id tantum ſibi placuiſſe dicebat, quòd didiciſſet* IBI QVOQVE HOMINES MORI. Mori mi Auditor, mori: & vbi hæc omnia præclara, ampla, ADMIRANDA? quæri vides; vbi qui fecerunt ea, aut moliti ſunt? perijſſe vides. Cogita, & tibi applica. noſipſi, qui hæc meditamur aut loquimur, poſt aliquot annos, dies, horas, puluis, vmbra, nihil. Nunc vale, & abi.

I. LIPSI DE MAGNITVDINE ROMANA LIBER IIII.

CAPVT I.

Tranſitum ad Virtutem Romanorum, & ea in genere prædicata.

AVD. Meridies abijt, ego me tibi ſiſto. LIPS. Video, ſed quid ita triſtiore vultu? AVD. Nec læta adfero. LIPS. Quæ? AVD. Tibi. LIPS. Quæ inquam? AVD. Vereor dicere. LIPS. Aude. nec ego ex his fatuis, qui ignorare mala, mederi cẽſent. AVD. Obijt tibi ex amicis tuis. LIPS. Hem! ex amicis? effare. AVD. In Galliâ. LIPS. Quis ibi? AVD. Vir doctus. LIPS. Ede nomen. AVD. Et probus quoque. LIPS. Enecas. etſi ab his notis propemodum iam ſcio *Petrum Pythæum* eſſe. AVD. Diuinaſti. obijt. LIPS. At tu me vulneraſti. ſed quo fato? AVD. Suo, & illâ quã Auguſtus optabat, * εὐθανασίᾳ. LIPS. Virum magnum Gallia amiſit, & inter publicas clades aut iacturas hanc quoq; licet ponas. Sed ab exẽplo diſce, quàm non temerè heri clauſerim & monuerim de morte. AVD. Profectò præſagiũ fuit: ſed tu perge ad noſtra. LIPS. Inter hæc triſtia, ad illa amœna? durus es. AVD. Quid ergo? dum viuo, non vis me viuere? Et ego Pythœo noſtro benè eſſe ſpero, & gaudere ac ridere in beatis illis locis: cur doleam? Theodoſius Imperator, qui variè in imperio iactatus, cùm mors inſtaret, inſcribi ſepulchro ſuo hoc vnum verbum iuſſit, ΥΓΕΙΑ: id eſt, *Sanitas*. Profectò illa medicina morborum, refugium & aſylum malorum eſt: & in mundi his fluctibus portus, quem ſapiens num-

* *morte facili.*

numquam fugiat, imò (Deo vocante) totis velis in eum feratur. Tu autem hoc magis perge, quòd iam non amœna, vt aiebas, ſed potiùs vtilia aut ſapientia dices; &, vt partitio erat, de *Viris* ac *Virtutibus* Romanorum. LIPS. Ita eſt, quartus hic noſter limes: & libentiùs inſiſtam ac decurram, quia tali argumento. Cur apud te diſſimulem? finis & fructus præcipuus mihi ſtudiorum aut lectionum, hæc talia excerpere, & exempla aut dicta enotare ad ſapientiam ac virtutem. Fabulemur autem, ſi placet, ambulantes. Amat valetudo, & lingua hæc magis ſoluitur in motu. Communiter igitur primùm (nec ordo hoc abnuit) laudemus *Romanos*: tum & diſtinctiùs quædam addamus. Plinij enunciatio eſt: *Gentium in* TOTO ORBE *præſtantiſſima vna, & in* OMNI VIRTVTE, *haud dubiè Romana exſtitit.* Appellas ab hoc iudice, & ſuſpectum de Romanis Romanum habes? Accipe Græcum, & Ammianus prodeat, qui breuibus & grauibus verbis, *Romam imperij* VIRTVTVMQVE OMNIVM *larem* dixit. Quid homo Gothici ſanguinis, Caſſiodorus? *Roma* VIRTVTVM OMNIVM *latiſſimum templum*. Profectò ſedes ſuas per aliquot ſæcula ibi habuêre, nec iniuriâ ipſi Romani templum ſtruxêre HONORI pariter ac VIRTVTI. Vtramque colebant: ſed & *Fortunam* etiam: id eſt (vt rectè interpretemur) Prouidentiam & Fata ab alto, quæ incredibile eſt, quàm preſſo nec tardanti pede ſecuta ſint Virtutem. His duobus incrementa ſua Roma debuit, his duobus ſtatum ſuum & firmitatem. Nullum imperium mihi dabis, & tam magnum ſimul, & tam diuturnum. Iure igitur Ammianus: *Roma vt augeretur ſublimibus incrementis, fœdere pacis æternæ* VIRTVS CONVENIT *atque* FORTVNA, *quarum ſi altera defuiſſet, ad perfectam non venerat ſummitatem*. Conuenerunt autem ita, vt vtraque ſuum opus facere niteretur, & pænè diſſidium eſſet in euehendo. Plutarchus alibi hoc vbertim ediſſeruit: & breuiter ac neruosè Annæus Florus extulit, *Ad conſtituendum Romanum imperium,* VIRTVTEM *ac* FORTVNAM *contendiſſe videri.* Sed amica contentio fuit: in quâ tamen vicit, ſi Rutilium iudicem capis, ipſa Virtus. Nam ille ſic Romam adfatur:

Quòd regnas, minus eſt, quàm quòd regnare mereris,
Excedis FACTIS *grandia* FATA *tuis.*

Pulchrè. & habuit igitur Fortunam, ſiue cælitum illum fauorem; ſed habuit à cauſſis, quas ijdem cælites, per virtutum gradus nexuſque, præſtruxerunt. Vt id liqueat, videamus primùm vniuersè qui *Viri* in imperio illo fuerint, & tum quæ *Virtutes*.

CAP. II.

Triplex ordo in populo oſtenſus, & quiſque in ſuâ parte laudabilis.

VIros conſidero dupliciter, & eos qui in Magiſtratu, Imperijs, Conſilijs fuerunt, id eſt *Capita reipublicæ:* & parte alterâ, *minora* etiam *membra*, id eſt Populum & eos qui paruerunt. Dico vtroſque egregios fuiſſe, nec quibus alia gens facilè aut ex vero (de Religione hîc non eſt ſermo aut quæſitio) comparetur. Primores igitur illi in duplici diſcrimine ſunt, *Senatores Equiteſque*. Illos ſi inſpicias, qui propriè ſedebant ad clauum: proh Deus, quanta grauitas, ſapientia, maieſtas? Vt qui ordinem

Lib. IX. eum *Ex* REGIBVS *conſtare dixit, vnus veram eius ſpeciem cepiſſe*, Liuio videatur. Is fuit Cyneas legatus Pyrrhi regis: vir nec mentis nec oris egens, qui cùm vrbem luſtraſſet, atque etiam blandiloquentiâ & munificentiâ variè tentaſſet, vndique re-

Flor. lib. I. pulſus, ad Regem redijt: & interroganti *Quid de hoſtium ſede ſentiret? Vrbem* TEMPLVM *ſibi viſum, Senatum* REGVM *eſſe conſeſſum fatebatur*. Profectò talis fuit, & nec ſub Principum imperio nimis degenerauit. Caſſiodorus de ſuo æuo: *Vrbs ornata tot* EXIMIIS SENATORIBVS, *beata tam nobilibus populis:* etſi tunc quidem fateor diſceſſiſſe ab illâ præſtantiâ, & vt grande ædificium, paullatim mole ſuâ deſediſſe, & mox ruiſſe. Erant autem in illo Senatu, vt cum Lucretio hoc dicam,

Ductores Danaûm delecti, PRIMA VIRORVM:

eximij, inquam, ciuium, genere, cenſu, virtute. Nam hæc ſpectabant: nec temerè viles aut ſordidos (etſi plebeios interdum, quos magna virtus eueheret:) inopes numquam, & improbos raro admittebant; aut ſi tales, non tenebant. Cenſores enim (ô laudabile & diuinum inſtitutum!) legebant hunc Senatum: atque ijdem per ſingula luſtra examinabant, ac relegebant: & ſiquis

ſiquis loco eo indignus, aut ſiquid in priuatâ etiam vitâ turpe aut maculoſum, notabant & emouebant. Quomodo id fiebat? ſilentio, & ſine accuſatione vllâ, aut cauſſæ apud iudices dictione. Dumtaxat in recitando Senatu, quod publicè & ſollenniter fiebat, nomen eius præteribant, quem motum Senatu vellent. Ita cùm in albo illo non eſſet, nec in Senatu cenſebatur. Cauſſa quidem ijs mouendi ſemper erat, & hanc ſubſignabant, & volentibus edebant: ſed certare de eâ lite, nihil opus erat. iudicium ſufficiebat: quod à tam grauibus viris (nam primores ferè Senatus erant) bonum meruiſſe, laus & approbatio habebatur; culpa & damnatio, triſte. Avd. Pulchrum, bis pulchrum: ſed cum eâ lege, ſi viri illi boni eſſent. quid ſi per affectum iudicaſſent? Lips. Rarenter, aut vix eueniſſe legimus. Nam voces ſtatim omnium damnaſſent, & exagitaſſent: & fac tamen ſemel iterumque eueniſſe; quid magni mali, præ magno illo bono, erit? Non enim alia pœna, quàm Ignominia: facilè aut contemnenda, aut eluenda, qui publica iudicia aut teſtimonia pro ſe haberet. Denique alij Cenſores mox reponebant. Nam & hoc ſcire debes, non in grauibus & grandibus peccatis hanc Cenſuram interueniſſe: ea enim legibus & iudicijs ſeruabantur: ſed minoribus delictis, aut domeſticis flagitijs. à quibus vacare & caſtos eſſe primos illos Ordines maximè volebant, & quorum vita erat in exemplum. Avd. Iterùm exclamo, Pulchrum! Sed dic ſodes, multi igitur iſti tam electi in Senatu? Lips. Initio à Romulo *centum* facti, & *Patres*, ijdemque *Senatores*, vel à curâ, vel ab ætate dicti. Poſteà ad *trecentos* creuêre, & in liberâ Republicâ ſic mansêre, vſque ad Liuium Druſum. Is in Tribunatu, cùm opes Senatus vellet extollere, eoſdem iudicijs etiam proponere; numerum auxit, & ad *ſexcentos* fecit. Manſiſſe ita ad Cæſarem opinor, qui per bella ciuilia non opes ſolùm, ſed honores multis largiturus, amplificauit, & vel ad *mille* allegit. Diſplicuit Auguſto, & magnâ curâ, atque iteratâ aliquoties recenſione, purgauit: & denique ad modum veterem, id eſt *ſexcentos*, redegit. Qui ſanè ſatis amplus numerus, etſi in amplo illo imperio: atque ex his plerique, non ſolùm conſilijs publicis ſemper adhibebantur, ſed etiàm in prouincias, ad imperia, aut exercitus mittebantur.
Itaque

Itaque curia hæc velut promptuarium erat, è quo ſtatim Principes caperet viros, ad omnia ciuilia aut militaria munia aptos, & ſuffecturos. Et hoc aſpectu tenuerunt Senatum, grande vel vnicum fulcrum illius Principatus. Otho Imperator ipſe, apud
1. Hiſt. Tacitum: *Quid? vos pulcherrimam hanc vrbem, domibus & tectis, & congeſtu lapidum, ſtare creditis? Muta iſtæc & inanima intercidere, ac reparari, poſſunt:* AETERNITAS RERVM, & PAX GENTIVM, & MEA CVM VESTRA SALVS, *incolumitate* SENATVS *firmatur*. Et elogia iſta de Senatu, res & veritas multis dictauit. In Cicerone leges: *Senatum* PRINCIPEM SALVTIS, PVBLICAEQVE MENTIS. In Ammiano, ASYLVM *mundi totius*. In Caſſiodoro, *Glorioſum Senatum*, MORVMQVE LVMINA. In Petronio, RECTI BONIQVE PRAECEPTOREM. Iam in Tacito etiam dicitur, CAPVT IMPERII, & DECORA *omnium* PROVINCIARVM. Cur nominatim de *Prouinciis*? quia iam ſub Principibus, ex omni regione capiebantur Senatores. Et vt ditiſſimi honeſtiſſimique Prouincialium ciuitate donabantur, Equites fiebant, ita & mox Senatores. Vtile inuentum, & ad populos ſub vnum imperium firmiter colligandos. Symmachus eâ cauſsâ ſcripſit: *Pars melior* HVMANI GENERIS *Senatus*. Caſſiodorus: *Quidquid* HVMANI GENERIS *floris eſt, habere Curiam*. Et Panegyricus ſcriptor: *Senſiſti Roma te tandem arcem omnium gentium, & terrarum eſſe reginam, cùm ex* OMNIBVS PROVINCIIS, *Optimates viros Curiæ tuæ pigneraueris; vt Senatus dignitas, non nomine quàm re eſſet illuſtrior, cùm ex* TOTIVS ORBIS *flore conſtaret*. Alter autem ab hoc ordo eſt *Equitum*: qui & ipſi ab illis notis tribus probati, aut probandi. Nam de Genere, multi erant è Senatoribus & Patribus orti: & certè liberti aut libertini, nec ſi Cenſum haberent (niſi beneficio Imperatorum) in hunc ordinem veniebant. Quod inferiore etiam æuo Alexander Imp. ſeruauit, de quo Lampridius: *Numquam libertinos in equeſtrem locum redegit, aſſerens* SENATORVM SEMINARIVM *equeſtrem locum eſſe*. Erant tamen ex ingenuis multi, & ferè omnes qui Cenſum equeſtrem haberent. Is fuit *Quadringentorum*: id eſt, *decies mille* Philippicorum. Igitur latus hic ordo & amplus, vt tunc opes pleriſque amplæ erant: & ideò quod ad Vitam, coërcendus aut recidendus. Apud veteres

teres id quoque Cenſores fecêre, ſiue in *Tranſuectione* (quæ tamen eorum modò erat, qui *Equum publicum* habebant) ſiue per luſtra ſingula, cùm ordines digerebant & recognoſcebant. Nam hîc quoque Album erat, ſiue tabulæ, & recitabant: quíque primus ex ijs nominatus, *Princeps iuuentutis* dicebatur. planè, vt qui in Senatu primus recitatus, *Princeps* item *Senatus*, auguſto titulo, dicebatur. Sed cur *Iuuentutis*? an omnes iuuenes? imò viri plures & ſenes erant: ſed cauſſa & origo, quòd olim & primâ republicâ, pauci Equites, nec ferè niſi filij Senatorum. Creuit paullatim largiter numerus, & magnam ciuitatis aut ciuium partem comprehendit: ſed nomen tamen *Iuuenum* manſit. Sed & Iuuenes antiquis dicti ad annum XLV. AVD. Iam ſemel iterumque de Senatorum filijs: non ergo ij Senatorij, aut Senatores? LIPS. Caue erres: diſtinctione hoc dicam. Aliud *Senatus*, ſi Principum tempora adſpicias, aliud *Senatorius ordo*. Iſte certo numero ſtetit, vt diximus, & intra *ſexcentos*, ſub Auguſto quidem: at iſte, latiùs patuit, & iuuenes quoque ac Senatorum filij, ſed & alij equites in eum cooptati. Cenſebantur enim Senatorij, qui ius lati claui à Principe impetraſſent: id eſt, inſigne ipſum Senatorum. & in Senatum quidem ij veniebant, ſed ſententiæ ius fuiſſe non putabis. Inſtitutum enim Auguſti fuit, quod ipſis Suetonij verbis dicam: *Liberis Senatorum, quò celeriùs reip. aſſueſcerent, protinus à virili togâ latum clauum induere, & Curiæ intereſſe permiſit*. Hoc ita Auguſtus, ſed reſtrictè, in *Senatorum liberis*: poſteà Caligula etiam alijs quibuſdam equitibus permiſit. Permiſit dico, alijque Principes; ſed ſic vt ab ipſis peteretur. Talis eſt ille Iulius Montanus apud Tacitum, *Senatorij ordinis, ſed qui nondum honorem capeſſiſſet*. Hoſipſos *Senatores* interdum dici reperio. vt in Tacito: vbi Togonius Gallus cenſet, *Principem diligere Senatores viginti, ſorte ductos, ad cuſtodiam ſui*: & Tiberius cuſtodes oblatos hos amoliens, *Nam quos omitti poſſe, quos eligi? honoribus perfunctos, an iuuenes?* Intellegit hos noſtros *Iuuenes*, qui nondum propriè Senatores, ſed, vt ita dicam, Senaturiebant. Hi ſunt, qui *Illuſtres equites* à Tacito eodem, atque alijs, ad diſcrimen dicuntur: & palàm ipſe Tacitus cum Senatoribus iungit, aut coæquat. *Auguſtus*, inquit, *in-*

Dio LIX.

VI. Annal.

Z *ter*

minationis arcana, ſepoſuit Ægyptum, vetitis ingredi, ni-
ß, Senatoribus, aut illuſtribus equitibus Romanis. Sed ne
mur à noſtris Equitibus: genus igitur diffuſum, & in
iſcrimine: erant qui *Equo publico*, erant qui *Iudices*, erant
uni nomine *Equites* dicti. Illi qui Equo publico, tempo-
onyſij Halicarnaſſæi, id eſt Auguſti, ad *quinque millia*
, aut ſupra, vt ipſe vidit ac numerauit. Qui in Iudicibus,
pauciores: imò plures ex Plinio ſcribente, *Iudicum non*
uattuor Decurias fuiſſe primò, vixque ſingula millia in Decuriis,
lum prouinciis ad hoc munus admiſſis. Quâ adiectiunculâ no-
, largiter plures ſuo æuo fuiſſe: cùm & Caligula *Quintam*
curiam addidiſſet. Quid iam dicemus in reliquâ claſſe eo-
n, qui immunes, fuiſſe? Atque iſti Equites. quos Perſeus rex
ud Liuium ita laudat & inſignit: *Equites enim illis*, PRIN-
IPES *iuuentutis*; *equites* SEMINARIVM *Senatus*; *inde lectos in*
Patrum numerum, Conſules, inde Imperatores creant. Quæ omnia
atis clara tibi, ex ijs quæ dixi. Supereſt tertius ordo *Plebis*. de
quo quid ſingulariter dicam, niſi triplici diſcrimine fuiſſe, Ingenuos, Libertinos, Libertos? Et in militiâ diſcrimen erat ab hoc genere; itemque à Cenſu, ſicut & in alijs munijs, ſiqua publicè ſubirent. Vita etiam Cenſuræ permiſſa: quam tamen neglexiſſe poſteà (malo ſanè publico) Imperatores video, contentos duplicem illum priorem ordinem recognoſſe. AVD. Satis decora & vtilis tota hæc Ordinum diſtinctio: ſed vulgò & in occurſu poterántne agnoſci? LIPS. Poterant, & ſtatim quidem, ab habitu. Nam etſi toga communis omnium ciuium veſtis eſſet: tamen diſcrimina alia, ab alijs notis. Vt ſolis Senatoribus, aut iſtis quaſi Senatoribus, ius *Lati claui* geſtandi erat: quod non aliud, quàm velut bullæ è purpurâ, & capita clauorum intexta aut inſerta. Equitibus autem Aurei annuli, qui hunc ordinem, vt Plinius ait, à plebe diſtinguebant. Qui his duabus notis carebant, Plebs erant.

CAP.

Digitized by Google

CAP. III.

Iuſtitia & Clementia in bellis.

VIROS igitur communiter iam vidiſti, & in claſſes ſuas diſtinctos: ire per Magiſtratus & officia Ciuilia aut Militaria, longum ſit, nec noſtri nunc ſermonis. Etſi omnia ea optimè & prudentiſſimè inſtituta, ſiquâ vmquam in Republicâ: ſed omittantur, & quod propoſitum, de *Virtutibus* addamus. Nam viros illos laudabiles, vel potiùs ADMIRABILES fuiſſe dico, idque à duplici virtute, *Militari* vel *Ciuili*. Illam in imperio, & republicâ iure conſidero, vt tutelam eius, imò augmentum: ſine quâ fruſtrà aliquis ſtatus aut commune ſe iactet. Præmitto igitur, & duo hîc in Romanis, *Iuſtitiam ac Fortitudinem*, miror. Quod ad illam, neſcio an alia gens conſideratius, & cauſſis in Rationis trutinâ libratis, bellum ſuſceperit, quàm iſta. Nam plerique, aut Regum ſuorum arbitrio arma induerunt, aut primorum aliquot in Republicâ, qui decernebant. Hîc aliter. & nec Senatui, nec populo toti, plenum hoc ius; niſi cognitio & iudicatio ſacerdotum publicorum interueniſſet, quos *Fetiales* dicebant. Eorum arbitrio ſumpta arma, poſita arma: & religio, non ſolùm iuſtitia, ea temperabat. Laudat & probat hoc vnicè Dionyſius: & *Græcos ſuos caruiſſe* eo dicit: & *ſeſe ideò obiter expoſiturum, quid muneris & iuris habuerint: vt,* inquit, *quibus ignota hactenus fuit Romanorum* IN BELLIS RELIGIO, *mirari deſinant felices euentus plerumque habuiſſe. Nam omnium bellorum initia & cauſſas, apparebit iuſtas fuiſſe: atque ideò Deos meritò propitios ſenſiſſe & fauentes*. AVD. Prudens & pia ſcripſio Dionyſij, fateor: ſed an vera Lipſi? Itáne omnia bella iuſta, & à talibus cauſſis? Mirum ſanè. cùm video tot regna aut regiones bello petitas, & ſubiectas; atque adeò in paucis annis, cùm extra Italiam pugnare cœperunt, domitum pænè vniuerſum orbem. Singularis hæc occaſio vel opportunitas, ſi omnes ſic ordine læſerunt aut laceſſierunt: & planè ponenda inter tua ADMIRANDA. Quin, quod res eſt, dicimus? Bella quædam iuſta, non nego: plura à duobus malorum ſtirpibus

nata, Ambitione & Auaritiâ. quod nec ipſi Romani ſcriptores negent. Vis Salluſtium audire? *Romani arma in* OMNES *habent, in eos acerrima, quibus victis* SPOLIA *maxima ſunt*. Et iterùm: *Romanis cum nationibus, populis, regibus cunctis*, VNA, *&* VETVS *bellandi cauſſa eſt*, CVPIDO *profunda* IMPERII *&* DIVITIARVM. Quid Tacitus tuus, ille iudicij conſideratus ſimul & liber? RAPTORES ORBIS, *poſtquam cuncta vaſtantibus defuère terræ, & mare ſcrutantur. Si locuples eſt hoſtis*, AVARI; *ſi pauper*, AMBITIOSI. *quos non* ORIENS, *non* OCCIDENS *ſatiauerit*. Audis, Lipſi, præclara hæc elogia? & ab ipſis quidem Romanis: nec tu veſte aut colore aliquo ſermonis facilè hæc teges. LIPS. Suauiter rideo. AVD. Ita video, cur autem in re ſeriâ? LIPS. Nam tuam hanc malitiam (imperitiam dicere non poſſum) quî non rideam? qui verba te dare mihi cenſes, in his quaſi Romanorum verbis, quæ reuera hoſtium eſſe non ignoro. Nónne priora illa Mithridates apud Salluſtium profert, altera Galgacus apud Tacitum? Mirum autem, ſi ij benè honeſtéque de Romanis loquantur aut ſentiant, qui viris & equis expugnatum eos eunt & euerſum. O tuam diſſimulationem! quaſi neſcias decorè hæc hiſtorijs inſeri, non quia probè aut verè, ſed quia probabiliter ab ijs dicta. Nam talia non deſunt, nec vmquam deerunt, magnis imperijs obiectari. Miſerabiles enim ferè victi ſunt, & fauemus imbecillis; & paſſi iniuriam videntur, quia non fecerunt. Atqui terras eorum inuaſerunt, & ceperunt. Quid ergo? liberè & impunè læſiſſe vis? incipere bella, in alienâ manu eſt: non ponere cùm lubet, & vt lubet. Amittere ſua non iniuſtè incipit, qui aliena aut alios iniuſtè læſit. Sed enim ordo iſte mirificus, & inter mea ADMIRANDA referendus, vt aiebas. Ego tecum hoc ſentio, & arripio: & admirabilem planè hîc habeo Prouidentiam diuinam. Itáne ſerie quadam bella ex bellis nata, prouinciæ ex prouincijs ſubactæ? Illa cauſſas dedit, aut permiſit: & ſemper duplici hoc titulo Romani vſi, vt aut pro *Salute* arma caperent, aut pro *Fide*. Pro illâ; vbi res eorum agere tur; pro iſtâ, vbi Sociorum. Et hoc de Socijs latè patuit, & eſt illa catena, quę bella & terras coniunxit aut ſubiunxit. Cicero verè & liberè: *Noſter populus*, SOCIIS *defendendis*, TERRARVM OMNIVM *potitus eſt*. Verè inquam: & vis pauca exempla? Ecce Carthaginenſes

ſes validi ſunt, imò æmuli virium Romanarum. obſtant creſcentibus: quid fit? remouendus ille obex, & cauſſam ipſi præbebunt. Siciliam inuadunt, & Mamertinos: iſti ad Romanos appellant, vt Socios. Veniunt, ſubueniunt, pellunt eos, & quęſita iam ipſis ad ſe trahunt. Fit pax, & Sardinia etiam Siciliæ adijcitur, conceſſu ipſorum. Vides augmentum? Sed enim iam ſiſtimus, & illi manent ac florent? non. in Hiſpaniam malâ cupidine tranſſcendant, arma etiam Saguntinis inferant, & amicum ſociumque Romanis opidum euertant. Bellum ergo iterùm iuſtum: quo fine, & fructu? Victi illi, & in Africam compulſi, Hiſpaniâ aucti Romani. At enim Græcia & Macedonia iam deſunt. Vis iuſtè dari? Philippus Macedo fœdus cum Annibale coibit, Romanos & Græcos ſimul laceſſet: atque iſti eos aduocabunt, & ſibi primùm, mox & Macedonibus, imponent. Talia in Antiocho, Iugurthâ, ipſo Mithridate. qui ſceleratiſſimus non regum, ſed mortalium, quid de fraude vel iniuſtitiâ Romanorum queritur? vt volet; ipſe ab illis & nobis audiet, *Væ victis.* Non dicam pereant, ſed tamen pareant, qui vincere aut quieſcere non potuerunt. Avd. Hem! acriter tu pro Romanis: ſed ex animi tui ſententiâ? Lips. Ex ſententiâ: ſaltem de antiquis illis Romanis, & ante Sullam ciuili bello nondum infectis &, vt ſic loquar, decoloratis. Pleraque omnia tunc pura & iuſta: & liceat cum Rutilio, verè de Româ dicere,

> Ivstis bellorvm *cauſſis*, *nec* pace *ſuperbâ,*
> *Nobilis ad* svmmas *gloria venit* opes.

At poſteà degenerarunt, Auaritia & Ambitio quædam dictarunt, ad hoc Rationis examen non dirigenda. Avd. Iam remiſſiùs, & laudo. quid tamen in Rutilio audio, nec *Pacem ſuperbè* dediſſe? Imò rarò dedit, aut impotenter & ſuperbè dedit. Lips. Neque id tibi dabo. Quoſdam populos puniuit, fateor; ſed non niſi imperio ſuo, & ſtipendiario illo iugo. Quàm multis autem & pacem indulſit, ſi vti eâ potuiſſent, aut voluiſſent? Ipſis Carthaginienſibus bis: Philippo etiam, & Antiocho, & Tigrani: atque hos omnes cùm pellere terris in eorum manu eſſet; contenti fuerunt reſtringere, & vt imagine hac vtar, pennas incidere, ne temerè & laſciuè ſic euolarent. Sed ſatis ſuper Iuſtitiâ.

CAP IIII.

Fortitudo Romanorum militaris.

F*Ortitudinem* in militiâ nunc conſideremus. Quid tamen hîc diffundar? nónne ſatis in ROMANA MILITIA meâ feci? Opinor: ſed argumenti & contextus etiam cauſsâ, pauca dicantur. Aio igitur & *Milites* & *Duces* præſtantiſſimos huic genti fuiſſe, & in omni æuo ADMIRANDOS. Vide mihi legiones illas, quæ binæ iunctæ, & cum totidem Socijs, equitatu autem *mille octingentorum*, ad quæcumq; bella & hoſtem ibant: ibant, ſed & victrices ferè redibant. Tota autem ea manus, quid amplius quàm *octodecim millium* erat? Iam ſi decem legiones iungeres, quod item factum: quid niſi Hirtij verbis dicam, *vel cælum diruere* eas potuiſſe? Ecce gygantes nouos, & veros, nec è fabulis petitos. An non tales ibi videbuntur, ſi in *Opere, Agmine, Acie*, paullisper eos conſideras? Quod ad Opus, fodiebant, vallum & foſſas ducebant; aggerem, teſtudines, turres ſtruebant: omnia celeriter & induſtriè, vt fidem ſuperet paucos homines tanta in tantulo tempore, ſtruxiſſe. In* *Poliorceticis* meis dedi exempla. Iam de Agmine, quid iſtud eſt? arma omnia peditem ferre, cibos ſemeſtres aut menſtruos, vtenſilia, & ſeptenos aut plures interdum vallos. Iumentum ita oneres, negabis par futurum. Adde ordinem in toto inceſſu, à ſignis non diſcedere, pari paſſu omnes ambulare, decurrere etiam, cùm opus eſſet, in plenis armis. Denique in acie quis par Romano miles erit? nam non fuiſſe quidem, id cōſtat. Cum omnibus gentibus, omni genere armorum aut pugnarum, concurrerunt: ecquando victi ſunt ignauiâ ſuâ aut culpâ? nam hoc addendum eſt: & optimus ille miles ſemper potior, niſi mens & directio impediret imperiti aut temerarij Ducis. Liuius gloriatur: *Abſit inuidia verbo, & ciuilia bella ſileant, numquam ab* EQVITE *hoſte, numquam à* PEDITE, *numpuam* APERTA *acie, numquam æquis vtique locis laborauimus*. Vera dictio, & trophæa victarum gentium adſtipulatur. Græcos aut Macedonas aliquos mihi compones? Pyrrhus ipſe Macedo refutabit: & cùm Ro-

manæ

manæ militiæ periculum, ſed cum ſuo periculo feciſſet, vocem è pectore emiſit: *O quàm facile erat orbis imperium occupare; aut mihi Romanis militibus, aut Romanis me rege!* Atqui ſi quiſquam Regum bono & veterano milite inſtructus fuit, is fuit. Quid autem mirandum tales fuiſſe, apud quos, à primâ adoleſcentiâ, vita omnis in armis, honos omnis ab armis erat? Nemo honeſtiorum ad remp. accedere, aut magiſtratus capere poterat, niſi decem annos militaſſet. Et pedeſtris ipſa militia, viginti annorum decurſu denique terminabatur. In ipſa pace, an quietem egiſſe cenſes? exercitia aſſidua erant, vel in Campo illo Martio, vel in ipſis alibi caſtris. Ariſtidem operæ pretium eſt in hac re audire: *Quinetiam in militari diſciplinâ vos, ô Romani, omnium aliorum inſcitiam coarguiſtis. Nec enim contra hoſtes dumtaxat milites veſtros ac Duces, ſed inter ſe primùm committitis & exercetis. Ita fit vt* COTTIDIE STENT IN ACIE, *nec vmquam quiſquam* LOCO CEDAT, *ſed vt in æterno & cæleſti choro, quiſque ſtationem ſuam cognoſcat & ſeruet*. Reuera ita eſt: & de *ſtatione* quod ait, quis neſcit locum in acie, vel in præſidio, militi ſeruandum, vel moriendum fuiſſe? Leuiter ab eo diſcedere, à vitâ erat abire: vt ſeueritas quidem volebat ſaluberrimæ illius Diſciplinæ. Inde contemptus periculorum & hoſtium: & in medios illos vel exiguam manum ſi Dux miſiſſet, quis non ſine cunctatione parebat? Exemplum illuſtre & notum, ſed ADMIRABILE eſt, in bello Punico primo. Conſul parùm prouidè ſuos ductans, in locum humiliorem, & collibus vndique cinctum, inſinuarat. Hoſtes aditus inſederant, & ſine ferro confectum bellum videbatur. Ibi Tribunus conſilium ſuppeditat: *Conſul*, inquit, *vides tu collem illum, ab hoſtibus nondum occupatum? illuc cenſeo mittendam cohortem aliquam militum, ſi te & alios vis ſaluos. Hoſtes enim in illos irruent; intereà tu, ſi vir es, te explicabis, & peruades*. Placuit Conſuli ſententia, & vera erat: nec de militis obedientiâ dubitabat, ſed *Ducem*, inquit, *illum qui in certam mortem eat, quem habemus? Meipſum*, ait ille. Dictum, factum, quadringenti ad moriendum proficiſcuntur, & cadunt: ſolus Tribunus inter mortuos, ſemimortuus ipſe, repertus conualuit, & ſæpè vtilem operam reipublicæ poſteà nauauit. Viros iſtos tali robore, tali obedientiâ, alibi mihi dabis?

Spar-

Spartanos tamen excipio,ſolos dignos qui cum Romanis comparentur, ſi vires & copiæ maiores fuiſſent. nam alia non degenerant. Sed hæc infelix audacia: illa lætior. cum Punico item bello, fugientem eorum claſſem, pedites in mare ſe conijcientes & natantes, quaſi in camporum firmitate aggreſſi, manibus ſuis in litus retraxerunt. Paullò vetuſtiora iſta ſunt: ecce magis noua exempla. Bello Africano ciuili, Centurio Cæſaris cum aliquot veteranis in mari captus, ad Scipionem aduerſarium Ducem perductus fuit. Ibi Scipio clementer vitam ſtatim offerre & honorem, ſi deficere à Cæſare, & pro ſe ſtare vellet. Ille autem contrà, hortari vt ipſe deſiſteret, neu contra tam inuictum virum & copias pugnaret: *Quæ*, inquit, *cuiuſmodi ſint, ſi minus anteà expertus es, licet nunc cognoſcas. Elige ex tuis cohortibus vnam, quam putas eſſe* FIRMISSIMAM, *&* *conſtitue contra me. ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tuâ tenes poteſtate*, NON AMPLIVS DECEM *ſumam: tum ex virtute noſtrâ intelleges, quid ex tuis copijs ſperare debeas.* Ita Hirtius, ſiue Oppius, ſiue Balbus, caſtè & puriter hæc narrauit. AVD. Légi equidem, & memini: ſed quid niſi militaria & vana hæc verba ſunt? Nam vt *decem* contra *quadringentos* conſiſtant, nulla ratio aut exempla dicent. LIPS. Rationem nunc omitto, etſi ea quoque in veterano iſto robore eſt: ſed exemplis hoc firmari poteſt. Non tu in eodem Hirtio legiſti, *Numidarum copias, in coronæ modum, Cæſaris copias cinxiſſe? Cæſariani interim*, inquit, NON AMPLIVS TRES *aut* QVATTVOR *milites veterani ſi ſe conuertiſſent, &* PILA VIRIBVS CONTORTA *in Numidas infeſtos conieciſſent*, AMPLIVS DVORVM MILLIVM, AD VNVM *terga vertebant.* Hoc etſi mirum, tamen verum eſt: & niſi fallor, ipſo illo ſcriptore arbitro & inſpectore geſtum. Sicut quod idem eodem bello, de Gallis noſtris tradidit: *Accidit res incredibilis, vt equites* MINVS TRIGINTA *Galli, Maurorum equitum duo millia loco pellerent, vrgerentque in oppidum.* Vis nominatim & L. Sicinium aliquem citem, qui *centies & vicies* in aciem deſcendit? *ſex & triginta* ſpolia ex hoſtibus rettulit? *octo* ex prouocatione occidit? *quinque & quadraginta* vulnera pectore excepit, tergo nullum? Vis Caſſium Scæuam? qui in Britannico litore, cum quattuor commilitonibus in ſcopulo reli-

relictus, cùm mari abeunte hoſtibus adire fas eſſet, atque ij confertim irruerent; deſertus ab alijs, ſolus impetum ſuſtinuit, multos deiecit aut occidit, denique armis ſuis onuſtus, ſolo ſcuto abiecto, in mare ſe dedit, & ad Cæſarem natauit. Qui ſtupens ad viri virtutem, laudare parabat: at ille diſciplinæ memor, *Da veniam Imperator*, inquit, *quòd ſcutum reliqui*. O dictum, factis illiſipſis laudabilius! & quid à tali animo, non enim iam manibus ſolùm, non ſperes? Idem Pompeiano bello, ad Dyrrachium caſtello præpoſitus, ſolus in portâ conſiſtens, contra Romanas, Romanas dico legiones & copias, id ſeruauit. Quo tempore oculus ei effoſſus, humeri traiecti & femur, ſcutum *centum triginta* ictibus perforatum. Fabellas recitare hodiernis militibus videamur: ſed nos res dicimus, tam hercules quàm cùm *Onera aut Opera* narramus, adeò non imitanda, vt nec credenda. Sed in victoriâ quid milites iſtos miror? magis pænè in clade & morte. Miles in Cannenſi prœlio, cùm vulneribus confectus, manus etiam mutilatus eſſet, ſpoliare ſe conantis Numidæ ceruicem brachijs inuadens, ad ſe traxit, & naribus atque auribus corroſis (cùm alia tela non eſſent, aut tractare non poſſet) deforme cadauer aſpicientibus reliquit. De vno loquor: ſed *quinam illi viri fuerunt* (Flori verba dabo) *quos ab elephantis obrutos Pyrrhi prœlio accepimus? omnium vulnera in pectore, quidam hoſtibus ſuis immortui, omnium in manibus enſes, & relictæ in vultibus minæ, & in ipſâ morte ira viuebat?* Vide mihi iſtos, non homines, ſed Martes, ſi fas dicere: & nec victos quidem, vincendos. Satis de Militibus, tranſeo ad Duces: etſi quomodo non iſti omnes Duces? Imò quod Thucydides de Lacedæmonijs ſcitè dixit, ὅτι ἄρα, πλὴν ὀλίγων, τὸ στρατόπεδον αὐτοῖς ἄρχοντες ἀρχόντων εἰσί: *quòd, paucis exceptis, exercitus eorum* DVCES DVCVM *eſſent*: id profectò in Romanos conueniebat. Sed tamen Duces etiam aliqui eximij: vt parens ille *Romulus*, vt *M. Furius Camillus*; vt *L. Papirius Curſor*, quem vel Alexandro parem (ſi veniſſet) Liuius opponit; vt *M. Claudius Marcellus* igneo impetu; vt *Q. Fabius Maximus*, ſalubri tarditate; vt *P. Scipio Africanus prior*, diuinâ felicitate; & *poſterior*, diuinâ virtute; vt denique (nam omnes quis numeret?) caput & culmen *C. Iulius Cæſar*: fortunâ, peritiâ, magnitudine & celeritate animi, ſuper

a omnes

omnes qui arma tractarunt, aut tractabunt. Sed concludimus: ſi poſt Cæſarem tamen vnum addidero, alterius Cæſaris ô fidum vtilemque miniſtrum! Is *M. Vipſanius Agrippa* fuit, vir bello prouidus & fortis, & vel cauſſa victoriarum Auguſti, vel inſtrumentum. Nec poſt eum, flacceſcente iam Romanâ indole, quos mirer habeo, niſi fortè *Germanicum Cæſarem*, ſed properata mors eripuit; aut magis certè *Traianum*, ſuo & proprio elogio OPTIMVM MAXIMVMQVE.

CAP. V.

Pietas, Probitas, Conſtantia Romanorum.

SED ad *Ciuilem* iam Virtutem venio, domi & in togâ ſpectandam. Eam per omnes ordines diffuſam triplicem maximè reperio, *Pietatem*, *Probitatem*, *Conſtantiam*. *Pietas* eminet, vana illa quidem dixerit aliquis, ſed tamen in aſſiduo Numinis cultu (pro ipſorum captu) reuerenter occupata. Incredibile eſt, quàm omnia publicè & priuatim religioſè cœpta, adminiſtrata, patrata: vt totam ciuitatem ſacris operatam & addictam poſſis arbitrari. Atque id ſecundùm vetera inſtituta, nec nouitati aut mutationi dabant hîc locum. Miratur hoc Dionyſius: *quòd quamquam* * *ſexcentæ nationes penè in vrbem fluxerant, quibus ſingulis ſacra ſua ritusque patrij eſſent; tamen ad ſuum æuum* (inquit) *nulla peregrina religio publicè ſuſcepta; aut ſiqua oraculorum monitu introducta, eaipſa Romano more culta, abdicatis fœdis vanitatibus, aut fabularum portentis.* Quò valdè faciebat, quòd Sacris præeſſent, & ipſi non interpretarentur ſolùm, ſed adminiſtrarent, viri in Republicâ primi, honoribus honeſti: qui & exemplo plebem eò trahebant; & prudentiâ ac maturitate, noua aut nocitura ſpernebant. Ab hoc deinde capite alia Virtutum membra: & in primis illa *Probitas*, quam nominaui, id eſt animi morumque integritas quædam & candor. Sine fuco, ſine fallaciâ diu mores illi fuerunt: & in prouerbium abierat, *Homo Romani ingenij*, *Romana ſimplicitas*, & *Romana fides*. Incerti, ſed Romani ſcriptoris, verſus ſunt:

* Nota ad copiam exterorum.

CIVE

CIVE ROMANO PER ORBEM *nemo viuit* IVSTIVS.

Quippe malo vnum Catonem, quàm trecentos Socratas.

Et ſanè differere alibi de virtute crebrum, hîc vſurpare. Quâ in re alienum teſtimonium audiamus, & Polybij, id eſt hominis Græci. Deus bone, quàm ille dilaudat, & ſuæ genti præfert! *Apud nos, inquit, ſi cui talentum concreditum ſit, & exſtent decem ſyngraphæ, decem ſigna, bis totidem teſtes, tamen fidem vix eſt ſeruare: apud Romanos autem, cùm in Imperijs aut Legationibus plurimũ pecuniæ in manibus habeant & diſpenſent, tamen officium & fides conſtant, ſolâ iuriſiurandi religione inductis.* Vides probitatem in hac parte? ſed & in bello candor is fuit, & rarò aſtu aut fraudibus victoria quæſita aut parta. Tangit grauiter M'. Aquillium Imperatorem noſter Annæus Florus, quòd is bello Aſiatico veneno fontes miſcuiſſet, ad deditionem quarumdam vrbium. *Quæ res, inquit, vt maturam, ita infamem fecit victoriã. quippe cùm contra fas Deûm,* MORESQVE MAIORVM, *medicaminibus impuris, in id tempus* SACROSANCTA *Romana arma violaſſet.* Iam & huic Probitati *Abſtinentia*, ſiue etiam *Continentia*, adhærent: nõ fœdè aut iniuſtè appetere alienum, parcè & modicè ſuo vti. Et illius quidem (Abſtinentiæ, dico) quàm pulchrum, nec iactatum nimis, exemplum fuit ab vniuerſo populo editũ, Marianâ & Cinnanâ proſcriptione? Quippe cùm ij hoſtium ſuorum penates, omnibus opibus aut elegantijs plenos, vulgi manibus diripiendos vltrò obieciſſent: nemo inuentus eſt, nemo, qui iniuſtam hanc prædam è ciuibus peteret, caperétve: ſed, tamquam à ſacris ædibus, omnes manus & cupidinem abſtinuerunt. Et quid in togâ miramur hæc exempla; cùm in ipſo bello, & inter hoſtes, prædæ abſtinentia fuerit? quæ non niſi permiſſu capta, & ſic quoq; tota ad Duces relata. Iam in Continentiâ quàm laudabiles, ſi cibum, veſtem, aut externa alia ſpectes? Plinium & Plautum teſtes habemus, populum Romanum per aliquot ſęcula, non niſi farre & pulte vulgò vſum. Quòd ſi nuptiæ, feſtiuitas, aut lætius conuiuium eſſet; pro magno pauci piſciculi, & porcinæ aliquot pondo, in obſonium adiecta. Similis in veſtibus frugalitas: & omnium, ditium pauperumque, è lanâ: atque eâ natiui & albidi coloris. niſi quòd ditiorum ſplendentes paullò magis & nitidæ à fulloniâ arte eſſent. Nam Sericum, Holoſericum,

Nam cùm vrbem ipſam Annibal obſideret, & terrêret: fundus, in quo caſtra eius poſita, publicè ſub haſtâ Romæ vænijt: nec minoris, quàm ſi liber, nec inſeſſus ipſe aut Italia ab hoſte eſſent. Item alterum, eodem illo tempore, cùm ad vnam portam Annibal pugnaret & inuaderet, alterâ militem & auxilia in Hiſpaniam emiſerunt. Fiducia hæc, vt verum dicam, humana non fuit: à Deo inſpirante vênit.

CAP. VI.

Contra Probitatem & Abſtinentiam dicta & obducta quædam.

ET hæc ſufficiunt, mi Auditor, de Virtute Ciuili: cuius cuſtodes & ſacerdotes ſi viritim recenſeam, quando finiam? te, & certè me, fatigem. AVD. Numquam me, nec ſi Iliadem ſermonis tui texas. Sed tamen ſi arbitrari me dicta tua vis, non ſolùm audire: habeo quæ ſpeciosè aut firmiter obducam ijs & opponam. Itáne Virtutem hanc attollis? Pietatem omitto: etſi ea externa tota, & miſeratione magis, quàm refutatione digna. Sed de candore & fide adiunxiſti: an non ipſo animo tuo alibi retinente, aut refragãte? Proh ſancta Fides, quæ igitur lego alibi aut video, contra tuum numen aut nomẽ admiſſa? *Caucai* populus Hiſpaniæ ſatis potens & notus fuit. qui cùm pares Romanorum armis & violentiæ non eſſent, legatos ſupplices in caſtra ad Lucullum Imperatorem miſerũt, pacem & fœdus quacumque lege facturos. Ille obſides imperat, & argẽti ſtatim * talenta centum, equites auxiliares certo numero. Omnia fiunt ſedulò & obnoxiè. Imperat tum ampliùs, vt *duo millia* militum in vrbem ſuam accipiãt, præſidij cauſſâ. Id quoque factum. Sed illis occultò mandatum, vt muros portaſque occuparent: atque ita Lucullus reliquum exercitum induxit, & tubâ ſignum datum, vt ſine diſcrimine, ſenes, pueri, viri, feminæ interficerentur. Ita opidum direptum, deletum: ipſa *viginti millia* hominum, per ſummum ſcelus, interempta. O candorem, ô ſimplicitatem! & ecce aliam, in eâdem Hiſpaniâ, ſimilem. Sulpicius Galba Luſitaniam hoſtiliter ingreſſus vaſtabat, mirantibus illis nec cauſſæ

* 60000. *Philip.*

aut

Digitized by Google

aut culpæ ſatis conſcijs, Legatos mittunt, fœdera priora renouant: illo recipiente, & vltrò miſerante, quòd ſic affligarentur. *Sed*, inquit, *egeſtas fortaſſe vos impulit prædas agere, & belli ſpeciem præbere: medebor. Tripartitò vos diuidã, & in agro ac ſolo pingui collocabo, vbi reliquum beati ac tuti agatis. Venite cum vxoribus, cum liberis: in talem vallem, talis illa pars. adſignabo.* Veniunt miſeri, læti ac ſecuri, & in triplici regione diſtincti. ad quorum primos cùm acceſſiſſet, arma ponere quaſi amicos ſocioſq; iuſſit: & ijs poſitis, milites immiſit, & fidem ac deos implorantes, ad vnum omnes occîdit. Idem alteris, tertijſque celeriter factum, & priuſquam fama prioris facinoris ad eos veniſſet. Aſpicio te Lipſi, & oculis vultum ac pectus verbero, ſi tale aliquid inſidum & barbarum, in vllâ barbarie factum? Atqui nouitia hæc ſunt, dices, & reipublicæ inclinantis. Non nimis, nec longè à Bello Punico ſecundo, cùm Reſpublica moribus legibuſque vel maximè floruiſſe cenſetur. Sed vis igitur antiquiora? accipe. Auſonum gens in Italiâ fuit, vno tempore, nullo ſatis certo crimine, exciſa. Liuius ipſe narrat, ſuſpectos & delatos à paucis, quaſi deficere ad Samnites vellent: præuentos autem à Romanis, qui occultè ſubmiſſis militibus, quibuſdam & togatis, portas trium opidorum occuparunt: & eâdem horâ, cædibus promiſcuè factis, vrbes & gentem deleuerunt. Audis tu mi doctor? quid iſtis hominibus probius aut candidius? cedunt Gallicanæ noſtræ niues. Iam & *Abſtinentiam* ac *Continentiam* laudaſti: & vt leuiſſimè dicam, ſubriſi, aut & irriſi. Nam quæ, aut vbi, hæc Abſtinentia? Romæ & inter ciues fortaſſe? credo, & ex veteri dicto, *Coruus coruo oculum non eruit.* Sed an eadem in prouincijs, & vbi occaſio aut facultas peccandi? O dij deæque (ſi fas ſic exclamare) quæ illîc occulta aut aperta furta, libidines, nundinationes, raptus? Poëtæ Harpyas aliquas finxerunt, quæ contactu & vnguibus omnia diriperẽt, aut fœdarent: in re, iſti Romanorũ Præſides fuerũt. Optimus & belliſſimus quiſq; ita ſe gerebat, vt bella omnia domũ auferret. Demades olim dictitare ſolitus, cùm ad Tribunal aut Magiſtratum iret, *ad Auream meſſem ſe ire*: mihi crede, iſti ibant, & Colchos quiſque Iaſon ſibi ſpondebat. Legiſti tu Ciceronis illa de vno Verre? Pleraque talia in alijs, & miſeri prouinciales non niſi præda & ſpolium Præſidibus ſuis erant.

erant. Quòd ſi in pace talia: per bellum & arma quid ſuſpicamur fuiſſe? & tu tamen illic quoque Abſtinentiam eorum laudas. O iuſtè, ô meritò! & tuâ veniâ, dabo exempla. Ecce L. Sulla in Aſiâ, cùm communiter *viginti millia talentûm* exegiſſet, priuatim edixit, vt hoſpes militi apud ſe diuertenti *ſedecim drachmas* in diem daret; cœnam inſuper ipſi, & ſodalibus
* 50. Phil. quot vocaſſet; Centurio autem acciperet in diem * *quingenas drachmas*, veſtē prætereà duplicem Domeſticam & Forenſem. Hæc Sulla, inquies, homo nequam, & natus ad Diſciplinam militarem diſſoluendam. Benè eſt, accipio excuſationem: quid ergo L. Paulus qui Macedoniam vicit, inter optimos ciuium? Deſtinatum ei Epirum totam diripere, & in prædam militibus dare, quia cum Perſeo rege ſenſiſſent. Quid facit?
Lib.XLV. ipſis Liuij verbis, *Centuriones in ſingulas vrbes ſubmittit, qui ſe dicerent ad præſidia deducenda veniſſe, vt liberi Epirotæ, ſicut Macedones eſſent. Denos principes è ſingulis euocauit ciuitatibus. Quibus cùm denuntiaſſet, vt aurum & argentum in publicum proferretur; per omnes ciuitates cohortes dimiſit, ſic vt vno die in omnes peruenirent. Edicta Tribunis Centurionibuſque erant, quæ agerentur. manè omne aurum argentumque collatum: horâ quartâ ſignum ad diripiendas vrbes datum eſt militibus: tantaque præda fuit, vt in equi-*
* 40. Phil. *tem * quadringenti Denarij, peditibus duceni diuiderentur. Centum quinquaginta millia capitum humanorũ abducta. Muri deinde direptarum vrbium diruti ſunt: ea fuêre opida circa* LXX. Quibus auribus tu candoris, tu abſtinentiæ mirator, hæc audis? Centuriones ſubmittit, per ſpeciem liberandi; decem primos euocat, vt conſilio & ducibus ſpoliet: ô candidum factum! Milites deinde immittit, diripit, cædit: ô clemens abſtinenſque factum! Sed pulcherrima clauſula, tot millia capitum abducta: nec finis, in miſeros muros & tecta ſæuitum, & dirui ea iuſſa. In viciniâ Græciâ, quid Hortenſius Prætor patrauit? Legati Abderitæ
Lib.XLIII. in ipsâ Româ audiantur, (Liuij item verbis) *Flentes ante Curiam, querenteſque, opidum ſuum ab Hortenſio expugnatum direptumque eſſe. Cauſſam excidij fuiſſe, quòd cùm * centum millia de-*
* 10000. Philip. *narium, & tritici quinquaginta millia modiûm imperaret, ſpatium petierant, quò de eá re ad Hoſtilium conſulem, & Romam, legatos mitterent. Vixdum ad Conſulem ſe perueniſſe, & audiſſe opidum*

expugna-

Digitized by Google

expugnatum, principes ſecuri percuſſos, ſub coronâ ceteros venîiſſe. In ipſâ Italiâ, Locrorum opido Q. Pleminius, Legatus Scipionis Africani, cum milite præfuit. Sed quomodo? Liuius iterùm dicet: *in* CORPORA, *in* LIBEROS, *in* CONIVGES, INFANDAE *contumeliæ editæ*. Libidines, & non dicenda habes: *iam auaritia* (inquit) *ne ſacrorum quidem ſpoliatione abſtinuit. nec alia modò templa violata, ſed Proſerpinæ etiam intacti omni ætate theſauri.* En religionem & pietatem, quam laudabas. Et quid ego Conſules, Prætores, Legatos, nomino aut conquiro? ecce puſillus vnus Præfectus equitum, titulo tenus, Scaptius, cùm pecuniam deberi ſibi à Salaminijs diceret, illi ad Senatum appellarent, eiuſque conſultum: homo probus & iuſtus, *quinquaginta equites* ab Appio Proconſule impetrat, *incluſum in Curiâ Senatum habet in multos dies, adeò vt interierint nonnulli fame.* Hæc Cicero ita narrat, & ſimul æquabile illud ius inter prouinciales & Romanos oſtendit. Quid plura addo? claudat mihi Polybius teſtium agmen. qui ſcribit Scipionem, captâ Carthagine Nouâ, *omnes obuios occidi iuſſiſſe, nec vt vlli parcerent.* Tum addit, ſollennem hunc morem Romanis fuiſſe: *Videntur enim*, inquit, *terroris gratiâ hoc illi facere. Itaque frequenter videre eſt, quando Romani ciuitates capiunt, non homines modò occidi, ſed etiam canes diſſecari, & aliarum animantium membra truncari.* Heu, heu clementiam, candorem, probitatem, & omnia, quæ dixi, inter ADMIRANDA!

Lib. vi. ad Attic.

CAP. VII.

Pariter contra Continentiam; & de luxu Romano.

IAM tu *Continentiam* etiam laudabas, in Victu & Veſte: voluntate tuâ, aliquid opponam? LIPS. Valdè intereſt ſcilicet quid velim: tu mihi videris, vt Mithridates aliquis, non libero, ſed hoſtili ore & animo, inuehi in Romanos. AVD. Non ita eſt: ſed falſa ſi dicam, vterque parati erimus, tu refellere, ego refelli. Hoc iam agis, video: ſed priùs & iſtæc audi. Continentiam igitur & frugalitatem veterum illorum, ſed planè veterum, ſi lau-

das: ego ſuccino, & Fabricios, Curios, Quinctios tecum miror. Sin longiùs trahis; vt non ego, lectio tua & obſeruatio tacitè refellent. Quid? leges illæ Sumptuariæ ab antiquo latæ, & ſub bellum Punicum ſecundum, non oſtendunt morbos in eâ parte fuiſſe, cùm ad publica hæc remedia decurrēdum? ipſæ cænæ, & lautitiæ quæ narrantur, non id clamant? Reminiſcere Pontificiæ illius cænæ apud Macrobium, vbi incognita & nobis quærenda ciborum genera: reminiſcere & Salluſtij verborum de Metello Proconſule, in Hiſpaniâ: *Cæna, vltra Romanorum ac mortalium etiam, morem curabantur, exornatis ædibus per aulæa & insignia, cænisque ad oſtentationem hiſtrionum fabricatis. Simul croco ſparſa humus, & alia in modum celeberrimi templi. Præterea, ſedenti in tranſennâ demiſſum Victoriæ ſimulacrum, cum machinato ſtrepitu tonitruum, coronam ei impónebat: tum venienti thure, quaſi Deo, ſupplicabatur. Toga picta plerumque amiculo erat accumbenti. epulæ verò exquiſitiſſimæ, neque per omnem modò prouinciam, ſed trans maria, ex Mauretaniâ volucrum & ferarum, incognita anteà, plura genera.* Conſidera cænaculi apparatū, cænantis habitum aut honores, cænæ ipſius exotica fercula: quis ganeonum & lurconum, poſſit vel auſit imitari? Quis noſtrûm hodie aues aut feras trans mare, cænæ cauſsâ, conquirit? Atqui olim non Metellus ſolùm aliquis, ſed iam vulgus lautiorum. Petronius Arbiter:

Ingenioſa gula eſt, Siculo ſcarus æquore merſus
Ad menſam viuus deducitur. inde Lucrinis
Eruta litoribus vendunt conchylia cænis,
Ut renouent per damna famem. iam Phaſidos vnda
Orbata eſt auibus, mutoque in litore tantum
Solæ deſertis adſpirant frondibus auræ.

Pulchrè & floridè, ſed an poëticè & claré? non opinor, imò Seneca, acer ille talium qua ſitor & cenſor, auget & attollit. *Non eſt neceſſe* (inquit, ad ſæculi ſui mores) OMNE *perſcrutari profundum, ac ſtrage animantium ventrem onerare, nec conchylia* VLTIMI MARIS *ex ignoto litore eruere. Dij deæque iſtos perdant, quorum luxuria tam inuidioſi* IMPERII FINES *tranſcendit. Vltra* PHASIM *capi volunt, quod ambitioſam popinam inſtruat: nec piget à* PARTHIS, *à quibus pœnas nondum repetimus, aues petere.* Vides affectum & ſtomachum viri, & ſine bile hæc nec in ſermone quidem vſurpantis.

Conſol. ad Helu.

pantis. Quid Latinus Pacatus, in Panegyrico? Laudat Theo-
doſium Principem, quòd nihil tunc opus eſſet, *ad penum regiam*
flagitare remotorum litorum piſcem, peregrini aëris volucrem, alieni
temporis florem. & tum addit imaginem prioris ſæculi: *Nam de-*
licati illi ac fluentes, & quales ſæpè tulit Reſpublica, parùm ſe lautos
putabant, niſi luxuria vertiſſet annum, niſi hibernæ poculis roſæ inna-
taſſent, niſi æſtiuâ in gemmis capacibus glacie falerna fregiſſent. Horum
gulæ anguſtus erat orbis noſter. namq; appoſitas dapes, non ſapore, ſed
ſumptu æſtimantes, illis demum cibis acquieſcebant, quos EXTREMVS
ORIENS, *aut poſitus extra Romanum* COLCHVS *imperium, aut fa-*
moſa naufragiis maria miſiſſent. Ecce vitia & prodigioſum luxum,
omnia faſtidientem, niſi remota & ſumptuoſa. Sed inferioris
tantùm illa æui? imò verò, vt tetigi, à bello Punico ſecundo, aut
circà: cùm ecce Cato Cenſorius publicè queſtus, *Non poſſe ſal-*
uam eſſe vrbem, in quâ piſcis pluris, quàm bos, vaniret. Attende mi
Lipſi. hócne noſtro æuo ſit? & tamen in luxum inuehimur,
nec immeritò: at ego tibi dico, pluris quàm decem boues væ-
nijſſe vnum piſcem: piſcem? piſciculum addo. Mulli in quo
tunc pretio? putantur fuiſſe, quos *Barbos* hodie, aut *Regulos ma-*
rinos vocamus: ſed quidquid fuit, piſciculus, & vix quinque aut
ſex librarum. O non delicias, ſed inſanias! vnum ex ijs *quin-*
que, ſex, octo, decem millibus HS. reperio emptum. Seneca iocosè
narrat de Tiberio, ſeuero Principe, & luxui nec duce nec fauto-
re. *Mullum ingentis formæ (quare autem non pondus adijcio, & alio-* Epiſt.xcv.
rum gulam irrito? quattuor pondo & ſelibras fuiſſe aiebant) Tiberius
Cæſar miſſum ſibi, cùm in macellum deferri & vanire iuſſiſſet: Amici,
inquit, omnia me fallunt, niſi iſtum mullum aut Apicius emerit, aut
P. Octauius. Vltra ſpem illi coniectura proceſſit. Licitati ſunt: vicit
Octauius, & ingentē conſecutus eſt inter ſuos gloriam, cùm HS.* *quin-* * centū vigintiquinque Phil.
que millibus emiſſet piſcem, quem Cæſar vēdiderat, ne Apicius quidem
emerat. Notetur hîc, quæſo, non pretium ſolùm piſcis, ſed Tibe-
rij mirabilis continentia, qui in tantis opibus nec edere pi-
ſcem voluit, nec donum alteri tradere, ſed pretium ex eo fecit.
quod ſordes hodie aliquis fortaſſe (neſcio an rectò iudicio) in-
terpretetur. At in Plinio, *Aſinius Celer, è conſularibus, hoc piſce pro-*
digus, vnum mercatus eſt * *octo millibus.* Atque id quaſi ſummum * ducentis Philipp.
pretiū Plinius habet, cùm tamen in Suetonij Tiberio ſit, Prin- ca. xxxiiij.

cipem cum *grauiter queſtum, tres mullos triginta millibus nummûm veniſſe*. Si numeri recti; certum eſt exceſſiſſe, & ſingulos *ducentis quinquaginta* Philippicis ſtetiſſe. An falſus aut mendax ergo fui, de bobus vel decem? Iam alia ſi conquiram, vereor non longus ſolùm, ſed vanus eſſe. Dicam tamen, vel tui iudicij explorandi cauſsâ; & corriges, ſicubi ego, aut teſtes mei, extra fines veri ibunt. De Apicio, quem iam nominaui, res nota eſt, hominem perditæ gulæ fuiſſe: de quo, vt alia ſileantur, mors ſola iudicabit, quam Senecæ verbis dicam. *Apicius*, inquit, *noſtrâ memoriâ* (ſub Tiberio) *vixit, qui ſcientiam popinæ profeſſus in eâ vrbe, è quâ quondam philoſophi pulſi fuerant, diſciplinâ ſuâ ſæculum infecit. cuius exitum noſſe, operæ pretium eſt. Cùm** HS. *millies in culinam congeſſiſſet, ære alieno oppreſſus, rationes ſuas tunc primùm coactus inſpexit. Superfuturum ſibi* HS. *centies computauit, & velut in vltimâ fame victurus, veneno vitam finiuit*. Quam luxuriam, & quam effuſam vitam priuati hominis hanc fuiſſe putamus, cui *centies* HS. (id eſt, *ducenta quinquaginta millia* Philippæorum) paupertas & deſperatio fuit? O quàm multorum improba vota hodie ſint, vel *quinquagies* habere? Sed hunc omitto, & duos eodem nomine alios, qui in exemplar & nomen tranſierunt huius vitij: Claudium Æſopum addamus, hiſtrionem. De eo Plinius: *Maximè inſignis eſt in hac memoriâ, Clodij Æſopi, tragici hiſtrionis patina, ſexcentis* HS. *taxata. in quâ poſuit aues, cantu aliquo aut ſermone humano vocales, millibus ſex ſingulas coëmtas, nullâ aliâ inductus voluptate, niſi vt in his imitationem hominis manderet*. Benè hæc poſtrema fortaſſe: ſed an non acrius, *imitatione hominem manderet*? Anthropophagum facere hunc Æſopum vult, qui aues comederet, cùm hominem non poſſet, humanas. Æſtimatio autem ea vnius patinæ eſt, *quindecim millium* Philippæorum. Atque iſte etiam fuit (alij ad eius filium referunt) qui *margaretas ſorbere ſolitus* aceto ſolutas. O ſcelus, in mare deportandum! LIPS. Ne nimis, ne nimis: & an me eò vis? nam ne neſcias, & ego margaretas, vel potiùs margaretulas, arte liquefactas, valetudinis cauſsâ, ſoleo ſorbere. Nec res magna aut impendioſa eſt. AVD. At ego pretioſas aio, & mens eorum eſt, qui ſcripſere. Tu autem vel aurum & gemmas ſorbe, vt viuas. Sed quod ad illos gulones, de M. Antonij & Cleopatræ ſponſione

* *Duo milliones & ſemis.*

ſione

Digitized by Google

ſione non meminiſti, cùm hæc ſe *centies* HS. vnâ cænâ diceret abſumpturam? Ille negare, & rem * ἀδύνατον cenſere: ad ſummum, iudex & ſculna captus Munatius Plancus. Res non differtur, ſequenti die illa cænam apparat pollucibilem, ſiquis vmquam, & denique vt Cleopatra, & Ægypti regina. Nihil mirari Antonius, & calculos ad extremum poſcere: cùm illa arridens, Vnum, inquit, ferculum rem confecerit. & ſimul ex compoſito, illatâ phialâ acris aceti plenâ, vnionem quem aure dextrâ geſtabat, ſingulare naturæ opus, detractum in phialam demiſit, eumque, vt natura eſt, ſtatim liquefactum abſorbuit: parata & in alterum, quem ſiniſtrâ gerebat, manum inijcere, ni prouidè & properè Munatius, victum Antonium clarè pronuntiaſſet. Quidni victum? cùm ſola ea gemma vel *centies* HS. eſſet? ſiue, vt noſtra æſtimatio, *ducentis quinquaginta millibus* Philippæorum. Atque illa igitur arte hoc conſecuta eſt, vel aſtu: an re ipsâ & ſimpliciter Caligula, de quo Seneca? *C. Cæſar, quem mihi videtur Natura edidiſſe, vt oſtenderet quid ſumma vitia in ſummâ fortunâ poſſent, centies* HS. *cœnauit vno die, & in hoc omnium adiutus ingenio, vix repperit, quo mediocrium prouinciarum tributum vna cæna fieret.* Nam ſi margaretæ vel lapilli abſumendi, quid ingenijs magnis aut inuentis opus? via ſtrata & nota iam erat, per veſtigia Cleopatræ. In Suetonio tamen ſic lego, de ipſo iſto Caligulâ: *Commentus eſt portentoſiſſima genera ciborum; vnguentis calidis frigidisque lauabatur; pretioſiſſimas margaretas, acetò liquefactas ſorbebat; conuiuis ex auro panes & obſonia apponebat.* Quid iam Vitellius, ille helluonum omnium altiſſimus gurges? de quo Plinius: *Vitellius in principatu ſuo * decies* HS. (ita libri veteres) *condidit patinam, cui faciendæ fornax in campis exædificata erat.* Ego mallem (ſed tu iudica) *condijt patinam*: quia non de ipsâ lance, etſi grandi & pretioſâ, ſed de inſtructo eius & obſonio eſt ſermo. Scripſit autem Suetonius: *in hac ſcarorum iocinera, phaſianorum & pauonum cerebella, linguas phœnicopterûm, murænarum lactes, à Carpathio vſque, fretoque Hiſpaniæ, per nouarchos ac triremes petitarum, eum commiſcuiſſe.* Vbi libri veteres plerique, *à Parthiâ vſque* (non *à Carpathio*) habent: & conſiderandum eſt, ex Senecæ & aliorum ſuprà verbis. Etſi tamen ſtructura videtur hæc ad *Murænarum lactes* referre. Idem

* quæ fieri non poſſet.

Conſol. ad Helu.

Lib. xxxv.

* 25000. Philip.

verò Vitellius, non ipſe ſolùm prodigus, ſed alios impellens, *indicebat eadem die, ientacula, prandia, cænas, commiſſationes, ipſe omnibus ſufficiens, vomitandi conſuetudine.* Quod Suetonius cùm rettuliſſet, ita reddit: *nec cuiquam minus ſinguli apparatus, quadringenis millibus nummûm conſtiterunt.* Heu illuſum vel abuſum, in alienis opibus! nam ea ſunt *decem millia* Philippicorum, ſiue ipſe cenſus equeſter. Super hæc nihil reperio, niſi in Latini Panegyrico obſcurè quoſdam Principum perſtrictos: *Vt taceam,* inquit, *infami delectu ſcriptos in prouincijs aucupes, ductasque ſub ſignis venatorum cohortes, militaſſe conuiuiis: nónne cognouimus cuiuſdam retrò Principis non prandia ſæpè, ſed fercula,* HS. *millies æſtimata, patrimoniorum equeſtrium pretia traxiſſe?* Nec ſatis firmiter ſcio, quem aut quos tangat: puto Vitellium tamen, ſi in verbis eius emendes, * HS. *mille æſtimata*. Nam de illo *millies*, quis credat in vno ferculo abſumptum? quod nec Cleopatræ aliquot, aut Caligulæ iuncti feciſſent. Immane hoc nimis eſt: at illud *mille* planiſſimè conuenit, cum Plinij ſuprà notâ de vnâ Vitellij patinâ *decies* HS. æſtimatâ. Nam millena HS. & *decies*, Romanis idem ſonant. Iam de Heligabalo quid dicam? de quo Lampridius: *Numquam minus* * *centum* HS. *cenaſſe, hoc eſt argenti libris* XXX. *Aliquando autem* * *tribus millibus* HS. *cenaſſe, omnibus ſupputatis quæ impendit. Cenas verò Vitellij & Apicij viciſſe.* Vbi tamen non *argenti libras* XXX. legi calculus vllus admittit, vt paries cum *centum* HS. ſed potiùs CCL. quæ pura veritas eſſet. Atque ego in iſto ſuper omnes ſtupeo. LIPS. Quid ita? nam Cleopatra, imò Caligula ſuperauit. AVD. At enim hoc mihi magnum & ſtupendum, quòd ſumptus iſti in Heligabalo cottidiani, & *numquam minus* (verba Lampridij) *centum* HS. *cenauit.* Eſſent *ſeptuagintaquinque millia* Philippæorum in menſem: quid iam conuiuia, quæ eiuſdem totius ſummæ, in vnum diem interpoſuit? Ita enim & Lampridius addidit factum. Sed iam monſtra omittimus: aliquid ad communem morem quærimus, à quo non nimis Philippus, Hortenſius, Lucullus, & hi tales, lumina reipublicæ, abiuerunt. Piſcinæ & viuaria iſtorum nota ſunt: cænæ, ex vnâ hac Luculliana. In famâ homo erat lautitiarum, & quòd eſſet *non ganeo & profligator, vt plerique ſua haurientium, ſed erudito luxu.* Cepit cupido Ciceronem & Pom-

Marginal notes: * 25000. Philip. — * 2500. Phil. — * 75000. Philip. — Tacit. de Petronio.

Pompeium cognoſcendi, ſed inopinatò, & vt ſeriò diſcerent quomodo in dies viueret. Inueniunt in foro, ſalutant, cænam indicunt. Sed *heus tu*, aiunt, *ea lege nequid præmandes. nam ſumptum ſumi in nos, non placet*. Ille tergiuerſari primò per ſimulationem, & *Cras potiùs*, inquit: cùm negarent, *Ergo nec hoc licet*, inquit, *famulo dicere in quo triclinio cænaturi ſimus?* Permittunt. Ille altâ voce, *Abi, dic in Apollinis cænaturum*. Mox ſequuntur: omnia lauta, ſplendida, regia, cum ſtupore duorum conuiuarum. Sed cauſſam neſciebant ſcilicet, & totam vim habuerat ad apparatum, vnum illud *Apollinis* verbum. Nam homo ita diſpoſuerat, vt cænacula ſuis nominibus diſtincta eſſent; & in quoque tales cibi, & impendia. Eminebat autem illud Apollinis: atque ita cùm Diſpenſator aut Coquus audiſſent id nomen, ſciebant ſtatim quid, & quantum, opus eſſet. Summa enim taxata huic cænaculo, ait Plutarchus, *quinquaginta millium drachmarum* erat: quæ ſunt *quinque millia* Philippæorum. Etſi alij tamen in Plutarcho *quinque millia*, non *quinquaginta* legunt: atque ita minuunt ſummam. Quid plura ego adferam? vnum hoc Senecæ, ad æui ſui mores aptum: *Quid eſt ſumptuoſà cænâ flagitioſius, & EQVESTREM CENSVM abſumente? & tricies tamen* HS. *adiiciales cænæ frugaliſſimis viris conſtiterunt*. Hic vnus ictus, Lipſi, te conficit: vulgò *cenſus equeſtres* inſumpti: & ab ipſis *frugaliſſimis* viris, *tricies* HS. Quantum hoc poſtremum eſt? colligit *ſeptuagintaquinque millia* Philippæorum. O frugalitas in vno conuiuio ADMIRANDA! & quis Principum hodie vel in nuptiali pænè epulo tantum prodigit? Silebam Lipſi, & ſtupebam: niſi quòd de *Veſte* etiam aliquid ſit addendum. Sumam à Cenſore noſtro Senecâ: *Quidquid eſt boni moris, extinguimus leuitate & politurâ corporum. Muliebres mundicias anteceſſimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri ſumimus. Tenero & molli ingreſſu ſuſpendimus gradum: non ambulamus, ſed incedimus. Exornamus anulis digitos, in omni articulo gemma diſponitur.* Iſta de viris: quid de iuuenibus? Pater illius Senecæ: *Torpent ecce ingenia deſidioſæ iuuentutis, nec in vllius rei honeſtæ labore vigilatur. Cantandi ſaltandique obſcæna ſtudia effeminatos tenent: & capillum frangere, & ad*

Epiſt. xcv.

Lib. VII. Na. Quæſt.

I. Cõtrou.

& ad muliebrès blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum feminis, & immundiſſimis ſe excolere mundiijs, noſtrorum adoleſcentium ſpecimen eſt. Quis æqualium veſtrorum, quid dicam ſatis ingenioſus, ſatis ſtudioſus, imò quis ſatis vir eſt? Emolliti eneruesque, quod nati ſunt, inuiti manent, expugnatores alienæ pudicitiæ, neglegentes ſuæ. Dei fidem! luculenter vtramque ætatem, ab vtroque ſcriptore, laudatam! Fortaſſe de feminis addam, quas ſcimus cum veniâ peccare, vbi viri gradum ſtruunt? Tamen quid Propertius?

Matrona incedit cenſus induta nepotum.

Seneca iterùm: *Video vniones non ſingulos ſingulis auribus comparatos: iunguntur inter ſe, & inſuper alij bini ſuperponuntur. Non ſatis muliebris inſania viros ſubiecerat, niſi* BINA AC TERNA PATRIMONIA *auribus ſingulis pependiſſent*. Ille de auribus queritur: alius de toto corpore. vt Manilius:

Perque caput ducti lapides, per colla, manusque,
Et pedibus niueis fulſerunt aurea vincla.

Pedibus etiam aurum, vt ait, ſed & gemmæ: ac Plinius ſcribit, *non crepidarum tantùm obſtragulis, ſed & totis ſocculis addi. Neque enim* (inquit) *geſtare iam margaretas, niſi calcent, ac per vniones etiam ambulent, ſatis eſt.* Addit pro faſtigio inſaniæ, *Viſam à ſe Lolliam Paullinam, ne ſeriò quidem ac ſollenni cæremoniarum aliquo apparatu, ſed mediocrium etiam ſponſalium cœnâ, ſmaragdis margaretisque opertam, alterno textu fulgentibus, toto capite, crinibus, ſpiris, auribus, collo, manibus, digitisque. quæ ſummam quadringenties* HS. *colligebant, ipsâ confeſtim paratâ mancupationum tabulis probare.* O monſtra! ô aruſpice, non te vindice Lipſi, digna! Vna mulier, in vno cultu *decies centena millia* Philippicûm habeat? habuit. & pauca hæc ſatis ad Veſtem & cultum. Nam cingi te iam aut ſuſpicor, aut vereor: neque fortaſſe deceat nos iuuenes non dicam tam liberè, ſed tam liberaliter, nec in vos, ſed apud vos loqui. At tu ſi peccaui, puni: quomodo? contemptu & ſilentio, quæ pœna maxima mihi erit.

CAP.

CAP VIII.

Excuſati Romani à prioribus: & primùm in Raptu vel Sæuitiâ, obiter.

NEVTRVM ego faciam, ô mi Auditor. Contemnam vel te, vel tuum hoc diſcendi ſtudium? nam ita oppoſitionem hanc interpretor. Vel ſileam etiam? quod non aliud ſit, quàm cauſſam non ſolùm perdere, ſed prodere: quod eſſe non poteſt, niſi aut improbi, aut diffidentis. Atqui non eſt magnum hoc opus, ne erra: quæ tu coaceruaſti, vnius alteriusque manus impulſu deruam, nec machinâ aut ariete alio adhibito cadent infirmi iſti muri. Triplex accuſatio à te ſtructa, in Probitatem, in Abſtinentiam, in Continentiam: & videamus. Fraudulenti quidam aut perfidi fuêre; rapaces quidam aut crudeles; luxurioſi in cibis aliqui aut veſte: ſed quidam, ſed aliqui: & hæc prima reſponſio ſit, & ſcutum pro me firmum. Quid pungis aut inuadis gentem totam, ob pauculos à te, tot ſæculis, alios vitioſosq; nominatos? Fuiſſe non miror: nec id prodigium aut monſtrum, vt tu aliquoties dixiſti; imò eſſet, ſi non fuiſſent. An tu in hac fæce noſtrâ hominum, puram meramque virtutem aliquam vis? ſoles nobis imperiorum lucere, ſine nube, aut tonitru, aut procellâ? nec fuêre iſta, nec erunt: & Deus in ſuperis illis locis & liquido æthere, ſerenum hoc habet, & ſeruat; cetera omnia inferiora, miſcentur, & turbant. Galbam aut Lucullum aliquem in Hiſpaniâ nominas; Hortenſium, aut Pleminium alibi: quid iſta ſunt, in tot millenis Præſidibus, qui boni & innoxij fuerunt? Vt ſi guttas aliquot aceti in magnum vas aquæ mulſæ iaciam, non ipſum corrumpam, ſed gratiam fortaſſe magis ab acore aliquo addam: ſic in magnis iſtis imperijs, magis ſentitur bonorum bonitas, ſi pauci interueniant, acidi aut amari. Vis tibi Taciti mei verbis hoc dicam? Cerialis apud eum rebelles Gallos ſic mitigat & componit: *Quomodo ſterilitatem aut nimios imbres, & cetera naturæ mala; ſic luxum, vel auaritiam dominantium, tolerate.* VITIA ERVNT DONEC HOMINES:

UNIVERSITAS BIBLIOTECA DEBRECEN

NES: *ſed neque hæc continua, & meliorum interuentu penſantur.* Hæ ſunt non Cerialis, aut Taciti, ſed Sapientiæ voces: tu, & alij iſti queruli, audite. Atque hæc ſi locum in exiguo aliquo nec diti imperio habeant (cottidie enim occurrunt:) quídni magis in illo amplo, diffuſo, opulento? Magna peccandi materies & illecebra erat; & quòd procul ab vrbe dominâ & Senatu agerent, & vbi vix cerni vel noſci vitia ſua poſſe arbitrabantur. Et tamen (quæ altera reſponſio) aduerſa ſæpè fuêre, atque etiam animaduerſa. Hoc excuſet Senatum & imperij præſides, quòd legibus pœnas dederunt, quicumque conuicti ſunt leges alibi violaſſe. Nónne id in Galbâ, Hortenſio, Pleminio, Verre, & talibus? Nec Romanis igitur vniuerſis fraudi aut culpæ ſit, peccaſſe aliquos, ſed impunè & liberè peccaſſe. Paullum Æmilium mihi etiam attuliſti, magnum virum, fateor, & vno illo vel colore culpæ, non enim culpâ indignum. Cur tamen cùm inuidioſè rem totam narras, hoc callidè ſiles, Senatum ei iuſſiſſe? Ex præſcripto id fecit: & qualecumque eſt, non iam ipſe, ſed Senatus potiùs accuſetur. Cur tamen vel iſte? audi & diſce. Epirotæ illi omnes firmiter pro Perſe ſteterant, Romanos oppugnauerant: quæ iniuria eſt, ſi hoſtes hoſtium pœnas luant? At nimias, inquies. Nollem factum, ſi me conſulis, & clementia placeat: ſed ad coërcendas rebelliones aut defectiones, talia quædam à modeſtiſſimis Regibus aut Rebuſpublicis facta, poſſim docere. Addis ſollennem ſæuitiam Romanorum, vt putas, in expugnatione opidorum: homines occidi, canes diſſecari, animantes truncari. Miſeranda ſunt, non nego: nec tamen, vt tu cenſes, referenda inter mea ADMIRANDA. Quid diſſimulas? non herè & hodie hæc fiunt in puberes & viros omnes, vbi vis vltima expectata? Et cauſſa aliqua huic rei eſt, *Terror*, quod Polybius dixit: & non facilè alioqui manum & finem bellis imponere, niſi hæc interdum, frangendæ pertinaciæ, vſurpentur. At canes etiam diſſecti. ô ridiculum te, ſi in canes non licet, quod in homines! & amo ego quoque hoc genus, ſed abſit vt ſupra noſtrum genus. Hæc dici & excuſari poſſunt, & verè poſſunt: non infiteor tamen, ſub Sullâ aliquo, Mario, aut Cæſare, & preſertim per ciuilia bella, ius omne & fas neglectum aut calcatum: ſed mox attollendum ab Auguſto,

aut

aut ſiquem bonum Principem Deus dedit. Illo medico opus fuiſſe fateor Rep. iam tam laxâ & opulentâ: & inter pares, ſeueritas aut terror eſſe non poterat ad ſatis reprimendum. Leges erant: ſed *inualidum earum auxilium*, ait Tacitus: *quæ vi, ambitu, poſtremò pecuniâ turbabantur*. Itaque ſub Principe ſtatus iam melior, maximè quod ad Prouincias attinet: nec eæ auaritiam aut rapinas Præſidum ſic impunè ſentiebant.

CAP. IX.

Factum idem in Luxu menſarum, aut veſtium.

SATIS, quod ad priora duo attinet, excuſaui: venio ad *Continentiam* aſſerendam, in quâ conuellendâ valdè te iactaſti. Argumenta in eam præcipua duo erant, Leges ſumptuariæ ab antiquo latæ; & Exempla aliquot luxus. Quod ad Leges, vide quàm ego à re abeam: aio & adfirmo, non firmius pro frugalitate argumentum eſſe. Nam quod eæ coërcent aut emendant, quale eſt? ex emendatione apparet, quam videamus. *Fannia* ecce lex, ſub bellum Punicum tertium lata fuit, in hanc ſententiam: *permitti diebus feſtis centenos æris; ceteris, denos*. O verè ADMIRANDA æui continētia, cui ſatis eſſe potuit finitio iam dicta! Nam attendiſti hoc mi Auditor? *centeni* illi æris, decem drachmas nobis reddunt; *deni*, vnam. O nuptias, repotia, natales, apparatu celebri, quibus Philippæus vnus ſufficeret in potum, in cibum! Quis de viâ aut ponte mendicus pænè, non plus hodie abſumpſerit? Atqui Reſpublica tunc ſatis opulenta & florens erat: & maximè autem ſub Sullâ. Tunc & Græcanicæ, & Aſiaticæ deliciæ cognitæ: videamus igitur, & laxè lauteq; iam epulemur. Ita opinor. nam ecce tulit Sulla, vt *feriis ſollennibus triginta ſeſtertios liceret inſumere; ceteris diebus, ternos*. Hem, hem, hem quid iſtud eſt? itáne regredimur, & recidimus? ego autem iure progredi, & accedere aliquid debere cēſebam. *Triginta* HS. ſunt, meo calculo, *ſeptem* drachmę & ſemis; id eſt, nondum Philippicus: *terni* autem, nec drachma. AVD. Ego hæc non credo Lipſi, nec fero: ridenda & explodenda ſunt. Tales leges, tam arctas, ferat ille, qui ſic copioſè vixit? LIPS. Rem habes, & verba ipſa Lib. II. cap. xxiiij.

 apud

apud Agellium: tu vide. AVD. Corrigenda ſunt: & HS. *trecenos* legendum, non *tricenos*. LIPS. O bonum promptumque Criticum! ſagacitas magna eſt, viceris vel Lucenium. Sed deſine, deſine homo: & manum tuam coërceat lex Licinia quæ præiuit, in quâ non niſi *triginta aſſes* (tres denarij) *permiſſi diebus feſtis*. Laxauit igitur & auxit Sulla. Sed quid hîc ſiſtimus? Auguſtus ille, qui Romam opibus & gazâ Ægyptiâ repleuit, & ſub quo illa in ipſo flore, Cibariam legem hanc tulit: *quâ profeſtis diebus ducenti ſeſtertij, Kalendis, Idibus, & alijs quibuſdam feſtiuis, trecenti, nuptijs autem & repotijs, milleni finiuntur*. Sunt *quinque* Philippæi, profeſtis; feſtis, *ſeptem cum dimidio*; nuptijs, *viginti quinque*. Quid tu, cùm hæc legis, non cogitas, tot illos illuſtres Equites & Senatores, & cenſum eorum vel Principum opibus hodie comparandum? Atqui quàm coërceantur, vides: & ego tibi hodie adfirmo, rarò ſollennius paullò conuiuium dari, quod nuptialem illam ſummam non excedat. En, abi nunc, & luxum obijce: quem totum ſatis reieci argumento ipſo tuo legum. quia (vt veterum aliquis ait) *indicium ſobrij ſæculi eſt, vbi tali præſcripto legum, coërcetur expenſa cænarum*. Atquin Apicios, Lucullos, Caligulas, aut Vitellios adduxiſti. Quid ad me? cùm Rempublicam laudaui, plurimos in eâ laudaui; nec adſpicere debui, ſiquæ in tanto & tam vberi agro malæ alibi & nocentes herbæ. Non obſtant, quo minùs hæc ſeges bona & laudabilis ſit: nec tales certè mihi dabis ante labentem Remp. id eſt Sullanum æuum. AVD. Imò dedi Lipſi. nónne Cato de piſce exclamauit ſupra bouem? nónne *frugaliſſimis etiam viris*, vt Seneca dixit, cænæ *tricies* conſtiterunt? Hæc purganda ſunt, ſi potes: aut labitur tuum illud legibus ſolis nixum. LIPS. Vah, quomodo potero? quò me vertam? Bos ille Catonis occurſat: & planè, ex Græcorum verbo veteri, *Bouem nunc habeo in linguâ*. Sed audi quod verum eſt, nec nimium in boue te iactes. Bos & alia, minimi tunc pretij, nec credo equidem væniſſe vltra *quaternas aut quinas* drachmas. AVD. Totum bouem? LIPS. Totum. AVD. Quaternas? LIPS. Ipſas. AVD. Si hoc doces, tum ego dixerim vel me bouem eſſe. LIPS. Quid ſi amplius doceo, & ad Drachmam vnam te duco? AVD. Habebo hoc caput & culmen inter omnia hodie, heri, & nudius tertius, quartuſque,

tuſque, ADMIRANDA. LIPS. Date mihi, diſces, & credes. Plinius
ita ſcribit. nam ipſa verba recitanda ſunt: *M. Varro auctor eſt,* Lib. xviii cap. iii.
cùm L. Metellus in triumpho plurimos duxit elephantos, ASSIBVS
SINGVLIS *farris modios fuiſſe, item vini congios, ficique ſiccæ
pondo triginta, olei pondo decem,* CARNIS *pondo duodecim.* Hoc
ille bono auctore, & omnis antiquitatis indagatore, Varrone
protulit: & obſeruaſti? AVD. Nihil reſpondeo, ſtupeo: &
tamen nihil etiam de boue. LIPS. Vel maximè, ſed non attendiſti.
Nam ait, *Carnis pondo duodecim, ſingulis aſſibus væniſſe:* & fac
igitur bouem pependiſſe quadringentas aut quingentas libras:
quid erunt niſi *quaternæ* aut circiter drachmæ? Sed illa nimis
vetera ſunt, inquies. Nec id quidem, ſed bello * Punico primo *Anno Vrbis DII.
euenerũt: haud longè à Catonis æuo. Et demus poſteà aliquid
mutaſſe, paullatim tamen nec enormiter: & hoc Polybius nobis
dicet. Ille, ipſo Catonis æuo, ſcribit de fertilitate & copiâ
Galliæ Ciſalpinæ: *ſuis etiam ſæpè temporibus, medimnum frumenti* Lib. iii
*Siculum, quattuor obolis væniſſe; hordei, duobus; metretam autem vini,
tantidem quanti hordeum.* Iſta magis mira ADMIRANDA
ſunt; medimnum Siculum (ſex modios continet) non niſi duabus
Drachmæ partibus væniſſe; metretam vini (* duodecim *Libræ menſurales 120.
congij ſunt, ſi Atticam, quod opinor, intellegit) tertiâ parte.
Addit etiam facetum corollarium, *Viatorem in ijs locis, nihil cum
diuerſitore aut hoſpite paciſci, ſed benè & lautè habitum, abeuntem ſoluere
dimidiatum Aſſem.* O ſi nobis peregrinari ita fas! tota iuuentus
dilabatur, & abeat in beatas illas oras. Sed ego tibi promiſſum
meum plenè ſoluam, & bouem reducam ad Drachmam.
Factum bello Mithridatico, cùm Lucullus prædas è Ponto
egit, ſic abundanter, vt *mancipium quattuor drachmis vænale eſſet;
bos, vnâ; apræ, oues, veſtes, alia, pari vilitate.* In Appiani Mithridatico
hoc leges. Quid tu iam? AVD. Sileo, & bos à tuâ linguâ
tranſijt in meam. LIPS. Imò tu, vt volebas, in bouem. Nec tamen,
vt ſeriò loquamur, ſentio vel aſſero, tam grandem vilitatem
hanc ſemper fuiſſe: ſed analogiâ talem, & quam leges illæ
Sumptuariæ ſatis oſtendunt. Abſque eâ enim, quid niſi irriſio
& illuſio eæ ſint? facit huc, quod de Pomponio Attico, inſigni
viro & prædiuite, ac digno cui Agrippa gener eſſet, & progener
Tiberius Princeps, Cornelius Nepos in vitâ eius ſcribit. *Cùm,*

inquit, *inprimis lautus eſſet eques Romanus, & non parùm liberaliter in domum ſuam omnium ordinem homines inuitaret, ſcimus non amplius quàm terna millia æris, peræquè in ſingulos menſes, ex ephemeride, eum expenſum ſumptui ferre ſolitum: atque hoc non auditum, ſed cognitum prædicamus.* Hæc notanda profectò. Atticus inter planè diuites erat, inquit; idem inter liberales, & domus eius ac menſa cottidie omnibus patebant, etiam è Senatu: & tamen non plus in menſem, quàm *tria millia æris* abſumſit. Sunt *triginta Philippici*: ergo in diem, *Philippicus vnus*. Hæc in florentiſſimâ re Romanâ facta: & Martialis æuo non diſſimilis etiam vilitas, ſed, vt opinor, in anni aliquâ vbertate:

Amphora vigeſſis, modius datur ære quaterno:
Ebrius & crudus nil habet agricola.

Obſerua. amphora XLVIII. ſextarios continet, ſiue congios octo: itaque congius hac ratione fit *duorum aſſium & ſemis*, non longè nimis à Varronianâ vilitate. Et ſimile in Modio. Sed iam ad tuum illud, ne ſubterfugere videar, de *Frugaliſſimis viris*, qui *Tricies* abſumpsêre. Sed heus tu, ſatin' plenè & ex fide Senecæ verba attuliſti? Ego faciam, & pluſcula recitanda ſunt, vt de ſententiâ conſtet. Ait, cõtra luxuriam diſſerens: *Non in facto laus eſt, ſed in eo, quemadmodum fiat. Quid eſt cænâ ſumptuoſâ flagitioſius, & equeſtrẽ cenſum conſumente? Quid tam dignũ cenſoriâ notâ, ſiquis, vt iſti ganeones loquũtur, ſibi hæc & genio ſuo præſtet? & tricies tamen* HS. *adiiciales cænæ frugaliſſimis viris cõſtiterunt. Eadem res ſi gulæ datur, turpis eſt; ſin honori, reprehenſionẽ effugit.* Mens huius viri, non in re peccatum ſæpè eſſe, ſed in cauſsâ & fine. Tu epulum ſumptuoſum das, ſed gulæ aut vanitatis cauſsâ: alius dat, ſed legis & moris cauſsâ: ille peccat, hic minimè, quia nõ cupidini, ſed conſuetudini eſt obſecutus. Sicut, inquit, in *Adiicialibus epulis*, viri etiam frugales multũ impenderunt, ſed quia debebant. Totum in eo, vt ſciamus ſeriò, quæ ſint iſtæ *Adiiciales*: ego nullas arbitror (pace eorum, qui aliter) & *Aditiales* omnino ſcribo. Intellego eas, quæ in *aditu* honoris, & auſpiciis quaſi primis, etiamnunc dari ſolent: ſed olim maximè Sacerdotiorum. Inde *Pontificiæ, Saliares, Augurales, Diales cænæ* prouerbiis celebratæ: & Seneca hîc apertè de *Aditialibus* ſcripſit, *honori eas dari*. Talis illa apud Macrobium, ex Indice Metelli Pontificis tranſcripta: *Ante diem*

te diem IX *Kal. Septembres, quo die Lentulus* FLAMEN INAVGVRATVS *eſt.* Datę igitur in ipsâ inauguratione & aditu, vt dixi: & quidni ſic *Aditiales*, vt *Initiales*? Trãquilli noſtri ſimile, in Claudio: *Seſtertium* octogies* PRO INTROITV *noui ſacerdotij coactus impendere*: etſi Dio videtur hoc aliò ducere, & in ſummâ mutat. * 100000. Phil.
Sed tu ne aliò igitur traxeris ea Senecæ, nec à ſollénibus ſacriſq; epulis, ad communem ſæculi luxum. Sed addidiſti etiam in fine de Veſtibus, & viros feminaſq; laſciuijſſe. De his, non nimis nego, nec excuſo: conceſſu omnium peccet in nugis ille ſexus, ad ſeria non aptus. Sed viri, parùm aut nihil in veteri Republicâ: ſub Principibus cœpere, nec Principibus ipſis inuitis. Frangi aut mitigari altos & generoſos animos, veſtium, conuiuiorum, ludorum, delicijs aut remiſſionibus, haud abs re eorum eſt: nec Auguſtus & ſagaciores illi ignorarunt. Itaque Tacitus ſcripſit, *Luxus menſæ, à fine Actiaci belli, vſque ad arma, quis Ser. Galba rem Romanam adeptus eſt, per annos centum, profuſis ſumptibus exercitos fuiſſe*. Sed anteà negamus: & cum Liuio totum hoc de Virtute claudimus, *Nulla vmquam Reſpublica nec maior, nec* SANCTIOR, *nec* BONIS EXEMPLIS *ditior fuit: nec in quam tam* SERAE *Auaritia Luxuriáque immigrauerint; nec vbi tantus, ac* TAMDIV *Paupertati ac Parcimoniæ honos fuerit.* III. Ann.

CAP. X.

Doctrinæ ſtudia Romæ, & Salaria in Doctores.

ABSOLVI igitur de Virtute, niſi placet ornamentum vel adiumentum eius me adtexere *Doctrinam*. Nam & ea Romæ viguit, atque adeò à conditâ ipsâ vrbe, vel potiùs ante eam, ſi Dionyſio & Plutarcho credam, *Romulum & Remum litteris & omni liberali doctrinâ inſtitutos Gabiis fuiſſe.* Cur verò non credam? opera & facta non abnegant expolitum Romulum fuiſſe, & ſequentes item Reges: & multa Græcanica inſtituta in moribus, verba ipſa in linguâ comparent. Atque adeò erat transfuſa ipſa Græcia in magnam Italiæ partem, cui & nomen reliquit. Exoleuiſſe tamen hæc paullatim, fateri debemus, & vſque ad bellum Punicum ſecundum, raras Romæ vel elegantias,

tias, vel litteras fuiſſe: Mars & horrida virtus omnia obtinebant. Poſteà intrata & capta ipſa Græcia, victores iterùm cepit, & feliciter artes ſuas intulit & diffudit. Magno gradu tunc itum ad variam doctrinam, ſed primò ad eloquentiam maximè: vt quæ coniuncta cum rebus gerendis, & aptiſſima gubernantibus eſſet. Mox & Hiſtoria ſucceſſit, & Philoſophia, & quidquid ad animos moreſque colendos, aut honeſtè oblectandos, facere videretur. O hanc quoque curam laudabilem! & maximè, quia cum modo & temperie fuit? quòd nec omnes paſſim ſe darent, nec nimis etiam darent. Non omnes, ſed primores ferè & ij qui vel erant in Republicâ, vel ad eam ſe præparabant. E triplici illo ordine, Plebs ad militiam adſpirabat, neque erat harum rerum; Senatus & Equites, præter illam, animi cultum adſumebant, & mente non manu ſolùm conſpici volebant. Modum etiam plerique ſeruabant, nec vt mancipia quædam literarum eſſent; ſed vt quatenus opus, haurirent, & ad rem atque vſum transferrent. Talis Scipio ille poſterior, talis Cornelius Sulla, Pompeius, Lucullus, Cæſar, alij vno verbo, quicumque in Rep. eminentes poſteà fuerunt. Quod Thucy-
Lib.II. dides Athenienſes ſuos profiteri facit: *Φιλοκαλοῦμέν τε μετ' εὐτελείας, καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας: Elegantes ſumus, ſed cum parcimoniâ; philoſophamur, ſed ſine mollitie*: id, inquam, conuenientiſſimè Romani veteres ſibi vindicarint. Itaq; ſtudium hoc Doctrinæ publicè viguit, & doctores paullatim, in priuatis primò Principum ædibus, mox & in publico, ac ſtipendijs publicis, auditi, conducti, & præmijs variè affecti. Quis neſcit C. Cæſarem
Sueton. *omnes liberalium artium Doctores, qui Romæ eſſent, ciuitate donaſſe?* Qui ſummus extero honos, & nullâ pecuniâ æſtimandus. Etſi nec hæc defuit, primò quaſi è priuatis loculis data: mox è fiſco annuatim appenſa. Primus id Veſpaſianus firmiter inſti-
Sueton. tuit: qui *Latinis Græciſque Rhetoribus annua centena conſtituit*. Ea reddunt *bis mille quingentos* Philippæos: vbi hodie vel eximijs doctoribus largiēdos? Atqui & medicis *quingena* HS. mercedem annuam fuiſſe Plinius docuit: quæ ſunt *duodecim millia & quingenti* Philippæi: cur non igitur admittam vel *ſexcenta* excellenti alicui honorarium fuiſſe? Imò fuerunt *Eumenio Rhetori*, & doctori in ſcholis Auguſtoduni: quem Conſtantius princeps ſub

Auguſtis

Auguſtis Diocletiano ac Maximiano, *ſalarium in ſexcentis millibus nummûm accipere iuſſit*. Ita ipſe ſemel iterumque profitetur in Oratione, quæ exſtat: nec *ſexagena* reſcribi mihi aliquis perſuadebit. Scilicet alienum nimis à MAGNITVDINE ROMANA eſt, *quindecim millia* Philippæorum, ſingulari doctori, & qui Magiſter Palatij fuiſſet, dari? nihil eſt: & credent mecum, qui veteres opes & animos ſatis ſciunt.

CAP. XI.

Diuturnitas Romani imperij, & in occaſione de patriâ Conſtantini.

SED peregiſſe curſum meum ſermonis videor, & vela colligo, & nauigo in portum. Vidiſti quàm magnum hoc imperium *à Finibus, Copiis, Opibus, Operibus, Virtutibus Viriſque* fuerit: & potuiſſem *à Tempore* addere, ac diuturno ſtatu. Nam quod alibi imperium, modicè magnum, tam diu perſeuerauit? Atque iſtud maximum, tot ſæcula ſtetit: & reliquiæ eius cum nomine, etiamnunc in Germaniâ & AVSTRIACA domo feliciter ecce viuunt. Itaque Plutarchi verba liceat vſurpare: *Cùm Fortuna alata ſit ac vaga, & modò Aſſyrios, Medos, Perſas, Macedonas, Carthaginienſes luſtrauerit, eoſdemque reliquerit: videtur ad Tiberim alas poſuiſſe, volubilem globum reliquiſſe, & vrbem quaſi perpetim inhabitatura intraſſe.* Quid Homeri iam olim vaticinium, quàm mirabile eſt?

> Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει, Iliad. υ.
> Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.
> *Nunc autem Troiana Æneas ſceptra tenebit,*
> *Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.*

Ille verò tenuit, & nati eius; inter quos Romulus primus Regum, ex eo ſanguine; & ô occultam decreti vim! primus Imperatorum, Cæſar. Etſi autem mutatio aliqua ſtatus interuênit, tamen imperium manſit: primò ſub Regibus, tum Conſulibus, tum Principibus: & ſub iſtis, ſciſſum diuiſumque, & caput alterum in Thraciam aut Græciam tranſlatum. Conſtantinus

l fecit, quod non ignoras: & cauſſam dedit ruinæ aut incli-ationi deinde rerum. AVD. Oro te mi doctor, benignè & ho-ieſtè de hoc viro loquamur, & qui vt ſidus illuſtrauit vicinam ioſtram terram. LIPS. Ego verò loquor in omni aliâ re: k præſertim quæ ſacra & pietatem tangit. Quis neſcit illum, Deo duce, depuliſſe tenebras, quæ orbem terræ densâ ſuper-ſtitionum nube obſidebant? Ille diſſipauit, lucem intulit, templa nobis & Chriſto aperuit, vanis cultoribus & dijs clau-ſit. Magnus igitur laudatusque vir; ſed quid tamen ea lux propriè ad vicinam noſtram terram, vt dicebas? AVD. Nam quis neſcit in Britanniâ ortum hunc eſſe, & gloriam etiam re-dundare ad natalem terram? LIPS. Ego verò neſcio, & am-bigo, & propior ſum vt negem. AVD. Túne, contra erudi-tiſſimis viris nuper aſſerta? & clarum hunc etiam Panegyrici ſcriptoris locum? Nam ille apud ipſum Conſtantinum hæc profert: *Pater tuus liberauit Britannias ſeruitute, tu etiam nobiles* ILLIC ORIENDO *feciſti.* Quod os tuum erit, contra ver-ba tam expreſſa, euntis? Niſi hoc dices, æui eius oratorem neſciſſe Principis ſui patriam, & in re tam nobili, ignauè & fœdè apud ipſum erraſſe. LIPS. Hoc non dicam, & os non abdicabo, imò nec perfricabo quidem. Fides apud me eſto Panegyriſtæ: ſed quid dicit igitur? *Ortum illic* Conſtantinum: at non in tuam ſententiam fortaſſe, ſed meam dicit. Ea eſt, non ipſum ibi, ſed imperium eius ortum: non Conſtanti-num, ſed Principem. Verè tibi dico, (ſiſte, nec reſilias) hæc eius mens eſt: *Tu nobiles feciſti Britannias, quòd illic ortus factuſ-que es Imperator*. Prima imperij tui lux illîc, & illinc, fulſit. Nec diſſimile nimis in verbo, quod paulloantè idem Orator dixit, *Conſtantine oriens Imperator.* AVD. Percuſſiſti me nouâ interpretatione: ſed quid tu tamen contra communem om-nium aſſenſum? LIPS. Nego, communem: imò nemo ve-terum hoc ſcripſit. Mediæ aut nouellæ ætatis hæc aſſertio eſt, nec niſi ab illo imperij ortu orta. Quid? nónne Nicephorus, Eccleſiaſticæ hiſtoriæ ſcriptor, de Bithyniâ palàm affirmat? *Nam patrem eius Conſtantium, cùm ad Perſas legatus iret, Drepa-num Bithyniæ veniſſe, diuertiſſe, Helenam hoſpitis ſui filiam nouiſſe, Conſtantinum hunc genuiſſe.* Cur autem ille hoc tam conſtan-

ter,

ter, tam nihil ambigens, aut de varietate inſerens, ſi variatum tamen fuit? Atque ego arbitror, veriſſima Nicephorum tradidiſſe. Quo teſte? quem nemo reſpuat, veteri, & ab ipſo Conſtantini æuo. Is eſt Iulius Firmicus, qui Matheſeon libros ſcripſit: & in eorum primo, hæc verba. *Dominus & Auguſtus noſter ac* TOTIVS *orbis Imperator, Pius, Felix, ac Prouidus Princeps* CONSTANTINVS *ſcilicet* MAXIMVS, DIVI CONSTANTII *Filius, auguſtæ ac venerandæ memoriæ Principis, qui ad liberandum orbem à* TYRANNICIS *immoderationibus, & ad comprimenda domeſtica mala, fauore propitiæ maieſtatis electus eſt.* APVD THARSVM GENITVS, *à primo ætatis gradu gubernacula imperij retinens, quæ proſperis nactus fuerat auſpiciis,* ROMANVM ORBEM *ſalubri gubernationis moderamine ſuſtentat.* Ea de Conſtantino noſtro accipienda eſſe, primùm doceo, tum de re meâ addo. Aliquis enim dixerit *Conſtantinum eius filium* capiendum, quoniam in libris vulgatis legitur, *Diui Conſtantini filius:* ſed profectò id improbum eſt, & *Conſtantij*, vt recitaui, legendum. Multa docent clarè. primùm quòd ait, *Totius orbis Imperatorem* fuiſſe. Atqui Conſtantinus ille, inter tres Conſtantini Magni filios, ſorte dumtaxat Gallias, Hiſpanias, Britanniaſque habuit. Item, quòd *Maximum* agnominat: quòd, *Tyrannos* ab eo exſtinctos; & quòd *Romanum* orbem ſalubriter facit gubernantem. Atqui partem modò, vt dixi: nec eam ipſam diu tenuit, intra triennium occiſus. Quid, quòd diſertè mox idem Firmicus, *Conſtantinum Maximum Principem, & eius* INVICTISSIMOS LIBEROS, *Dominos &* CAESARES appellat? Certè non habuit tales minor ille Conſtantinus, & palàm ad noſtrum hunc ſpectant. Iſta præmiſi, ſiquis (vt ſunt mores, aut ingenia) refragari vel calumniari vellet: nunc ad rem aptemus. Ait igitur, Conſtantinum illum ſuum Principem *apud Tharſum* genitum. Quæ illa eſt? an nobilis in Ciliciâ? non eſt, ſed in Bithyniâ ego eam inueni. Nam Stephanus de Vrbibus, Nicetas, Porphyrogennêta, *Tarſum* hanc (ita ſcribunt, ſine adſpirante litterâ) in Bithyniâ ſignatè ponunt, iuxta Nicomediam ipſam. Ego verò aio & infero eandem cum *Drepano* eſſe, quod Nicephorus nominauit. Quo argumento? quòd apud Nicomediam ſinus & curuatura maris eſt; quæ lo-

ca talia communi nomine *Drepana* Græci, quaſi *Falces*, à ſimilitudine, vocabant. Inde paſſim *Drepani* hoc nomen in maritimis, & Ortelium noſtrum vide. At proprium eius loci opidique nomen, & magis reſtrictum, *Tarſis* fuit. Mea hæc coniectatio eſt: nec moueor, ſi poſteri, aut Britanni ſcriptores, aliter de totâ re tradiderunt. Multo minùs Georgio Cedreno aurem præbeo, ſcribenti natum Conſtantinum περὶ τὴν τῆς Δακίας πόλιν, *circa vrbem Daciæ*. Corrupta[ue], aut falſa ſunt: & quoties vanitatum manifeſtus ille auctor? Pro nobis etiam validè facit, quòd ipſum iſtud Drepanum, *Helenopolis* appellatum poſteà, in honorem matris; & Pontus vicinus Polemoniacus, item *Helenopontus*: ſed & ſedes imperij in viciniã tranſlata, nónne affectum in patriam teſtatur? Ipſum denique æuum Conſtantini adiuuat, ſi cõſideras natum eum circa annũ ∞.XXIII. vrbis conditæ: quo tempore quieta adhuc Britannia, & turbæ pòſt motæ, & pater ad eas ſedandas miſſus. Ergo verius antè, & alibi, natum eſſe. Sed tu, aut alius, vt volent: ego ſine fraude cenſui, & Sermonem meum totum finiui.

CAP. XII.

Concluſio, & Laudatio magni Imperij.

AVD. O ſermonem æternùm mihi vtilem, & iucundum! & clarâ voce fateor, nunc denique admittere & concipere me cogitationes tanto illo imperio dignas. Inter quas tamen & iſtam: Fuerítne vtile gentibus ſub tam magno illo eſſe? an non nimia & aſpera iſta ſeruitus, ſine vindice & domino quem appellares? LIPS. Haud inepta nec importuna quæſtio: & ſcio eſſe, quæ illud damnare aut certè accuſare poſſint; ſed plura ac grauiora, quæ abſoluere & alleuare. Inprimis quanti facias, ſub magno tali imperio pacem ac quietem gentium vbique fuiſſe? Nuſquam arma, hoſtis, prædo; arabant, ferebant, metebant; conuiuia, coniugia inibant; liberos gignebant, educabant: omnia ſecurè, & nec auribus quidem læſis rumore belli. Nam ſiquod tale erat; cum barbaris nempe & longinquis, & quod velut ludicrum aut fabellam, tuti limitibus & præſidiis

præſidijs ſuis, audirent. Pulchrè Ariſtides: *Bella verò vix vmquam nunc creduntur exſtitiſſe, ac pro commentis habentur à plerîſque. Quòd ſi alicubi ad limites conflictus fuerit, (vt in magno & immenſo imperio facilè fit, ob Getarum inſaniam, vel Afrorum miſeriam, vel rubri maris accolarum infelicitatem, qui commodis boniſque ſuis neſcierunt vti) mox iſta, tamquam fabulæ, cum omni memoriâ euanuerunt. Tanta pax apud vos viget, ô Romani, etſi militiam bellumque habetis inter patria inſtituta.* Atque iterùm idem (quomodo enim meliùs certiuſque vetera repræſentem, quàm veteris ſcriptoris verbis?) idem in eam laudem: *Vniuerſus orbis ſub vobis, tamquam feſtum diem agitans, quos olim gerere ſolebat gladios depoſuit, ad conuiuia autem & reliquam omnem lætitiam liberè ſe conuertit. Et aliæ quidem contentiones aut certamina vrbes reliquerunt; vnum omnes habet, vt earum quæque pulcherrima & iucundiſſimo aſpectu appareat. Itaque omnia plena gymnaſijs, fontibus ſiue aquæductibus, porticibus, templis, tabernis, ſcholis: vt aliquis verè dixerit inclinatem & labantem mundum, reſtitutum à vobis eſſe. Nec vrbes ſolùm ſplendore & decore lucent, ſed tota adeò terra, inſtar horti aut paradiſi, conſpicitur exculta. Vt miſeratione planè digni videantur, ſiqui imperio veſtro non ſubiacent (qui pauci tamen ſunt:) vt qui tantis bonis careant.* Hæc verè & floridè dicuntur, & capiunt me recitantem: etſi non minùs vno ictu penetrat Cornelij noſtri breuiloquiũ: *Quippe immota, aut modicè laceſſita pax:* quod ille de Principum æuo ſcripſit. Iam verò alterum bonum, quanti eſt, Communicatio inter ſe hominum & rerum, vijs vndique liberis commercijſque? In animo tuo cogita, ſi tutò nunc Byzantium, Perſarum aut Sinarum regionem videre liceret: quàm tu ipſe fortaſſe atque alij libenter & auidè iretis? per tot terras & maria oculos pedeſque ferretis? AVD. Affectum meum tangis. capior vnicè peregrinatiunculis, & animum innouat ac vires nouitatum ille aſpectus. LIPS. Optimus quiſque in hac cupidine: & alti æthereique animi, vt ipſe æther, gaudent motu. Sed ſub tali igitur imperio, quàm id licuit? tutiùs quàm Belgis nobis hodie, non dicam ab vrbe ad vrbem, ſed pænè per vrbem aut circa eam ire. Viſere illîc licebat magna aut nobilia illa opida, clara & inclyta ingenia; Athenas, Alexandriam, Rhodum; diſertos aut ſapientes ibi viros; denique ad alia terrarum ſe con-

 ferre,

ferre, diſciplinæ aut animi cauſsâ. At mercatores, & quibus aliarum opum cupiditas, ij per maria omnia nauigabant, ij per terras circuibant: vnicos prædones aut piratas placantes, ſiue metuentes, Publicanos. Sed vno & certo pretio placantes, nec eo graui ſub Principe aliquo moderato & æquo. Itaque res longinquæ aduehebantur, ignotæ anteà oſtendebantur: & totus orbis eâ communione, quaſi vna ciuitas, fiebat. Quid dicam artes barbaris traditas aut inuectas? quid elegantiam, litteras, & cultum animorum? Cùm etiam omnes linguis diuiſi, vnâ Romanâ iungerentur, atque ea cum imperio quaquauerſum ſe propagaret. Plinius hæc grauiter & meritò attollit, in Italiâ

Lib. II. cap. V. dilaudandâ: *Numine Deûm electa, quæ cælum ipſum clarius faceret, ſparſa congregaret imperia, ritusque molliret, & tot populorum diſcordes feraſque linguas ſermonis commercio contraheret ad colloquia, & humanitatem homini daret: breuiterque, vna cunctarum*

Lib. XXVII cap. I. *gentium in toto orbe patria fieret.* Iterumque alibi idem: *Videmus*, inquit, *alia aliundè, vltrò citroque, humanæ ſaluti* (nam de herbis & re medicâ illîc loquitur) *in toto orbe portari*, IMMENSA ROMANAE PACIS MAIESTATE, NON HOMINES MODO, DIVERSIS IN TERRIS GENTIBVSQVE, *verumetiam* MONTES *& excedentia in nubes iuga*, PARTVSQVE *eorum & herbas quoque inuicem oſtentante.* Nec minùs Strabo: *Romani multas gentes anteà feras, ob montes aut locorum naturam aſperam, aut ob frigus aliámve cauſſam, ſub imperium aſſumentes, eaſipſas ex diſiunctis & inſociabilibus, vnà commerciis iunxerunt, & pro agreſti vitâ, ciuilem agere docuerunt.* Sed & Claudianus magnificè:

Huius pacificis debemus moribus omnes,
Quòd veluti patriis regionibus vtitur hoſpes,
Quòd ſedem mutare licet; quòd cernere Thulen,
Rurſus & horrendos quondam penetrare receſſus.
Quòd bibimus paßim Rhodanum, potamus Orontem,
Quòd CVNCTI GENS VNA SVMVS.

O verba & res pulchræ! & poteſtne maior eſſe voluptas, aut commoditas? Omitto gubernationem & leges ferè eadem; pondera, & menſuras, & numos: & plura, quorum bonorum ſenſus etiam hodie aliquis in Turcarum imperio eſt; & eſſet ma-

Digitized by Google

ſet maior, ſi leges & politia illîc meliores. At noſtra Europa miſera, quàm iam à multis ſæculis expers eorum eſt? iactatur aſſiduis bellis aut diſſidijs. quare? quia regna aut dynaſtiæ paruis aut modicis finibus incluſæ, ſemper in vicinos cauſſam habent timendi vel ſperandi, querendi vel vlciſcendi. Idem & ante Romanum imperium erat, quod Plutarchus aſſeruit: & pulchrâ imagine addidit, *Iſtud velut* ANCHORAM *fuiſſe fluctuanti mundo.* Quid propriè de noſtrâ Galliâ triplici Cerialis apud Tacitum? *Regna bellaque per Gallias ſemper fuêre, donec in noſtrum ius concederetis.* Fuêre mi Auditor, & nunc erunt, donec talis aliquis euentus. AVD. Per ignem ſermones tui eunt, & vide ne amburare. LIPS. Ego verò apud te liberè, & vt Philoſophi in ſcholis, de Republicâ diſſero: neque ſunt iſta, neque erunt fortaſſe, & (dicet aliquis) nec debent. Deo euentus permitto: ego arbitror & ad Religionis vnitatem, & ad ſubditorum omnium vſum, & denique contra communem Turcarum hoſtem fore, potens & validum caput vnum. Tu Deus SALVS ET TVTELA RERVM, da quod expedit; da, ſi non imperio, ſaltem fœdere coïre ac iungi; da lætos & pacatos ad læta & pacata loca tua venire. In quo finio, & te mi Adoleſcens, dimitto.

NOTÆ

Digitized by Google

NOTÆ IN LIB. I.

CAPVT II.

Pag. 16. lin. 8. XΡυσεόμιτρα.] Pro verſu fortaſſe melius, χρυσέη μίτρα diuiſim. Sed hoc leue: illud momentum habet, quod monitus à viro doctiſſimo ſum, totum hoc Carmen videri ſcriptū, non in ipſam vrbem Romam, ſed εἰς Ῥώμην (nam Græca ambigua) id eſt, in *Valētiam ſiue Fortitudinem*, quaſi Deam. Acutum eſt: & argumentum habet, quòd Erinna illa celebris vixerit circa Sapphus tempora, id eſt Tarquinij Priſci, priuſquàm Roma noſtra ſic magna & admiranda. Sed mihi tamen ſeriò inſpicienti, carmen in vrbem & imperium noſtrum ſcriptum videtur: & plures Erinnas fuiſſe, quod in textu indicatum volui, indicio eſt diſſenſus in eius patriâ, de quo Suidas. Adde, quòd apud Stobæum ambigitur de auctore.

CAP. V.

Pag. 32. lin. 15. *Sed vbi, ignoro.*] Ego firmiter non repperi. Duplex tamen ſuſpicio. prior de *Theodoſiâ* in Boſphoro, vbi Strabo portum collocat, *vel centum nauium capacem.* Altera fortaſſe firmior, ex Dionis Fragmento in rebus Eligabali: vbi notat, *Priuatum aliquem, initio eius imperij, conatum turbare & ad res nouas pellicere* τὸν στόλον, τὸν ἐν τῇ Κυζίκῳ ναυλοχοῦντα: *claſſem, quæ Cyzici in ſtatione erat.* Sanè videtur hanc Ponticam, & eius ordinariam ſedem deſignare: etſi Cyzicus tamen in Propontide.

CAP. VI.

Pag. 36. lin. 33. *Sed nec Velleij iudicium valdè probo.*] Cui tamen cauſam aliquam eſſe, etiam hodie Hiſpani experiuntur: ſed non illam proprie, quam Velleius ſuſpicatur aut timet. Hoc vſus docuerit, longinquas aut externas colonias, ſi coniugijs & ſtirpe cum indigenis miſceantur, paullatim ipſos aut poſteros tranſire in mores & affectus eius regionis. Cauere hoc malum vis? vnica ratio, à coniugijs, & (ſi poteſt) à mixtione arcendi: quod Iudæi olim & nunc ſeruant. Nec alia magis intima cauſſa eſt, cur creſcat aſſiduè ea gens, & in veteri lege & inſtitutis, aliena à populis, perſeueret.

LIB. II.

CAP. II.

Pag. 45. lin. 27. *In agros & in corpora eorum.*] Illud ipſum conqueritur & exaggerat Bonduica regina Britannorum, in Dionis Nerone: Οὐ πρὸς τ' ἄλλα πάντα καὶ νέμειν καὶ γεωργεῖν ἐκείνοις, καὶ τῶν σωμάτων αὐτῶν δασμὸν ἐτήσιον φέρομεν; *Nonne, præter cetera omnia, & paſcitis & aratis Romanis, corporum etiam* ANNVVM *tributum pendentes?*

CAP.

CAP. III.

Pluſcula cogitaui aut collegi.] Imò & quędam edidi, Commentatio ad Taciti librum 1. Eruditiſſimus etiam Briſſonius videatur, in voce *Capita*, De verborum ſignificatione. Veritas tamen, opinor, eſt, indictiones fuiſſe in capita pro modo opum: quod genus hodie Galli *Taillas*, nos *Impoſitiones* aut *Aeſtimationes* linguâ noſtrâ vocamus. Pag. 52. lin. 5.

Qui diuinandi artem tenet.] Nec ego inter iſtos: tamen peragrando gentes prouinciaſque ſubditas, & ratione colligendo, ſubduxi non infra *trecentos milliones* hominum fuiſſe in Romano orbe. Et cauſſas ſententiæ poſſim dare. Pag. 53. lin. 6.

Supra centum quinquaginta milliones.] Percuſſerit hoc quoſdam, qui noſtra aut noua cogitant tantùm: ſed ratiocinando facilè quiuis adſtruat ex ijs quæ dixi, & non etiam dixi. Pro magnis quidem iſtis vectigalibus, nónne ſatis fecerit vel Suetonij locus, de Veſpaſiano? *qui initio ſtatim Principatus profeſſus eſt, quadringenties millies opus eſſe, vt Reſpublica ſtare poſſit.* Sunt ipſi (horreſco dicere) *mille milliones* noſtro ritu: vnde ſic ſubitò parandi, ſi non tales tantique reditus? Etſi ibi alij *quadragies millies* legunt, qui eſſent LX. nobis milliones. Sed & noſtro æuo, vt deſinant iſti obloqui, Rex Sinarum accipere in tributo annuo aſſeritur *centum viginti milliones*. Et Sinas aliquis ad totum Romanum orbem comparabit? Pag. 55. lin. 21.

CAP. VIII.

Si verè Plutarchus, viginti millia talentûm intuliſſe.] Verba Plutarchi non ambigua: Ἀναφέρεται δὲ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐν νομίσματι, καὶ κατασκευαῖς ἀργυρεῖς καὶ χρυσοῦ, δισμύρια τάλαντα, παρὲξ τῶν εἰς τοὺς στρατιώτας δεδομένων. ὧν ὁ τοὐλάχιστον αἴρων, κατὰ λόγον δραχμὰς εἴληφε χιλίας πεντακοσίας: *Intulit in ærarium publicum in pecuniâ ſignatâ, itémque auro & argento facto, viginti millia talentorum, præter ea quæ in milites expendit. Quorum is qui minimum accepit, habuit drachmas mille quingentas.* Ergo gregarius quiſque miles accepit Philippicos *centum quinquaginta*. Magna ſanè donatio, in liberâ illâ republicâ: ſed quam minuit Plinius; vti & ſummam illati publicè argenti, ſi eum audimus. Valdè, inquam, minuit. nam ſcribit lib. XXXVII. cap. II. *Cetera triumphi eiuſdem* (Pompeij de Aſiâ & Mithridate) *quàm virilia? Reipublica datum mille talentûm, Legatis & Quæſtoribus, qui oras maris defendiſſent*, HS. *bina millia, commilitibus ſingulis quinquaginta.* Sanè hæc nullo modo conueniunt, neque ſana ſunt; quamuis audacter id dicam. Primùm, de *mille talentis* illatis in ærarium; nugæ, & *minuti gurguliunculi*, vt ille inquit: & in Textu docuimus. Quid iam de Legatis & Quęſtoribus? dumtaxat *bina millia* HS? ea eſſent, *quinquaginta Philippæi*: atqui gregarijs plus datum, non Plutarchus ſolùm, ſed Appianus (qui ex eo ferè haurit) oſtendit. Et omnino pro magnis illis exiguum eſt. quid in milites ſingulos? ait *quinquaginta* HS. Ij eſſent, *duodecim denarij & ſemis*. Abijce hæc omnia, & indi- Pag. 68. lin. 28.

gnum eſt in Plinio tolerari aut legi. Primo numero legendum ſit ex Plutarcho, id eſt ex vero, *Reipublicæ datum vicies mille talentûm*. Hoc ex coniecturâ: in alijs libri adiuuant, & adaugent. Nam ſcripti habent: *Quæſtoribus, qui oras maris defendiſſent, datum mille talentûm: militibus ſingulis ſena millia ſeſtertiorum.* In quibus mirum eſt, & iuuat, ſic concorditer conſentire cum Græcanicâ ſummâ illud vltimum, de *ſenis millibus* HS. Nam ij ſunt, ipſæ *centum quinquaginta drachmæ*. At prius illud de Quæſtoribus, non rectum, nec poteſt: exorbitat. Scribo, *data decem talenta*: quæ ſunt, *ſex millia* Philippûm: & error eſt ex notis ortus, denariâ millenariaque: quæ nimis ſæpe alternarunt. Examinanti hæc apud Plinium, & cum noſtris ac ratione conferenti, vera erunt: aut ſiquis aliunde firmiora, doceat, innitemur.

Cap. IX.

Pag. 71. lin. 5. *Etſi non ad vſum tales.*] Sicut & in torque aureo, quem *centum pondo Diuo Auguſto Galli dederunt*, vt eſt in Quinctiliano. Hæc in ſpeciem tantùm: imò plerumque nudo nomine, Pecunia ipſa data.

Pag. 71. lin. 21. *Hoc prætextu rapinas extorſionesq́; vſurpatas.*] Ita & Plinius igitur in Traiani laudibus ponit, *non ſpoliis prouinciarum, & extorto ſociis auro, ſed hoſtilibus armis, captorumq́; regum catenis triumphum grauem.* Nec aliud ab hoc coronario auro intellegit.

Pag. 73. lin. 36. *Millenis auri.*] Vox ea *millenis* redundare hîc videtur: aut mox intellegendum *trigintaquinque millibus* HS. Sed ego prius eligam.

Cap. X.

Pag. 75. lin. 4. *Eſto vel centies tantùm ſumma ordinaria.*] Neque enim puto ſolùm *Decies* fuiſſe, quod exprimit Dio Caſſius in Fragmento, de Macrino Imp. Scribit eum, Aufidium Frontonem, cùm Africam Proconſul ſortitus eſſet, in vrbe retinuiſſe: τό γε μλὺ ἐκνόμιον γέρας καὶ οἴκοι μένοντι αὐτῷ τὰς πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας δοθῆναι εἰσηγήσατο: *nihilominus præmium adiunctum, etſi domi manenti, vigintiquinque myriadas drachmarum, dari iuſſit*. Id eſt Latinorum *Decies*, & nobis XXV *millia* Philippicûm. Sed in vniuerſum & annuum ſumptum Proconſulis, parum ſit, ſiquis conſiderat: fuit dumtaxat γέρας, vt loquitur, ſiue *præmium operæ* ſuper ſumptus; & eſt quod Tacitus in Agricolâ, *Salarium Proconſuli dari ſolitum*, in ſimili narratione appellat.

Pag. 78. lin. 7. *Parùm eſt certa.*] Aliquid ad quatiẽdam hanc lectionem fecerit, quod in Plutarcho eſt: *Cæſarem, poſt Africanam victoriam in concione ſe venditaſſe, quòd tam latam regionẽ ſubegiſſet, quæ penderet vectigal annuum ducenta millia medimnûm Atticorum frumenti, porrò olei tricies centena millia librarum.* Longè à noſtro modo ſumus, ſi non amplius: neque iſta fecerint, niſi Romano more *duodecies centena millia modiorum.* An Auguſtus adeò produxit? an non de totâ Africâ Cæſar hoc dixit? Iure ambigas, ob modum olei, qui ſequitur. quem talem tantumque ſolis *Leptitanis* impoſitum Hirtius ſcribit, in extremo De bello Africo: *Leptitanos,*

tanos, tricies centenis millibus ponderis olei in annos ſingulos mulctat. Et verò iamdiu antè Africa vectigalis, nec niſi Numidiam Cæſar addidit. Cogitetur. & fortaſſe aliquis in Hirtio reſcribat, *ter centenis millibus.* Quidquid eſt de ſummâ Africæ vel Ægypti; tamen certò etiam aliæ prouinciæ ſubuenerunt, & maximam illas partem, non aſſem totum confeciſſe cenſendum eſt. Sed & Fiſcum emiſſe crebrò frumentum, Tacitus & Plinius, dicent.

LIB. III.

CAP. II.

Alibi peccatum.] In Q. Curtio notabiliter, hiſipſis numeris, lib. VIII. Pag. 104.
At tibi XXX *millia mulorum captiuum aurum vehunt*: quod Hermolaus lin. 23.
in concione obijcit Alexandro. Sed immanis auri ſumma ſurgat: & omnino ∞ ∞ ∞. id eſt, *tria millia* ſcribendum. Demoſthenes quidem pro magno refert, quòd regi Perſarum *mille ducenti cameli* pecuniam veherent.

CAP. III.

Paullatim Italia penè deſerta eſt.] Vel Lucanum audi: Pag 119. lin. 36.

At nunc ſemirutis pendent quòd mœnia tectis,
Rarus & antiquis habitator in vrbibus errat,
Horrida quòd dumis, multoſq; inarata per annos
Heſperia eſt, deſuntq; manus poſcentibus aruis.

Idem Liuius: *partem Italiæ ergaſtula à ſolitudine vindicare.* Sed & Dionyſius pleraque opida olim frequentia, ſuo æuo lapſa aut vacua fatetur. Cauſſa profectò ipſa eſt, quam dixi, quòd Roma omnia ad ſe traxit & abduxit. Itaque (conſidera) vicina vrbi loca maximè in hac cauſſa reperies, longinqua pleniora.

CAP. VIII.

Alij ſolia maluerunt reddere.] In Græco eſt *καθέδρας*, vt vides: quod Pag 147.
magis eſt vt Sellas reddas. Sellæ autem in Frigidarijs maximè, ex Sido- lin. 14.
nio: *Hinc frigidaria dilatantur, ita vt miniſteriorum ſeſe non impediente famulatu, tot poſſint recipere Sellas, quot Solij ſigma perſonas.* Quæ lectio mihi recta eſt, etſi alij mutant. Nam ita hîc *Sigma ſolij*; vt poſteà idem, *Solij capacis hemicyclum.* Quod planè dat intellegi formam Soliarem: & fallor, aut in ruinis Thermarum hodieque veſtigia & *ἰχνογραφία* ſic apparent. Si tamen aliter, parùm eſt: hoc addo, *Solia*, à Græcis ſolere reddi ἐμβατὰς vel ἐμβάσεις: quòd in ea lauandi cauſsâ deſcenderent. Nec aliud initio fuêre, quàm lignea quædam vaſa ſiue aluei, noſtris quoque moribus noti: quod genus Auguſtus (in Suetonio) *Hiſpanico verbo Duretas* appellabat, atque ipſe vtebatur. Eiuſdem tamen æuo alia reperta, in ipsâ terrâ effoſſa, & magnificè ſtructa, in quibus fas eſſet, ſedere, ſtare, natare. Inuentio tributa, niſi fallor, Mæcenati à Dione Caſſio. *πρῶτος*, inquit, *κολυμβήθραν θερμοῦ ὕδατος ἐν τῇ πόλει κατεσκεύασε: Primus Solium*

(ſiue *Natatorium*) *aqua calida in vrbe ſtruxit*. Planè huc pertinet, & notandum eſt. Solia autem hæc *capacia* fuêre, vt Sidonij verbum erat; & Martialis oſtendit, plures ſimul ſolitos lauari. Quid, quòd *Oceani ſolium* poſteà, magni maris nomine & quaſi imagine dictum? Itaque nullo modo probabile, tot illa *millena Solia* in Thermis vnis fuiſſe.

LIB. IIII.

CAP. XI.

Pag. 210. lin. 12. *Ego verò neſcio.*] Vides ambigere me, non aſſerere; nec temeritatis in talibus damnes. Prudens inquiſitio locum ſæpè aperit repulſæ vel obſcuræ veritati. Videbar tamen ſatis ſtabiliiſſe, natum eum in Britanniâ non eſſe: ſed iamnunc vir impensè doctus, & gnarus rerum veterum, amicus noſter, argumentis ſubtiliſſimæ inquiſitionis me quoque, fatendum eſt, concuſſit. Tamen recollegi me, inſpexi, & video t antiquare poſſe, ſine pertinaciæ culpâ. Ipſe atque alij iudices ſunto. Ait pri-
» mò, *Hiſtoricos omnes, qui de natali ſolo Conſtantini ſcripſerunt, vnâ vo-*
» *ce natum in Britanniâ aſſerere, præter duos Græculos Nicephorum & Ce-*
» *drenum.*] Hoc ego non dederim, vt alij omnes. Imò ecce obduco *Godefridum Viterbienſem, cuius Chronicon ita habet: *Hanc Helenam* (matrem Conſtantini) *quidam ex patriâ Treuirorum oriundam faciunt, alius de regno Perſarum, vbi Conſtantius ad tributa colligenda miſſus, eam legitur contigiſſe.* Ecce, dubitat de *Treuiris*: ſed magis ad *legationem Perſicam*, & ergo ad nos, inclinat. Vbi autem de *Britannis*? Quin & *Acta Silueſtri Papæ*, quæ in Symeone Metaphraſte, iſtam Helenam apertè faciunt *Bithynam*: *Cùm*, inquiunt, *in Bithyniâ verſaretur, vnde orta erat.* Nónne & hoc à nobis? Atqui Britannici ſcriptores aliter, & ijs *magis fides habenda, qui loco ipſi propiores.*] Hoc vix dicam. Quid ſi de Homeri patriâ lis certetur, & Ietæ ſuum aſſetant, idque indigenarum teſtimonio; idem Chij, aut Colophonij: eoipſo nempe refellantur, quia à domo teſtes citant. Gloria patriæ quæri per hanc aſſertionem, & ideò illuc proniores cenſeantur. Et qui tamen hi teſtes ſunt? *Henricus Huntigdonienſis, Guilielmus Malmesburienſis, Ioannes Sarisburienſis, Galfridus Manumetenſis*: quorum antiquiſſimus ante quingentos annos non vixit. Dicitur tamen & *vita Helenæ Anglo-ſaxonicè ſcripta, ante ſexcentos amplius annos ita adfirmare:*] quam non vidi equidem, & eſto: quis vulgarium librorum fabellas neſcit? Iiſdem igitur de *Bruto Troiano* credam, & *Pandraſo Græcorum rege*, & quæ alia inſcitè comminiſcuntur? Quòd ſi tam vetus & fida hæc opinio, quid ita Bedas ille, Britanniæ ſcriptorum egregius, hoc hiſtoriæ ſuæ inſertum non iuit? Atqui occaſio erat, vbi de Conſtantino ſic ſcribit: *Conſtantius Conſtantinum*
Lib. 1. cap. VIII. *filium, ex concubinâ Helenâ creatum, Imperatorem Galliarum reliquit. Scribit autem Eutropius, quòd Conſtantinus in Britanniâ creatus Imperator, patri in regnum ſucceſſit.* Vbi hìc aliquid, natum in Britanniâ eſſe?

creatum

* Vixit ante annos quadringentos, & quod excurrit.

Digitized by Google

creatum Imp. tantùm dicit. Et penſitandum hoc eſt de Bedâ. qui certè Britannus, & æui vetus, & patrij amoris honoriſque non item incurioſus aut expers. Quid, quòd nec in totâ Britanniâ monumentum aliquod aut veſtigium affectus ſui, vt in patriam, Conſtantinus edidit, aut reliquit? At fecit in Bithyniâ, vt in Textu meo ſcripſi. Et hoc penſitandum. Sed enim, ait vir doctiſſimus, Nicephoro eò minus fidei eſſe debet, *quia & in modo genituræ aniliter ineptit, & temporis ratione aberrat.*] Videamus. ait patrem Conſtantium, *Claudij ex filio nepotem.* Falsò, fateor: & Pollio meliùs hæc exſequitur, qui è fratre Claudij deriuat. Quòd *nepos* igitur, non errat: at non ex filio, quod incuriosè addit. Item ait, *pallium regium Helenæ donaſſe, poſt concubitum.* Quid autem priuato cum pallio regio? inquit. Reſpondeo, *paludamentum* intelligi, vel & *prætextam veſtem*, quæ tunc in vſu honeſtiorum. Dicit &, *in Galliâ Conſtantinum Cæſarem à patre creatum:* atqui in Britanniâ fuit. Imò de Galliâ, etiam Bedas ſatis clarè dicit: & videtur inibi iamantè deſignatus à patre, ſed *Cæſar* dumtaxat fuiſſe. Aurelius ſanè Victor *eodem tempore deſignatum Cæſarem* ſcribit, *quo Seuerus & Maximinus*: quod menſibus aliquot fuit ante Conſtantij mortem, & priuſquam in Britanniam Conſtantinus veniret. Facit & Panegyricus ſcriptor: *Cùm tibi pater imperium reliquiſſet, Cæſaris appellatione contentus, exſpectare maluiſti:* illâ, quam iamantè habebas. Etiam è Zonarâ adſtruas, in Galliâ Conſtantinum tunc fuiſſe, & Galerium ad ipſum veniſſe. Sed quorſum iſta? nihil ad natale ſolum faciunt: & ſiquid aberrat in talibus Nicephorus, alij in alijs, & varius circa illud æuum diſſenſus. At rurſum ſcribit etiam Nicephorus, *legatione Perſicâ genitum Conſtantinum, & patrem ex eâ reuerſum, mox Cæſarem creatum.*] Quæ ſi vera, *viginti* dumtaxat annorum fuerit Conſtantinus, cùm Imperium cepit: quem tamen vel *triginta* conſtat fuiſſe. Non abnuo in eâ re errorem, niſi de aliâ legatione priori ſenſit: quod ſanè potuit. Et verò ſi hæc euertunt de patriâ, quid Britannicis ſcriptoribus fiet, quos nulla ratio aut ingenium defendat? Omnes in Britanniam veniſſe Conſtantium, & *Coëli* regis filiam Helenam ibi nouiſſe: diſtinctè etiam Galfridus, *vndecimo poſt anno, mortem obijſſe, relicto imperio huic Conſtantino.* Iſta quî conſtant? Enimuerò omnes Annales mittunt Conſtantium in Britanniam, ad turbas ibi ortas ſedandas: eæ autem dumtaxat fuêre intra annos imperij eius: & quomodo tunc Conſtantinum genuerit? Fuerit igitur ex hoc calculo vndecennis Imperator. Vides ineptias, & quidem ἀσυστάτους. At verò eripitur nobis Iulius Firmicus, quem ego vt fundum ſententiæ adduxeram: & in hoc ingenioſiſſimè (ita res habet) vir ille inquiſiuit. Demus eripi: quid factius aut certius ſuper Conſtantino erit? non ego video: neque enim de Britanniâ aliquid dicit. Sed teneo tamen, & vindico, aut certè conabor, ſine litigio, & pudore meo atque amore ſaluis. Scripſit, inquit, Iulius Firmicus ſub Conſtantio Conſtantini F. non ſub iſto, ergo de illo ea ſunt, & non de Conſtantino. Argumenta, in Præfa-

Digitized by Google

tione ipſe dicit *Mauortium Lollianum*, cui inſcribit, *Conſulem deſignatum eſſe*. Atqui Conſul ille fuit ſub Conſtantio, anno Vrbis ∞CVII. id eſt, XVII°. circiter imperij eius anno. Item, meminit Solaris deliquij lib. I. cap. II. *Optati & Paullini Conſulatu*, & loquitur vt de annis tranſactis: qui tamen Conſules fuere quadriennio circiter ante Conſtantini mortem. iſtis reſpondeo, primum de *Lolliano Cos. deſignato*: non nouum olim fuiſſe, in plures annos deſignari, & multi Principum ita fecere. Item, Præfationes vltimas olim & nunc ſcribi: & librum ipſum vetuſtiorem eſſe, ac pluribus annis inter manus verſatum: quod ipſe Firmicus tibi dicet. Hæc poteram: ſed firmius illud, non cenſere me eumdem illum *Lollianum* eſſe, qui ſub Conſtantio Conſul fuit. Filius potiùs eius, aut gentilis alius: & iſte noſter, etſi deſignatus, non iniuit, vel morte præuentus, vel mutatione Principis (vt ſæpe) vel aliâ cauſſâ. Hoc ex ipſo altero argumento aſſeram, vbi de *Optati & Paullini* Conſulatu. Nam ecce verba ſunt: *Sol medio d ei fulgida denegat lumina. quod Optati & Paullini Conſulatu (vt de recentioribus loquar) futurum, Mathematicorum ſagax prædixit intentio*. Sanè loquitur, vt de re nouâ & *recenti*: præteritâ quidem, ſed non obſoletâ. Imò ipſis illis annis vltimis Conſtantini, hæc ſunt ſcripta: & verba Firmici clarè dicunt, quæ ſuper Conſtantino olim adduxi. Nam quæ ibi ſunt in eius laudes, de *tyrannis pulſis*, & plura, palàm de ipſo ſcripta: neque negat amicus noſter. Sed ille cenſet parentheſi quadam hæc includenda, & reliqua ſic legenda: *Conſtantius ſcilicet maximus Diui Conſtantini filius, auguſtæ & venerandæ memoriæ Principis* (*qui ad liberandum orbem à tyrannicis immoderationibus* &c. vſque ad illa verba, *numquam belli Fortuna decepit*) *apud Naiſum genitus*. Sic inquam, vt alia omnia de Conſtantio ſint, laudes illæ de Conſtantino. Sed quis mos aut ratio eſt, cùm de Principe præſenti & viuo ſcribas, ſic abire in laudes defuncti, & hunc præterire? Non ſolet hoc eius æui adulatio, & viuis magis blandiuntur. Sed quid opus argutijs? nullæ eæ, apud cordatum quidem, euincent, quin quę ſequuntur de *filiis eius*, aſſerant hæc omnia Conſtantino. Verba aperta: *Tu Iupiter, tu Gradiue, tu Sol, Conſtantinum maximum Principem, & eius* INVICTISSIMOS LIBEROS, DOMINOS ET CAESARES NOSTROS, *conſenſu veſtræ moderationis, & Dei ſummi obſequenti iudicio*, PERPETVAQVE EIS IMPERIA *decernente, facite etiam noſtris poſteris, & poſterorum poſteris, infinita ſæcula imperare*. Hoc decretorium eſt, quocumque nos vertimus: neque Conſtantius ille liberos habuit, quibus hæc aptes. At (reponit vir doctiſſimus) poſſunt de *Gallo*, aut *Iuliano* capi, quos Cæſares dixit. Non poſſunt: neque enim liberi eius fuerunt; neque vno tempore habuit, vt conueniat illud, *Dominos & Cæſares*: quin Gallo defuncto, adſcitus Cęſar fuit Iulianus. Cæſar, inquam, non filius: nec mos iſte adoptandi (niſi fallor) tunc vſitatus. Imò Conſtantius, cùm iam Cæſarem deſignaſſet, in concione publicâ, apud Ammianum alloquitur, & *Fratrem* appellat. Igitur altera amici noſtri euaſio: votum & precationem ſaltem hæc

eſſe,

eſſe,vt numina nempe dent tales liberos. Appello ad verba,ſi huc eunt, iterùm iterumque legenda. Vocat *inuictiſſimos*, vocat *Dominos ſuos*:& clarè iam eſſe, non optari oſtendit; perennare, non autem naſci rogat. Ad locum hunc talem, cur non alia aptantur potiùs, quæ volentia ſequentur: quàm vt hunc trahamus,non pertrahendum? Sed opponitur ampliùs,in manuſcriptis duobus extare, non *apud Tharſum genitum*, ſed, *apud Naiſum*. Eſto. nec illi codices fortaſſe optimi; & hoc ipſum quid pro Britanniâ euincat? Nam quod ad Conſtantium applicari id cenſet, ibi genitum, mera coniecturá eſt: neque inquiro, nec ad rem meam facit. Addo magis illud,Iulium eumdem Firmicum, *Conſtantinum* iterùm nominare, vt viuum, in ipsâ Præfatione: *Cùm tibi totius Orientis gubernacula,Domini atque Imperatoris noſtri Conſtantini Augusti,ſerena iudicia tradidiſſent*. Si iam diu obierat, cur non *Diuum* appellat,vt in alijs illis verbis *Diui Conſtantini filium*, pro amici quidē noſtri ſenſu? Nam nos ibi, *Diui Conſtantij*, vere putamus emendari. At verba tamen ſunt, quæ *Conſtantio*, quàm *Conſtantino* propiora, ſi verum ſpectes:iſta. *A primo ætatis gradu Imperij gubernacula retinens, quæ proſperis nactus fuit auſpiciis*. Nam Conſtantinus quomodo à primâ ætate, cùm non niſi anno *trigeſimo* cœperit imperare?at verò Conſtantius, *oſtennis* admodum, Cæſar deſignatus fuit. Reſpondeo, non hoc velle Firmicum: ſed natum Imperatoriâ ſtirpe, & imperio iamtunc fatis deſtinatum. Planè vt Panegyriſtes,ad ipſum Conſtantinum: *Quamuis feliciſſimus ille dies imperij tui natalis habeatur, iam tamen ab illo generis auctore* (Claudio) *in te Imperij fortuna deſcendit*. Iterumque: *Non repentinus aliquis fauoris euentus te principem fecit: Imperium naſcendo meruiſti*. Et tertiò: *Sacrum iſtud Palatium non candidatus Imperij, ſed deſignatus intraſti*. Talia plura leges:& me auctore in Firmico hîc, *ad quæ proſperis natus fuerat auſpiciis*. Deſino, nec ſerram vltrà reciproco: & fateor ingenuè in illo æuo, paucitate ſcriptorum aut incuriâ, aut etiam imperitiâ, tenebras & ambagines eſſe, nullâ vmquam curâ ſatis ad certum aut liquidum perducendas. Quid autem (philoſophari lubet) in talibus magnum facimus? quid meâ eſt inter, ibi an ibi natus ſit Conſtantinus? Virtutes eius, non patriam videamus: & ab illâ obſcurus,ab his lucem capiat,& eamdem imitatione alijs donet. Hoc voueo,& cum modeſtiâ ſcientiam, & magis ſapientiam, habere. Nam omnia cùm viderimus, *vnum ſtudium verè liberale eſt, quod liberum facit, hoc Sapientiæ, ſublime, forte, magnanimum: cetera puſilla, & puerilia ſunt*. Didici, diſce. Sen. epiſt. LXXXVIII.

IN-

INDEX CAPITVM.

LIBRI PRIMI.

Occaſio & ingreſſio ſermonis. Cap.I. Pag.13

Communiter Roma & eius Potentia laudata, per elogia pauca veterum. Cap.II. 15

Fines imperij Romani; quando maximi; & Prouinciæ breuiter adnumeratæ. Cap.III. 18

De Copiis & præſidiis ſparſim circa limites, itemq; in ipsâ Vrbe. Cap. IV. pag.23

De Copiis in mari aut fluminibus; de Claſſibus variis earumque ſedibus. Cap.V. 29

De Coloniis, & modus fructuſque deducendi. Cap VI. 34

Multitudo Romanorum, & ratio adſciſcendi gentes, aut transferendi. Cap.VII. 37

LIBRI SECVNDI.

De Priſcis populi Romani vectigalibus, Decumis, Quintis, Scripturâ, Portoriis. Cap.I Pag.43

De Tributis & Capitatione. tum inquiſitum in modum vectigalium, & quid videatur reddidiſſe. Cap.II. 45

Inquiſitum item in Capitationis modum & penſum vniuerſorum Tributorum. Cap.III. 50

De Ærario militari, & Vigeſimâ, Vigeſimaquintâ, Centeſimâ ad id explendum. Cap.IIII. 55

De Metallis, & argenti, auri, aliarumque rerum fodinis. Cap.V. 59

De Vrinario vectigali & Chryſargyro, item de Meretricio. Cap.VI. 60

De opibus Byzãtini imperij: & clauſula ac finis Tributorum. Cap VII. 62

Pecunia è Triumphis, & aliquot eorum inſpecti æſtimatique Cap.VIII. 65

De Auro Coronario, & Coronis dictum. Cap.IX. 70

Impenſæ publicæ in Militem, Magiſtratus, Populum: & de Frumentatione. Cap.X. 74

Impenſæ in Ludos obiter oſtenſæ. Caput XI. 80

Dona Principum effuſa, & primò Iulij Cæſaris. Cap.XII. 84

Auguſti Principis dona. Cap.XIII. 88

Aliorum Principum dona. Cap. XIIII. 93

De priuatorum aliquot opibus, & materiæ huius finis. Cap.XV. 95

LIBRI TERTII.

Ad Opera Romana tranſitum, & primò de ligneis aut temporariis dictum. Cap.I. Pag.102

Diuturna opera, & caput omnium Romæ. De ſitu eius, & in primis de magnitudine indagatum. Cap.II. 106

Magnitudo Suburbiorum Romæ, & hominum in totâ Româ multitudo. Cap.III. 113

De ædificiis vrbis Romæ communiter, & corũ altitudo. Cap.IIII. 120

Decor & ornatus ædificiorum. Excerpta quædam, & primò de templo Capitolino exactiùs dictum. Cap.V. 122

Item de templo Panthei, Vrbis, & Pacis. Cap.VI. 134

Fora Romana deſcripta; & diſtinctè Romanum, Iulium, Auguſtum, Tranſitorium, Vlpium. Cap.VII. 139

De Balneis Thermiſque, & breuiter de Roſtris. Cap.VIII. 146

De Statuis, & earum cuſtodelâ. Caput IX. 150

De viarum magnis operibus, & nominatim de Appiâ. Cap.X. 153

Aquæductuum mira. Cap.XI. 157

Cloacarum mira. Cap.XII. 161

Traiani pons in Danubio. Cap. XIII. 163

Priuatorum hominum Vrbanæ aut Ruſticæ ædes. Cap.XIIII. 165

LIBRI QVARTI.

Tranſitum ad Virtutẽ Romanorum, & ea in genere prædicata. Cap.I. 172

Triplex

Digitized by Google

Triplex ordo in populo oſtenſus, & quiſque in ſuâ parte laudabilis. Caput II. 174
Iuſtitia & Clementia in bellis. Cap. III. 179
Fortitudo Romanorum militaris. Caput IIII. 182
Pietas, Probitas, Conſtantia Romanorum. Cap. V. 186
Contra Probitatem & Abſtinentiam dicta & obducta quædam. Cap. VI. 190
Pariter contra Continentiam; & de Luxu Romano. Cap. VII. 193
Excuſati Romani à prioribus: & primùm in Raptu vel Sæuitiâ, obiter. Cap. VIII. 201
Factum idem in Luxu menſarum, aut veſtium. Cap. IX. 203
Doctrinæ ſtudia Romæ, & Salaria in Doctores. Cap. X. 207
Diuturnitas Romani imperij, & in occaſione de patriâ Conſtantini. Caput XI. 209
Concluſio, & Laudatio magni Imperij. Cap. XII. 212

F I N I S.

APPROBATIO.

Quatuor hos I. Lipſij de Magnitudine Romana libros, prælo dignos cenſeo, quòd eruditi ſint, & pulchra varietate mirificè afficiant oblectentque, nec non ad illuſtrationem antiquitatum plurimum conferant, nihil interim continentes quod Catholicæ fidei aduerſetur.

Guiliel. Fabricius Nouiom. Apoſtolicus ac Regius librorum Cenſor.

Digitized by Google

PRIVILEGIVM CÆSAREVM.

RVDOLPHVS SECVNDVS diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ Rex, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ & VVirtembergæ, &c. Comes Tirolis,&c. Noſtro & Sacri Imperij fideli dilecto IVSTO LIPSIO gratiam noſtram Cæſaream. Poſtquam inter alia, quæ DEVS immortalis hominibus liberali manu dedit dona, illuſtria inprimis illa & quaſi diuina ſunt, quæ in litteris liberalibusque diſciplinis conſiſtunt, quibus ſcilicet homines non tantùm ab animalibus ceteris rationis expertibus, ſed à rudi etiam & imperito hominum vulgo ita diſtinguuntur, vt tanquam Dij quidam ſplendeſcere in terris videantur: rem ſanè præclaram ſeque dignam illi præſtant, qui diligentem iis ipſis in litteris ac diſciplinis operam ponũt; præclariſſimam verò & Reipub. vtiliſſimam, qui eas ita excolunt, vt aliorum menti docendo, ſcribendo lumina præferant, eoſque ex ignorantiæ tenebris quaſi manu educant. Quos excitare, quos amare atque animare, ad dignitatis noſtræ munus, ad quod Diuino vocati beneficio conceſſuque ſumus, inprimis pertinere exiſtimamus. Cùm itaque ab iis, quorum nobis ſpectata fides, quique iudicare de Litteris poſſint, acceperimus, inſignes te animi ingeniique tui dotes tibi à natura inſitas à primis temporibus ætatis tuæ ita litterarum ac diſciplinarum ſtudiis excoluiſſe atque exornaſſe, vt olim iuuenilibus adhuc annis præclara floreſcentis minimeque vulgaris eruditionis ſpecimina præbueris, dum obſcura in antiquis ſcriptoribus loca, quæ quædam tanquam luſtra erant, illuſtraſti, quæque in iis iniuria temporum deprauata & corrupta fuerunt, reſtituiſti, dum vetuſta Latinæ antiquitatis rudera in nouam ſubinde ſtructuram ſingulari artificio eleganter conuertiſti: ad exquiſitam adeò & raram doctrinam, quæ magnam de te apud doctos quoſque viros opinionem excitarit, perueniſſe, eamque variis abs te libris acri & graui cum iudicio ſcriptis atque in lucem editis oſtendiſſe, vt in eo quod tam feliciter tractes ſcriptionis genere paucos tibi pares hodie reperire ſit: iam verò matura te ætate virum, viro magis magiſque digna, & viris doctis grata ac Reipub. vtilia ſcribere, quæque à primis illis Romanis olim auctoribus ſcripta fuerunt, à mendis purgare, & lectiſſimos quoſque ex Muſarum hortis, in quibus aſſiduè verſeris, flores colligere, concinnare, quibus Lectores mirificè recrees, & eorum pectus ad prudentiam, probitatemque informes: haudquaquam prætermittere voluimus, quin Reipub. ad quam hæc abs te ornamenta conferuntur, cauſa, Cæſareo te noſtro elogio decorandum, & quamuis per te ſatis ipſe animatus ſis, animandum magis patrocinioque noſtro defendendum pro benigna noſtra in te ſuſciperemus voluntate. Quoniam verò lucubrationibus atque operibus tuis in lucem edendis, peculiarem te eligere velle Typographum, accepimus, Diplomate hoc noſtro priuilegioque te & Typographum tuum aduerſus quorumcumque fraudẽ, qui lucri cauſa, quod fieri ſolet, eadem excudere aut typis imitari fortè velint, munitos cupimus. Quamobrem pro auctoritate noſtra Cæſarea decernimus,

Digitized by Google

mus, ſtatuimus, vetamusque, ne quis Typographorum, Bibliopolarum, aut aliorum, qui librariam negotiationem exercent, eos libros, quos tu editurus es, quocunque modo, charactere, aut forma, ſiue integros, ſiue aliquam eorum partem typis imitari, edere, excudere, aut venundare intra ſacri Romani Imperij, Regnorumq; ac Dominiorum noſtrorum hereditariorum fines, triginta annis proximis à primo editionis die computandis, abſque tuo tuorúmve heredum conſenſu audeat: Hac autem lege addita, vti tria vt minimùm cuiuſque libri exemplaria, quemadmodum moris eſt, ad Imperialem noſtram Cancellariam mittantur. Si quis verò edictum hoc noſtrum tranſgredi, violare, aut contemnere deprehenſus fuerit, eum non ſolùm eiuſmodi libris, tibi, heredibúſve tuis, auxilio Magiſtratus, vbicunq. reperti fuerint, vendicandis, priuari, ſed triginta etiam Marcharum auri puri mulcta, cuius ſemiſſis quidem Fiſci noſtri Procuratori, fraudis vindici; alter verò ſemiſſis, tibi heredibúſve tuis pendatur, puniri volumus. Mandantes vniuerſis & ſingulis noſtris & ſacri Romani Imperij ſubditis & fidelibus dilectis, tam Eccleſiaſticis quàm Politicis, cuiuſcumque ſtatus, gradus aut ordinis extiterint, præſertim verò iis, qui in Magiſtratu conſtituti, vel ſuo vel ſuperiorum ſuorum loco aut nomine, ius dicunt, iuſtitiámve exercent, ne quemquam hoc Priuilegium noſtrum impunè violare, ſpernere aut negligere patiantur: Sed, ſi quos contumaces compererint, conſtituta à nobis mulcta, eos puniri & quibuſcumque modis coërceri curent, ni & ipſimet grauiſſimam noſtram in ſe conuertere indignationem velint. Id quod hoc Diplomate, manu noſtra ſubſcripto, & Cæſarei noſtri ſigilli impreſſione munito, confirmamus. Datum in arce noſtra Regia Pragæ, die prima menſis Auguſti; Anno Domini Milleſimo, Quingenteſimo, Nonageſimo ſecundo. Regnorum noſtrorum Romani decimo ſeptimo, Hungarici vigeſimo, & Bohemici itidem decimo ſeptimo.

Subſign.

RVDOLPHVS.

Iacobus Curtius à Senfftenaw.

Ad mandatum ſacræ Cæſareæ M^tis proprium.

Io. Baruitius.

Additum ſigillum Cæſ. M^tis in cerà rubrà.

SVMMA PRIVILEGII
REGIS CATHOLICI.

PHILIPPVS *Dei gratia Hiſpaniarum, &c. Rex Catholicus, diplomate ſuo ſanxit, nequis, Iuſti LipsI Hiſtoriarum in alma Vniuerſitate Louanienſi Profeſſoris, & item Hiſtoriographi ſui libros quoſcumque, à Cenſoribus legitimis approbatos, præter ipſius, heredúmve eius, voluntatem, intra triginta annos à prima ſingulorum librorum editione computandos imprimat, aut alibi terrarum impreſſos, in has inferioris Germaniæ ditiones importet, venaléſve habeat. Qui ſecùs faxit, præter librorum confiſcationem triginta marcharum auri puri illatione mulctabitur. Vti latiùs patet in litteris, datis Bruxellæ*, XIV. *Febr.* M. D. XCVII.

Signat.

Verreycken.

SVMMA PRIVILEGII
REGIS CHRISTIANISSIMI.

HENRICVS *Dei gratia Galliarum & Nauarræ Rex Chriſtianiſſimus, ſingulari priuilegio ſanxit, nequis per vniuerſos Regnorum ſuorum fines, Iuſti LipsI, quos vel hactenus edidit, vel in poſterum editurus eſt libros, excudere intra decennium præter voluntatem ipſius poſſit. Qui ſecùs faxit, præter librorum confiſcationem, ter mille florenorum illatione mulctabitur; vti latiùs patet in litteris, datis Pariſiis*, XIII. *Iulij*, M. DC. V.

Signat.

Perrochel.

Tibi IOANNES MORETE, pro amicitiâ quæ mihi cum Plantino (heu, quondam meo) & Plantinianis eſt ac fuit, tibi, inquam, permitto, vti hos DE MAGNITVDINE ROMANA libros quattuor typis tuis excudas ac diuulges. Nequis alibi alius præter te, cupio ſiue iubeo, ex lege quam magnus Cæſar & Reges dixerunt.

Iuſtus Lipſius.

SVMMA PRIVILEGII
PRINCIPVM BELGARVM.

ALBERTVS & ISABELLA CLARA EVGENIA Archiduces Auſtriæ, Duces Burgundiæ, Brabantiæ,&c. Sereniſſimi Belgarum Principes, diplomate ſuo ſanxerunt, nequis IVSTI LIPSI Hiſtoriarum in almâ Vniuerſitate Louanienſi olim Profeſſoris, itémque Hiſtoriographi & Conſiliarij ſui libros quoſcumque, præter Balthaſaris & Ioannis Moretorum fratrum voluntatem, vllo modo imprimat, aut alibi terrarum impreſſos, in has Inferioris Germaniæ ditiones importet, venaléſve habeat. Qui ſecùs faxit, confiſcatione librorum & aliâ graui pœnâ mulctabitur, vti latiùs patet in litteris datis Bruxellæ, XVII. Ianuarij, M. DC. XI.

Signat.

S. de Grimaldi.

Et in Concilio Brabantiæ,

I. de Buſchere.

Digitized by Google

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
APVD BALTHASAREM ET IOANNEM
MORETOS FRATRES.
M. DC. XVII.

Digitized by Google

CONSTANTIA. ET LABORE

Digitized by Google

[illegible]